

EPÄMÄÄRÄISESTÄ ELÄMÄSTÄ KRUUNUN HALTUUN
IRTOLAISUUDEN JA HUONO-OSAISUUDEN KONTROLI
ITÄ-SUOMESSA 1860–1885

PÄIVI PUKERO

EPÄMÄÄRÄISESTÄ ELÄMÄSTÄ
KRUUNUN HALTUUN

IRTOLAISUUDEN JA HUONO-OSAISUUDEN KONTROLI
ITÄ-SUOMESSA 1860-1885

Julkaisija Joensuun yliopisto, yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta

Toimituskunta FT Kimmo Katajala (päätoimittaja)
YTT Antero Puhakka
YTT Maarit Sireni

Vaihdot Joensuun yliopiston kirjasto/Vaihdot
Exchanges PL 107, 80101 JOENSUU, FINLAND
Puh. +358 13 251 2677
Faksi +358 13 251 2691
Email: vaihto@joensuu.fi

Myynti Joensuun yliopiston kirjasto/Julkaisujen myynti
Sales PL 107, 80101 JOENSUU, FINLAND
Puh. +358 13 251 2652, 251 2677
Faksi +358 13 251 2691
Email: joepub@joensuu.fi

ISBN 978-952-219-293-6
ISSN 1796-7996

Ulkoasu Leea Wasenius
Kannen kuva Luostanlinnan päärakennus.
Lähde: Luosta Arbets-koloni belägen i Kuopio län (bil. 59); 2–3.
Luosta Arbetskoloni i Kuopio län. Föreslagen ny Cellbyggnad. Oikeus-
ministeriön vankeinhoito-osaston kartat ja piirustukset Ia. 57:/1. KA.

Taitto Jussi Virratvuori
Paino Joensuun yliopistopaino, Joensuu 2009

ABSTRACT

Päivi Pukero

THE POLICING OF VAGRANTS AND THE POOR IN EASTERN FINLAND FROM 1860 TO 1885

Key words: Vagrancy, history of correctional treatment, closed institution

This research focuses on the vagrant situation in Finland during the nineteenth century. The main research question is how deviance and vagrancy have been regulated in Finland. My sources are the administrative decisions made by the governor of Kuopio province between 1850 and 1885. I determine how deviance has been defined in these hearings and what kind of decisions the governor has made. The study employs sociological and qualitative methods, its theoretical background being in the social history.

Vagrancy and poverty were regulated by law in the 19th century Finland. Unemployment, bad-mannered and people without legal protection were taken to the governor's hearings. As a result of the theme analysis I found six different types of deviants defined by the governor of Kuopio province: Under-aged children, the poor and crippled, bad-mannered vagrants, the Roma, people with venereal diseases and mentally ill people. Approximately 15 percent of the people investigated were sent to forced labour, while 10 percent were sent to other kind of facilities. As a result of this, 75 percent of the governor's hearings were undertaken in vain. The governor's hearings were one mechanism of social control which produced deviance independently of the control and actions of individuals.

The practice in institutions was reconstructed through the penal colony of Kuopio province, Luostanlinna, founded in 1859; by Kylliälä children home in Vyborg, founded in 1829 and with Harjula almshouse in Kuopio, founded in 1873. As a result, it seems that Finnish social and criminal policy followed four principles: isolation to closed institutions, the method of a continuous control, religion and education.

ESIPUHE

Tämä tutkimus sai alkunsa vuonna 1997, jolloin aloitin Suomen historian proseminaarityön. Tällöin aloitin matkani suljettujen laitosten historiaan. Väitöskirja on jatkoa vuonna 2004 tarkastetulle lisensiaatintyölle, jossa tarkastelin Kuopion läänin työkompanian toimintaa kasvatushistoriallisesta näkökulmasta. Alun perin jatkotutkimuksen tarkoituksena oli selvittää vankiloiden ja laitoseräilylaitosten leviämistä 1800-luvulla sekä pohtia, miksi Suomeen perustettiin jatkuvasti uusia suljettuja laitoksia ja vankiloita. Jotta olisin saanut lisävalaistusta vankiloiden varhaisvaiheista, laitosten historiallinen tarkastelu oli ulotettava koskemaan myös 1500-1600-luvun oikeudellista kehitystä. Tästä huolimatta laitoseräilylaitosten tarkastelu osoittautui mielenkiinnottomaksi. Kun tutkimusprosessin sivujuonteena olleet irtolaiskuulustelut nostivat esiin mahdollisuuden tyyppitellä kuvernöörin kuulustelumat ja poikkeavaksi tuomitut kansalaiset erilaisuuden mukaan, löysin tutkimukselleni hedelmällisen suunnan. Kuulustelujen pohjalta päätin tarkastella suljettujen laitosten kehittymistä täysin eri näkökulmasta, en ainoastaan hallinnon vaan kansalaisten. Vankiloiden lisäksi ryhdyin tarkastelemaan suljettuja laitoksia nimenomaan irtolaiskuulusteltavien näkökulmasta.

Minulta kysytään usein, miksi tein väitöskirjani Suomen historiasta enkä kasvatustieteestä, joka oli ensimmäinen maisterin tutkintoni. Vastaukseni on: Tämä on paljon hauskeempaa! Nuorena olin varma, että kirjoitan kirjan havainnoista, joita tein ihmisistä ja sosiaalisista epäkohdista. En tiennyt silloin, että siitä tulisi väitöskirja. Pidin päiväkirjaa ja kirjoitin kolumneja kuvitteelliseen lehteen. Myös läheiseni joutuivat kuuntelemaan ”luentojani” päivän polttavista aiheista. Kiinnostukseni sosiaalisiin ongelmiin on vaikuttanut tutkimusaiheeni valintaan ja suhtautumiseeni suljettuihin laitoksiin, jopa siinä mielessä, että suhtautumiseni instituutioihin tai laitoksiin poikkeaa merkittäväällä tavalla muista historian tutkijoista. Työläisperheen lapsena kuvani yhteiskunnasta on erilainen, kuin esimerkiksi akateemisesti koulutettujen lasten. Katseeni on enemmän alhaalta ylöspäin kuin ylhäältä alas. Kuulun myös siihen harvinaiseen joukkoon, joka väittelee Suomen historiasta peruskoulupohjalta, ilman ylioppilaslakkia. Tämän vuoksi on myönnettävä, että alkuun pääsy akateemisen uralla oli vaikeaa. Jos alku oli vaikea, niin väitöskirjankin kirjoitin elämäni suurimmassa muutoksissa. Prosessin aikana menin naimisiin, odotin ja synnytin kaksi lasta, muutin Tornioista Joensuuhun ja takaisin. Lisäksi rakensimme perheelle talon. Sulaa hulluutta, eikö vain?

Taloudellisesti tutkimukseni ovat mahdollistaneet Joensuun yliopiston humanistisen tiedekunnan, Suomen kulttuurirahaston yleisrahaston ja Pohjois-Savon rahaston apurahat. Lisäksi olin mukana Suomen Akatemian hankkeessa Moraalisäätely ja institutionaalinen muutos 1800-luvun Suomessa.

Kiitos tämän tutkimuksen valmistumisesta kuuluu monille. Ensinnäkin kiitos professori Tapio Hämyselle, joka houkutteli kasvatustieteilijän historian tutkimuksen pariin ja rohkaisi jatkotutkimuksen suorittamiseen. Professori Kimmo Katajalan kannustamana sain tutkimustyölleni rahoituksen ja ohjeistamana väitöskirjatyölle oikean suunnan. Väitöskirjan esitarkastajille, dosentti Antti Häkkiselle ja professori Toivo Nygårdille haluan esittää kunnioitettavat kiitokseni saamastani palautteesta. Toivo Nygårdin jo lisensiaatintutkimusvaiheessa yhdessä professori Joel Kivirauman kanssa antama ohjeistus ohjasi työtäni eteenpäin. Vastaväittäjäkseni minulla oli kunnia saada professori Pirjo Markkola. Lämmin kiitos historiatieteen oppiaineryhmälle, jonka tiloissa olen suurimman osan tutkimustani kirjoittanut. Kiitos suurena apuna tutkimuksen viimeistelyvaiheessa olleelle FL Riikka Myllykselle.

Kiitos myös seuraaville tutkimusprosessiini tavalla tai toisella vaikuttaneille: FT Arto Nevala, FT Jukka Partanen, FT Yury Shikalov, FT Olli Matikainen, Joensuun maakunta-arkiston henkilökunta ja Jussi Virratvuori. Tornion kirjaston henkilökunnalle kiitos hyvästä kaukolainapalvelusta. Tornion kaupunki on saanut pienten kirjahankintamäärärahojen vuoksi parina vuonna peräkkäin Noormarkku-palkinnon, mutta tämä ei ole henkilökuntaa lannistanut. Eri asia on, olisinko innostunut lukemisesta niin kuten tein, jos kotini lähellä ei olisi aikanaan ollut erinomaisen tarjonnan sisältänyttä sivukirjastoa!

Kiitos läheisilleni.

Mika, kiitos, että rohkaisit ottamaan mittaa itsestäni, vaikka taloudelliset ja ajankäyttölliset uhraukset tulivatkin kontollesi.

Torniossa 27.10.2009 Päivi Pukero os. Alaraatikka

SISÄLLYS

ABSTRACT ESIPUHE

1	IRTOLAISUUDEN JA HUONO-OSAISUUDEN KOHTAAMINEN JA KONTROLLI	11
2	TUTKIMUKSEN KESKEISET TAVOITTEET	14
2.1	Tutkimusongelma	14
2.2	Keskeisten käsitteiden määrittely	20
2.3	Lähteet	24
2.4	Sosiaalisen kontrollin ja suljettujen laitosten historian tutkimusperinteet	27
3	SOSIAALINEN KONTROLLI JA VALVONTA 1800-LUVUN SUOMESSA	34
3.1	Irtolaisuus ja laillisen suojelun järjestelmä	34
3.2	Itä-Suomesta irtaimen väestön kriisialue	38
3.3	Kuopion läänin irtolaiskuulustelut	40
3.4	Kuvernööri poikkeavuuden tuottajana	47
3.5	Suljetut laitokset osaksi väestön kontrollikoneistoa	55
3.6	Kuulusteltava vankilassa	60
4	POIKKEAVUUDEN MÄÄRITTELY IRTOLAISKUULUSTELUISSA	64
4.1	Pahantapaiset	64
4.2	Romanit	67
4.3	Köyhät ja vaivaiset	71
4.4	Alaikäiset	77
4.5	Mielisaira	83
4.6	Sukupuolitautiset	89
4.7	Medikalisaatio poikkeavuuden tuottamisen taustalla	91
5	SULJETUT LAITOKSET POIKKEAVIEN PARANTAJAKSI	94
5.1	Kuulusteluista laitoksiin	94
5.2	Kuopion läänin työkomppania	97
5.3	Vaivaihoidon laitostuminen Kuopiossa	103
5.4	Kylliälän kasvatustila	110
6	SULJETTUIEN LAITOSTEN TOIMINNAN TAVOITTEET JA NIIDEN MUOTOUTUMINEN	113
6.1	Pakkolaitosten arkipäivää	118
6.2	Poikkeavuuteen kohdistuneet toimet	121
6.3	Kuri ja kontrolli	125
6.4	Uskonto, kasvatustila, työ ja eristäminen	133
6.4.1	<i>Uskonto</i>	133
6.4.2	<i>Kasvatustila</i>	136
6.4.3	<i>Työ</i>	138
6.4.4	<i>Eristäminen</i>	141

6.5	Olot laitoksissa	142
6.6	Laitoksista yhteiskuntaan	148
6.7	Miksi irtolaisten ja huono-osaisten kontrolli siirtyi suljettuihin laitoksiin?	153
6.8	Muut suljetut laitokset	159
7	IRTOLAISUUDEN JA HUONO-OSAISUUDEN MÄÄRITTELYN MEKANISMIT	162
	LÄHTEET	170
	LIITTEET	181
	SUMMARY	186

KUVIOT JA TAULUKOT

KUVIOT

Kuvio 1.	Poikkeavien kontrolli ja valvonta	41
Kuvio 2.	Kasvatus yhteiskunnan jäseneksi	115
Kuvio 3.	Harjulaan, Kylliälään ja Luostanlinnaan sijoitettujen erilaisryhmät	122
Kuvio 4.	Irtolaisten jako kehityskelpoisiin ja pahatapaisiin	124
Kuvio 5.	Poikkeavien kontrolli ja valvonta 1800-luvulta nykypäiviin	167

TAULUKOT

Taulukko 1.	Sosiaalisen kontrollin kehityssuunnat	27
Taulukko 2.	Johanna Sihvonen kuulusteluissa vuosina 1880 ja 1885	47
Taulukko 3.	Poikkeavat ja heidän tuomionsa Kuopion läänin irtolaiskuulusteluissa 1850–1885	50
Taulukko 4.	Vankilalaitos Suomessa 1800-luvun puolivälissä	60
Taulukko 5.	Kuopion läänin irtolaiskuulusteluissa tuomittujen määrä ja sukupuoli 1860–1885	96
Taulukko 6.	Luostanlinnaan määrättyjen miesten tuomioiden syyt ja pituudet 1860–1879	99
Taulukko 7.	Kuopion vaivashoidon johtokunnan päätöskooste vuodelta 1885	105
Taulukko 8.	Elatusapua saaneita Kuopiossa	106
Taulukko 9.	Suljettujen laitosten perustaminen Suomessa ja ulkomailla	154
Taulukko 10.	Yhteenveto poikkeavuuden tuottamisen keskeisistä piirteistä	165

1 IRTOLAISUUDEN JA HUONO-OSAISUUDEN KOHTAAMINEN JA KONTROLLI

*”Kenp’ ei onnee omimansa
Täällä saisi kuolema
Kenp’ ei isän siunausta,
Alitin tahtois anoa.*

*Sitä armains’ sydämestä
Nautitsee hän ilolla
Äitins’ häntä rakkaudella
Rawitseepe huolella.*

*Mut’ kuin puuttuu leipä hältä
Ruokkii kurjan, runsas käsi;
Käsi, joka leweältä
Kokoo, haalii yhäti.*

*Se on käsi kansan suuren
Kansan köyhän auttajan,
Joka antaa opin juuren
Antaa hälle armahan.*

*Älä silloin lapsi huoli
Älä armas walita
Kunnan leiwäst -; sulle puoli
Ruokasi ei huoleta.*

*Sua siunaa armas Isä
Ruokaa kyllin tarvitsee,
Sinulle Hän onnee lisää.
Kodon hoidon antelee.*

*Siis sä lapsi köyhä muista
Kiittää aina Jumalaa,
Joka sulle siunatuista
Waroist, osan tarjoaa.”*

Setä. Työhuoneen lapsille Kuopiossa.¹

Irtolaisuus ja huono-osaisuus olivat 1800-luvun keskustelluimmat yhteiskunnalliset ongelmat Suomessa. Keskusteluun osallistuivat kaikkien eri sosiaaliryhmien jäsenet omilla vaikutuskanavillaan. Sanoma- ja aikakauslehdissä käyty keskustelu antaa viitteitä siitä, minkälaisen asioiden ympärillä polemiikki oli kiivainta. Niissä korostettiin kontrollin ja kasvatuksen merkitystä lasten, köyhien, irtaimen väestön ja vankien käsittelyssä. Kasvatusta tarvittiin jokaiselle yhteiskunnan jäsenelle koko eliniän ajaksi, vauvasta vanhuuteen asti. ”Koko ihmiselämä on yksi kasvatustakso. Se aika, joka kuluu kätken ja haudan välillä, on siinä suurin yksi koulu-aika; kuolema on viimeinen, tärkeä päätöskäytäntö korkeampaan opistoon.”² Kasvatuksellisten kysymysten ympärillä käyty keskustelu jatkui Suomen lehdissä vuosia. Yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistui suomalaisia kirjailijoita ja vaikuttajia, kuten Minna Canth ja J.V. Snellman. Usein esille nousi huoli sosiaalisesta tilanteesta Suomessa sekä pelko yhteiskunnallisen rauhan menettämisestä.³

¹ Tapio 25.5.1885 n:o 39.

² Tieto-Sanomia Suomen Kansalle 1.11.1871 n:o 44.

³ Helsingfors Tidningar 4.6.1859 n:o 44; Suomen Julkisia Sanomia 26.3.1857 n:o 24.

Yhteiskunnan tapa reagoida aikansa ongelmiin oli kontrollipoliittinen, ja lisääntyvät sosiaaliset ongelmat lisäsivät myös sosiaalista kontrollia. Seuraavassa kuvaan Samuel Karpin tapausta, josta käy ilmi useita irtolaisten kontrollille tyypillisiä piirteitä, joille tässä tutkimuksessa etsin selityksiä ja pohjaa.

Kuopion läänin kuvernöörin kuulusteluissa selviteltiin keväällä 1885 Samuel Karpin tapausta. Samuel oli suutarin oppipoika, joka oli otettu kiinni kotipaikkakunnaltaan Lapinlahdelta, ja toimeksianto oli pyydetty Harjulan köyhäinhuoneesta karkaamisen perusteella.⁴ Laitoksessa ollessaan mies ei ollut suostunut työskentelemään saamansa hoidon eteen. Kuvernööri noudatti päätöksessään vuoden 1879 köyhäinhuoitolakia ja tuomitsi Karpin kahdeksi kuukaudeksi lääninvankilaan yleiseen työhön.⁵

Samuel Karpin asiaa käsiteltiin ensimmäisen kerran, kun Kuopion kaupungin vaivahoidon johtokunta pyysi virkakirjeellä 26.9.1884 kuvernööriä määräämään miehen työskentelemään johtokunnan osoittamassa paikassa, kunnes vaivaiskassalle Karpin lapsen hoidosta syntyneet kustannukset tulisivat korvatuiksi. Samuelille ilmoitettiin päätös, jonka mukaan hänen tuli välittömästi mennä työskentelemään Harjulan köyhäinhuoneeseen. Samuel lähti käskystä huolimatta hakemaan kyytiä päästäkseen takaisin Lapinlahdelle, ja niinpä hänestä tehtiin ilmoitus kaupunginviskaalille, joka pisti poliisit miehen perään. Vaivahoidon johtokunnan jäsen toimitti Samuelin henkilökohtaisesti vossikalla Harjulaan ja kehotti miehen ”siellä ahkerasti työskentelemään ja siivosti itsensä käyttämään sekä noudattamaan laitoksen johtajan määräyksiä, ja kielsi häntä laitoksesta pois menemistä ennen kuin toisin määrätään”. Varoituksista huolimatta Samuel oli seuraavan vuoden ”tammikuun 14. päivänä luvatta laitoksesta lähtenyt ja vasta seuraavana päivänä tullut juopuneena takaisin näyttäen kaikenlaista irstaisuutta. Samoin oli hän seuraavana päivänä kaksi kertaa lähtenyt ilman luvatta laitoksesta ja ollut humalassa.” Jo tätä ennen oli Samuelia varoitettu sopimattomasta käyttäytymisestä ja nyt Harjulan johtaja uhkasi ilmoittaa kuvernöörille, jos moitittavaa vielä tapahtuisi.⁶

Varoituksista huolimatta oli Samuel, johtajan ilmoituksen mukaan, maaliskuussa taas useamman päivän karkuteillä ja lopulta kadonnut kokonaan, ”...eikä hänestä muuta tiedetä kuin se, että hän erään Lapinlahden miehen matkassa laitoksesta katosi, jonka vuoksi on luultava, että hän taaskin meni Lapinlahdelle jättäen tyttärensä Annan Harjulaan ja velkansa suorittamatta...” Samuelin tyytymättömyys Harjulassa kohdistui erityisesti palkkaan, jota maksettiin vain neljä markkaa viikolta.⁷ Kuvernöörin antaman työtuomion jälkeen Samuel palasi työskentelemään Harjulaan korvaamaan tyttärensä Annan hoitokuluja.⁸ Perhe kirjattiin lopulta ulos Harjulasta syksyllä 1887.⁹

Irtolaisten ja huono-osaisten viranomaiskontrollilla on monia yhteisiä piirteitä ja pitkäaikaisia kielteisiä vaikutuksia. Raimo Parikka on tutkimuksessaan todistanut köyhyyden ja muunlaisen huono-osaisuuden jatkuvan ylisukupolisesti yhteiskunnallisen hierarkian alimmissa kerroksissa sekä elämänhallinnan vaikeuksien ryhmittyvän jatkuvan köyhyyden ympärille.¹⁰ Lisäksi viranomaiskontrollilla on taipumus keskittyä erilaisten suljettujen lai-

⁴ Harjulan köyhäinhuone sijaitsi Kuopiossa Savilahden kylässä.

⁵ 7.5.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁶ 18.3.1885, n:o 10. Kirjekonseptit 1885. Kirjeiden toisteet. Vaivashoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁷ 18.3.1885, n:o 10. Kirjekonseptit 1885. Kirjeiden toisteet. Vaivashoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto. Maataloustyöläismiehen keskimääräinen päiväpalkka ”talon ruuassa” oli vuonna 1878 kesällä 65 penniä ja talvella 1,29 markkaa. Vattula 1983, 407.

⁸ Harjulassa Hoidettavien Nimikirja 1881–88. Henkilöluettelot. Kunnalliskoti Harjula. Kuopion kaupunginarkisto.

⁹ Henkilöluettelot 1881–88. Kunnalliskoti Harjula. Kuopion kaupungin arkisto.

¹⁰ Parikka 1994, 82–88.

tosten ympärille. Samuel Karpin tapaus kuvaa hyvin irtolaisuuden ja huono-osaisuuden leikkauspisteitä viranomaisten valvonnassa ja laitoskontrollissa.

Laitosten historian tutkiminen valaisee, miten valta ja valvonta liittyvät toisiinsa. Suljetut laitokset ovat erikoistuneet yksilöiden vapauden riistoon erilaisista syistä. Aiemmin vangitsemista käytettiin mielivaltaisesti; hallitsijat sulkivat vaarallisina pitämiään ihmisiä yhteiskunnan ulkopuolelle luostareihin, linnoihin tai vankiloihin. Rikoksesta sen sijaan rangaistiin ruumiillisesti häpäisemällä tai karkottamalla. Vankilaa ei käytetty varsinaisena rikosoikeudellisena rangaistuksena ennen kuin 1700–1800-luvuilla. Poikkeavia, oli kyse irtolaisista, romaneista, vammaisista tai mielisairaista, pyrittiin kontrolloimaan samalla tavalla: sulkemalla laitoksiin ja kasvattamalla hyödyllisiksi yhteiskunnan jäseniksi, toisin sanoen pakottamalla tekemään työtä¹¹. Suljettuja laitoksia ovat olleet vankilat, köyhäinhuoneet, mielisairaalat ja kasvatuslaitokset. Suomeen laitoksia ryhdyttiin perustamaan pääasiassa 1800-luvulla.

Yhteiskunnallinen poikkeavuus määritellään usein suljettujen laitosten kautta. Yksilöllisten ominaisuuksien määrittely poikkeavuudeksi on sosiaalisesti ja historiallisesti muuttuva prosessi. Poikkeavuutta ei ole käyttäytyminen sinänsä, vaan kyse on siitä, millainen käyttäytyminen määritellään sellaiseksi. Näin poikkeavuus toimii ikään kuin yhteiskunnallisen sietokyvyn mittarina. Tietyt sosiaalisen käyttäytymisen muodot koetaan uhkaavina tai yhteiskuntarauhaa häiritsevinä. Poikkeavuuteen kohdistetaan tällöin sanktioita, vaikka sitä ei kyettäisi poistamaan.¹²

On uskaliaasta verrata kasvatuslaitosta, köyhäinhuonetta ja ojennuslaitosta keskenään, kuten tässä tutkimuksessa tehdään, sillä yleisesti ei myönnetä, että nykyisten koulujen tai hoitolaitosten taustalla olisivat vankilat.¹³ Esimerkiksi työhuoneen historiaa on tutkittava suhteessa muihin suljettuihin laitoksiin, koska köyhien laitoshoidon elementit omaksuttiin vankiloista, sairaaloista, ojennuslaitoksista ja mielisairaaloista.¹⁴ Uusissa laitosmuodoissa ei siten ollut varsinaisesti kyse mistään uusista keksinnöistä.

¹¹ Markkola 1996, 12; Nygård 1998, 139, 166; Pukero 2008a, 23–24.

¹² Kivirauma 1987, 1–7.

¹³ Laitosten keskinäisellä vertaamisella pyrin aidosti rakentamaan kuvan laitosten toiminnasta, enkä vain käyttämään sitä retorisenä keinona kuten Goffman 1969.

¹⁴ Crowther 1983, 4. Samoin väittää Ignatieff 1983, 79–83.

2 TUTKIMUKSEN KESKEISET TAVOITTEET

2.1 Tutkimusongelma

Tämän tutkimuksen keskeisiä teemoja ovat 1800-luvun yhteiskunnallinen keskustelu sosiaalisen tilanteen ja yhteiskuntarauhan suhteesta, poikkeavuudeksi määriteltyyn huono-osaisuuteen kohdistettu viranomaisvalvonta ja pyrkimykset parantaa poikkeavat erilaisissa suljetuissa laitoksissa. Keskeistä on myös selvittää, miten poikkeavuus määriteltiin yksilön ominaisuuksien kautta ja millaisina ryhminä nämä henkilöt nähtiin.

Historiantutkijat näkevät irtolaisten ja huono-osaisten valvonnan tai auttamisen sosiaalisena kontrollina¹⁵. Tämän tutkimuksen painopisteenä ovat sosiaalisen kontrollin tausta, siihen liittyvät toimet sekä aikansa poikkeavuuskäsitykset. Tutkimuksessani pidän tärkeänä sitä, että vallan kaksijakoisuus tulee selvästi esille. Viranomaisten valta ei pyrkinyt pelkästään kontrolliin, vaan teoilla oli muitakin päämääriä.¹⁶ Kuulusteluilla ja laitoksilla pyrittiin johonkin. Ihmiset eivät olleet vain tahdottomia kontrolloitavia, vaan heistä jokaisella oli oma käsityksensä elämänhallinnasta. Irtolaiset ja huono-osaiset eivät ole tutkimuksessani objekteja vaan subjekteja. Pohdin, miten nämä ihmiset pyrkivät hallitsemaan omaa elämäänsä ja miten kuulusteluissa tai laitoksissa toimittiin. Miten kontrollista yritettiin vapautua tai yritettiinkö edes? Vastausta etsin myös siihen, kuka tai mikä erotti irtaimen väestön, irtolaiset, köyhät ja vaivaiset toisistaan.

Tutkimuksessa selvitän, miten poikkeaviin kansalaisiin kohdistetut toimet vaikuttivat suljettujen laitosten organisoitumiseen. Pää tarkastelun kohteena ovat aikansa poikkeavuuden määrittelijänä toimineet irtolaiskuulustelut ja 1800-luvun laitosjärjestelmä.¹⁷ Irtolaiset ovat tarkemman tutkimuksen kohteena, koska kyseinen ryhmä muodosti aikansa suurimman ”marginaaliryhmän”. Tutkimus perustuu sekä valtakunnalliseen että paikalliseen aineistoon.

Tutkimukseni käsittelee itäsuomalaisen yhteisön tilatonta ja köyhää väestöä. Kuopion lääni ja sen pääkaupunki Kuopio ovat tutkimuksen keskiössä. Kuopion lääniin kuului 1800-luvun puolivälin tienoilla Pohjois-Karjala, Pohjois-Savo sekä alueita itäisestä Pohjois-Hämeestä sekä Raja-Karjalasta. Lääni rajoittui Vaasan, Mikkelin, Oulun ja Viipurin lääneihin.¹⁸ Varsinaisia kaupunkeja läänissä olivat Kuopio, Iisalmi ja Joensuu, ja muita suurempia keskittymiä olivat Leppävirta sekä Nurmeksen kauppa.¹⁹

Tarkastelen poikkeavuuden tuottamisen perusteita yhden läänin alueelta kootun lähdeaineiston avulla ja selvitän, miten poikkeavuus käytännössä tuotettiin. Paikallisessa tutkimuksessa on mahdollista koota erilaisia aineistoja, jotka valaisevat toisiaan ja sisältävät tietoja samoista henkilöistä.²⁰ Tutkimuskohteenani olivat Kuopion läänin kuvernöörien²¹

¹⁵ Ks. Nygård 1985; Koskivirta 2001; Spierenburg 2004.

¹⁶ Archardin mukaan irtolaisten kontrollia on yleensä tarkasteltu vallan näkökulmasta, koska kapitalistisen talouskehityksen myötä sosiaalipolitiikalla ja hyvinvointijärjestelmällä on pyritty ratkaisemaan ongelmaa, mutta siitä huolimatta irtolaisuutta ilmenee jatkuvasti. Archard 1979, 14.

¹⁷ Tässä tutkimuksessa jätän tietoisesti syrjään papiston kirkkokurin ja kunnallishallinnon toteuttaman kontrollin. Niitä käsitellen vain siltä osin kuin toimet liittyvät henkilöihin, jotka tulevat esille irtolaiskuulusteluissa. Papiston ja kunnallishallinnon kontrollista Rajala 2004, 240–261.

¹⁸ Ks. kartta liitteessä 4.

¹⁹ Grotenfelt, Hildén & Rosberg 1927, 3.

²⁰ Esimerkiksi Kuopion läänin varalääninsihteerin irtolaiskuulustelupöytäkirjat, Kuopion läänin työkomppanian päiväkirjat, Kuopion vaivashoidonhallituksen pöytäkirjat ja Harjulan köyhäinhuoneen hoidokkiluettelot.

²¹ Kuvernöörit tarkemmin liitteessä 3.

irtolaiskuulustelut (1860–1885), koska Kuopion läänin irtolaistilannetta pidettiin erittäin hankalana ja irtolaisia oli paljon.²² Valitsin tutkittavakseni vain muutamia vuosia, jotka parhaiten valaisisivat irtolaislakien (lait vuosilta 1852, 1865 ja 1883) vaikutuksia käytännön toiminnassa. Tutkin Kuopion läänin kansliakuulustelupöytäkirjat 5–10 vuoden välein. Näytevuosina olivat 1860, 1864²³, 1870, 1880 ja 1885²⁴. Aineiston laajuuden vuoksi oli välttämätöntä tehdä rajauksia tutkittavien vuosien suhteen, koska kuvernööri kuulusteli vuosittain 300–400 henkilöä.

Valituilla näytevuosilla pyrin hahmottamaan irtolaislakien ja asetusten vaikutusta sekä kuulustelujen merkitystä poikkeavuuden tuottajana. Tutkimuksessa pohdin, missä määrin kuulustelut tuottivat poikkeavuutta vai tapahtuiko poikkeavaksi valikoituminen jo aiemmin. Selvitän, millaisiin ratkaisuihin kuulusteluissa päädyttiin ja millä ratkaisuja perusteltiin. Näiden kautta etsin kuulusteluaineistosta tyypillisiä erilaisryhmiä tai poikkeavuuden kuvauksia.

Metodisena viitekehystenä toimii, tosin väljästi, grounded theory. Se on aineistolähtöinen metodi, jonka avulla sekä selvitetään tutkittua ilmiötä että muodostetaan uutta teoriaa. Grounded theorylle on tyypillistä laadullisin menetelmin kerätyn aineiston analysoiminen empiriaa painottaen ja teorian muodostaminen aineiston vertailun ja teemoittelun (koodauksen) avulla.²⁵

Teemoittelun eli teemoittaisen analyysin taustalla on pyrkimykseni nostaa laajasta irtolaiskuulustelumateriaalista esille tutkimusongelman kannalta olennaisia aiheita. Tässä mielessä teemoittelu on sekä yksi tutkimusrajauksen muoto että tutkimuksen analyysin alkuvaiheelle tyypillinen jäsennessuomuoto. Hahmotan irtolaiskuulusteluissa esiintyviä poikkeavuuden kuvauksia sekä laitoksien toimintakäytäntöjä teemoiksi ja kokonaisuuksiksi. Esiin nostetut teemat toimivat toisaalta analyysia edeltävänä aputyövälineenä ja toisaalta analyysin päätavoitteena.²⁶ Teemojen valinta perustuu aineistoon, ei kirjallisuuteen.²⁷

Grounded theoryssa edellytetään vertailevan tutkimuksen suorittamista.²⁸ Olen lähdeaineistoa läpikäydessäni ja kategorioidessani tarkkaillut erovaisuuksien tai yhtenäisyyksien löytymistä eri teemojen kesken. Vertailuaineistona olen käyttänyt myös otokseen kuulumattomien vuosien kansliakuulustelupöytäkirjoja, mutta en ole selvittänyt tätä materiaalia systemaattisesti vaan olen käyttänyt saatua tietoa tukemaan varsinaisia tutkimustuloksia. Eri laitoksien toimintaperiaatteiden tutkimuksessa vertailu toimii sen sijaan tehokkaasti.

Tutkimuksen johtajatukseksi kulkee käsitys *poikkeavuuden tuottamisesta*, jonka avulla hahmotan tutkitun ajan sosiaalista kontrollia.²⁹ 1800-luvun Suomessa tuotettiin poikkeavuutta laatimalla säännöt, joiden mukaan irtolaisuutta ja laillisen suojeluksen puuttumista pidettiin rikoksena.³⁰ Näitä sääntöjä soveltamalla leimattiin iso osa yhteiskunnan

²² Nygård 1985, 24.

²³ Vuodelta 1865 ei löytynyt pöytäkirjoja.

²⁴ Alun perin otos olisi sisältänyt myös vuodet 1850 ja 1855, mutta kyseisten vuosien varalääninsihteerin ja lääninsihteerin kuulustelupöytäkirjat ovat hävinneet Joensuun maakunta-arkiston kokoelmista. Syy ei ole tiedossa.

²⁵ Strauss & Corbin 1990, 24–25.

²⁶ Eskola & Suoranta 1998, 14.

²⁷ Liitteessä 1 tarkempi selvitys tutkimuksen työvaiheista.

²⁸ Strauss & Corbin 1990, 85–91.

²⁹ Suomalaisessa tutkimuksessa poikkeavuuden tuottamista erityiskoulujen osalta on tutkinut Kivirauma 1987 ja vankilajärjestelmässä Kääriäinen 1994. Poikkeavuuden tuottamisesta Ruotsin vankilajärjestelmässä Nilsson 1999.

³⁰ Armollinen Asetus laillisesta suojeluksesta ja kuinka suojeluksettomia persoonia menettämään pitää. 14.1.1852; Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865. Taustalla myös palkollissääntö 1805. Kongl. Maj:ts Nädiga Lego=Stadga För Husbönder och Tjenstehjon Gifwen Stockholms Slott den 15 Maji 1805. <http://koti.mbnet.fi/~jarvipj/dokumentit/>.

jäsenistä ulkopuoliseksi. Suurin osa irtolaisista oli tilattomia, ilman laillista suojelua olevia kansalaisia, joiden työllistymismahdollisuudet olivat heikot. Sosiaalinen kontrolli puuttui asiaan tekemällä irtolaisista yhteiskunnasta poikkeavan väestöryhmän, vaikka irtolaisia oli joillain alueilla yli 25 prosenttia väestöstä.³¹ Tämänkaltainen poikkeavuus säädettiin asetuksilla laittomaksi, ja sen vuoksi irtolaisia kohdeltiin kuin lainrikkooja. Tapon tai murhan tehnyt yksilö oli poikkeava vasta rikoksen tehtyään – tällöin poikkeavuus johti sosiaaliseen kontrolliin. Irtolaisille sosiaalinen kontrolli sai aikaan poikkeavaksi leimautumisen, ei poikkeavuus sinänsä.³²

Poikkeavuuden tuottaminen voi olla täysin yksilön kontrollin ulkopuolella. 1800-luvulla erilaisuuden kohtaaminen oli tavallinen ilmiö. Maaseuduilla liikkui sesonki- ja satunnaistyöläisiä, kulkureita, kerjäläisiä, erilaisia kauppiaita sekä romaneita. Poikkeavuus tuotettiin aina vallankäytön avulla tai sosiaalisen kontrollin mekanismeilla, oikeuksien ja velvollisuuksien valvonnalla tai ulkopuolisuuden määrittelyllä.³³ Suomessa poikkeavuutta ei kontrolloinut ainoastaan oikeusjärjestelmä, vaan paikalliset papit, nimismiehet ja kuvernöörit olivat tärkeässä asemassa. Irtolaiset voitiin nimittäin tuomita yleiseen työhön pelkästään hallinnollisella päätöksellä. Kuvernöörien kuulustelupöytäkirjoista selvitän, miten poikkeavuutta faktisesti tuotettiin, ketkä passitettiin laitoksiin ja keitä ei. Laki antoi ihmisten käyttäytymiselle vain karkeat rajat. Sosiaalisesti hyväksyttävän käytöksen rajat olivat käytännössä paljon ahtaammat.³⁴ Vertaamalla kuulustelujen ratkaisuja lain-säädäntöön tarkastelen, oliko poikkeavuuden määrittely tai tuottaminen mielivaltaista vai juridisesti määriteltyä. Selvitän, millä tavalla poikkeavuus määriteltiin irtolais- ja köyhäinhoitolaissa sekä miten määrittely 1800-luvun kuluessa muuttui. Lisäksi pohdin, mitä seurauksia poikkeavien yksilöiden nähtiin aiheuttavan yhteiskunnalle, mistä poikkeavuuden ajateltiin johtuvan, ketkä luokiteltiin poikkeaviksi ja mitä heidän kanssaan piti tehdä. Mielenkiintoista on, että poikkeaviin kohdistuneet toimet nähtiin aina yhteiskunnan tarpeista käsin, ei poikkeavasta itsestään.

Tutkimuksessa paneudun irtolaiskuulustelupöytäkirjoihin sisältyviin poikkeavuuden ja pahantapaisuuden kuvauksiin. Kuulusteluissa määriteltiin pahantapaisuus-käsitteen avulla ne irtolaiset, jotka tuli lähettää laitokseen tai muutoin asettaa tarkkailun alle. Käsitteellä tarkoitettiin eri tavoin poikkeavaa ja yhteiskunnan kannalta ongelmalliseksi koettua käyttäytymistä.³⁵ Pohdin, millainen käyttäytyminen oli pahantapaisuutensa vuoksi normaalin ulkopuolella. Pahantapaisuutta on tutkittu lähinnä suojelukasvatuksen ja kasvatustaitoksen yhteydessä.³⁶ Irtolaisasiassa näkökulma on jäänyt pimentoon, vaikka 1800-luvun irtolaislainsäädännössä pahantapaisuuden käsite toimi jakoperusteena laillisten ja laittomien irtolaisten välillä.³⁷ Köyhien, vaivaisten ja laiskojen tai pahantapaisten välille pyrittiin tekemään selkeä ero. Kaikki kyseiset ryhmät nähtiin erityistoimia vaativina, mutta heitä ei tullut sijoittaa samoihin laitoksiin. Edelliset tarvitsivat huoltoa ja apua, jälkimmäiset kasvatusta ja rangaistuksen. Kaisa Vehkalahden mukaan pahantapaisuuden käsite oli rikollisuutta laajempi ja epämääräisempi, vaikka siinä kyti rikollisuuden siemen. Lisäksi pahantapaisuus-käsitteellä oli miehinen sukupuoli ja naisten oletettiin olevan helpomman luonteisia. Naisia pidettiin enemmän olosuhteiden uhreina tai huonoille

³¹ Nygård 1985, 24.

³² Mertonin mukaan yhteiskunnan rakenteet luovat sosiaalisia ongelmia. Merton 1976, 9–21.

³³ Häkkinen & Tervonen 2005, 12, 28; Kivirauma 1987, 6; Kiehelä 1997, 98. Poikkeavuuden sosiaalisesta tuottamisesta myös Goffman 1984.

³⁴ Saari 1961, 11.

³⁵ Salmensaaren mukaan ”pahantapaisuus on rikollisuutta laajempi ja epämääräisempi käsite sekä [- -] yhteiskuntavastainen mielensuunta”. Salmensaari 1915, 13, 25.

³⁶ Ojakangas 1993. Vehkalahti 2002 & 2008.

³⁷ Tästä Suhonen, Riitta 1994.

vaikutteille altistuneina.³⁸ En keskity tutkimuksessani pelkästään pahantapaisuuden perusteella laitoksiin tuomittuihin henkilöihin, koska kyseiset ominaisuudet liitettiin vain osaan kuulustelluista.

Kuulustelujen lisäksi tarkastelen Kuopion läänin sosiaalista kontrollia Kuopion läänin työkompanian (1859–1880)³⁹ avulla, johon tuomittiin miespuolisia irtolaisia. Lisäksi paneudun Kuopiossa vuodesta 1873 lähtien toimineen Harjulan köyhäinhuoneen⁴⁰ hoidokkeihin ja toimintaan. Kuopion kaupungissa väestöä kontrolloivat laitosten lisäksi poliisi ja vaivahoidonhallitus piirimiehineen. Köyhiä, lapsia, työkyvyttömiä tai muutoin vaivaisia valvottiin usealta taholta. Miten kontrolli toimi ja miten poikkeavuutta heidän joukossaan tuotettiin? Tutkimuksessa tarkastelen köyhyyttä ja huono-osaisuutta ilmiönä suomalaisessa yhteiskunnassa ja pohdin, tuottiko käsitellyn ajan viranomaistoiminta syrjäytyneitä kuten myös poikkeavuutta.

Tutkimuksessa esitän Kuopion läänin irtolaiskuulustelujen, läänin pääkaupungin vaivahoidonhallituksen päätösten ja kahden laitoksen kautta, miten koko suuriruhtinaskunnan tasolla irtolaisiin kohdistunut kontrolli näkyi käytännössä. Lasten kasvattamiseen erikoistuneita laitoksia perustettiin Kuopion lääniin vasta 1890-luvulla.⁴¹ Kasvatuslaitosten perustaminen oli kuitenkin yksi tärkeä ja aikanaan jatkuvasti kasvava kontrollin muoto. Suomen ainut lapsille tarkoitettu laitos oli tuolloin Viipurissa toiminut Kylliälän kasvatuslaitos (1830–1939), joka oli ensimmäinen pitkäjänteistä toimintaa jatkanut lasten ja nuorten kasvatuslaitos. Kyseinen laitos toimii kasvatuslaitoksen kontrollin esimerkkinä. Vertailen Kylliälän toimintaperiaatteita työ- ja ojennusperiaatteella toimivaan sekä köyhäinhoidolliseen laitokseen. Tarkastelemalla Luostanlinnan, Harjulan ja Kylliälän toimintaa saan kuvan suomalaisesta laitospäätöksistä. Tutkimalla yksittäisiä hoidokkeja kartoitan, mitä laitokseen lähettäminen tai tuomitseminen käytännössä tarkoitti, millä perusteella henkilöitä sijoitettiin laitokseen ja millaisia toimia tai kontrollia henkilöihin kohdistettiin.

Suomalaisia suljettuja laitoksia leimasi 1800-luvun alusta lähtien vahva työnteon opettamisen vaatimus. Siksi laitoksiin palkattiin käsityöläisiä opettamaan erilaisia ammatillisia taitoja. Lisäksi uskottiin kuriin ja kasvatukseen, joilla tähdättiin konkreettiseen muutokseen ja taitojen oppimiseen, joiden avulla hoidokeille pyrittiin puolestaan antamaan paremmat mahdollisuudet elättää itsensä.⁴² Tutkimuksessa selvitän, mistä kasvatukselliset periaatteet omaksuttiin ja miten niitä toteutettiin laitoksissa. Pohdin, miksi valtion kontrolli ja yleisön kiinnostus laajeni yhä useampiin yksilöihin ja ihmisryhmiin. Miksi poikkeaviksi luokiteltujen yksilöiden paikaksi muotoutui suljettu laitos, mistä ajatus lähti tai kuka ajatuksen esitti? Miksi esimerkiksi lapset, mielisairaajat ja köyhät haluttiin sulkea laitoksiin, kun nämä olivat aikaisemmin sukulaisten tai vaivaishuollon hoidettavina? Ulotan tarkasteluni niin kansainvälisiin vaikutteisiin kuin suomalaisen yhteiskunnan ja käytännön toimiin.

³⁸ Vehkalahti 2002, 228–229.

³⁹ Työkompaniasta käytettiin yleisesti nimitystä Luostan työlaitos tai Luostanlinna. Kuopion läänin työkompania perustettiin Luostanjoen varrelle, Ylä- ja Alaluostan kylien väliin.

⁴⁰ Myöhemmin Harjulan kunnalliskoti.

⁴¹ Kuopion maaseurakunnassa kerrotaan olleen 1870-luvulla (vuotta ei tiedossa) Kehvon kasvatuslaitos ja Likolahden turvattomien tyttölasten maja. Lähteitä kyseisistä laitoksista en löytänyt. Saari 1961, 24. Tietojeni mukaan Kuopioon perustettiin kasvatuslaitoksia vasta myöhemmin ja Kehvon kasvatuslaitos toimi vasta 1890-luvulla. Ks. esim. Hänninen, http://www.kellohuolto.fi/?Tekij%26auml%3B:Suvun_historiaa.

⁴² Pukero 2008a, 6–11.

Suljettuja laitoksia on tutkittu ennenkin, ja suurin osa vankiloista tai laitoksista on saanut oman historiikkinsa.⁴³ Näiden lisäksi historian tutkimus on yleensä tarkastellut kriminaali- tai sosiaalipolitiikan vaikuttajia, aatteita tai kannanottoja hyvin yleisellä tasolla.⁴⁴ Perinteinen suomalainen historiantutkimus ei ole vakavasti asettanut kysymystä poikkeavuuden tuottamisen ja suljettujen laitosten välisestä suhteesta. Työni tarkoituksena ei ole luoda laitoshistoriaa, vaan paneutua syvällisesti poikkeavuuden tuottamiseen ja suljettujen laitosten perusteisiin Suomessa.⁴⁵

Työni muodostaa monitieteellisen tutkimuksen, jossa historialliset ja sosiologiset tulkintatavat kohtaavat. Tutkimukseni ongelmanasettelussa on ripaus mikrohistoriaa, vaikka irtolaisia katsotaan nimenomaan poikkeavuuden tuottajien, kuvernöörin, lääkäreiden tai lainsäädännön tuottamien lähteiden kautta. Tarkastelutapa ei siis ole varsinaista ”history from the below” tutkimusta. Mahdollisuus sekä mikro- että makrotasoiseen historialliseen tutkimukseen on ominaista sosiaalihistorialle, jossa poikkitieteellisen lähestymistavan käyttö ja yhteiskunnan muutoksen tutkiminen on tyypillistä.⁴⁶ Irtaimen väestön elinoloja on mahdotonta katsoa muutoin kuin osana makrotasoa olemassa olevien lähteiden vuoksi. Köyhän ja irtaimen väestön elämästä ei ole heidän itsensä tuottamia kirjallisia lähteitä. Aikaisempi tutkimus käsittelee enimmäkseen instituutioita, kontrollipolitiikkaa tai aatevirtauksia. Vaikka yrittäisin tehdä uudenlaista sosiaalihistoriaa irtaimen väestön oloista, en pysty välttämään makrohistoriallista näkökulmaa, joka tulee väkisin lähdeaineiston ja tutkimuskirjallisuuden kautta.⁴⁷ Makrotason lähteiden avulla paneudun irtolaisten ja huono-osaisten elämään mikrotasolla. Uusi sosiaalihistoria antaa mahdollisuuden tapahtumien ja päätösten tulkintaan, mutta myös ryhmittelyyn ja teemoitteluun.⁴⁸

Sosiaalihistoria voidaan nähdä tutkimuksena, jossa etsitään erilaisia ryhmittymiä ja selvitetään niiden rakentamista tai vahvistamista. Ryhmittelyt voivat perustua syntyperään, etnisyyteen, sukupuoleen, ikään tai sosiaaliseen asemaan. Tutkimuskohteena ovat usein asioiden suhteet, päätökset ja kulttuuriset muuttajat.⁴⁹ Tässä tutkimuksessa irtolaiset muodostavat tutkitun ryhmän, silloiset sosiaaliset olot ja sosiaali- ja kriminaalipolitiikka taas tutkitun asian. Toisaalta sosiaalihistoria on sosiaalista muutosta tutkiva yhteiskuntatiede, jossa yhteiskunta nähdään muuttuvana kokonaisvaltaisena järjestelmänä ja jossa muutosta on selitettävä nimenomaan yhteiskunnasta käsin. Tämä lähestymistapa samaistetaan köyhän miehen historiaksi eli arkipäivän historiaksi enemmän kuin mikään muu lähestymistapa, mutta kyse on myös sosiaalisten ryhmien tutkimisesta. Sosiaalisten ongelmien historiallista tutkimusta nimitetään usein marginaaliryhmien tutkimukseksi. Tällöin irtolaiset ja huono-osaisten katsotaan yhteiskunnan vähemmistöksi.⁵⁰

Tutkimukseni edustaa sosiaalihistoriallisen lähestymistavan konkreettisempaa laitaa eli kyse on kontrolli- ja kasvatustavoitteista ja niiden kokeilemisesta käytännössä, eikä vain niiden aatteellisista taustoista. Tutkimus on täten kasvatushistoriaa, mutta tutkin

⁴³ Aamuvuori, Tuula 1988. Kuopion lääninvankilan historiikki; Karvonen 1985; Katermaa 1977; Kauhane 2005; Keiskander, Pauli 1985. Pelson keskusvankilan historiikki; Levä, Ilkka 2006. Sörkan kivinen syli: Helsingin vieraisten kuritushuoneen muutos Helsingin vankilaksi; Marttinen, Seppo 2006. Viipurin lääninvankilan historia.

⁴⁴ Kallinen 1982; Lappi-Seppälä 1982; Letto-Vanamo & Ylikangas 1981; Pajuoja 1986; Virtanen 1943; Virtanen 1944.

⁴⁵ Vastaavanlaisia tutkimuksia suljetuista laitoksista, joissa tutkimusongelma on samantapainen kuin tässä tutkimuksessa: Crowther 1983; Kivirauma 1987. Poikkeavuuden ja köyhyyden tutkimuksista samaan tapaan aihetta ovat käsitelleet Jütte 1994; Harjula 1996.

⁴⁶ Haapala 1989, 117.

⁴⁷ Saman ongelman kohtasi Jütte tutkimuksessaan köyhyydestä ja poikkeavuudesta varhaismodernissa Euroopassa. Jütte 1994, 3. Näin myös Vehkalahti 2008, 273.

⁴⁸ Klassisen ja uuden sosiaalihistorian ideaalityypeistä tarkemmin Davis 1996, 9–12.

⁴⁹ Davis 1996, 10.

⁵⁰ Haapala 1989, 18–25, 94–95.

kasvatuksen maailmaa ja ilmiöitä historiallisesta perspektiivistä,⁵¹ kun yleensä kasvatuksen historian tutkimus käsittelee historiaa kasvatustieteellisin metodein, kasvatuksellisista käsitteistä ja kasvatuksesta käsin.⁵²

Tutkimukseni taustalla käytän kriminaalipolitiikasta ja poikkeavuudesta luotuja teorioita. Näkökulmani aiheeseen on kriittinen, ja teoreettinen viitekehys toimii historiallisen tulkinnan apuna, ei ennakkokäsityksenä. Tutkimuksessani otan esille medikalisoitumisen näkökulman, jota kriminologiassa tuo esiin Stanley Cohen. Tieteelliset menetelmät sekä psykologinen että lääketieteellinen tieto ovat ottaneet moraalin, uskonnon ja rikosoikeuden paikan poikkeavuuden määrittelijänä. Se, mikä ennen katsottiin rikolliseksi tai moraalittomaksi, on nykyisin kontrollin kohteena lähinnä poikkeavaksi tai epäterveelliseksi määrittelyn vuoksi. Kansalaisista kerätään tietoja ja rekisteröintejä, joiden avulla kontrolloidaan, eristetään, luokitellaan, erotellaan ja leimataan ihmisiä sosiaalisten häiriöiden tai poikkeavuuden mukaan. Asiantuntijat, tutkimuksista saatu tieto, kurinpito ja suunnittelu ovat keinoja ihmisten jakamiseen normaaleihin ja poikkeaviin tai riskiryhmiin.⁵³ Tällaista kontrollisuuntaa nimitetään medikalisaatioksi.

Käsitteen varsinainen isä on Irving Zola (1972).⁵⁴ ”*Medikalisaatio tarkoittaa lääketiedeinstituution kasvua sekä elämäntapatumien ja poikkeavuuden lääketieteellistämistä.*” Lääketiede ja terveydenhuolto ovat laajenneet alueille, joita ei aiemmin pidetty lääketieteellisinä, kuten vanhenemiseen, toimintakykyyn tai poikkeavuuteen. Tämä näkyy kolmena kehityskulkuna. Ensiksi tiedostettuihin ongelmiin tarjotaan yhä useammin lääketieteellisiä ratkaisuja. Toiseksi keksitään jatkuvasti uusia ongelmia tai sairauksia, jotka määrittellään lääketieteen keinoin. Kolmanneksi sairauksien ennaltaehkäisy muistuttaa sairaanhoitoa diagnooseineen ja on osa medikalisaatioprosessia. Lopulta kaikki poikkeavat persoonallisuudet medikalisoidaan.⁵⁵ Medikalisaatio johtaa paitsi terveystietämysten ja -ongelmien korostumiseen, myös lääketieteen ja lääkärin vallan kasvuun sekä sosiaalisten ilmiöiden kontrollointiin terveystietämysten avulla.⁵⁶

Medikalisaatio-käsitettä ei voi sanoa neutraaliksi, sillä sitä käytetään yleensä silloin, kun kritisoidaan lääkinnällisen tiedon saamaa valtaa. Ilmiö voi kuitenkin tapahtua ilman suoraa lääkinnällisten ammattiryhmien väliintuloa. Jos yhteiskunta turvaa sosiaalisten normien noudattamista eliminoivilla tai normalisoivilla toimilla, on kyse medikalisaatiosta.⁵⁷ Se syntyi myös yhteiskunnan ja yksittäisten ihmisten kannustuksesta. Teollistuvassa yhteiskunnassa lääketiede sai keskeisen roolin sosiaalisen kontrollin selittäjänä. Sieltä haettiin selitys sille, miksi jotkut yksilöt eivät kyenneet elämään yhteiskunnan normien mukaan ja tehokkaaseen työntekoon.⁵⁸ Peter Conrad ja Joseph Schneider väittävät, että kriminalisointi ja medikalisointi ovat vaihtoehtoisia kontrollimetodeja. Medikalisointi johtaa dekrimalisointiin ja jos ilmiö demedikalisoidaan, se on altis joutumaan uudelleen kriminalisoiduksi.⁵⁹ Jo vuosisatojen ajan yhteiskunnallista järjestystä on pyritty ylläpitämään eristämällä vaaralliseksi katsotut, poikkeavat yksilöt yhteiskunnan ulkopuolelle. Irtolaisten kontrollissa voi nähdä alkavan medikalisaation piirteitä. Poikkeavuus medikalisoitiin pahantapaisuudesta sairaudeksi, ja seksuaalinen poikkeavuus mielisairaudeksi. Lisäksi köyhiä, vaivaisia ja vanhuksia ryhdyttiin sijoittamaan vaivashuoneisiin.

⁵¹ Näin mm. Kallinen 1982; Lipponen 2006.

⁵² Esim. Ikonen 1997. Åbo-tidningar 1771–1808 ja kasvatuksellinen yhteiskunta.

⁵³ Cohen 1985, 13–39.

⁵⁴ Tuomainen et. al. 1999, 15.

⁵⁵ Tuomainen et. al. 1999, 48–52.

⁵⁶ Myllykangas & Ryynänen 2001, 4.

⁵⁷ Rintala 2003, 30, 35.

⁵⁸ Tuomainen et. al. 1999, 26–2.

⁵⁹ Conrad & Schneider 1980, 252–254.

Sosiaalisen poikkeavuuden määrittelyssä nähdään kolme paradigmaa: poikkeavuus syntinä, poikkeavuus rikoksena ja poikkeavuus sairautena. Paradigmat eivät sulje toisiaan pois, vaan ne voivat esiintyä samanaikaisesti. Väitetään, että teologisen maailmankuvan vallitessa poikkeavuus oli syntiä, modernin valtion synnyn yhteydessä poikkeavuudesta tehtiin rikos, ja nyky-yhteiskunnassa laki ja lääketiede ovat saaneet määrävän aseman poikkeavuuden määrittelyssä.⁶⁰ Paradigmojen kautta rakennetaan erilaisia käsityksiä kontrolloitavista tai avuntarvitsijoista ja heihin kohdistettavista toimista. Lisäksi määritellään instituutiot, joiden vastuulle poikkeavien kontrolli kuuluu⁶¹. Sosiaalinen kontrolli ja avustustoimet ovat rinnakkaisia toimintoja, jotka esiintyvät yhteisössä ja on hankalaa määritellä, milloin on kyse kontrollista ja milloin avusta⁶². Medikalisaatio on sosiaalisen kontrollin väline, jolla tuotetaan ja ylläpidetään sosiaalista järjestystä.

2.2 Keskeisten käsitteiden määrittely

Lähtökohtaisesti tässä tutkimuksessa käsitellään köyhiä ja irtolaisia poikkeavina, vaikka poikkeavuus-käsitteen käyttö sinänsä aiheuttaa ennakkoluuloja, ja lukija ”saattaa nostaa karvansa pystyyn”.⁶³ Perustelen käsitteen käyttöä seuraavalla seikalla: jos henkilöä ei katsottu poikkeavaksi, miksi hänet ylipäätään lähetettiin irtolaiskuulusteluun tai hänet katsottiin kuuluvan vaivahoidon piiriin.⁶⁴ Täten tutkimuksessa vedän poikkeavuuden rajan viranomaistoimiin ja huomioin ainoastaan irtolaiskuulusteluiden kautta esille tulleet, en huono-osaisia tai poikkeavia niiden ulkopuolella. Tämän vuoksi käsitän viranomaisten toimet tässä tutkimuksessa poikkeavuuden tuottajiksi. Henkilön lähettäminen irtolaiskuulusteluun tai joutuminen vaivahuollon kontrollin piiriin muutti tämän viranomaisen silmissä tavallisesta poikkeavaksi. Henkilö itsessään ei konkreettisesti muuttunut miksikään.⁶⁵

Poikkeavuuden tarkastelu historiallisesti ja sosiaalisesti määrättyneenä nostaa esille moniulotteisen yhteiskunnallisen kentän. Keskeistä on pohtia, mitä eri aikoina on pidetty poikkeavana ja miten poikkeavuutta on kontrolloitu ja määritelty. Tämän kautta vastaan siihen, mitä irtolaisuuden kontrolli kertoo sen ajan yhteiskunnasta. Poikkeavuus tarkoittaa tässä tutkimuksessa käyttäytymistä tai elämäntapaa, joka poikkeaa enemmistön käyttäytymisestä tai johon kohdistuu kontrollia. Kun ihmisten yhdenmukaisen käyttäytymisen selittämisessä viitataan yhteiskunnan ja yksilön suhteeseen, käytetään normin käsitettä.⁶⁶ Poikkeavuus ei olekaan välttämättä yksilöstä johtuvaa, vaan enemmänkin yhteisön sääntöjen ja sanktioiden tulos. ”*Poikkeavaa käyttäytymistä on käyttäytyminen, joka leimataan sellaiseksi.*”⁶⁷ Poikkeavuuden käsite on suhteellinen eikä aina riipu käyttäytymismallin yleisyydestä.

Poikkeavuuden määrittämisessä ja sanktioimisessa on aina kyse vallasta. Yhteiskunnan vahvat ryhmät voivat pakottaa toiset ryhmät hyväksymään omat poikkeavuusluoki-

⁶⁰ Conrad & Schneider 1980, 22–23, 27–28.

⁶¹ Rintala 2003, 31.

⁶² Rintala 2003, 19.

⁶³ Kiehelä näkee poikkeavuusnäkökulman ongelmana sen, ettei henkilöitä itsessään katsota vastuunalaisiksi elämänongelmistaan, mutta silti heidän vastuullaan on tilanteen paraneminen. Kiehelä 1997, 111–112.

⁶⁴ Kun henkilö määritellään hallinnon näkökulmasta, hän ei ole enää kuka tahansa kansalainen vaan josain suhteessa poikkeava henkilö. Pohjola 1994, 198; Ks. myös Crowther 1983, 5; Parikka 1994, 56.

⁶⁵ Poikkeavuus nähdään aina suhteessa ympäristöön. Durkheimin mukaan ei ole olemassa yhteiskuntaa, missä poikkeavuutta ei esiintyisi. Poikkeavuus on yhteiskunnan välttämätön normaali-ilmiö. Tästä lisää Durkheim 1982, 14, 84–87.

⁶⁶ Kyntäjä 2004, 267.

⁶⁷ Sulkunen 2003, 92–93.

tuksensa. Poikkeavaksi määritellyltä yksilöltä riistetään yhteiskunnan jäsenyys tai vähintään yhteiskunnan jäsenelle kuuluvia oikeuksia. Poikkeavuudesta rangaistaan sosiaalisen kontrollin avulla eristämällä yhteiskunnasta, asettamalla tarkkailun alle ja ottamalla pois itsemääräämisoikeudet.⁶⁸ Sosiaalista kontrollia tarkastellaan yleensä sosiologisesti kolmiportaisena säätelymekanismina. Jokainen kontrollin taso sekä ehkäisee että tuomitsee poikkeavuutta. Virallista kontrollia harjoitetaan yhteiskunnassa, epävirallista yhteisössä ja psyykkistä kontrollia hoitaa jokainen toimija henkilökohtaisesti.⁶⁹ Modernin valtion merkki on ollut, että virallinen valvonta ja lainsäädännön toteutuminen lisääntyy ja laajenee. Vallankäytöllä sekä kontrolloidaan että tuotetaan poikkeavuutta ja leimataan yhteiskunnan alakulttuureja poikkeaviksi. Poikkeavuus konstruoidaan aina sosiaalisesti. Sen vuoksi on tärkeää selvittää, mitä yhteiskunnassa on määritelty poikkeavaksi ja mitkä ryhmät luovat ja ylläpitävät näitä määrittelyjä.⁷⁰

Sosiaalisen kontrollin käsite on peräisin sosiologisesta tutkimuksesta. Normien noudattamisen valvonta tapahtuu joko yhteisön tai yhteiskunnan taholta sosiaalisena kontrollina, ja siksi se tehokkaasti vaikuttaa yksilöiden käyttäytymiseen. Normeja, kuten käskyjä, lupaa tai kieltoa, tuetaan sanktioin tai niiden uhalla. Normin noudattamisesta saatetaan palkita. Sanktiot voivat vaihdella lain määrittämistä rangaistuksista yhteisön paheksuntaan.⁷¹ Sosiaalisella kontrollilla tarkoitetaan niitä toimia, joilla yhteiskunnassa pyritään varmistamaan ihmisten norminmukainen toiminta. Sosiaalinen kontrolli on hoitoa, valvontaa ja pakotteita niille, jotka eivät normeja noudata, mutta sillä tarkoitetaan myös ennaltaehkäisevää opetusta ja socialisaatiota. Näiden lisäksi kontrolli sisältää pakkokeinoja ja rangaistuksia sekä yleisen mielipiteen ja vertaisryhmäpaineet.⁷² Niin normit kuin sosiaalinen kontrollikin jaetaan viralliseen (formaaliin) ja epäviralliseen (informaaliin). Viralliset normit ilmaistaan lainsäädännössä ja niiden noudattamista valvoo tehtävään valikoitunut ihmisjoukko, kuten tuomarit ja poliisit. Virallinen kontrolli tarkoittaa siten lähinnä hallinnollista tai julkisoikeudellista menettelyä. Epäviralliset normit ovat julkilausumattomia, eivätkä selvästi määriteltyjä tai laissa ilmaistuja. Normien rikkominen liitetään sosiaalisen poikkeavuuden käsitteeseen, oli kyse virallisista tai epävirallisista normeista.⁷³ Epävirallinen sosiaalinen kontrolli tarkoittaa yksityisiä tai yhteisöllisiä reaktioita epätoivottua käyttäytymistä tai poikkeavuutta kohtaan, kuten tarkkailua, leimaamista tai yleistä asennoitumista. Henkirikos, ilmianto tai yksityinen kosto ovat epävirallista sosiaalista kontrollia.⁷⁴

Paul Lawrencen mukaan irtolaisuus ja köyhyys nähtiin yksilön henkilökohtaisina ominaisuuksina ja syinä eikä yhteiskunnan kollektiivisena ongelmana. Köyhyyden pääasiallisina syinä pidettiin heikkoa moraalintajua, laiskuutta ja taipumusta juopotteluun. Tutkimus käsitteli 1800-luvun Isoa-Britanniaa ja Ranskaa, missä ihmisten kiertelevä elämäntapa väheni uuden teollistuneen työkulttuurin myötä.⁷⁵ Suomessa sosiaaliset ongelmat nähtiin lähinnä henkilökohtaisina kysymyksinä, mutta ymmärrettiin, että tietyt yhteiskunnalliset ilmiöt ja maatalouden huonot vuodet aiheuttivat työttömyyttä ja köyhyyttä. Myös tiukentuneet irtolaissäännöt ja köyhien kontrolli saivat alkunsa maatalouden ongelmista, eivät alkavasta teollistumisesta. Irtolaisten määrää kasvatti tilattoman väestön lisääntymisen ohella kaskialueen maatalouskriisi.⁷⁶

⁶⁸ Sulkunen 2003, 94.

⁶⁹ Näin mm. Koskivirta 2001, 13.

⁷⁰ Kyntäjä 2004, 270–271.

⁷¹ Rangaistuksen käsitteestä Grabosky 1984, 163–175.

⁷² Black 1984, 4–29.

⁷³ Kyntäjä 2004, 267–270. Määrittelmistä ja sosiaalisten ongelmien sosiologiasta ks. Merton 1976, 5–43.

⁷⁴ Koskivirta 2001, 15.

⁷⁵ Lawrence 2004, 211–213.

⁷⁶ Soininen 1974, 388–391.

Irtolaisuudesta esitetään yleisimmin kahta eri tulkintaa. Ensimmäisen tulkinnan mukaan irtolaisuus, ilman että siihen liittyi rikollisuutta, oli jo sinänsä yhteiskunnan normien vastainen käyttäytymismuoto. Toivo Nygårdin mukaan irtolaisuus sellaisenaan muodosti ns. normaaliyhteiskunnan ulkopuolelle jäävän ilmiön, jota voi tarkastella poikkeavana käyttäytymisenä⁷⁷. Irtolaiseksi ei päädytty syntymän perusteella tai omasta vapaasta tahdosta, vaan kyseessä oli muiden yhteiskunnan jäsenten antama luokitus.⁷⁸ Irtolaiset eivät olleet alinta sosiaaliluokkaa kuten usein väärin ymmärretään, vaan poikkeavaksi leimattuja kansalaisia. Toisen tulkinnan mukaan irtolaisuus on erotettava käsitteellisesti irtaimesta väestöstä. Osa väestöstä ilmoitettiin kirkon kirjoihin irtaimena (*lös / löspersons*) ja nämä henkilöt sidottiin joko taloon tai vain seurakuntaan kuuluviksi. Irtainta väkeä oli Suomessa paljon. Irtolaiseksi irtain muuttui, jos lähti liikkeelle omalta työpaikaltaan tai paikkakunnaltaan. Lähdön synnä saattoi olla työn karttaminen, kierteleminen tai rehellinen työn etsiminen, mutta irtaimen asema oli tukala: työtä oli tehtävä ympärivuotisesti, vaikkei sitä kaikille riittänytkään.⁷⁹ Näitä liikkeellä olevia irtolaisia lähetettiin kuvernöörin kuulusteluihin. Jos henkilön tausta oli hyvä eikä hän ollut tehnyt rikoksia, hänet yleensä päästettiin vapaalle jalalle töitä etsimään. Nygård väittää, että irtolaiseksi päädyttiin tahtomattaan. Irtolaisuus sinänsä ei ollut rikos vaan yhteiskunnan normista poikkeamista. Jos irtolainen syyllistyi rikokseen, kuten varastamiseen tai tappeluun, siirtyi tämä rikoslain piiriin, eivätkä irtolaista koskevat lait enää koskeneet häntä.⁸⁰

Huono-osaisuuden katsottiin tarkoittavan eri asiaa kuin irtolaisuuden. Edellisellä katsottiin olevan oikeus apuun köyhyyden, sairauden tai vanhuuden perusteella. Jälkimmäiset katsottiin työkykyisiksi ja täten kelvollisiksi elättämään itse itsensä.⁸¹ Työkyvyn lisäksi irtolaiset pyrittiin erottamaan huono-osaisista pahantapaisuuden määrittelyn perusteella. Vain hyvätapaisilla ja ahkerilla köyhillä oli oikeus apuun.⁸²

Köyhyys käsitteenä kytketään toimeentuloon ja tulonjaon problematiikkaan, kun taas huono-osaisuus on laaja-alaisempi ilmiö.⁸³ Huono-osaisuuden määrittely on vaikeaa, ja ilmiö on muuttuva. Perinteisiä tuntomerkkejä ovat köyhyys, prostituutio, työttömyys tai työkyvyttömyys, kodittomuus, alkoholismi ja huono terveydentila.⁸⁴ Parikan mukaan 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun työväestöstä suurin osa oli köyhiä ja sinnitteli nälkärajan tuntumassa. Edes vakinainen ja kokovuotinen työpaikka ei nostanut elintasoja tuntuvasti. Jos henkilö oli vielä ammattitaidoton, juopotteli tai sairastui, hän joutui mitä luultavimmin välittömästi taloudellisiin vaikeuksiin.⁸⁵ Köyhyys ymmärrettiin koko yhteiskuntaa leimaavaksi piirteeksi ja suomalaisen mentaliteetin ytimeksi. Sitä ei voinut aina mitata, vaan kyseessä saattoi olla henkilön vahva subjektiivinen kokemus. Köyhyys oli joko periytyvää ja pysyvää tai vain hetkellistä elämänkulun eri vaiheissa.⁸⁶

Käsite syrjäytyminen liittyy vahvasti köyhyyteen, työkyvyttömyyteen ja huono-osaisuuteen. Henkilö voi syrjäytyä yhteiskunnassa sosiaalisesti tai kulttuurisesti arvostetusta elämäntavasta.⁸⁷ Tuula Helne ja Antti Karisto näkevät syrjäytymisen näkökulmana erilaisten sosiaalisten ongelmien tarkasteluun. Syrjäytymisprosessissa yksilön valinnanmah-

⁷⁷ Nygård 1985, 12.

⁷⁸ Nygård 1985, 12.

⁷⁹ Haatanen 1968, 29.

⁸⁰ Maaherran kuulusteluissa entisillä rikoksilla oli kuitenkin merkitystä.

⁸¹ Haatanen ja Jütte erittelevät köyhät arvokkaihin ja arvottomiin. Haatanen 1968, 306. Jütte 1994, 5.

⁸² Pulma 1994, 59–64.

⁸³ Heikkilä 1990, 11–12.

⁸⁴ Vähätalo 1994, 15, 24; ks. Myös Parikka 1994, 51–53.

⁸⁵ Parikka 1994, 60.

⁸⁶ Häkkinen & Peltola 2005, 39–40.

⁸⁷ Heikkilä 1990, 237.

dollisuudet pienenevät ja siteet yhteiskuntaan heikkenevät⁸⁸. Syrjäytymisen käsitettä on käytetty vasta 1980-luvulta lähtien, ja sen käytöllä on usein ollut propagandistinen arvo. Syrjäytymisen tutkiminen vaatii edelleen selkeytystä, sillä on epäselvää, aiheuttaako köyhyys yhteiskunnallista syrjäytymistä vai onko köyhän tai huono-osaisen asemaan joutuminen seurausta yhteiskuntaan sitovien yhteyksien heikkenemisestä. Selvää on, että syrjäytymistä tapahtuu sekä materiaalistien ja immateriaalistien syiden vuoksi.⁸⁹

Tutkimuksessani käsittelen miehiä, naisia ja lapsia, joista erotan omaksi luvukseen ainoastaan jälkimmäiset. Tiedostan eri sukupuolet tutkimuksessani ja ymmärrän niiden merkityksen tärkeänä yhteiskunnallisena suhteena, mutta tarkoitus ei ole ottaa erityistä näkökulmaa kumpaankaan. Tutkimukseni lähtee oletuksesta, että irtolaiset ja köyhät olivat sukupuolesta riippumatta alisteisessa asemassa yhteiskunnassa. Naishistoriallinen tutkimustapa vaatisi, että naisia tulisi tarkastella erillisenä miehistä, koska neutraalilla ihmiskuvalla tarkoitetaan itse asiassa miestä.⁹⁰ Uskon, että naisten historiaa on mahdollista kirjoittaa yhdessä miesten kanssa, kunhan naiset ovat määräänsä nähden tasapuolisesti esillä.

Tutkimukseni eettisten ratkaisujen tekemisessä nojaudun Jorma Kalelan (2002) ohjeisiin. Niitä on paljon, mutta ohjeissa asetetaan lopullinen vastuu tutkijalle itselleen. Tärkeimpänä työvälineenäni oli tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden kanssa käyty kuvitteellinen dialogi, jolla pyrin varmistamaan tulkintani todenmukaisuuden ja uskottavuuden. Todenmukaisuuden vaatimus on historiallisessa tutkimuksessa kaksinkertainen, koska on otettava huomioon sekä tutkimuskohde että yleisö.⁹¹ Niinpä päättelyn moitteettomuuden vaatimuksien vuoksi olen pyrkinyt merkitsemään käyttämäni lähteet ja kirjallisuusviitteet tarkoin.

Pitkän harkinnan jälkeen päädyin käyttämään tutkimuksessani kuulusteltavien henkilöiden ja laitoksiin sijoitettujen oikeita nimiä ja valokuvia. Tutkimus sisältää ns. arkaluonteisia tietoja, joiden käsittely on henkilötietolain mukaan kielletty, joskin historiallinen tutkimus suo tähän poikkeuksen. Arkaluonteisina tietoina pidetään henkilötietoja, jotka kuvaavat rotua tai etnistä alkuperää, rikollista tekoa, rangaistusta tai muuta rikoksen seuraamusta, henkilön terveydentilaa ja sairautta, henkilön seksuaalista suuntautumista tai käyttäytymistä, taikka henkilön saamia sosiaalihuollon palveluja tai etuuksia.⁹²

Oikeiden nimien käyttäminen oli tutkimuksessani välttämätöntä, sillä kansliakuulusteluissa ja laitoksissa oli tuhansia ihmisiä, enkä olisi peitenimillä tai nimikirjaimilla pystynyt operoimaan tutkittavien kanssa.⁹³ Toisaalta käytän nimiä erityisesti tekstin elävöittäjänä ja totuuden mukaisuuden osoittajana. Tiedot ovat vähintään 124 vuotta vanhoja, joten tutkitut henkilöt ovat jo edesmenneitä, kuten heidän lapsensakin. Samaan tapaan oikeita nimiä ja valokuvia käyttää Marja Taussi Sjöberg kirjassaan *Dufvans fångar. Brottet, straffet och människan i 1800-talets Sverige* (1986).⁹⁴ Kalelan ohjeiden mukaisesti⁹⁵ uskon, että teen sallitun rajoissa tutkimuksen kohteena oleville henkilöille oikeutta. Tai toisin sanoen, en argumentoi mitään sellaista, mikä olisi epäoikeudenkohtaista tutkimiani ihmisiä kohtaan.

⁸⁸ Helne & Karisto 1992, 523.

⁸⁹ Heikkilä 1990, 26.

⁹⁰ Suhonen 1994, 10.

⁹¹ Kalela 2002, 177–193.

⁹² 11–12, 14§. Henkilötietolaki 22.4.1999/523. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523>.

⁹³ Aineiston anonymisoinnista ja yksityisyyden suojasta tutkimuksessa Kuula 2006, 124–140.

⁹⁴ Ks. Taussi Sjöberg 1986, 155.

⁹⁵ Kalela 2002, 181, 193.

2.3 Lähteet

Tutkimukseni päälähteinä toimivat Kuopion läänin varalääninsihteerin pöytäkirjat, jotka sisältävät päätökset ja lausunnot kuvernöörin tekemistä kuulusteluista.⁹⁶ Pöytäkirjat sisältävät kuvernöörin selvityksen kunkin irtolaisen asiasta, papin todistuksen ja eräissä tapauksissa lähettäjän kirjeen. Kuulusteltavan irtolaisen puheenvuoroja on kirjattu harvoin, ja silloinkin vain yhdellä lauseella liittyen muutoin epäselväksi jääneeseen ikään, ammattiin tai lailliseen suojelukseseen. Pöytäkirjat sisältävät koosteen kuulusteluista ja henkilöistä sekä varsinaisen erillisen kuulustelukertomuksen. Tekstit ovat toisinaan sekavia eivätkä ne ole aina kronologisessa järjestyksessä. Olen joutunut poimimaan pöytäkirjoista sieltä täältä aina tietyn vuoden kuulustelut. Pöytäkirjoissa on runsaasti rangaistusvankien lähettämiä armonanomuksia, tunnustuksia tai pyyntöjä Siperiaan lähettämisestä. Nämä seikat jätin tietoisesti tästä tutkimuksesta syrjään ja kirjasin tapaukset ainoastaan määrällisesti, koska kuvernööri ei varsinaisesti päättänyt rangaistusvankien asioista vaan välitti anomukset eteenpäin senaatin oikeusosastolle.

Kuulustelupöytäkirjoja tarkastellessa on otettava huomioon tekstin syntykontekstiin liittyviä tekijöitä. Kyse on virkamiesten pöytäkirjoista, joiden tehtävä on ollut todistaa kuulustelun laillisuus ja tuomioiden oikeellisuus. Tämän vuoksi kuulusteltujen elämä kuvattiin niin, että se uskottavasti perusteli mahdollisen laitossijoituksen tai sopi lain edellyttämiin pahantapaisen irtolaiselämän kuvauksiin. Niinpä pöytäkirjat kertovat vain sen, mikä aikanaan katsottiin merkittäväksi tai päätöksenteon kannalta oleelliseksi. Lisäksi ne tuovat esille sen, miten poikkeavuus nähtiin. Pöytäkirjoissa voi olla yksinkertaistuksia tai vääristymiä, koska usein niitä teki joku muu kuin kuulustelija. Kuulusteltavan lausunto oli yleensä tiivistelmä hyvinkin pitkästä puheesta. Pöytäkirja laadittiin ruotsiksi, vaikka kuulustelut tehtiin suomeksi tai vaikka suurin osa kuulusteltavista osasi vain suomea. Nämä syyt ovat vaikuttaneet pöytäkirjojen sisältöön ja on myönnettävä, etteivät pöytäkirjat vastanneet tutkimuskysymyksiini niin laajasti kuin olin etukäteen ajatellut.

Suljetuista laitoksista käsittelen Luostanlinnan toimintaa Harjula ja Kyllialää syvemmin, koska kyseisestä laitoksesta löytyy selkeästi enemmän lähdemateriaalia. Luostanlinnan toimintaa valottavat Joensuun maakunta-arkiston kokoelmiin kuuluvat Kuopion lääninvankilan, lääninhallituksen kanslian ja lääninkonttorin arkistot. Kuopion läänin työkomppanian toimintavuodet ovat tuottaneet suuret määrät muistiinpanoja ja raportteja, mutta vain osa on tämän tutkimuksen kannalta relevantteja. Kuopion lääninvankilan asiakirjakokonaisuudesta tärkeimmät ovat Luostanlinnaa käsittelevät työpäiväkirjat, vuosikertomusten konseptit ja passituksiin liittyvät kirjeet. Lähteistö on näiltä osin puutteellista, sillä työpäiväkirjat ja laitoksen johtajan vuosikertomukset rajoittuvat ensimmäiseen toimintavuosikymmeneen. Laitoksessa vuonna 1875 riehunut tulipalo on todennäköisesti tuhonnut osan jälkipolville arvokkaasta materiaalista.

Lääninkonttorin asiakirjoista käytän Luostanlinnan kirjekonseptteja ja vankiluettelointa⁹⁷, jotka kattavat koko toimintakauden. Asiakirjakokonaisuus sisältää myös johtokunnan vuosikertomuksia toiminnan toiselta vuosikymmeneltä. Lisäksi laitoksen perustamista, toimintaa ja lopulta lakkauttamistakin valottavat senaatin talusosastolle lähetetyt anomukset ja prokuraattorille lähetetyt vuosiraportit. Tämä lähteistö löytyy Kansallisarkistosta Helsingistä.

⁹⁶ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁹⁷ Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrekptionsinrektion 1860–1873 ja 1874–1879. Kuopion läänin konttorin arkisto. JoMA.

Käyttämäni arkistomateriaali sisältää runsaasti ristiriitaista tietoa vankien lukumääristä ja tekemisistä. Vankien karkaamis- ja rangaistuslukuja on merkitty epätarkasti vuosikertomuksiin. Lisäksi passitukset ja rangaistusluettelot ovat summittaisia. Ilmeisesti on luotettavampaa uskoa sihteerin viikoittain täyttämiin kirjauksiin, kuin johtajan laitoksen johtokunnalle ja prokuraattorille lähettämiin vuosikertomuksiin.⁹⁸ Joiltain vuosilta vuosikertomukset olivat ainut saavuttamani alkuperäismateriaali. Luostanlinnan arkistokoelma on suurelta osaltaan järjestämätön, joka osaltaan vaikeutti lähteistön konstruointia.

Harjulan köyhäinhuonetta koskevat asiakirjat, kirjeet ja päiväkirjat ovat säilyneet toiminnan alkuvuosilta 1873–1880 vain hajanaisesti. Perustamisvaiheen kirjeenvaihto, hoidokkiluettelot ja ohjesääntö antavat riittävästi tietoja tutkimusta varten. Köyhäinhuoneelle annettu ohjesääntö ja johtokunnan pöytäkirjat valottavat laitoksen käytännön toimintaa. Ohjesääntö sisälsi vuoden 1852 vaivahoitoasetuksen mukaan tehdyt tarkemmat ohjeet Kuopion vaivahoidolle. Kuopion vaivahoitolautakunta vielä pyysi tarkennusta muutamiin asioihin, kuten vaivaisille järjestettyyn työtoimintaan liittyen, ja niinpä lopullinen ohjesääntö oli tarkka. Virkamiehet saivat tarkemmat ohjeet lain tulkitsemisesta ja käytännön toimista.⁹⁹ Vuodesta 1885 varsinaisen toiminnan kirjaaminen lisääntyi ja arkistointi tarkentui. Harmittavaa on, että ylöskirjatut asiat keskittyvät taloudellisiin seikkoihin ja hoidokkeja käsitellään vain niminä luetteloissa tai hoitopäivissä. Arkipäivästä poikkeavia asioita ilmoitettiin vaivahoitolautakunnalle, joka ylipäätään päätti kaikista Harjulaan lähetettävistä henkilöistä ja palkkavista työntekijöistä. Vaivahoitolautakunnan pöytäkirjoista saakin tarkemman kuvan laitokseen sijoitetuista henkilöistä kuin Harjulan asiakirjajäämistöstä. Lautakunnan asiakirjakokoelman osiosta *Kirjeiden toisteet* löytyivät johtokunnan pöytäkirjanotteet vuosilta 1879–1880. Näitä lähteitä säilytetään Kuopion kaupunginarkistossa.

Köyhäintalon elämän rekonstruointi on tutkijalle erittäin vaikeaa. Tähänastinen kuva laitosten elämästä on ulkopuolisten kuvaamaa, joko sen työntekijöiden tai siellä vieraillevien ihmisten välittämää tulkintaa. Tutkimuksessani tarkastelen laitoksen arkipäivää ohjesääntöjen, päiväkirjojen, pöytäkirjojen sekä aikalaiskuvausten avulla. Ikävä kyllä on myönnettävä, ettei tämä tutkimus pysty parantamaan kuvaa varsinaisten hoidokkien kokemuksesta niin paljon kuin haluaisin. Kyseessä oli yhteiskunnan kirjoitus- ja lukutaidoton ryhmä, jonka omia kirjallisia lähteitä ei ole jäänyt jäljelle. Tämän vuoksi olen erityisesti kiinnittänyt tutkimusmateriaalin keruussa huomiota kaikkiin sellaisiin muistiinpanoihin, joissa varsinaiset köyhäinhoidon kohteet puhuvat. Tällaisia löytyi jonkun verran sekä irtolaiskuulusteluista että vaivashallinnon pöytäkirjoista. Yleensä tekijöiden oman puheen annettiin selvittää asiaa, esimerkiksi silloin, kun haluttiin tietää, mikä henkilön asema oli tai millä perusteella henkilölle tuli antaa elatusapua tai laitospaikka. Nämä kohdat mainittiin tekstissä joko *”han/hon säger att...”* tai *”henkilö x kertoi...”* Viranomaisille tarkoitetun puheen keskeisenä sisältönä oli enemmänkin peitellä tai kaunistella henkilökohtaisia asioita kuin paljastaa niitä. Viranomaisdokumenttien parhain anti löytyy usein sivulauseista, johtolangoista ja vihjeistä tai niin sanotusti rivien välistä.¹⁰⁰

⁹⁸ Sihteerin kirjasi kirjeet, vankimäärät, rangaistukset ja tehdyt työt viikoittain, kun taas laitoksen johtaja teki kerran vuodessa johtokunnalle yhteenvedon, jonka perusteella laitoksen tekemää työtä ja kasvatusta arvioitiin. Vuosikertomusten konseptit 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁹⁹ Utdrag af Reglemente för fattigvården i Kuopio socken. Kirjeiden toisteet. Vaivahoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

¹⁰⁰ Ginzburg 1996, 99–122

Yhdistämällä kansliakuulustelupöytäkirjoista ja laitoksista saamiani lähdetietoja sain selville myös sitä, mitä ei sanottu. Useat pöytäkirjoissa ratkaisemattomaksi jääneet tapaukset selvisivät toisesta lähteestä. Lisäksi keräsin valitsemistani esimerkkitapauksista tietoja useasta lähteestä ja tietoja yhdistelemällä sain tarkennettua kuvaa poikkeavuuden tuottamisen mekanismeista. Esimerkiksi Luostanlinnan ja Harjulan henkilöluettelot sisälsivät erilaista tietoa hoidokeistaan. Vankilan henkilökunnalle vankien käyttäytymistä koskevat tiedot olivat merkityksellisiä, kun taas vaivaishuoneen johtaja oli kiinnostuneempi henkilön kunnosta ja terveydentilasta. Lähteistä pystyin päättämään asioita, joita ei selvästi kirjattu. Yhtenä esimerkkinä mainittakoon laitoksien hoidokkien toimintatapojen analysointi. Toimintatapoja tulkitsemalla sain esille heidän omaa ääntään. Tätä kutsutaan indisitiodisteiden käytöksi.¹⁰¹

Kylliälän kasvatustaitoksen arkistot ovat Leningradin oblastin arkistossa (*Lenoblogosarshiv*) Viipurissa. Asiakirjoja löytyy sekä sosiaali- ja terveyshallinnon että oikeushallinnon arkistoista, jotka on järjestelty venäläisen arkistotavan mukaan asia-akteiksi. Asiakirjavihkot sisältävät laitoksen ohjesäännön, lähetettyjä ja vastaanotettuja kirjeitä sekä oppilasluettelot muutamilta vuosilta. Lisäksi asiakirjakokonaisuus sisältää laitosta ylläpitäneen Viipurin Turvattomien lasten yhdistyksen johtokunnan pöytäkirjoja ja kirjeitä. Kylliälän arkisto tuhoutui täydellisesti talvisodassa, ja vain vanhimmat asiakirjat ovat säilyneet Viipurin arkistossa.¹⁰²

Senaatin komiteamietinnöt vankeinhoidosta, irtolaiskysymyksestä ja suljettujen laitosten kehittämisestä antavat osaltaan tutkimukselle tärkeää tietoa. Näiden lisäksi laitoksia ja poikkeavia ryhmiä koskevat asetukset muodostavat tärkeän lähdekokonaisuuden, josta saa asianmukaisen tiedon laitosten perustamisesta. Lainsäädäntö antaa luotettavan kuvan tuon ajan toimista ja poikkeavuuskäsityksestä sekä niiden muuttumisesta.

Arkistolähteistön puutteellisuutta korvaa sanomalehtikirjoittelu. Esimerkiksi laitosten perustamisesta, köyhyydestä, irtolaiskysymyksestä ja vankeinhoidosta keskusteltiin vilkkaasti lehdistössä. Lisäksi sanomalehdistö antaa arvokasta tietoa ajan kasvatuskysymyksistä. Katsaukseen yleisestä keskustelusta käytän erityisesti Suomen Julkisia Sanomia, vaikka kriittisyys tätä senaatin äänenkannattajana toiminutta lehteä käytettäessä on välttämätöntä. Mielenkiintoni suuntautuu lähinnä siihen, miten poikkeavuus näissä kirjoituksissa hahmotettiin ja millaisia ratkaisuvaihtoehtoja esitettiin.

Ongelman on, että kuvernöörin kuulustelu- ja vaivaishoitojohtokunnan pöytäkirjat sekä Luostanlinnan, Harjulan että Kylliälän kasvatustaitoksen aineistot kertovat rajoitetusti ja eräsuorasti poikkeavuuden, köyhyyden ja huono-osaisuuden luonteesta. Tutkijan on oltava erityisen varuillaan, kun tutkimuksen kohteena ovat ihmiset hallinnon kohteena. Ihmisten elämänhallintaa ei saa aliarvioida pelkästään huono-osaisuuden vuoksi tai omaksua viranomaisten leimaavia arviointeja.¹⁰³ Suljettujen laitosten tutkiminen on jo sinänsä vaikea lähdekriittinen ongelma. Laitosten tavoitteista ja säännöistä on runsaasti materiaalia, mutta niiden toteuttamisen arviointi on vaikeampaa. On vain vähän, jos ollenkaan, lähteitä siitä, miten tavoitteita on todella pystytty toteuttamaan. Viralliset päiväkirjat ja raportit sisältävät aina vain ripauksen laitoksen toiminnasta, ja on muistettava, että nämä lähteet on luotu sille instanssille, joka tarkkaili laitoksen toimintaa. Lähteet myös mainitsevat runsaasti poikkeuksellisia ilmiöitä ja tapauksia, joka vaikeuttaa varsinaisen arkipäivän tutkimista.

¹⁰¹ Markkola 2008, 174.

¹⁰² Ellonen (toim.) 1947, 134.

¹⁰³ Ks. myös Vähätalo 1994, 17.

2.4 Sosiaalisen kontrollin ja suljettujen laitosten historian tutkimusperinteet

Pieter Spierenburgin mukaan sosiaalisen kontrollin käsite tuli yleiseksi Euroopassa vasta toisen maailmansodan jälkeen. USA:ssa käsitettä käytettiin jo aiemmin. Historioitsijat ottivat käsitteen omakseen 1970-luvulla, jonka jälkeen tutkimukset asiasta ovat yleistyneet. Sosiaalista kontrollia voidaan tarkastella institutionaalisen, kuten valtiollisen, tai muutoin järjestäytyneen kontrollin avulla. Jälkimmäinen tarkoittaa esimerkiksi kirkon, vapaaehtoisjärjestöjen tai koulutuksen valvontaa. Sosiaalista kontrollia voi tutkia myös alhaalta yhteisöstä käsin, jolloin kaikki sosiaalinen kanssakäyminen nähdään eräänlaisena kontrollin muotona.¹⁰⁴

Laajin ja uusin sosiaalista kontrollia käsittelevä yleisteos on vuonna 2004 julkaistu kaksiosainen *Social Control in Europe 1500–1800 ja 1800–2000*.¹⁰⁵ Niissä Euroopan ja Yhdysvaltojen tutkijat esittelevät tutkimuksiaan valtion, yhteisön sekä totalitaaristen laitosten kontrollista. Sosiaalinen kontrolli katsotaan alkaneeksi Euroopassa sykäyksittäin 1200-luvulta lähtien. Spierenburg jakaa sosiaalisen kontrollin viiteen eri aikajaksoon, jotka esittelen taulukossa 1.¹⁰⁶

Taulukko 1. Sosiaalisen kontrollin kehityssuunnat

AIKA	KEHITYSSUUNNAT
1200 luvulta – 1500 luvun alkuun	Rikosoikeuden kehittyminen, käräjäoikeudet yhteisön tukena
1500-luvun lopulta –1600-luvulle	Kontrollin lisääntyminen; valtio (oikeus), kirkko ja yhteisö
1700–1800	Kirkon jokapäiväiseen elämään liittyvän kontrollin väheneminen
1800–1950	Rikoslain vaikutuksen lisääntyminen, teollistumisen myötä sosiaalisen kontrollin uudet muodot
1950-luvulta nykypäivään	Formaalin kontrollin lisääntyminen ja vaikeutuminen. Informaalin kontrollin vähentyminen (ihmisten välinpitämättömyys)

Suomalaista historiallista tutkimusta sosiaalisesta kontrollista on melko vähän, vaikka kyseessä on yksi yhteiskuntahistorian laajimmista kentistä. Yleensä tutkimuksissa on eritelty sekä viranomaisten harjoittamaa kontrollia että paikallisyhteisöjen jäseniinsä kohdistamaa epävirallista valvontaa.¹⁰⁷ Jutta Ahlbeck-Rehn tarkastelee tutkimuksessaan diagnostiikan ja kurinpidon yhteyksiä Seilin sairaalassa.¹⁰⁸ Tutkimus tukeutuu Foucaultin teoriaan vallasta, ruumiista ja seksuaalisuudesta. Täten sosiaaliset, kulttuuriset sekä lääketieteelliset määrittelyt ovat tarkastelun kohteena.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Spierenburg 2004, 2, 6, 10–13. Ks. myös Black (ed.) 1984; Cohen & Scull 1983.

¹⁰⁵ *Social Control in Europe 1500–1800*. Ed. Roodenburg & Spierenburg 2004. *Social Control in Europe 1800–2000*. Ed. Emsley, Johnson & Spierenburg. 2004.

¹⁰⁶ Spierenburg 2000, 14–15.

¹⁰⁷ Koskivirta 2001 selvittää henkirikosten ja rangaistusten välistä dialektiikkaa sekä surmatöiden paikallista kontrollia. Nygård 1985 tarkastelee irtolaisuuden kontrollia, muotoa ja laajuutta 1800-luvun alun Suomessa.

¹⁰⁸ Tässä tutkimuksessa käytetään Seilistä sen suomalaista kirjoitusasua, vrt. Sjalö-Seili.

¹⁰⁹ Ahlbeck-Rehn 2006.

Irtolaisuuden sosiaalisten ja aatteellisten ulottuvuuksien tutkimus on ollut yksinomaan Toivo Nygårdin harteilla¹¹⁰. Muut tutkijat ovat tarkastelleet irtolaisuutta juridisena tai lainsäädännön kehitykseen liittyvänä ongelmana¹¹¹. Kirjassaan *Erilaisien historiaa* (1998) Nygård ei paneudu pohtimaan, kuka poikkeavuuden määrittelyn suorittaa ja millä perusteella tai oikeudella se tehdään. Sitä vastoin hän keskittyy erilaisryhmien historian esittelyyn. Teoksessa *Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-alun Suomessa* (1985) Nygård keskittyy irtolaisten kontrolliin ja sen perusteisiin.¹¹²

Erilaisuuden historian tutkimisessa on omat ongelmansa. Crowther näkee erityisesti Ison-Britannian historioitsijoiden ongelmana sen, että tutkijat ovat joko kohdelleet tutkittaviaan abstrakteina tai vaihtoehtoisesti nostaneet työväenluokasta sankareita. Suljettujen laitosten historia on historiaa ilman sankareita. Se on päättäjien ja avunsaajien suhteiden historiaa.¹¹³ Peter Archardin mukaan sosiaalista kontrollia harjoittavia laitoksia tai viranomaisia on tarkasteltu ikään kuin yhteiskunnan puhdistajina (*as mopping-up operation*) eikä auttajina.¹¹⁴

Roddy Nilsson on tutkinut ruotsalaista vankilajärjestelmää 1800-luvulla. Tutkimus keskittyy vankilan kehittymisen ja keskeisten piirteiden kuvaamiseen. Vangit ovat osa sosiaalista järjestelmää, mutta tutkimuksen sivuosassa, vallan kohteena. Nilsson käsittää irtolaiset 1800-luvun suurimmaksi kriminaalipoliittiseksi kysymykseksi. Tutkimuksessa käsitellään irtolaislainsäädännön, -määrän ja -käsitteiden muuttumista vankeinhoitojärjestelmän näkökulmasta.¹¹⁵ Saman aikakauden irtolais- ja sosiaalikysymyksiä käsitellään Jan Sundinin toimittamassa teoksessa *Kontroll och kontrollerade. Formell och informell kontroll i ett historiskt perspektiv* (1982). Ruotsissa irtain väestö nähtiin vaarana yleiselle turvallisuudelle. Toimetonta väestöä kontrolloitiin erilaisin toimin valtion ja yhteiskunnan taholta sekä sulkemalla erityisen vaaralliseksi katsottuja laitoksiin. Alimpien sosiaaliluokkien kontrolli perustui olettamukseen näiden heikosta moraalisesta tasosta ja kansanomaisuudesta, joka näkyi vaarallisena impulsiivisuutena.¹¹⁶

Erving Goffman esittää tutkimuksessaan, että kaikki suljetut laitokset sisältävät samanlaiset totaalisen laitoksen periaatteet. Yhteiskunnan laitosten, kuten työsiirtoloiden, mielisairaaloiden ja vankiloiden, maailmaa yhdistävät tietyt seikat erilaisista tavoitteista huolimatta. Goffman on löytänyt kuusi yleismaailmallista totaalisen laitoksen piirrettä. Suljetut laitokset ja instituutiot määräävät asukkaidensa elämästä totaalisesti ja riistävät ihmiseltä yksilöllisen minuuden. (1) Totaalinen laitos hajottaa vapaassa yhteiskunnassa vallitsevan yksilön vapauden valita toimintojensa paikan ja ajan. Laitos (2) rajaa ihmisen fyysisen ympäristön ja pakottaa hänet sosiaalisen ryhmän jäseneksi. (3) Hoidokit alistetaan sosiaalisen ryhmän sääntöjen ja valvonnan alaiseksi, (4) persoonan menneet roolit pyritään hävittämään ja tilalle pyritään luomaan uusia. Totaalisessa laitoksessa (5) asukit ja heidän tekemisiään valvova henkilökunta jaetaan sosiaalisesti kahtia. Molemmilla on erilaiset, selvät roolinsa. Tällä tavalla laitos (6) saattaa ihmisen tilanteeseen, jossa hänen elämäänsä säätelevät siviilyhteiskunnassa vaikuttamattomat normit ja käytännöt.¹¹⁷

Totaalisessa laitoksessa elämä tapahtuu samassa paikassa yhden auktoriteetin alaisena. Laitos tasapäästä – kohtelee kaikkia homogeenisesti: Päivärutiinit ovat kaikilla samanlai-

¹¹⁰ Nygård 1985 ja 1998.

¹¹¹ Ks. Kekkonen & Ylikangas 1982; Mikkola 1991; Ståhlberg 1893.

¹¹² Irtaimen väestön asemasta ja irtolaisuudesta myös Katermaa 1977; Mölkanen 1981; Nygård 1990; Valtonen 1981.

¹¹³ Crowther 1983, 1–2.

¹¹⁴ Archard 1979, 13–14.

¹¹⁵ Nilsson 1999, 121–126, 258–259.

¹¹⁶ Ks. Petersson 1982. Debatten om ”den sociala frågan”, 87–131.

¹¹⁷ Goffman 1969, 12–89; ks. myös Weissenfelt 1999, 25; Laine 1991, 145.

sia samaan aikaan, samassa järjestyksessä. Kaikkia kohdellaan ja pakotetaan toimimaan suuressa ryhmässä samoin tavoin. ”*Nämä pakolliset toimet noudattavat yhtä ainoata rationaalista suunnitelmaa, jonka väitetään toteuttavan laitoksen virallisia päämääriä.*”¹¹⁸

Johan Galtungin teoria vankiyhteisön yksittäiseen vankiin kohdistamista paineista ja niistä selviytymisen keinoista antaa perspektiiviä historialliseen tutkimukseen. Galtungin kokemusten¹¹⁹ ja tutkimusten mukaan vankiloihin ja vankeihin liittyvät normistot ovat yleisiltä piirteiltään samankaltaisia maasta tai aikakaudesta riippumatta. Samalla selviytymiskeinot ovat samanlaisia vankilan johtamisen menetelmistä tai vankien koostumuksesta huolimatta.¹²⁰

Vankeusaika laitoksessa aiheuttaa paineita, joista selviytymiseen vangeilla on erilaisia puolustusreaktioita. Selviytymiskeinoilla vanki pyrkii vankeuden vaikutusten torjumiseen ja tekemään elämästään vankeudessa siedettävää. Galtung on löytänyt seitsemän erilaista puolustusreaktiota, joilla reagoidaan vankeuteen. Ensimmäinen niistä on pako vankilayhteisöön. Vanki hyväksyy vankilan sellaisenaan ja yrittää sopeutua siihen mahdollisimman hyvin. Hän on mallivanki, joka noudattaa sääntöjä ja saattaa kiinnittäytyä vankilaan paremmin kuin vapauten ja tehdä rikoksia päästäkseen uudelleen vankilaan.¹²¹

Toinen puolustautumistapa voi olla pako vankiyhteisöön. Tällöin vanki hakee yhteyttä muihin vankeihin ja pyrkii vahvistamaan keskinäistä solidaarisuutta. Kolmanneksi vanki voi kiintyä ulkomaailmaan ja pyrkiä pysymään erossa kaikesta laitokseen kuuluvasta suuntaamalla kaiken huomionsa laitoksen ulkopuolelle. Neljäntenä puolustusreaktiona Galtung näkee paon asioihin. Vanki pohtii esimerkiksi lainvalvontajärjestelmän oikeudenmukaisuutta ja tarkoituksenmukaisuutta.¹²²

Pako sairauteen on viides puolustautumistapa. Sairauden avulla vanki voi murtaa vankilan tavanomaisen rutiinin ja saada vaihtelua tai helpotusta elämäänsä. Siirtyminen vangin roolista sairaan rooliin voi vähentää vangin kokemaa painetta. Kuudes tapa selviytyä on pako sovitukseen eli vanki pyrkii vakuuttamaan itselleen, että kärsimällä rangaistuksensa hän sovittaa rikoksensa ja voi siten vapautua pysyvästi syyllisyydentunnostaan. Seitsemäs tapa on paeta järjestyksikköön, joilla voi purkaa aggressioita ja saada vaihtelua rangaistuksen kärsimiseen. Joskus järjestyksikköillä pyritään hankkimaan muiden vankien kunnioitus ja arvostus.¹²³ Eri vaihtoehdot eivät sulje toisiaan pois, vaan laitoksen hoidokki voi käyttää useampia selviytymis- tai pakokeinoja puolustusreaktioinaan.

Galtungin teoriaa voi pitää vastauksena Goffmanin teorian ihmiskäsitykseen, jonka mukaan vanki tai hoidokki on passiivinen, sopeutuva ja minuutensa menettänyt. Puolustusreaktioilla ihminen säilyttää yksilöllisyytensä ja omanarvontuntonsa, ja näin estää totaalisen laitoksen riistävää vaikutusta. Tämän tutkimuksen oletuksena on siten, että ihminen on aktiivinen ja yksilöllinen, eikä vangin tai hoidokin roolin omaksuminen tapahdu passiivisesti, vaan se on aktiivista itsetunnon säilyttämistä useimmiten vastarinnan avulla. Huono-osaisten ja yhteiskunnan marginaaliväestön tutkimus usein aliarvioi tutkimiensa henkilöiden elämänhallinnalliset kyvyt.¹²⁴

Kansalliset ja kansainväliset tutkijat ovat erimielisiä siitä, miten ja miksi sosiaalinen kontrolli on historiallisen kehityksen tuloksena siirtynyt suljettuihin laitoksiin. Positiivinen tulkinta liittyy Norbert Eliaksen sivilisaatioteoriaan, jonka mukaan kuoleman- ja ruumiinrangaistuksen hylkääminen edustaa ihmisen kehittymistä humanitaarisempaan

¹¹⁸ Goffman 1969, 74–89; Laine 1991, 145.

¹¹⁹ Galtungin tutkimuksiin on suhtauduttava kriittisesti hänen omakohtaisten vankilakokemusten vuoksi.

¹²⁰ Laine 1991, 148–149.

¹²¹ Weissenfelt 1999, 27 Galtung 1959 mukaan.

¹²² Weissenfelt 1999, 27–28 Galtung 1959 mukaan.

¹²³ Weissenfelt 1999, 27–28 Galtung 1959 mukaan.

¹²⁴ Vähätalo 1994, 17.

suuntaan.¹²⁵ Ihmisten tapa ilmaista itseään on kehittynyt kohti itsekontrollia, ja avoin brutaalius on korvattu erilaisilla rankaisumuodoilla, kuten vankeusrangaistuksella.¹²⁶ Toinen, selvästi negatiivisempi tulkinta rankaisumenetelmistä on Michel Foucaultin, jonka mukaan vankilat ja muut suljetut laitokset ovat vallankäytön esimerkillisin muoto. Moderni vankila on nykyaikaisen kurinpitoyhteiskunnan symboli¹²⁷, jonka tehtävä on alusta saakka ollut vankien muuttaminen eikä rankaiseminen. Vankilan tarkoitus ei ole vaikuttaa vangin tekoihin vaan vangin luonteeseen.¹²⁸ Vankilan kaltainen valvonta ja kurinpito toimii Foucaultin mukaan mielisairaaloissa, kouluissa, kasarmeissa ja sairaaloissa. Kuriin ja järjestykseen perustuvat laitokset alkoivat syntyä eri aloille samaan aikaan, ja sen vuoksi Foucault ei yhtään hämmästy, että kaikki suljetut laitokset muistuttavat toisiaan.¹²⁹ Foucaultin perinteitä jatkaen suljettujen laitosten kehitystä olisi tarkasteltava yhteydessä etuihin, joita se tuottaa yhteiskunnalle, laitoksille sekä lääketieteen, psykologian ja vankeinhoitoalan ammattikunnalle. Näin tarkasteltuna suljetut laitokset ovat osa sosiaalista kontrollijärjestelmää.

Nygård jatkaa Foucaultin hahmottelemaa linjaa. Nygårdin mukaan suljettujen laitosten historia valaisee miten valta ja valvonta liittyvät toisiinsa. Laitokset ovat vaikuttaneet opettajien, pappien ja lääkäreiden ammattien kehitykseen ja professioiden vahvistumiseen. Vahva asema ja auktoriteetti ovat lisänneet epämääräistä valtaa ja sen siekailematonta käyttöä suljetuissa laitoksissa.¹³⁰

Norjalainen Nils Christie tarkastelee sekä historiallista kehitystä että nykypäivän rikoskontrollia sosiologisesta ja historiallisesta näkökulmasta. Christien mukaan maailmalla on tapahtunut sellaista rikoskontrollin laajentumista ja tehostumista, joka on yhteiskunnalle vaarallisempaa kuin itse rikollisuus. Kansalaisten valvonta ja vapauksien rajoittaminen lisääntyy rikoskontrollin varjolla. Voimavarat suunnataan taloudellisen kasvun tavoitteluun ja yhteiskunnan vahvat ryhmät pyrkivät hyötymään tästä kehityksestä. Kasvava rikoskontrolli kärjistää sosiaalisia ongelmia ja uhkaa yhteiskunnan perusarvoja samalla kun työttömyys ja syrjäytyminen lisääntyvät. Christien mukaan *”...kamppailu rikollisuutta vastaan saattaa viedä yhteiskuntien kehitystä totalitaariseen suuntaan.”*¹³¹ Mielestäni sama kehitys alkoi Suomessa jo 1800-luvulla näkyen irtolaisten sosiaalisena kontrollina. Sosiaaliset ongelmat lisääntyivät, koska niitä yritettiin lieventää kontrollilla ja samalla kontrolloitavien kansalaisen määrä kasvoi ja asema heikentyi. Marginaalissa pidetty irtain väestö kasvoi lopulta suuremmaksi kuin hallitsevien joukko.¹³² Myös Christien ajatuksissa voi nähdä Foucaultin vaikutteita.

Toomas Kotkas jakaa Foucaultin näkemyksiä kohtaan esitetyn kritiikin kahteen kategoriaan. Ensinnäkin Foucaultin lähdemateriaali nähdään liian suppeana, ja tämän vuoksi vallan synnyn jatkuvuusteesi on ongelmallinen eikä vastaa historian tutkimuksen vakiintuneita tulkintoja rikosjärjestelmän kehityksestä. Toiseksi Foucaultin yhteiskuntakäsitystä pidetään yksipuolisena. Vain valtaa korostavana se jättää sosiaaliseen kanssakäymiseen vaikuttavat tekijät, kuten moraalin, tulkinnan ulkopuolelle.¹³³ Foucaultin teoria on kyseenalaistettu myös Ison-Britannian rangaistusjärjestelmän osalta.¹³⁴ David Garlandin

¹²⁵ Tätä tulkintaa käyttävät mm. Garland, David 1985 ja Koskivirta, Anu 2001.

¹²⁶ Naess & Österberg 2000, 142.

¹²⁷ Sulkunen 2003, 88.

¹²⁸ Garland 1985, 31.

¹²⁹ Foucault 2000, 406.

¹³⁰ Nygård 1998, 191–192.

¹³¹ Christie 1993, 11.

¹³² Ylikankaan mukaan tilanne kärjistyi viimeistään vuonna 1918 kansalliseen välien selvittelyyn. Omistajien ja omistamattomien välinen kuilu muodosti sisällissotaan johtaneiden ristiriitojen perustan. Sotaa käytiin köyhälistön parempien elinehtojen puolesta. Ylikangas 2007, 219–226.

¹³³ Kotkas 2003, 247–256.

¹³⁴ Teoksessa Garland 1985.

mukaan vankila on aina tarjonnut mahdollisuuden parantumiselle ja muutokselle, mutta lain ja poliittisen ideologioiden asettamat rajoitukset ehkäisivät kaikki varteenotettavat mahdollisuudet kehittää tätä potentiaalia. Ison-Britannian vankiloissa vaadittiin yhtenäisyyttä ja tasapuolisuutta kaikkia vankeja kohtaan, ja jos parantaville toimille oli hyvin vähän tilaa, yksilöllisyydelle ei sitä ollut lainkaan. Parantamiseen tähtäviä toimia, vankien luokittelua tai erottelua rikoksen mukaan ei toteutettu Isossa-Britanniassa kuin vasta vuoden 1895 jälkeen. Garlandin mielestä vankiloiden kehittyminen tähän suuntaan ei ollut luonnollista eikä väistämätöntä kuten Foucault väittää, vaan kehittymisen suunnasta käytiin poliittinen taistelu. Parantamiseen tähtäävät menetelmät, vankien luokittelu ja erottelu ovat Garlandin mukaan seurausta vankeinhoidon siirtymisestä humanisempaan aikakauteen ja asteittaisesta muutoksesta asenteissa, jotka kohdistuivat vähempiosaiseen väestöön.¹³⁵ Garland tukee väitteensä Eliaksen sivilisaatioteoriaan.

Clive Emsley kehottaa varovaisiin tulkintoihin suljettujen laitosten perustamisesta ja tavoitteista. Kaikki suljetut laitokset eivät totaalisuudestaan huolimatta pyri samoihin päämääriin. Esimerkikseen Emsley ottaa modernin vankilan ja köyhien työhuoneen¹³⁶, jotka kehitettiin yhtäaikaan 1800-luvun Isossa-Britanniassa. Laitoksissa ei ollut kyse alempien sosiaaliluokkien kontrollista, vaan vankilan päämääränä oli rangaista sosiaaliluokasta riippumatta. Työhuoneiden tehtävänä oli ennaltaehkäistä laiskuutta ja kiertolaisuutta pelottamalla irtolaiset työnhakuun. Emsleyn mukaan siirtyminen suljettujen laitosten kulttuuriin oli hidas ja monimutkainen prosessi, joka perustui humanimpaan maailmankuvaan, joka sai käytännölliset elementtinsä valistuksesta. Uudistusmieliset ryhmät saivat vallankäyttäjät vakuuttuneiksi, etteivät julmat rangaistukset, epäviralliset putkat ja teloitukset ole humaani tapa rangaista rikollisia.¹³⁷

Jukka Kekkonen ja Heikki Ylikangas kumoavat kirjassaan *Vapausrangaistuksen valtakausi* yleisimmät suljettujen laitoksien syntyyn liittyvät tulkinnat, jotka ovat idealistisiin, taloudellisiin tai yhteiskunnallisiin selityksiin perustuvia.¹³⁸ Näillä kolmella selitystavalla on hyvä selvittää suljettujen laitosten yleistymistä, vaikkei yksikään niistä pysty täysin selittämään ilmiötä. Vapausrangaistuksien ja vankiloiden yleistymisen katsotaan useimmiten rakentuvan idealistiselle katsomuspohjalle.¹³⁹ Idealistisella tulkinnalla tarkoitetaan uskonnollisia ja moraalisia katsomuksia sekä tieteellisiä ja teoreettisia näkemyksiä.¹⁴⁰ Ruumiinrangaistuksen poistumisen ja vankilan yleistymisen ”isänä” pidetään italialaista filosofia Cesare Beccariaa, jonka ajatukset julkaistiin pamflettina vuonna 1764. *Rikoksesta ja rangaistuksesta* -kirjaa pidetään ensimmäisenä kirjallisena puheenvuorona inhimillisemmän oikeudenkäytön puolesta. Aikaansa nähden Beccarian ajatukset levisivät nopeasti ympäri Eurooppaa. Kuolemantuomioiden ja kidutuksen vastaisuus lisääntyivät, ja konkreettisiin toimiin niiden poistamiseksi ryhdyttiin nopeasti.¹⁴¹

Beccaria ei varsinaisesti esittänyt vankilaa rikollisten rangaistukseksi vaan vaati lievempiä ja tehokkaampia rangaistuksia, jotka koskivat yhtä lailla kaikkia yhteiskuntaluokkia sekä kuolemanrangaistuksen korvaamista pakkotyöllä. Rikokset ja rangaistukset tuli suhteuttaa sekä toisiinsa että yhteiskunnalle aiheutettuun vahinkoon. Rangaistuksen tarkoituksena oli estää rikoksentekeyttä aiheuttamasta lisää vahinkoa yhteiskunnan jäsenille sekä

¹³⁵ Garland 1985, 32.

¹³⁶ Englannin vankilareformi nähdään yleensä John Howardin ajatuksiin perustuvina, kun taas työhuone perustuu Jeremy Benthamin utilitaristisiin tavoitteisiin. Cooper 1976, 86.

¹³⁷ Emsley 1996, 284–286.

¹³⁸ Kirjassa pohditaan vapausrangaistuksen yleistymistä ja esitetään asiasta hyviä kysymyksiä. Vastaukset sen sijaan jäävät lähinnä kritiikiksi muiden tutkijoiden esittämiä teorioita kohtaan. Kekkonen & Ylikangas 1982.

¹³⁹ Näin mm. Virtanen 1944, 29–31.

¹⁴⁰ Lappi-Seppälä 1982, 9.

¹⁴¹ Beccaria 1998, 14, 20–24.

toimia esimerkkinä muille, jotteivät he tekisi samoja rikoksia. Osaltaan tämän vuoksi oikeudenkäynnin tuli olla julkinen. Tehokkainta rikosten ehkäisyä oli lievä rikoslainsäädäntö, johon yhdistyi rangaistusten varmuus, viranomaisten valppaus ja tuomareiden ehdottomuus. Beccaria perusti vaatimuksena utilitarismiin, jonka mukaisesti hän etsi yhteiskunnalle hyödyllisintä ratkaisua, joka saisi mahdollisimman paljon hyvää aikaan mahdollisimman monelle.¹⁴² Rangaistuksen tuli riistää tuomitulta vapaus ja pakottaa tuomittu korvaamaan tekonsa julkisella pakkotyöllä. Koska kaikkiin lainrikkomuksiin tuli puuttua, rangaistuksia oli monipuolistettava. Eri rikoksesta tuli rangaista eri tavalla. Kuolemanrangaistus toimi hyvin yhdellä, yksinkertaisella tavalla.¹⁴³

Kuolemanrangaistuksen vastustajat tarjosivat Beccarian ehdotusta elinkautisesta työvankeudesta parantumattomien rikollisten rankaisemiseen. Pitkäkestoisen työvankeuden uskottiin pelottavan kansaa tehokkaammin kuin hetken kestävä kuolemanrangaistuksen. Lisäksi työrangaistusta pidettiin taloudellisena ja mahdollisuutena muuttaa rikollisen luonnetta. Myöhemmin tämänkaltaiset argumentit on nähty oikeusfilosofisena silmänlumeena ja taktiikkana, jonka avulla ihmisyyttä alentavat rangaistukset pyrittiin hävittämään. Oikeusideologien on uskottu käyttäneen argumentteja, jotka miellyttivät vallankäyttäjiä ja vaikuttivat päätöksentekoon.¹⁴⁴

Kekkonen ja Ylikankaan mukaan valitusfilosofit eivät voineet olla kuolemanrangaistuksen vähenemisen aikaansaajia, vaan kyseessä oli jo alkaneen kehityksen todistaminen ja vahvistaminen, eikä idealistisilla tulkinnoilla ole todellisuus pohjaa heidän mukaansa. Kriitikki on kohdistunut erityisesti tämän selitystavan ristiriitaisuuteen. Idealistinen selitystapa nähdään kehäpäätelmänä, jossa syyt ja perustelut ovat samoja.¹⁴⁵ Idealistista tulkintaa ovat kritisoineet Kekkonen ja Ylikankaan vanavedessä useat tutkijat¹⁴⁶. Valistusfilosofien myönnetään mahdollisesti vaikuttaneen kuolemantuomioiden toimeenpanon vähenemiseen. Lakeja muutettiin lievempään suuntaan kuitenkin vasta myöhemmin. Beccaria koosti jo pitkään oppineiden keskuudessa itäneet ajatukset ensimmäisen kerran kirjaksi.

Idealistisella tavalla selitetään useimmiten muidenkin suljettujen laitosten eikä pelkästään vankiloiden perustamista. Tutkimuksessa pohdin idealististen selitysten osuutta suljettujen laitoksen yleistymisessä. Esimerkiksi Minna Harjula näkee aistivallisten koulut osana aikakauden kasvatuksellista optimismia. Valistuksen filosofian pohjalta uskottiin erityiskoulujen ja -laitosten mahdollisuuksiin ihmisten kehittämisessä. Harjula myös myöntää taloudellisten arvojen olleen tärkeitä laitoksia perustettaessa. Pelkästä hyväntekeväisyydestä ei ollut kyse.¹⁴⁷

Taludellinen tulkinta on näin toinen tyypillinen tapa hahmottaa suljettujen laitosten yleistymistä.¹⁴⁸ Pakkotyöläisten tarve vaikutti rangaistusjärjestelmän muuttamiseen aina 1400-luvulta lähtien. Kuolemanrangaistukselta säästettyjä sijoitettiin kaleereille, erilaisiin töihin siirtomaissa tai ojennuslaitoksiin sekä karkotettiin uudisasukkaaksi.¹⁴⁹ Vahvat taloudelliset motiivit saivat kumppanin utilitaristisesta filosofiasta 1700-luvun lopulta lähtien.¹⁵⁰ 1800-luvulla ajan aatteellista henkeä edusti liberalismi, joka vaikutti rangaistuksen

¹⁴² Beccaria 1998, 36, 41, 52, 72, 79, 82. Beccarian vaikutuksesta vankilan kehitykseen Nilsson 1999, 71–74.

¹⁴³ Emsley 1996, 261–263. Ruotsin vapausrangaistuksen kehityksestä Virtanen 1944, 25–31.

¹⁴⁴ Koskivirta 2001, 168–169.

¹⁴⁵ Kekkonen & Ylikangas 1982, 16, 19.

¹⁴⁶ Lappi-Seppälä 1982, 7–8; Pösö 1986, 30–32.

¹⁴⁷ Harjula 1994, 76.

¹⁴⁸ Käytetään myös termiä materialistinen historiantulkinta. Lappi-Seppälä 1982, 6.

¹⁴⁹ Kekkonen & Ylikangas 1982, 25–27.

¹⁵⁰ Jeremy Benthamia pidetään utilitaristisen koulukunnan perustajana. Benthamista mm. Nilsson 1999, 86–101.

päämääriin ja vankeihin kohdistettuihin toimiin.¹⁵¹ Usko edistykseen ja yksityiseen yritteliäisyyteen toi vankeinhoitoon oikeudenmukaisuuden lisäksi utilitaristisia piirteitä. VanGIT ja irtolaiset oli kasvatuksen avulla saatava ymmärtämään yritteliäisyyden ja työnteon merkitys.¹⁵² Kekkonen ja Ylikankaan mukaan taloudellinen selitystapa ei kelpaa vankiloitten yleistymisen selittäjäksi¹⁵³, mutta mielestäni on aiheellista kysyä, miten taloudelliset seikat ovat vaikuttaneet suljettujen laitosten yleistymiseen.

Kolmas vaihtoehtoinen vapausrangaistuksien ja suljettujen laitosten yleistymistä selittävä tekijä on yhteiskunnallinen tulkintatapa, johon Kekkonen ja Ylikangas tukeutuvat. Heidän mukaansa yhteiskunnalliset olot ja eriarvoisuus ovat vaikuttaneet kriminaalipolitiikan ankaruuteen. Kun eriarvoisuus on ollut suurta ja valta keskittynyt pienelle ryhmälle, kontrollia on tiukennettu. Jos taas eriarvoisuutta on ollut vähemmän ja vallankäyttö demokratisoitu, kontrolli on ollut lievempää.¹⁵⁴

Yhteiskunnalliseen tulkintatapaan liittyy käsitys instituutioiden suorittamasta yhteiskunnallista valikoinnista, joka epäilemättä sopii 1800-luvun suljettujen laitoksiin ja vironomaiskontrolliin. Joel Kivirauman mukaan koulu valikoi oppilaita heidän sosiaalisen taustansa mukaan ja luokittelee heitä eri ryhmiin. Yhteiskunnan alemmista sosiaaliryhmistä tulevilla lapsilla on täten suurempi todennäköisyys epäonnistua koulussa.¹⁵⁵ Sama pätee koulun ulkopuolella toimiviin organisaatioihin. Kuvernöörin kuulusteluilla ja irtolaisten paikallisella kontrollilla rangaistiin epäsopimattomasta käytöksestä, ja poikkeavat tai yksilöllisesti käyttäytyvät valikoitiin ja syrjäytettiin. Onkin kysyttävä, missä määrin yhteiskunnan suorittama valikointi näkyi irtolaiskuulusteluissa ja huono-osaisten kontrollissa.

¹⁵¹ Pukero 2008a, 26.

¹⁵² Kallinen 1982, 8; Beccaria 1998, 41, 72.

¹⁵³ Kekkonen & Ylikangas 1982, 32.

¹⁵⁴ Kekkonen & Ylikangas 1982, 81.

¹⁵⁵ Kivirauma 1987, 12–19.

3 SOSIAALINEN KONTROLLI JA VALVONTA 1800-LUVUN SUOMESSA

3.1 Irtolaisuus ja laillisen suojelun järjestelmä

Historiallisena käsitteenä irtolaisuus vaihtelee aina ajan lainsäännösten ja hallinnollisen menettelyn mukaan. Moraaliset normit, sotilaalliset valmiudet, vankeinhoitokäytännöt ja työmarkkinapolitiikka ovat vaikuttaneet vahvasti kunkin ajan irtolaisuuskäsitteeseen. Lisäksi irtolaislainsäädäntö on ollut erityisen vahvasti sidoksissa elinkeinolainsäädäntöön. Ruotsissa vallitsi jo vuodesta 1540 lähtien palveluspakko, jonka avulla pyrittiin takamaan maatalouden työvoiman saanti.¹⁵⁶ Periaatteena oli, että jokainen kynnelle kykenevä oli velvollinen toimimaan työssä yhteiskunnan hyväksi valtion säätelemissä muodoissa. Vain joko laillinen suojelu tai yhteiskunnallinen asema vapautti palveluspakosta. Yhteiskunnallinen asema merkitsi lähinnä varallisuutta, kun taas laillisella suojelulla tarkoitettiin palkkaussäännön mukaista palvelua.¹⁵⁷

Vuodesta 1636 lähtien palveluspaikattomat otettiin sotaväkeen ja ne, jotka eivät sinne kelpanneet, lähetettiin yleiseen työhön linnoituksiin tai kaivoksiin. Naisia lähinnä sakoitettiin.¹⁵⁸ On muistettava, että vaikka irtolaisia rangaistiin kuten rikollisia, irtolaisuus on erotettava rikoslainsäädännöstä. Rikollisia varten oli oma lainsäädäntönsä, mikä näkyi myös tuomitsemistavoissa. Irtolaisilla ei ollut oikeutta puolueettomaan oikeudenkäyntiin, kuten rikollisilla, vaan heihin sovellettiin epäobjektiivisempaa hallintomenettelyä. Irtolaisuutta ei ollut juridisesti kriminalisoitu, vaikka seuraamukset olivat samat kuin rikoksen tehneillä.¹⁵⁹

Irtolaisuutta koskeva lainsäädäntö oli luonteeltaan työmarkkinapoliittista¹⁶⁰, koska sillä säänneltiin tilattomien ja köyhän väestönosan elämisen ehtoja.¹⁶¹ Näin irtolaiskysymys liittyi jossain määrin vaivaishoitoon. Suhtautuminen irtolaisiin muuttui 1700-luvun lopulta lähtien, mikä näkyi vankiloiden ja ojennuslaitosten omaksumassa kasvatuksellisessa tarkoituksessa.¹⁶² Vaikka irtolaislainsäädäntö oli edelleen luonteeltaan työvoimapoliittista, sosiaalihuollolliset ja köyhäinhoidolliset seikat alkoivat nostaa päätään 1800-luvun kuluessa. Irtolaisuus erotettiin sekä lainsäädännön että käsitteensä puolesta vaivaishoidosta. Edelliseen yhdistettiin pahantapaisuus ja työkykyisyys, kun taas jälkimmäisessä oli kyse huono-osaisuudesta.¹⁶³

Pekka Haatanen ryhmittelee 1800-luvun maatalousväestön seuraavasti¹⁶⁴:

1. Maanomistajat
2. Maanvuokraajat, kuten lampuodit, torpparit, mäkitupalaiset
3. Maattomat ts. tilattomat, kuten vuosipalkolliset ja tilapäisesti työssä olevat.

¹⁵⁶ Ståhlberg 1893, 3–4.

¹⁵⁷ Laillisen suojeluksen saivat naiset, joilla oli pieniä lapsia, alle 15-vuotiaat lapset ja raihnaiset vanhukset, sekä sellaiset jotka olivat privilegioiden kautta vuosipalveluksesta vapautettu. Palveluspaikka antoi suojeluksen automaattisesti. Ståhlberg 1893, 8.

¹⁵⁸ Nygård 1998, 32.

¹⁵⁹ Nygård 1985, 12.

¹⁶⁰ Työmarkkinapoliittisella tarkoitetaan tässä irtolaislainsäädännön ohjaavaa luonnetta, joka kohdistui työvoimaan ja sosiaaliin oloihin.

¹⁶¹ Mikkola 1991, 208–209.

¹⁶² Juvelius 1898, 32.

¹⁶³ Pulma 1994, 62–67.

¹⁶⁴ Haatanen 1968, 37.

Kolmanteen ryhmään kuuluvat rengit ja piiat, itselliset, loiset ja irtaimet päiväläiset olivat niitä, joille kahteen edelliseen ryhmään kuuluvat saivat antaa laillista suojelua. Toisin sanoen, viimeiseen ryhmään kuuluva henkilö muuttui helposti ilman työtä irtaimesta irtolaiseksi.

Laillisen suojelun järjestelmä joutui muutospaineiden kohteeksi 1800-luvun puolessa välissä. Lainsäädäntöä haluttiin tarkentaa estämällä työhalukkaiden henkilöiden käsitteily irtolaisena. Vuoden 1852 ”Asetus laillisesta suojeluksesta ja kuinka suojeluksettomia persoonia menetettämän pitää” oli ensimmäinen palvelulainsäädännöstä erillinen irtolaissäännös, vaikka uusi lainsäädäntö ei laillisen suojelun järjestelmää poistanutkaan. Asetuksessa määriteltiin irtolaisuus entistä tarkemmin, ja maankulkijuuksäsite yhdistettiin irtolaiskäsitteen alle.¹⁶⁵

Irtolaiseksi katsottiin 16–60-vuotiaat henkilöt, jotka olivat ilman laillista suojelusta. Oli olemassa vain kaksi ryhmää, jotka välttivät laillisen suojeluksen hankkimisen. Ensimmäkin tilalliset ja itsevaralliset, jotka saivat antaa laillista suojelua, ja toiseksi vuosipalveluksesta vapautetut, jotka saivat pitää palkollisia kuvernöörin luvalla. Näiden kahden yhteiskuntaluokan lisäksi seurakunta kykeni jakamaan laillista suojelua – muutoin irtolaiseksi olisi laskettu turhan suuri joukko ihmisiä. Seurakunnan antama suojelu päti vain niin kauan kuin henkilö pysyi samalla paikkakunnalla tai kuin henkilö täytti suojelun vaatimukset eli nuhteettomat tavat ja oli itsellinen, omillaan toimeentuleva henkilö. Jos vaatimukset eivät täytyneet, henkilö katsottiin irtolaiseksi tai kiertäväksi sellaiseksi. Kaikki irtolaisina pidettävät henkilöt oli otettava kiinni ja vietävä kuvernöörille tutkittavaksi. Hän saattoi laskea henkilön vapaaksi, tuomita sotapalvelukseen tai yleiseen työhön.¹⁶⁶ Irtolaisuus ja sen kylkiäiset köyhyys, synti, ja rikollisuus olivat myös kirkon ongelma. Liikkuvia tai kiertolaismaista elämää viettäviä ei saatu integroitua seurakunnan yhteyteen, ja kristillisten taitojen ja elämäntapojen valvonta oli hankalaa. Siksi kirkolla oli tärkeä rooli köyhyyden lisääntyneessä kontrollissa.¹⁶⁷

Ankara irtolaisasetus¹⁶⁸ sai osakseen jatkuvaa kritiikkiä.¹⁶⁹ Snellman ihmetteli niitä, jotka toivoivat uusia, entistä ankarampia irtolaisasetuksia. Hän itse kuului ryhmään, joka ajoi asetusten lieventämistä. Hän kiittelikin yksityisiä henkilöitä, jotka suunnittelivat irtolais- ja köyhyysongelman korjaamiseksi kouluja ja kirkkoja. Muun muassa Viipurin ja Oulun talousseurat vastustivat orjuuttavaa työpakkoa mutta halusivat antaa tilaisuuksia kannattavaan työhön ja mahdollisuuksia tulevaisuuden luomiseen. Tämä tilaisuus tuli kylläkin olla pakollinen, eli pakkojärjestelmän ylläpitoa pidettiin edelleen tärkeänä.¹⁷⁰ Samassa yhteydessä Snellman huomautti maanviljelyksen kehnosta tilasta Suomessa ja pohti ”...missä määrin maanviljelyksen kehno tila johtuu maanomistajien omasta tietämättömyydestä ja velttoudesta”. Maanviljelys ei ollut ratkaisu irtolaisongelmaan vaan ongelman kasvattaja. Tilanomistajilla ei ollut mitään pakkoa elättää työläisiään koko vuotta, mutta palkkaaminen vain osaksi vuotta oli epäoikeudenmukaista työläisiä kohtaan. ”Orjuudella oli se ehdoton etu, että isäntä oli ainakin velvollinen elättämään palvelijaa ja hänen perhettänsä...”¹⁷¹. Snellman kehoittikin palkollisia tarttumaan käsitöihin niinä aikoina, jolloin maanviljelystyötä ei ollut tarjolla, ja näin välttämään kerjuutien.

¹⁶⁵ Armollinen Asetus laillisesta suojeluksesta ja kuinka suojeluksettomia persoonia menetettämän pitää. 14.1.1852.

¹⁶⁶ Armollinen Asetus laillisesta suojeluksesta ja kuinka suojeluksettomia persoonia menetettämän pitää. 14.1.1852; Myös Ståhlberg 1893, 22–27.

¹⁶⁷ Jütte 1994, 143–145.

¹⁶⁸ Armollinen Asetus laillisesta suojeluksesta ja kuinka suojeluksettomia persoonia menetettämän pitää. 14.1.1852.

¹⁶⁹ Barometern-lehti moitti voimassa olevaa irtolaisasetusta liian ankaraksi ja vanhanaikaiseksi. Barometern 18.10.1861 n:o 7

¹⁷⁰ Snellman 1929, 130.

¹⁷¹ Snellman 1929, 133.

Irtolaismäärät kasvoivat miltei koko 1800-luvun ajan. Nygårdin mukaan vielä 1800-luvun alussa oli olemassa lukuisa määrä työtä etsivää irtolaisväkeä, mutta laittomuuksiin taipuva ja irtolaisuudesta tuomittu ryhmä oli sangen pieni. Vuoden 1852 ankara asetus oli viimeinen sysäys irtolaisten huimalle lisääntymiselle.¹⁷² Tämä pikemmin loi kuin ratkoi tilattomaan väestöön liittyneitä ongelmia.¹⁷³ Asetuksen voimaantulon myötä yhä useamman työtä etsivän ihmisen elämäntapa tuli tuomittavaksi. Aiemmin irtolaismäärät vain kasvoivat, mutta tuomittujen lukumäärä pysyi kohtuullisen pienenä. Nyt irtolaisten osuus vankilaan tuomituista kasvoi huomattavasti. Totta on, ettei pelkästään ankara laki tuonut Suomeen irtolaisuutta, vaan jokaisella lailla on syynsä; irtolaisuus oli ongelma jo aikaisemmin, koska siitä asetus annettiin. Suomen väestö alkoi reippaasti lisääntyä 1700-luvun lopulta lähtien. Huolimatta Suomen sodasta, ankarista katovuosista ja kulkutaudeista, jotka hidastivat väestönkasvua, väestö kaksinkertaistui vuosivälillä 1800–1850.¹⁷⁴

Kasvu tapahtui suureksi osaksi maaseudun väestön, tilattoman ja köyhän väestön keskuudessa. Irtolaisten määrää kasvatti kaskialueen maatalouskriisi, joka johti työpulaan ja väestön köyhtymiseen.¹⁷⁵ Snellman kirjoitti huolestuneena vuonna 1857 hädänalaisen väestön lisääntyneen suuresti. Juuri tämä väestö muodosti Suomen köyhimmän osan. ”*Maanviljelys elättää maan asukkaat, ja maanviljelyksen piiristä lähtee se irtolaisväestö, joka päivästä päivään kasvaen on yhä enemmän vailla elinkeinoa.*”¹⁷⁶ Katovuodet ja niistä johutuva köyhyys, väestön kasvu ja ankarat irtolaislait aiheuttivat irtolaismäärän huikkeen kasvun, ja valtion hallinto oli uuden ongelman edessä. Minne sijoittaa kaikki vuoden 1852 lain mukaan tuomitut irtolaiset? Ratkaisuvaihtoja oli kolme: Vankiloiden vankimäärien kasvattaminen olosuhteiden kustannuksella, vankeinhoidon ja -laitoksien uudistaminen tai asetuksen muuttaminen irtolaisille lievempään suuntaan. Suomessa jouduttiin turvautumaan näihin kaikkiin, edellä mainitussa järjestyksessä.

Aluksi olemassa oleviin vankiloihin ehdettiin vankeja enemmän kuin olisi pitänyt, mutta viimein kuvernöörit ryhtyivät rajoittamaan irtolaisten tuomitsemista yleiseen työhön. Tilanne huonontui tämän seurauksena kuitenkin niin, että viranomaisilla oli alati enemmän huolta häiriötä tuottavista, kiertelevistä kerjäläisjoukoista.¹⁷⁷ Kuopion läänin irtolaisongelmaa helpottamaan perustettiin Kuopion läänin työkomppania. Sen perustaminen oli yksi yhteiskunnallinen ja vankeinhoidollinen ratkaisuyritys, vaikka muitakin hankkeita oli.¹⁷⁸ Seuraava askel oli lainsäädännön muuttaminen, joka tapahtui vuonna 1865¹⁷⁹, Kuopion läänin työkomppanian toimiessa jo viidettä vuottaan.

Aleksanteri II:n noustessa valtaistuimelle vuonna 1855 alkoi elinkeinoelämän vapauttaminen, ja samalla vuosisatoja kestänyttä irtolaislainsäädännön kytköstä elinkeinoelämään ryhdyttiin purkamaan.¹⁸⁰ Liberalismi ei vaikuttanut pelkästään elinkeinoelämään, vaan lisäksi ideologian muodossa ajatuksiin irtolaisten käsittelystä. Uusi asetus joutolaisien käsittelystä oli käytännön sanelema pakko, mutta myös liberalistisen ajattelutavan vaatima uudistus.

¹⁷² Vuoden 1852 irtolais- ja vaivahoitoasetusten taustasta mainittakoon, että 1830-luvulla puhjennut koleraepidemia ja sen myötä lisääntynyt kerjäläisyys johtivat ennen näkemättömään lehtikirjoitteluun ja yleisön mielipiteet vaikuttivat ankaran lainsäädännön luomiseen. Pulma 1994, 55–56.

¹⁷³ Nygård 1998, 36.

¹⁷⁴ Pulma 1994, 52.

¹⁷⁵ Soininen 1974, 388–391.

¹⁷⁶ Snellman 1929, 129.

¹⁷⁷ Mikkelin kuvernöörin kirje Kenraalikuvernöörille 12.10.1858. KKK 206/1858.

¹⁷⁸ Ratkaisukeinoja olivat esim. hätäaputoiden järjestäminen ja vaivaistalot. Turpeinen 1991, 53, 59.

¹⁷⁹ Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865.

¹⁸⁰ Irtolaislainsäädäntö vapautettiin kameralistisesta sääntelystä: laillinen suojele ja työpakko poistettiin, työttömänä olemisesta ei enää seurannut sanktiota, muuttorajoituksia poistettiin. Pulma 1994, 51, 61.

Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä vuodelta 1865 erotti irtolaisuuden ja tuomittavan irtolaisuuden eli pahantapaisen elämän toisistaan, ja täten asetus lieveni edellisestä. Työpakkoa koskevia säännöksiä muutettiin, ja työttömänä olosta ei enää seurannut sanktiota. Asetus antoi ensimmäistä kertaa kunnallisille viranomaisille¹⁸¹ toimivaltaa irtolaisasioissa ja valtuutti kunnat hankkimaan ns. kaitsijamiehiä, jotka pitivät siveellisistä ja ahkerista irtolaisista huolta ja lähettivät paheelliset tuomittaviksi. Kaitsijamiehet todistivat, ketkä eivät olleet uutteria ja siveätapaisia. Kunnan oli itse huolehdittava köyhistään antamalla heille mitä tahansa työtä. Jos joutolainen ei huolinut annettua työtä, hänet luokiteltiin irtolaiseksi, joka tuli passittaa vankilaan.¹⁸² Läänin kuvernööri teki lopullisen päätöksen irtolaisen tuomiosta. Hänellä oli oikeus määrätä irtolainen vähintään kolmen kuukauden ja korkeintaan kolmen vuoden mittaiseksi ajaksi yleiseen työhön.¹⁸³

Huolimatta asetusten lieventymisestä irtolaisia koskevat toimet ja asetukset saivat osakseen jatkuvaa kritiikkiä. Seuraava suurempi päätös annettiin jo vuonna 1883, jolloin irtolaisasetuksia lievennettiin entisestään ja laillisen suojelun järjestelmä poistettiin. Irtolaisuus säilyi edelleen rangaistavana, mutta sen tunnusmerkit muutuivat. Laittomalla tavalla elantonsa hankkinut henkilö käsiteltiin irtolaisena. Samoin siveetöntä ja säädytöntä elämää viettävät koettiin yleistä järjestystä ja turvallisuutta uhkaaviksi. Työttömyys tai kerjuu sinänsä ei ollut enää rangaistavaa.¹⁸⁴ Vuoden 1883 irtolaisasetuksessa huomattavaa oli epäitsenäisen väestön tiukan kontrollin vähentyminen ja työväestön yhteiskunnallisen aseman helpottuminen, vaikkei varsinaista yhteiskunnallista tasavertaisuutta vielä saatuakaan.¹⁸⁵ On myös vastakkaisia mielipiteitä, joiden mukaan uusi asetus olisi tiukentanut kontrollia entisestään. Ainakin Helsingissä kiinniotettujen irtolaisten määrä lisääntyi huomattavasti. Lisäksi viranomaisinstituutioiden lukumäärä kasvoi.¹⁸⁶ Toisaalta työlaitoksien tarpeen väheneminen kertoo irtolaisasetusten lieventämisestä; muun muassa KronoborGIN työlaitos Hämeenlinnassa lakkautettiin sen tarpeettomuuden vuoksi.¹⁸⁷ Lopullisesti irtolaiskäsite hävisi lainsäädännöstä vasta vuonna 1986.¹⁸⁸

Mitä irtolaisuuden kontrolli kertoo aikansa yhteiskunnasta? Laillisen suojelun järjestelmä oli patriarkaalinen, sukupohjaiseen maanomistukseen pohjautuva viljely- ja hallintajärjestelmä¹⁸⁹. Kontrolli toteutettiin papiston ja sääty-yhteiskunnan moraalikäsitelmien pohjalta, ja niiden mukaan raittius, kristillinen siveellisyys, säästäväisyys ja perityn aseman mukaisen työn kunnioittaminen katsottiin normien mukaiseksi käyttäytymiseksi.¹⁹⁰ Valtion hallinnon taholta irtolaisuuden kontrolli lähti ennen kaikkia yleisen turvallisuuden parantamisesta ja turvaamisesta. Yhteiskuntaa pyrittiin suojelemaan epäluotettavalta väestönainekselta.¹⁹¹ Virkamiehistön näkökulmasta laiskoina ja kiertolaisina elävät olivat uhka yhteiskuntarauhalle. Irtolaiset olivat hyödytöntä väestöä, josta oli taloudellista hait-

¹⁸¹ Kunnallishallinto uudistettiin samaisena vuonna 1865, jolloin maalaiskuntien hallinto erotettiin seurakunnallisesta. Pulma 1994, 62.

¹⁸² Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865.

¹⁸³ 11§ Armollinen Asetus laillisesta suojeluksesta ja kuinka suojeluksettomia persoonia menetettämän pitää. 14.1.1852; 25§ Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865; 1–2, 5§ Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883.

¹⁸⁴ Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883.

¹⁸⁵ Haapala 1986, 90–91.

¹⁸⁶ Häkkinen 1995, 170–171; Häkkinen & Peltola 2005, 44–45.

¹⁸⁷ Kejslerliga Senaten för Finland allmänna kansli till Grotenfelt 18.9.1869. Saapuneet kirjeasiakirjat 1869. Tilap. vankilaintarkastaja. Vankeinhoitohallitus. KA.

¹⁸⁸ Päihdehuoltolaki 41/1986 kumosi edellisen irtolaislain.

¹⁸⁹ Häkkinen & Peltola 2005, 42–43.

¹⁹⁰ Rajala 2004, 241–242.

¹⁹¹ Nygård 1985, 15; Ståhlberg 1893, 10.

taa.¹⁹² Suomalaislehdistön kirjoituksissa tuotiin julki humanimpaa asennetta irtolaisia kohtaan. Helsingfors Tidningarin mukaan työttömyys ja köyhyys pakottivat ihmiset rikoksen tielle. Varsinkin keski-ikäiset ihmiset olivat vaarassa ajautua rikoksiin, koska he eivät omanneet niin hyvää terveyttä ja työkykyä kuin nuoremmat ihmiset. Siten elannon hankkiminen oli heille vaikeampaa.¹⁹³ Suomen Julkisissa Sanomissa kritisoitiin rikkaiden itsekkyyttä ja auttamishaluttomuutta vaivaisia ja köyhiä kohtaan: ”Rikkaat niitä joutilaita ovat, eivät vaivaiset!”¹⁹⁴ Yhteiskunnan vastakkainasettelu kärjistyi jo ennen pahimpia nälkävuosia; rikkaat rikastuivat ja köyhien kasvava joukko köyhtyi entisestään.¹⁹⁵

3.2 Itä-Suomesta irtaimen väestön kriisialue

Suomen väkiluvun huima kasvu kanavoitui suurelta osin tilattomiin ja irtolaisiin. Erityiseksi ongelma-alueeksi muodostuivat Mikkelin ja Kuopion läänit, joissa irtolaisia oli väestöstä parhaimmillaan 25 prosenttia.¹⁹⁶ Irtolaisongelman kärjistyminen alkoi vasta 1850-luvulla, vaikka maan väkiluku kasvoi nopeasti jo aiemmin. Tällöin huomattiin maatalouden kehittymättömyyden ja kaskitaloudesta karjatalouteen siirtymisen aiheuttavan työvoiman tarpeen vähenemistä. Ajanjakso 1830-luvun lopulta aina 1850-luvun jälkipuoliskolle oli maataloudelle suotuisa, kunnes tilanne muuttui ja kadot kohtasivat suurta osaa maata ja laukaisivat katastrofin. Vaikeimmat katovuodet alkoivat vasta vuodesta 1862 lähtien, mutta Keski- ja Pohjois-Suomi kärsivät kadoista jo aikaisemmin.¹⁹⁷

Mikkelin läänissä tilaton väestö oli lisääntynyt niin huomattavasti, että sen aiheuttama taakka oli käynyt liian suureksi torppareille ja maanomistajille. Kuopion läänissä köyhä rahvas oli lähtenyt kiertelemään ja levitti turvattomuutta koko läänini varastelullaan ja juopottelullaan. Mikkelin läänin kuvernööri Samuel Werner von Troil esitti, että tilatonta väestöä tulisi käyttää joko rautatietoihin tai suurten soiden kuivatus- ja ojitustöihin.¹⁹⁸ Kuopion läänin kuvernööri Knut Furuhjelm teki esityksen, jonka mukaan irtolaisia tuli käyttää erityisesti suonkuivatustöissä.¹⁹⁹ Näin irtolaistyöstä saataisiin hyötyä maanviljelykselle ja samalla ”joutoväki voitaisiin taivuttaa omansa ja yhteiskunnan parhaan kanssa paremmin sopivaan elämäntilaan.”²⁰⁰ Furuhjelm näki maanviljelyksen kehittämisen ratkaisuna koko köyhyys- ja irtolaisongelmaan.

Irtolaisongelmaa helpottamaan perustettiin Kuopion läänin Rautavaaralle vuonna 1859 Luostan työkomppania, johon oli tarkoitus sijoittaa irtolaisia läänin alueelta. Mikkelin lääni jäi tällä kertaa ilman irtolaisia koskevia toimia. Hoidokit saivat työskennellä laitoksen ulkopuolella oja kaivaen, pientä korvausta vastaan. Yöt he viettivät vankilas-

¹⁹² Mikkelin kuvernöörin kirje Kenraalikuvernöörille 12.10.1858. KKK 206/1858. KA; Juvelius 1898, 35.

¹⁹³ Helsingfors Tidningar 4.6.1859 n:o 44.

¹⁹⁴ Suomen Julkisissa Sanomia 26.3.1857 n:o 24.

¹⁹⁵ Väestönkasvu ja taloudelliset syyt, kuten palkkojen alhaisuus suhteessa hintoihin, nähdään tärkeimpinä köyhyyteen vaikutteina syinä myös Englannissa 1600–1900-luvuilla. Smith 1972, 7.

¹⁹⁶ Nygård 1985, 24.

¹⁹⁷ Maanviljelys pyrki vastaamaan lisääntyneeseen tarpeeseen peltoalaa lisäämällä ja tällä tavoin henkeä kohden laskettu peltoala pysyikin ennallaan aina 1850-luvulle saakka. Maan alttius katovuosille lisääntyi merkittävästi katoaikaa lähestyttäessä, sillä kaskitalouden heikkeneminen oli vähentänyt maan elintarviketarastoja. Vihola 1991, 11.

¹⁹⁸ Mikkelin kuvernöörin kirje Kenraalikuvernöörille 12.10.1858. KKK 206/1858. KA.

¹⁹⁹ Idea vankien hyödyntämisestä valtion töihin saatiin nähtävästi Saimaan kanavan esimerkistä. Pajuoja 1993, 20.

²⁰⁰ Juvelius 1898, 35.

sa.²⁰¹ Komppania oli aikansa sosiaalipoliittinen kokeilu, sillä vankeinhoitoa oli tarkoitus kehittää Luostanlinnan mallia seuraten.²⁰² Työlaitokselle nähtiin huomattavaa tarvetta, sillä vankeinhoidossa uskottiin ”yleiseen työhön tuomittujen määrään vaikuttavan huomattavalla tavalla katovuodet ja muut suuret onnettomuudet sekä paikalliset olosuhteet”.²⁰³

Työkomppanian perustaminen aiheutti myös vastalauseita. Barometern-lehti ei löytänyt laitoksen toimintaperiaatteista mitään hyvää sanottavaa. Lehden mukaan oli väärin tuomita ihmisiä, jotka eivät kyenneet hankkimaan kokovuotista työpaikkaa. Lisäksi irtolaisten käyttö yleisissä töissä oli arveluttavaa. Lehden mukaan irtolaisuus sinänsä ei ollut rangaistavaa, vaan rikollisuus.²⁰⁴

Kuopion läänin tilattomalle väestölle oli leimallista pysyvä köyhyys. Se oli elinikäistä ja ylisukupolvista, ja vain harvat pystyivät nousemaan sosiaalisessa asemassa ylöspäin. Näin kokeminen oli tavallista, ja hyvinäkin satovuosina tämä joukko joutui turvautumaan hätäleipään. Huonon ravitsemuksen lisäksi irtaimen väestön terveystilanne oli heikko ja asumisolot jopa alkukantaiset. Suurin osa asuinrakennuksista oli ahtaita ja epäsiistejä savupirttejä, joissa oli tavallisesti vain yksi huone.²⁰⁵ Asuintuvissa saattoi asua toistakymmentä ihmistä yhdessä. Vain harvoilla oli oma asumus, sillä siihen ei ollut varaa eikä mahdollisuuttakaan, kun joka vuosi työansio oli etsittävä milloin mistäkin. Sänky oli harvinainen kapistus, ja suurin osa nukkuu lattialla oljilla siskonpetissä. Vaatetus oli puutteellista, ja ylellisyyksiä tai ehjiä pyhävaatteita oli vain harvalla.²⁰⁶

Tutkitulle ajalle ajoittuivat sekä suuret nälkävuodet että alueen suhteellisen nopea taloudellinen kasvu, jolloin hyvinvointivaltion peruspilareita ryhdyttiin rakentamaan. Suuret nälkävuodet koettelivat erityisesti agraariyhteisöä, jonka väestö eli koko ajan toimeentulorajan tuntumassa jo ennen 1860-luvun nälkävuosia. Sosiaalisesti agraariyhteisön asema oli alistettu ja turvaton, koska toimeentulo oli paljolti riippuvainen maanomistajien halusta tai kyvystä huolehtia yhteisön jäsenistä. Nälkävuosien kriisi oli lähtökohtaisesti luonnonolosuhteiden aiheuttama, mutta talollisten toimet tekivät ilmiöstä sosiaalisen nostamalla hintoja, laskemalla palkkoja ja irtisanomalla työntekijänsä.²⁰⁷

Kuopion läänin pääkaupunki oli vuonna 1860 alle 4000 asukkaan puutalokaupunki. Sen keltaisiksi ja punaisiksi maalattujen talojen keskellä olevalta mäeltä kohosi tuomiokirkko. Rakennuskanta kasvoi tutkimusajalla huomattavasti ja kaupunkiin valmistui vuonna 1877 uusi lääninsairaala ja vuonna 1885 uusi kuvernöörin talo. Lääninvankilan vankeja käytettiin kaupungin ja läänin rakennushankkeiden rakentajina.²⁰⁸ Kuopion asukasluku kaksinkertaistui tutkimusajalla. Kaupungin väkiluku kasvoi nopeammin kuin maan väkiluku, ja kasvu oli suurempaa kuin muissa kaupungeissa. Väkiluvun kasvu johtui lähinnä Pohjois-Savon asutuksen keskittymisestä kaupunkiin.²⁰⁹ Väestönkasvu oli nopeaa sekä syntyvyyden että muuttoliikkeen ansiosta, vaikka väestöntiheys oli edelleen alhainen. Vuonna 1886 Kuopiossa oli noin 8000 asukasta.²¹⁰

²⁰¹ Keisarin kirje Kuopion läänin kuvernöörille työkomppanian järjestämisestä 24.10.1859. KKK 68/1866. KA.

²⁰² Nygård 1998, 152.

²⁰³ Virtanen 1943, 90.

²⁰⁴ Barometern 18.10.1861 n:o 7.

²⁰⁵ Haatanen 1968, 47–50.

²⁰⁶ Lilius 1888, 12–15, 48–49.

²⁰⁷ Häkkinen & Peltola 2005, 40–43.

²⁰⁸ Rieki 2005, 13.

²⁰⁹ Nummela 1989, 12–13.

²¹⁰ Toivanen 2000, 89–90.

3.3 Kuopion läänin irtolaiskuulustelut

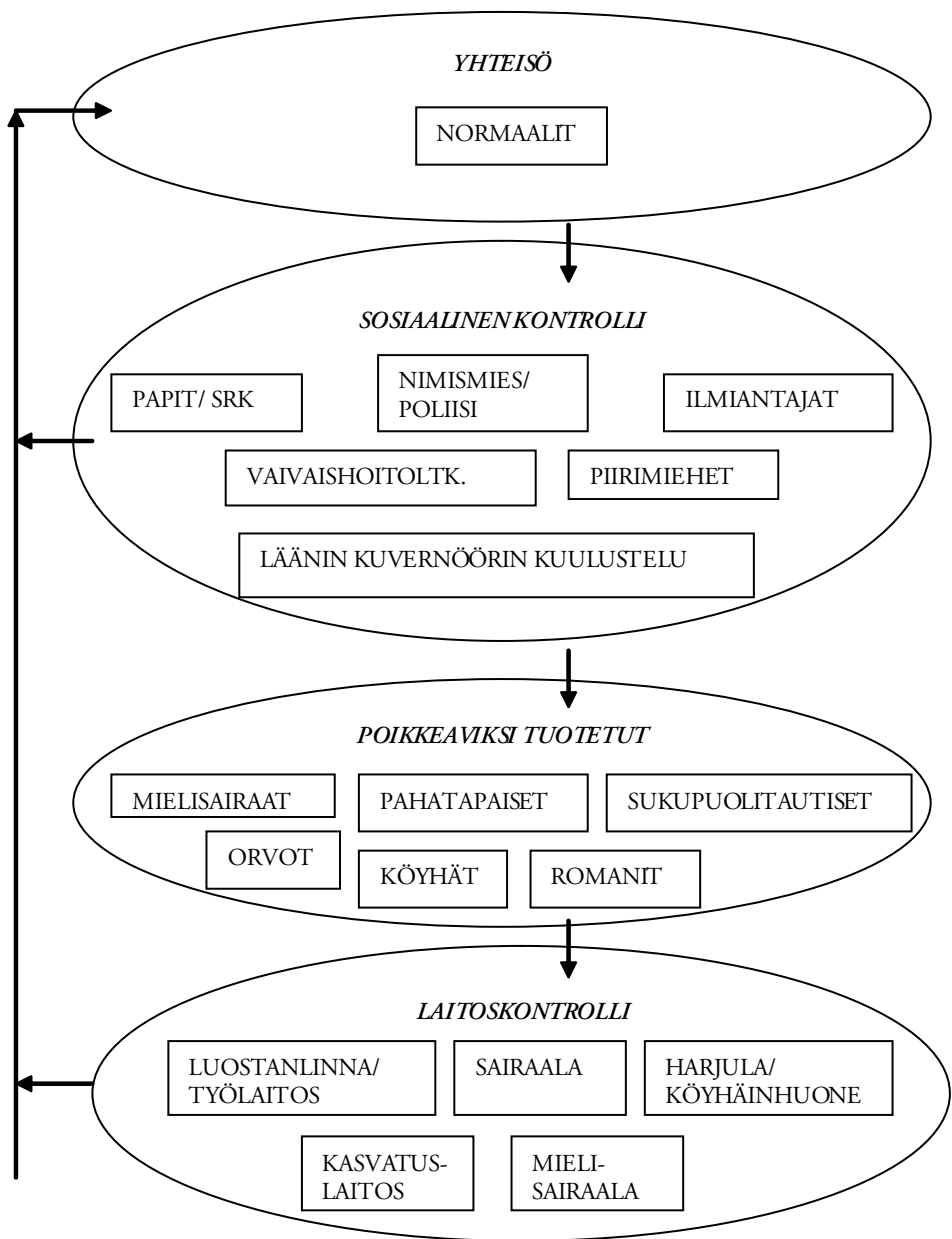
Yhteiskunnallista vallankäyttöä on useimmiten vaikea paikallistaa toimivaan subjettiin. Valta piiloutuu yhteiskunnan monimutkaisiin rakenteisiin ja rutiininomaisesti toistuviin käytäntöihin tai byrokratian taakse.²¹¹ Irtolaiskuulustelut ovat hyvä esimerkki vallankäytöstä, jossa toimiva subjekti eli vallankäyttäjä on konkreettisesti näkyvässä. Pitäjien irtain väestö kirjattiin seurakunnan rippikirjoihin. Nimismiehet ja papit suorittivat valikointia paikkakunnallaan ja määrittivät kuka kuulusteluihin lähetettiin ja kuka ei. Kuulusteluun valitut irtolaiset lähetettiin ryhmänä omalta kotipaikkakunnaltaan kuvernöörin eteen. Hän kuulusteli irtolaisen, ja ratkaisu kirjattiin yksityiskohtaisesti asiakirjoihin. Kuvernööri saattoi palauttaa henkilön omalle paikkakunnalleen ja olla eri mieltä lähettäjän kanssa. Lopullisen ratkaisun kuulusteltavan asemasta teki siten kuvernööri, joka päätöksellään toimi poikkeavuuden tuottajana. Päätöksen oli perustuttava lakiin, joka rajoitti kuvernöörin valtaa. Ratkaisuista pystyi valittamaan senaatin oikeusosastolle, mutta kuulustelut eivät olleet julkisia. Julkisuus ja valitusoikeus rajoittivat tuomioistuinten valtaa toisella tavalla. Vallankäyttö oli sidotumpaa ja kontrolloidumpaa, eikä mielivaltaisten päätösten mahdollisuutta juurikaan ollut.

Irtolaisten ja muutoin epäilyttävien henkilöiden kontrolliprosessia hahmotan kuviossa 1. Kyseinen kuvio selkiyttää samalla tämän tutkimuksen rakennetta. Ensinnäkin valikoitiin yhteiskunnan poikkeavat yksilöt (luku 3.), sitten kuulusteluissa varmistettiin tulkinnan oikeus (luku 4.) ja lopulta määriteltiin poikkeavuuteen kohdistettavat toimet tai sanktiot (luku 5.). Poikkeavuuden tuottaminen tapahtui näin kolmiportaisesti. Kuulusteluaineistosta nousee grounded theory-menetelmällä tekemäni teemoittelun kautta esille kuusi erilaisryhmää tai poikkeavuustyyppiä: 1) pahantapaisuuden vuoksi poikkeavaksi katsotut irtolaiset; 2) etnisin perustein poikkeavat eli romanit; 3) ne, jotka katsottiin työkyvyttömyyden, vanhuuden tai muun synn perusteella vaivahoidon piiriin; 4) alaikäiset pahantekijät ja orvot; 5) mielisairaat sekä 6) sukupuolitautiset henkilöt. Ensimmäiseen ja toiseen ryhmään kuuluvat katsottiin poikkeavan yhteiskunnan normeista, kun taas jälkimmäisiin ryhmiin kuuluvat köyhiksi tai huono-osaisiksi. Teemoittelua vaikeutti se, että pahantapaisuus, köyhyys ja huono-osaisuus ovat usein päällekkäisiä. Sekä pahantapaiseksi katsotut että vaivahoidon piiriin katsotut saattoivat olla sukupuolitautisia tai mielisairaita. Tämän vuoksi tein jaottelun ensisijaisesti Kuopion läänin kuvernöörin ratkaisujen mukaan. Kuvernöörin kuulusteluista on täten nähtävissä alkava poikkeavuuden ja epäitseenäisten luokittelu ja erottelu, jonka apuna käytettiin erilaisten asiantuntijoiden apua.²¹² Ilmiö, jota nykyisin kutsutaan medikalisaatioksi.

Poikkeavaksi leimautuminen johti 1800-luvun loppua kohden yhä useammin laitos-sijoitukseen. Kuulusteltavat tai tuomitut lähetettiin kuuteen erilaiseen laitokseen heidän poikkeavuutensa perusteella. Kuulusteluista henkilöitä lähetettiin kehruhuoneisiin, työlaitoksiin, sairaalaan ja vaivahuoneisiin. Osa passitettiin palvelukseen tai palautettiin takaisin omille paikkakunnilleen. Näin useat henkilöt jäivät pyörimään ”kontrollin rattaisiin”, tai eri valvovat osapuolet lähettivät jo kerran vapautetut henkilöt uudelleen kuvernöörin käsittelyyn. Laitoksista vapautuneet tai poislähteneet palasivat takaisin ns. normaaliyhteisöön, jossa mahdollista poikkeavuutta edelleen kontrolloitiin.

²¹¹ Uusitalo 1988, 80.

²¹² Cohen 1985, 13.

Kuvio 1. Poikkeavien kontrolli ja valvonta

Miten irtaimen väestön kiinniotto- ja kuulusteluprosessi eteni? Tuottivatko kuulustelut poikkeavuutta, vai olivatko kuulusteltavat poikkeavia jo sinne tullessaan? Kuvernöörin kuulusteluun joutuminen oli selkeä osoitus siitä, että henkilö oli tehnyt jotain, mikä poikkesi sallitusta tai normaalista. Viranomaiset eivät yleensä puuttuneet tavallisen, hyvämaineisen ja työssäkäyvän henkilön elämään. Toistuvat tai useat kuulustelukerrat kertovat henkilöiden pitkäaikaisista ja pysyvämmistä vaikeuksista. Sama pätee vaivahoidon pii-

riin merkittyihin henkilöihin.²¹³ Ilmeisesti useimmissa tapauksissa irtolainen löytyi muualta kuin omalta paikkakunnaltaan, koska ennen lopullista päätöstä odoteltiin selvitystä henkilön maineesta tai asemasta. Poikkeavan huomasi näin joku muu kuin oman paikkakunnan viranomainen. Kuka ja missä? Esimerkkitapauksena toimivat kuopiolaisen leipurin ”sällin” Eero Bergrothin ja ilomantsilaisen irtolaisnaisen Helena Puhakan tapaukset.

Kesällä 1885 Kuopion kaupungin viskaali toimitti 38-vuotiaan Eero Bergrothin lääninvankilaan. Virkakirje asiasta ja papintodistus lähetettiin pyynnöstä kuvernöörin kansliaan muutama päivä myöhemmin. Kaupunginviskaalin kirjeessä Bergroth määriteltiin suojeluksettomaksi kulkuriksi, jota oli varoiteltu laiskasta elämäntyylistään jo heinäkuusta 1883 saakka ja joka otettu putkaan juoppoudesta sekä yhteiskuntavastaisuudesta useaan otteeseen. Myöhemmin mies sai vaivahoidonhallituksen varoituksen siveettömästä ja työttömästä elämästään²¹⁴, mutta varsinaiseksi kuulustelun syyksi mainittiin juoppous. Todistuksien saapumisen jälkeen Bergrothia kuulusteltiin, jolloin hän myönsi syytökset oikeaksi. Papin todistuksen mukaan miestä oli sakotettu kahdesti ”*humaluuudesta, mutta yleisesti tunnettu aivan riettaasta ja hurjasta elämästä*”. Bergroth olisi saanut kolmannen kerran sakon juoppoudesta, mutta viskaali näki kovemman rangaistuksen tarpeelliseksi. Kuvernööri tuomitsi miehen kolmeksi kuukaudeksi yleiseen työhön.²¹⁵

Samana kesänä selvitettiin ilomantsilaisen Helena Puhakan irtolaiselämää. Puhakka lähetettiin Kontiolahdelta ystävänsä Leenan kanssa Kuopion lääninvankilaan odottamaan kuvernöörin päätöstä. Molempia oli aiemmin rangaistu irtaimesta elämäntyylistä yleisellä työllä, mutta muutosta käyttäytymiseen ei ollut tullut, ja niinpä esitettiin pyyntö, että ”*he kauemmaksi aikaa estettäisiin Kontiolahdelle saapumasta, jonne varmaan, jos irtipäästettäisiin heidät, taas tulisivat haureutta harjoittamaan*”. Puhakka kielsi kaikki syytökset haureudesta, kuljeskelusta ja epäsiiveillisestä elämästä sekä kertoi asuvansa Ilomantsin Kivilahden kylässä, talollisen Antti Ryhäsen luona. Hän uskoi saavansa Ryhäselä työtä. Puhakan väitteen vuoksi asia oli selvitettävä kirjeenvaihdolla asianomaisen nimismiehen kanssa. Vastauksen tultua selvisi, että 35-vuotias Helena oli jo pidemmän aikaa elänyt irtonaista ja kiertelevää elämää ja ettei hänellä ollut laillista suojelusta väittämässään paikassa. Hänet oli useampaan otteeseen tuotu kruununkyydillä kotipaikkakunnalleen, mistä Puhakka oli joka kerta hetken päästä lähtenyt. Lisäksi papin todistuksessa raskauttavana seikkana mainittiin, että Puhakka oli synnyttänyt kuolleen lapsen viisi vuotta aiemmin mutta hän ei ollut käynyt asiasta ripillä. Viimeisimmässä kuulustelussa kirjattiin Puhakan lopulta myöntäneen väitteet oikeaksi ja tyytynneen kuvernöörin päätökseen lähettää hänet kuudeksi kuukaudeksi yleiseen työhön Hämeenlinnaan.²¹⁶

Kuulustelupöytäkirjaan kirjattiin tiedot henkilön nimestä, kotipaikasta sekä -kylästä ja kuulustelun syystä. Myös lähettävä taho, kuten nimismies tai toisen läänin kuvernööri kirjattiin ylös. Kuulusteltavan ikä mainittiin alaikäisten kohdalla aina, muutoin vain satunnaisesti.²¹⁷ Henkilöllä oli oikeus puolustautua esitettyjä väitteitä vastaan tai esittää henkilö, joka tarjoaisi työtä tai laillisen suojeluksen. Kuvernööri käytti pappien ja nimis-

²¹³ Ks. myös Parikka 1994, 56.

²¹⁴ Vaivahoidonhallituksen varoitus, annettu 24.10.1885. Vaivahoidon johtokunnan pöytäkirjat 1881–1893. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

²¹⁵ Ote pöytäkirjasta 20.6.1885. Valalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²¹⁶ 13.6&6.7.1885. Valalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²¹⁷ Taussi Sjöbergin mukaan Ruotsissa lääninvankilaan lähetettyjen irtolaisten ensikertalaisten ikä oli alle 25 vuotta, mutta kaikkien vankien iät olivat 15–65 vuoden välillä. Eniten vankilassa oli 20–40-vuotiaita henkilöitä. Irtolaisen tai rikollisen ”ura” aloitettiin yleensä nuorena. Taussi Sjöberg 1982, 142; Taussi Sjöberg 1981, 194. Olettaa voi, että nämä tulokset sopivat myös Suomeen, koska kuulusteltavat olivat nimenomaan työkykyisiä henkilöitä.

miesten lausuntoja ratkaisun apuna, joten näiden rooli poikkeavuuden määrittelyssä oli siten tärkeä. Joskus asian varmistamiseksi pyydettiin todistus työnantajalta, jolla irtolaisuudesta epäilty oli viimeksi ollut työssä tai jonka kuulusteltava ilmoitti lailliseksi suojelelijakseen. Kirjoitustaidottomat talonpojat antoivat lausuntonsa suullisesti nimismiehelle, joka taas välitti tiedon kuvernöörille. Papeilta pyydettiin mainetodistus kuulusteltavien elämäntavasta.

Kuulustelutilanne tapahtui aina Kuopion lääninkansliassa, ja syytetylle esitettiin kaikki hänestä hankitut tiedot ja selvitykset. Tämän jälkeen kuulusteltavalla oli mahdollisuus puolustautua tai ainakin selittää oma versionsa tilanteestaan. Valehteleminen oli tyypillistä näissä kuulusteluissa, ehkä sen vuoksi, että totuuden selvittämisen tiedettiin olevan vaikeaa. Täydellisten tai edes päätöksentekoon tarvittavien tietojen hankkiminen oli työlästä, varsinkin jos henkilö oli kierrellyt eri paikkakunnilla tai ympäri Suomea. Aiempia irtolaispidätyksiä tai tuomioita ei aina saatu selville, vaikka tuomio oli annettu samassa virastossa. Kuulusteluista löytyi nimittäin tapauksia, joissa henkilö käsiteltiin ensikertalaisena, vaikka henkilön nimi löytyi kuulusteluista jo useita vuosia aikaisemmin.²¹⁸ Tämänkaltaisen huolimattomuus on merkillistä, sillä mielestäni pitkät tutkinta-ajat kertovat lääninkanslian virkamiesten paneutuneen selvitysten hankkimiseen.²¹⁹

Tyypillistä oli, ettei kuulusteltava henkilö täysin tuntenut omaa taustaansa tai valehteli siitä. Ilmeisesti kuvernöörin kansliassa ei todella tiedetty, oliko henkilö ollut kuulustelussa aiemmin vai ei. Henkilön valehdellessa nimensä, kuulusteluhistorian selvittäminen oli vaikeaa.²²⁰ Loppuvuodesta 1885 käytettiin uutta tekniikkaa irtolaisten taustojen ja henkilöllisyyksien selvittämiseksi. Leppävirran nimismies lähetti Anna Turuseksi itseään nimittävän naisen kuvernöörin kuulusteltavaksi. Nainen ilmoitti kotipaikakseen Tuusniemen, mutta sieltä, Nilsiästä ja Viipurista ilmoitettiin, ettei niissä asunut ketään tietoihin ja tuntomerkkeihin sopivaa naisihmistä. Tämän vuoksi nainen valokuvattiin, ja kuvat lähetettiin kuntiin asian selvittämiseksi. Enossa nainen tunnistettiin Elisabeth Heikuraksi. Valehtelun ja varoituksista huolimatta jatkuneen irtolaiselämän vuoksi nainen tuomittiin kuudeksi kuukaudeksi yleiseen työhön.²²¹

Pidätetyt oppivat vankilassa, mitä kuulustelutilanteessa tapahtui ja miten päätökseen pystyi vaikuttamaan. Asian käsittelyä odotellessa pidätetyt ja rikolliset neuvoivat erilaisia menettelytapoja toisilleen esimerkiksi päätöksen viivyttämisestä, valehtelusta tai siitä, mitä omasta tilanteestaan kannatti kuulustelussa kertoa.²²² Puolustuksena väitettiin yleisesti, että oltiin menossa palvelukseen tai oltiin jo palveluksessa tai että oltiin liian sairaita työskentelemään. Useat kertoivat olleensa sukulaississa kaupungissa tai valehtelivat ikäänsä sen verran, että heidät merkittiin alaikäisiksi.²²³ Nimen valehtelu oli ennen valokuvaustekniikan kehittymistä tehokas keino vapautua irtolaissyytteistä, ainakin jos ilmoitti nimeksensä kunniallisen henkilön nimen. Kotiseurakunnasta lähetetty mainetodistus saattoi nimittäin vapauttaa nimensä valehdelleen henkilön. Henrik Hyttinen jäi

²¹⁸ Mm. Rissanen Anna 1860 ja 1864, Nilsiästä. Kansliförhørs Protokoll för år 1860. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860. VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. Kuopion läänin hallitus. Kanslia. JoMA.

²¹⁹ Vrt. Suhonen 1994, 69.

²²⁰ Myös Suhonen huomasi, että Kuopion läänin vankilassa taustatietojen selvittäminen oli hankalaa, sillä vangit käyttivät väärää henkilöllisyystietoja hämätäkseen viranomaisia. Suhonen 1994, 142.

²²¹ 22.6., 28.9., 10.11., 31.12.1885 & 14.1.1886. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA. Turunen ei ollut koko aikaa lääninvankilassa, vaan hänet lähetettiin välillä Tuusniemelle.

²²² Keskisarja 2008, 35.

²²³ 13.6., 22.10. & 25.10.1860, 18.3.1864, 22.12.1880 Kansliförhørs Protokoll för år 1860. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860. VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1877–1880. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

nimensä valehtelusta kiinni vuonna 1885, jolloin huomattiin että miehen oikea nimi oli Simon Hartikainen. Mies oli esiintynyt väärällä nimellä 15 vuotta ja vapautunut kuulustelusta aiemmin väärän miehen maineen perusteella.²²⁴

Irtolaisasian käsittelyprosessi oli nopea, jos henkilö myönsi syytökset oikeaksi ja oli tuomioon tai ratkaisuun tyytyväinen, kuten Erik Bergroth. Kuulustelut ja selvitykset kestivät hänen kohdallansa yhteensä kuusi päivää.²²⁵ Useimmissa tapauksissa kuulusteltavat kielsivät syytökset, ja tällöin todistuksia ja selvityksiä pyydettiin useampia; nimismiehen tai kaupunginviskaalin sekä papin todistuksen lisäksi otettiin selvitys esimerkiksi entiseltä työnantajalta tai kuulusteltavan perheenjäseneltä. Helena Puhakan tapauksessa kuulusteluihin ja päätöksentekoon meni 24 päivää.²²⁶ Kuulusteltavien kotipaikka vaikutti osaltaan prosessin nopeuteen; Bergrothin kotipaikka oli Kuopio ja Puhakan Ilomantsi.

Aineistosta ei pysty hahmottamaan tyypillistä odotus- tai päätöksentekoaikaa, sillä asian selvittäminen vaihteli tapauskohtaisesti. Siihen vaikuttivat henkilön kotipaikkakunnan sijainti, papin tai nimismiehen todistuksen sisältö, eli jouduttiinko pyytämään lisäselvityksiä jostain muualta, sekä henkilön yhteistyöhalu. Jos kuulusteltava valehteli nimensä ja kotipaikkansa, asiaa jouduttiin selvittämään useaan kertaan. Tällöin vankilassa joutui odottamaan kuukausia ennen varsinaista päätöstä. Vankilassaoloaikaa ei vähennetty varsinaisesta tuomiosta. Kuulusteltavien luulisi tietäneen tämän, mutta siitä huolimatta prosessia viivytettiin tahallaan. Lääninvankilan vankeutta pidettiin aikanaan lieväna, sillä vangit elivät yhteisvankeudessa. Leipää ja ruokaa oli kohtuullisesti tarjolla, kun taas vapaana saattoi joutua näkemään nälkää. Vankilassa sai katon päänsä päälle, eikä töitä tarvinnut juurikaan tehdä.²²⁷

Bergrothin ja Puhakan tapauksista voi havaita, miten kontrollia paikallisesti toteutettiin. Papit toimivat yhdessä seurakuntalaisten kanssa kontrollin tehostamisessa. Kirkon puolesta voitiin puuttua yksityisasioihin, joihin taas nimismiehen oikeus ei riittänyt. Seurakuntahallinnolla oli oikeus puuttua ja antaa sakkoja tappeluista, siveettömyydestä, juopottelusta tai pyhäpäivänrikkomuksista. Nimismies piti yllä yleistä järjestystä ja saattoi järjestysasioissa kuulustella jokaista kunnassa oleskelevaa, mutta elämäntapoihin hänellä ei ollut oikeutta puuttua. Papiston ja kruununnimismiehen yhteistoimilla kaikenlainen poikkeavuus saatiin kontrolloitua.²²⁸

Kontrolli oli ankaraa, jos mitä tahansa poikkeavaa tai epäilyttävää henkilössä havaittiin. Syksyllä 1880 kiteeläinen Matts Pöllänen lähetettiin Viipurin kuvernöörin toimesta kuulusteltavaksi Kuopioon. Pölläsellä oli mukanaan iso määrä rahaa, 188 markkaa ja 27 ruplaa eli lähes työmiehen vuoden palkka. Ainakin osan rahoista epäiltiin olevan varastettuja. Viikon selvityksen jälkeen Kuopion läänin kuvernöörin oli myönnettävä, että miestä oli väärin perustein epäilty varkaudesta. Siksi hänet päästettiin vapaaksi ilman sen kummempia velvoitteita.²²⁹ Tämän kaltaisissa tapauksissa heräsi epäily henkilön vangitsemisestä henkilökohtaisin perustein, koska mitään lain vaatimaa osoitusta irtolaisuudesta ei ollut.

Nygårdin mukaan noin neljäsosa henkikirjoissa ilmoitetuista irtolaisista joutui kuvernöörin kuulusteluun, ja toimien kohteiksi joutuneet valittiin tai karsittiin koko irtolaisjoukosta. Nygård pohtii, millä perusteella karsinta tehtiin ja minkälainen poikkeavuus oli

²²⁴ 24.1.1870, 24.7.&28.7.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²²⁵ 15.6&20.6.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²²⁶ 13.6&6.7.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²²⁷ Lappi-Seppälä 1982, 107–108.

²²⁸ Rajala 2004, 240–247

²²⁹ 4.10 & 10.10.1880. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1877–1880. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

erilaisempaa kuin tavallinen irtolaisuus. Kirkonkirjoihin kirjattiin merkintöjä henkilöiden sosiaalisesta taustasta, maineesta ja kristinopin taidoista. Heikot kristinopin taidot tai aviottoman lapsen saanti ei välttämättä leimannut henkilöä poikkeavaksi, jos työalttius ja ruumiilliset voimat sovittivat huonon maineen. Joskus viranomaiset antoivat todistuksen kuulopuheen tai muistinsa mukaan, ei tosiasioihin perustuen. Siitä huolimatta Nygård ei epäile pappien asiantuntemusta, vaan uskoo pappien pyrkineen etsimään hyvää sanottavaa jokaisesta irtolaisesta, jos syytä siihen oli.²³⁰

Olivatko kuulusteluihin joutuneet irtolaiset yhteisönsä hylkäämiä? Jollain tavalla heidät katsottiin poikkeavaksi. Saattoivathan vankilasta karanneet olla karkuteillä tai syytettyjä ei löydetty käräjille vuosikausiin. Antti Lappalainen kuvaa tutkimuksessaan Savon metsärosvoista, kuinka rikosjuttuihin sekaantuneet karkailivat metsiin oikeuskäsittelyltä. Rikostapausta saatettiin tutkia viisikin vuotta ennen kuin kaikki asianosaiset löydettiin käräjien ajaksi tutkintovankeuteen. Vangit pääsivät karkuun aina uudelleen, ja karkureiden myötällijät auttoivat heitä pysymään piilossa kiinniottopalkkiosta huolimatta. Karkureiden nimet kuulutettiin jumalanpalveluksen yhteydessä, joten kirkkokansa varmasti tiesi ketä etsittiin. Lappalainen väittääkin tutkimuksessaan, että sankarikarkureita aikanaan ihailtiin – ainakin tarinoissa.²³¹ Luultavaa on, että irtolaisia ei olisi kuulusteluihin joutunut, jos heitä olisi pidetty piilossa tai suojeltu samalla tavalla kuin rikollisia. Onko heitä jopa ilmiannettu? Rikollisia pelättiin, ja ilmianto oli tämän vuoksi harvinaista. Irtolaisia taas halveksittiin ja sen vuoksi ilmiannettiin. Olisiko irtolaiselle voitu antaa ”epävirallista”, ”laitonta” suojelua eli pitää heidät nimismiehen ulottumattomissa? Uskon niin, mutta suojeluun ei ollut halua tai mahdollisuuksia. Irtolaisuus todellakin oli tuotettua poikkeavuutta, niin yhteisön kuin virkamiehistönsä taholta. Epäilyttävät irtolaiset ilmiannettiin viranomaisille ja lähetettiin suoraan vankilaan ilman varoitusta. Ilmiantamiseen kannustettiin vuoden 1865 irtolaisasetuksessa, jossa määrättiin 20 markkaa sakkoa ”joutolaisen tahallisesta majoittamisesta ja salaamisesta”. Puolet summasta annettiin ilmiantajalle.²³² Toisaalta irtolaisten piilottelemisenkin täytyi olla hyvin yleistä, koska sitä vastaan tarvittiin asetus.

Millaiset irtolaiset piilotettiin ja ketkä ilmiannettiin? Kuulusteluista löytyi tapauksia, joissa laillista suojelua antavat talolliset ilmiantoivat sopimuksen rikkoneita työntekijöitänsä nimismiehille. Valmius ilmiantoon kasvoi sosiaalisen aseman mukaan. Rahvas ja tilaton väestö oli välinpitämätöntä laittomia irtolaisia tai rikollisia kohtaan, kun taas torpissa tai talonpoikaistiloissa ilmiannettiin laitapolun kulkijat helpommin.²³³ Näin tapahtui entiselle sotilaille, Gabriel Kasaselle Leppävirralla, kun talon isäntä hermostui miehen katoamiseen: ”*Drengi miehelleni Gabriel Kasaselle annan minä alle kirjottaja luvan kesä Kuun alussa viime vuonna että hään saapi olla yhen Kuukauden työssä muilla, ja sen perässä hänen piti tulla takasi minun luokseni. Mutta koska hän ei ole sen jälkeen tullut minun luokse, niin jätän minä hänen Kruunun haltuun.*” Koska Kasanen oli muuttanut ilman passia ja jäänyt aiemmin kiinni näpistelystä ja varastamisesta, hänet tuomittiin Kronoborgin linnaan vähintään puoleksi vuodeksi vuoden 1852 irtolaisasetuksen mukaan. Lääkärin lausunto vaikutti tuomion suorituspaikkaan, ja koska Kasasta ei katsottu täysin työkykyiseksi, häntä ei voitu sijoittaa työlaitokseen.²³⁴

Epäilyttäviä henkilöitä tai irtolaisia eivät paikkakunnat halunneet mielellään vastuulleen. Usein irtolaiskuulusteluun lähetettyjen asian selvittäminen venyi, koska henkilön

²³⁰ Nygård 1985, 66–69.

²³¹ Lappalainen 2001, 49–53.

²³² 45§. Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865. 10 markan palkkio vastasi maataloustyöstä maksettua 2–3 viikon palkkaa. Vattula 1983, 407

²³³ Keskisarja 2008, 89.

²³⁴ Petter Hyvärisen kirje 2.1.1861. Kansliförhørs Protokoll för år 1860. Varalääninsihtheerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860. Kuopion läänin hallitus. Kanslia. JoMA.

varsinaista kotikuntaa jouduttiin selvittämään kuulustellun entisistä asuin- tai työskentelypaikkakunnista. Vuonna 1885 kuulusteltu Alexander Johansson Soikkeli mainittiin pöytäkirjassa useaan otteeseen²³⁵. Alun perin mies lähetettiin kuulusteluun Pietarista Viipurin läänin maaherralle kerjäämisestä ja kiertolaisuudesta epäiltynä. Soikkeli siirrettiin edelleen Kuopioon, koska Soikkeli mainitsi kotikunnakseen Liperin, josta oli muuttanut Pietariin jo lapsena. Papintodistusta ei Liperista koskaan saatu, koska Soikkeli ei ollut siellä kirkon kirjoilla. Asiaa selviteltiin Kontiolahdelta, josta ilmoitettiin, ettei siellä ollut koskaan asunut ketään sen nimistä ja ehdotettiin, että kyseinen henkilö olisi Pielisjärven puolelta. Lopulta saatiin selville, että miehen isä oli ollut kirkon kirjoilla Kontiolahdessa ja sinne Soikkelikin tästä edespäin kirjattiin. Soikkeli oli ollut muuttaessaan niin nuori, ettei muistanut kotipaikkaansa eikä tiennyt oikeaa nimeänsä, joka oli Johan Margarethansson Soikkeli. Selvittämättä jää, mihin mies sijoittui ja miten sopeutui, kun hänet lähetettiin Kontiolahden kruununnimismiehelle vapautettavaksi.

Irtolaisuuden väitetään olleen 1800-luvun alussa kaupungeissa yleisempää kuin maaseudulla.²³⁶ Kuopion läänin vankilan naisvankeja tutkineen Riitta Suhosen mukaan Kuopion läänin keskeisimmät irtolaisten pidätysalueet olivat 1800-luvun lopulla Kuopio, Viipuri ja Joensuu, minkä vuoksi irtolaisuusilmiö nähdään kaupunkimaisena ilmiönä.²³⁷ Tutkitun ajan irtolaiskuulusteluissa oli eräiltä paikkakunnilta selvästi enemmän väkeä. Kuopion kaupungin viskaali, Viipurin läänin kuvernööri ja Leppävirran nimismies lähettivät lukumääräisesti eniten väkeä irtolaiskuulusteluihin. Kuulusteluiden kokonaismäärää tarkasteltaessa on kuitenkin todettava, että suurin osa kuulustelluista lähetettiin maaseudulta.²³⁸ Mielestäni kaupunkipaikkakuntien nouseminen keskeisiksi irtolaiskuulusteluun lähettäjiksi ei niinkään johdu kontrollista sinänsä, vaan irtolaisten kerääntymisestä suurempiin kyliin ja kaupunkeihin. Kuopio ja Viipuri kaupunkeina keräsivät työtä ja elantoa hankkivaa irtainta väkeä. Leppävirta oli suurempi keskittymä, jonka väkiluku oli vuonna 1855 noin 15000 ja vuonna 1870 noin 12000.²³⁹ Käsillä olevan tutkimuksen ja Suhosen tulosten erossa näkyy merkittävä muutos koko irtolaisuusongelmassa. Vielä vuosina 1860–1885 irtolaiset olivat maaseudun ongelma, kun taas vuosina 1890–1910 lähinnä kaupunkien ongelma. Muuttoliike maaseudulta kaupunkeihin selittää osaltaan irtolaisongelman kaupungistumista, sillä kaupunkeihin muutti lähinnä maaseudun nuorta ja tilatonta väestöä, joka ei ainakaan aluksi kyennyt löytämään säännöllistä toimeentuloa.²⁴⁰ Kehitys näkyy tutkitun ajan pidätysalueissa siten, että vuonna 1860 vain 5,8 prosenttia irtolaisten pidätyksistä tapahtui kaupungeissa, kun vuonna 1885 kaupungeissa kiinnitettujen osuus kuulusteltavista oli jo 13,2 prosenttia.²⁴¹

Yleisin kuulusteluun lähettämisen syy oli aina vuoteen 1880 saakka laillisen suojelun puute. Toiseksi eniten lähetettiin henkilöitä kuljeskelevan elämän tai kulkurimaisuuden takia. Kolmanneksi yleisin kuulustelun syy oli pahantapainen elämäntapa, kuten ”epäilyttävä irtolainen”. Muita syitä kuvernöörin käsittelyyn lähettämiseksi olivat kerjääminen, näpistely, epäily veneerisestä taudista tai mielisairaus. Ojennuslaitoksista, kehruhuoneista ja vankiloista vapautuneet vangit lähetettiin oman läänin kuvernöörille, joka palautti

²³⁵ 20.8., 22.9. 8.10. & 27.10.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²³⁶ Nygård 1985, 52.

²³⁷ Kuopiossa vuosina 1890–1910 pidätetyistä irtolaisnaisista 33 % sai tuomion. Viipurissa pidätetyistä tuomion sai vain 8 %. Suhonen 1994, 71.

²³⁸ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868. 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²³⁹ Sarvas & Hovi 1988, 683. Vuoden 1870 väkiluvun lasku selittyi Heinäveden ja Tuusniemen eroamisesta omiksi pitäjikseen.

²⁴⁰ Kaupunkien väestö lisääntyi 163 prosenttia vuosivälillä 1880–1910. Häkkinen & Peltola 2005, 46.

²⁴¹ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

heidät kotipaikkakunnalleen. Alaikäisiä lapsia lähetettiin kuvernöörille turvattomuuden, orpouden tai elätehoidon loppumisen vuoksi. Pari alaikäistä tyttöä löydettiin porttolasta (*bordell*), ja myös heidän asiansa käsiteltiin kuulusteluissa. Hyvin tavanomaista oli, ettei kuulusteluun lähettämisen syytä kirjattu pöytäkirjaan. Nämä henkilöt päästettiin heti kuulustelun jälkeen vapaaksi, joten ilmeisesti syytä irtolaispäilyihin ei löydetty.²⁴²

3.4 Kuvernööri poikkeavuuden tuottajana

Kävin kansliakuulustelupöytäkirjat systemaattisesti läpi kronologisessa järjestyksessä. Aineiston selvittäminen tapahtui laadullisin menetelmin²⁴³, mutta keräsin kaikki kuulustelutavat irtolaiset myös taulukkomuotoon, jotta pystyin luomaan henkilöistä kvantitatiivisia koosteita. Pöytäkirjojen systemaattinen läpikäynti vaikutti aluksi harhareiltä, koska niissä ei ollut tarkempia selostuksia kuulustelun syistä ja taustoista tai päätösten perusteluista. Toisaalta tämä kertoo jotain aikansa päätöksenteosta ja yhteiskunnasta. Tein muistiinpanoja tapauksista, joista pöytäkirjat kertoivat laveammin. Lisäksi keräsin taulukkoon ne tiedot, jotka miltei kaikista kuulusteluista löytyivät. Koosteessa ovat henkilöiden nimet, kotipaikat, kuulustelupäivät, kuulustelun syyt ja ratkaisut. Vuosien 1860, 1864, 1870, 1880 ja 1885 aikana kuulusteluja pidettiin yhteensä 1838 kertaa, ja kuulusteltavia oli yhteensä 1569 henkilöä. Kansliassa selvitettiin saman henkilön tapausta useaan otteeseen aina uusien todisteiden saavuttua. Taulukoimalla kuulusteltavat sain selville myös mahdolliset uusintatapaukset eri vuosilta. Taulukossa 2 selvennän kuulustelujen koontitapaa yhden tapauksen kohdalta.

Taulukko 2. Johanna Sihvonon kuulusteluissa vuosina 1880 ja 1885

Nimi	Kuulustelu pvm	Kotipaikkakunta	Syy	Ratkaisu
Sihvonon Johanna	12.4.1880	Muuruvesi	Kehruuhuoneesta vapautuminen. Kärsinyt vuoden tuomion.	Lähetettiin kotipaikkakunnan nimismiehelle. Naisen oli etsittävä työtä.
Sihvonon Johanna	27.7.1880	Muuruvesi	Ei saanut työtä, irtolainen, entinen vanki	Tuomittiin kahdeksi vuodeksi yleiseen työhön Turun kehruuhuoneeseen.
Sihvonon Johanna	24.2.1885	Muuruvesi	Vapautunut syksyllä 1884 edellisestä tuomiosta (tuomittu 1883)	Selvitetään naisen taustaa kotipaikkakunnalta.
Sihvonon Johanna	12.3.1885	Muuruvesi	Selvitys tullut. Pahantapainen irtolainen.	Tuomittiin yleiseen työhön 1 vuodeksi 3 kuukaudeksi.

Lähde: Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1877–1880 & 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²⁴² Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868. 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²⁴³ Tarkemmin liitteessä 1.

Muuruveteläinen Johanna Sihvonen oli eräs useita kertoja irtolaiskuulusteluissa tavatuista henkilöistä. Sihvonen kävi kuulusteluissa muulloinkin kuin vuosina 1880 ja 1885, joten on vaikea selvittää, koska henkilö joutui ensimmäisen kerran viranomaisten lähettämänä kuvernöörin puhutteluun. Taulukosta voi huomata, miten Sihvoselle kehittyi pahantapaisen irtolaisen status tai ura. Ensimmäisen kehruhuonetuomion jälkeen henkilön papereissa oli maininta tuomiosta, ja seuraavalla kuulustelukerralla uuden tuomion saaminen oli todennäköisempää. Sihvonen tuomittiin kehruhuoneeseen vuosina 1880, 1883 ja 1885. Todennäköistä on, että henkilön vankilakierre jatkui vielä tämän jälkeenkin.

Kuvernöörin kuulusteluissa oli usein tavallisia työtä tekeviä miehiä tai naisia. Palveluspaikasta toiseen siirtyvällä saattoi matkustaessaan kylästä toiseen käydä huono ”tuuri” ja joutua virkamiehen lähettämänä maaherran kuulusteluihin. Kuulusteltava vietiin Kuopioon vankilaan, missä hän joutui aina odottamaan oman kotipaikkansa nimismiehen tai papin selvitystä useita päiviä tai viikkoja. Suurin osa näistä kuulusteluista oli kaiken lisäksi turhia. Vain noin 15 prosenttia kuulusteluista johti työ- tai kehrulautostuomioon.²⁴⁴ On vaikea uskoa, että tämänkaltaista kuulustelujärjestelmää ylläpidettäisiin kymmeniä vuosia, jos sille ei katsottu mitään muuta tehtävää. Järjestelmän toimivuutta kuulustelujen osalta ei kritisoitu, ainakaan julkisesti. Kuulustelut toimittivat kasvatuksellista tehtävää eli antoivat neuvoja ja ohjeita oikeanlaisesta elämäntavasta. Samoin kuulusteltavien vankilassa säilyttämisellä oli oma pelotusvaikutuksensa. Näillä yhdessä toivottiin irtolaisten elämäntavan muuttuvan ennen muita toimia. Jos nämä eivät tehonneet, niin seuraavaksi rangaistiin. Myöhemmin kuntien vaivashoitolautakunnat ottivat kuvernööriltä tämän kasvattavan tehtävän ja alkoivat pitää puhutteluja tai antoivat varoituksia.²⁴⁵ Seurakunnat olivat omalta osaltaan rankaisseet tai huomauttaneet epämääräisestä elämästä jo vuosisatojen ajan.

Vapauttavan tuomion saaminen oli tutkimusajalla hyvinkin yleistä, vaikka todennäköistä oli, että sama kontrolloiva taho, joka lähetti irtolaisen kuulusteltavaksi, jatkoi henkilön tarkkailua edelleen.²⁴⁶ Vapautettavat nimittäin lähetettiin kotipaikkakunnalleen välittämättä siitä, mistä syystä tai miltä paikkakunnalta heidät oli kuulusteluun lähetetty. Onkin kyseenalaista käyttää sanaa vapaus tässä tapauksessa. Kontrollin tiukentumisesta tutkimusajalla kertoo myös lisääntynyt ehdollisen vapauden myöntäminen.²⁴⁷ Kuvernööri asetti irtolaisen vapaudelle aikarajan; sillä henkilö sai kahdesta neljään viikkoon aikaa etsiä itselleen laillisen suojeluksen tai työpaikan. Tämän jälkeen oli tultava uudelleen kuulusteluun.²⁴⁸

Kuopiosta lähetetyillä irtolaisilla oli Suhosen mukaan suurin todennäköisyys saada tuomio. Suhonen selittää tätä sekä tuomioon vaadittavan näytön osoittamisesta että lisäselvitysten helppoudesta johtuvaksi.²⁴⁹ Mielestäni se, että irtolaiskuulusteltavien asiaa selvitettiin perusteellisesti ja joskus kuukausia, kertoo, että kaikkien kuulusteltavien taustaa selvitettiin yhtälailla, joskus vain hitaammin ja joskus taas nopeammin. Pidätyspaik-

²⁴⁴ Ks. Liite 2. Nygård 1985 on saanut tutkimuksessaan Mikkelin ja Kymen läänin alueelta samankaltaisia tuloksia. Myös Suhosen mukaan tuomioprosentti jäi miehissä 9 %:iin ja naisissa 31%:iin. Suhonen 1994, 73–74.

²⁴⁵ 13–15§. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus yleisestä vaivashoidosta Suomen Isoruhtinaanmaassa 17.3.1879.

²⁴⁶ Suhonen toteaa tutkimuksessaan, että vapauttavan tuomion saaminen oli harvinaista. Tämä perustuu Suhosen luokittelutapaan, jossa vapauttava päätös ja kotiseudulle vapautettavaksi passittaminen on katsottu eri asiaksi. Suhonen 1994, 68. Tässä tutkimuksessa näiden katsotaan tarkoittaneen samaa asiaa. Ainoastaan Kuopion kaupungista, maalaiskunnasta tai lähikunnasta oleva saatettiin päästää vapaaksi ilman passitusta kotipaikkakunnalle, koska he olivat jo kontrollin ulottuvissa kotikunnan tuntumassa.

²⁴⁷ Liite 2.

²⁴⁸ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²⁴⁹ Suhonen 1994, 72

kakunnalla ei ollut merkitystä poliisien, nimismiesten tai pappien selvitystoiminnalle. Sen sijaan yhteydenpidon ongelmat korostuivat, kun kuulusteltavan kotipaikkakunta tai irtolaiselämän tapahtumapaikat olivat kaukana Kuopiosta.

Selitys Kuopiossa pidätettyjen irtolaisten korkeaan tuomioprosenttiin voi löytyä kuulusteluun lähettämisen herkkyydestä. Kaupungeissa kontrolli ei ollut niin ankaraa kuin maaseudulla, eli toisin sanoen poikkeavuuden sietokyky oli korkeampi.²⁵⁰ Henkilön joutuessa kuvernöörin kuulusteluun Kuopiosta oli takana jo lukuisa määrä muita viranomaistoimia, kuten vaivaishuollon puhuttelu tai poliisin varoitus. Niinpä kuulusteluun joutuminen oli viimeinen vaihtoehto kontrollin ketjussa, joka usein johti tuomioon. Maaseudulta kaikki poikkeaviksi katsotut tai epäilyttävät henkilöt lähetettiin kuvernööriin käsittelyyn. Alhaiseksi jäänyt tuomioprosentti kertoo maaseudun virkamiesten lähettäneen henkilöitä kevyemmin perustein kuin kaupunkien virkamiesten. Täten poikkeavuuden sietokyvyn voi katsoa olleen maaseudulla matalampi. Viipurista kaikki irtolaiset lähetettiin pois ilman selvitystyötä tai muita viranomaistoimia, jos kyseessä ei ollut oman paikkakunnan henkilö. Täten Viipurista ja Kuopiosta lähetettyjen irtolaisten tuomioprosentin vertaaminen ei kerro yhtään mitään irtolaisten kontrollin asteesta vaan irtolaisten kontrolliprosessista yleensä.

Irtolaisten alhaista tuomioprosenttia selkiyttää Juha Rajalan tutkimuksessaan tekemä havainto, että ainakin vuoden 1883 irtolaisasetusta käytettiin täydentämään rikosoikeuteen perustuvaa kontrollia tapauksissa, joissa ei ollut näyttöä langettavaan päätökseen. Lähettämällä henkilö vankilaan odottamaan kuvernöörin kuulustelua helpotettiin yleisön painostusta henkilön rankaisemisesta. Useimmiten henkilöt vapautettiin kuulustelun jälkeen, mutta näin saatiin häiriötä aiheuttaneet edes jonkinlaisen sanktion kohteeksi.²⁵¹

Kuvernööri jakoi kuulusteltavat ratkaisuillaan erilaisiin ryhmiin, sen mukaan mistä henkilöä epäiltiin, eli millä tavalla tämä poikkesi ns. normaalista. Tarkastelen ryhmiä taulukossa 3.

Poikkeavuuden määrittely oli kuulusteluissa tärkeää ratkaisun, sijoituspaikan ja tuomion pituuden kannalta. Ensikertalaiselle määrättiin yleensä puolen vuoden tuomio, mutta pahantapaisuuden perusteella tuomioaika nousi vuoteen. Uusijat saivat 1,5–2 vuotta pahantapaisuuden asteen mukaan.²⁵² Kuka poikkeavuuden itse asiassa määritteli, kuvernööri vai alemmat virkamiehet, kuten nimismiehet, lääkärit ja papit? Juuri tässä nousevat esille poikkeavuuden määrittelyn ongelmat. Kuvernööri antoi päätöksensä alempien virkamiesten ja lääkärin lausuntoihin vedoten, ollen itse laillinen määrittelijä. Virkamiesten lausuntoihin joko uskottiin tai ei, riippuen miten irtolainen oli käyttäytynyt kuulustelutilanteessa. Lisäksi tuomiomahdollisuuksiin vaikutti se, oliko työlaitoksissa ja kehruuhuoneissa tilaa uusille vangeille.²⁵³ Esimerkiksi vuonna 1860 kuulusteltavien tuomioprosentti oli 26,5 ja neljä vuotta myöhemmin 13²⁵⁴. Tuomioprosentti oli vuonna 1860 erityisen korkea, koska kuvernööri tuomitsi useita ensikertalaisia yleiseen työhön, vaikka yleisesti oli tapana tuomita vasta useaan otteeseen kiinniotetut irtolaiset. Vaikka kuulustelun ratkaisut eivät aina olleet oikeudenmukaisia, silmiinpistävämpää oli paikallisen tason formaalin ja informaalin kontrollin epäoikeudenmukaisuus, mikä näkyi turhina

²⁵⁰ Suhonen väittää, että Kuopiossa irtolaisten sietokyky oli alhainen, koska kotiseutu haluttiin pitää puhtaana. Suhonen 1994, 72.

²⁵¹ Rajala 2004, 248.

²⁵² Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²⁵³ Tästä romanien kohdalla Pulma 2006, 74.

²⁵⁴ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860 & VSL vankiasiat 1861–1868. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

vankila- ja kuulustelukäynteinä. Huolimatta eräistä epäonnistuneista ratkaisuisista kuvernööri oli irtolaisten kontrollia rajoittava ja lieventävä henkilö.²⁵⁵

Taulukko 3. Poikkeavat ja heidän tuomionsa Kuopion läänin irtolaiskuulusteluissa 1850–1885

KUULUSTELUN SYY Mistä epäiltiin?	POIKKEAVUUS Mitä tuotettiin?	KUULUSTELUN RATKAISU	SEURAUUS Mihin lähetettiin?
laiskuus	irtolaisuus	vapaus	kotipaikkakunnalle
kiertolaisuus	irtolaisuus, toisen läänin kirjoilla	edelleen epäilyksen alainen	siirto toisen läänin vankilaan/käsittelyyn
rikoksen uusiminen	vapautuneet vangit	puhuttelu	ehdollinen vapaus, etsittävä laillinen suojelu
vaarallisuus	vankikarkurit	tuomion jatkaminen	palautus vankilaan tai työlaitokseen
heitteillejättö, turvattomuus	alikäinen lapsi, ei suojelua, orpo	kunnan elätettäväksi	elätehoito, myöhemmin kasvatustulos
hyödyttömyys, kerjääminen	köyhä, vaivainen, vanhus	kunnan elätettäväksi	köyhäintalo, vaivahoito
laiskuus, pahatapaisuus	ei suojelua, pahatapainen irtolainen	rangaistus	kehruhuone, työlaitos
tautien levittäminen	sukupuolitautinen	sairas	läninsairaala
epänormaalius, vaarallisuus	mielisairas	maksumääräys tutkimukseen	mielisairaala
valehtelu, ei laillista suojelua	kuulustelua ja selvitystä odottavat irtolaiset	säilöön	läninvankila

Lähde: Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

Tutkittavalla ajalla kuvernöörin päätökset olivat johdonmukaisia ja senhetkiseen lakiin perustuvia kuvernööristä riippumatta. Ainoa poikkeus päätösten johdonmukaisuudesta löytyi edellä mainitulta vuodelta 1860, jolloin kuvernööri tuomitsi erityisen paljon miehiä yleiseen työhön.²⁵⁶ Kyseisenä vuonna avattiin Luostan työkomppania Rautavaaralle, ja ilmeisesti laitos haluttiin saada heti toimimaan, koska Kuopion läänistä tuomittiin paljon miehiä.²⁵⁷ Jos sama suuntaus olisi jatkunut vuonna 1864, tuloksista olisi voinut päätellä

²⁵⁵ Myös Suhosen mukaan kontrollijärjestelmän vakiintumattomuus ja kehittymättömyys oli silmiinpistävä ja tämä näkyi valvonnan kohdistamisen ja poikkeavuuden määrittelyn ongelmina. Suhonen 1994, 191.

²⁵⁶ Liite 2.

²⁵⁷ Huhtikuussa 1861 piirilääkäri teki tarkastuksen Luostanlinnassa ja huomasi, että 56:sta hoidokista 13 oli lasaretissa. Hän antoi lausunnon, jonka mukaan komppaniaan oli tuomittu ihmisiä, jotka olivat liian sairaita työskennelläkseen tämänkaltaisissa töissä; ”*tänne pitäisi tuomita vain laiskoja, mutta työkykyisiä!*” Työkomppanian nimillä 1860. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

vuoden 1852 asetuksen vaikuttaneen tuomioherkkyyteen. Luostanlinnan perustaminen vaikeuttaa lukujen tulkintaa, eivätkä eri vuosina tuomittujen määrät ole vertailukelpoisia. Vaikuttaa siltä, ettei voimassa olleella asetuksella ollut merkitystä kuulustelujen tuloksiin. Myöskään kuulustelujen määrä ei vaihdellut merkittävästi vuositasolla. Tästä seuraa väistämättä ajatus siitä, että asetusten mukainen poikkeavuuden määrittely hoidettiin lähinnä paikallisviranomaisten toimesta ja että kuvernöörin päätökset olivat enemmän riippuvaisia esimerkiksi vapaista laitospaikoista tai henkilökohtaisista mielipiteistä.

Kuulusteluihin lähettämisestä on olemassa kaksi muutakin tulkintaa. Ensimmäisen version on esittänyt K. J. Ståhlberg, jonka mukaan irtolaisia, erityisesti miehiä, pidätettiin usein aiheetta, sillä viranomaiset eivät tunteneet irtolaisasetusta riittävän hyvin. Niinpä tuomioprosentti jäi alhaiseksi.²⁵⁸ Toisen tulkinnan mukaan paikalliset viranomaiset olivat noudattaneet irtolaisasetuksia oikein, mutta kuvernöörin lain tulkinta oli lievä ja leväperäinen.²⁵⁹ Oli kumpi tulkinta tahansa oikeassa, tutkitun ajan kuvernöörin päätökset olivat sulassa sovussa keskenään, eikä vaihtelua kuvernööristä riippuen juuri ollut. Annetut päätökset perustuivat aina silloiseen lakiin. Tutkimukseni pohjalta asetun jälkimmäisen tulkinnan kannalle siten, että kuvernöörit noudattivat irtolaisasetusta lievästi, jopa humanisti.

Toisaalta painotan, että paikalliselta tasolta on löydettävissä viitteitä siitä, että irtolaisia on painostettu ja kontrolloitu irtolaisasetuksiin viitaten ankarasti ja ihmisten oikeusturvaa loukaten. Henkilöitä saatettiin lähettää kuulusteluun ilman syytä tai mielikuvan perusteella. Esimerkiksi Venäjältä paluumuuttajat joutuivat usein kuvernöörin puheille, vaikka heillä oli useimmiten passit tai todistukset aiemmista työ- ja asuinpaikoistaan.²⁶⁰ Vierasta tulijaa kohtaan oltiin maaseudulla epäluuloisia, minkä vuoksi heidät pidätettiin ikään kuin varmuuden vuoksi. Kuvernöörin päätöksissä irtolaisuus asetettiin laajempaan kontekstiin, eikä paikallisessa ympäristössä tuotettua poikkeavuutta katsottu tuomittavaksi. Toinen seikka, mikä kertoo paikallisen kontrollin mielivaltaisuudesta, on tahallaan venytetty selvitysaika. Kuvernöörin kansliasta pyydettyjä todistuksia jouduttiin joskus pyytämään uudelleen, tai todistukset lähetettiin vasta usean kuukauden kuluttua. Iisalmelainen 16-vuotias nuorukainen Johan Martikainen lähetettiin kuvernöörin kuulusteluun keväällä 1870. Asiaan liittyviä todistuksia jouduttiin odottelemaan puolitoista kuukautta ja niiden tullessa Johan päästettiin kotiinsa vapaaksi, koska mitään syytä tuomioon ei ollut. Saipahan poika kärsiä lääninvankilassa aikansa ennen vapauttavaa päätöstä.²⁶¹ Tämä saattoi olla lähettävän tahon alkuperäinen tarkoitus.

Useita irtolaiskuulustelutapauksia jäi selvittämättä tai ratkaisu jäi kirjaamatta pöytäkirjoihin. Selvittämättömät tapaukset näkyvät liitteessä 2 kohdissa *ei tietoa* tai *selvitettäväksi*. Vuosittain näitä oli useita kymmeniä. Prosentuaalisesti näiden tapausten määrä oli huomattava, 4,4–13,3 prosentin liepeillä. Ongelmana on, että osaa kuulusteltavista ei edes kirjattu Kuopion läänin vankilaan, joten heidän kohtaloansa on mahdotonta selvittää. Osittain kuulustelun selvittämättä jääminen selittyy otostekniikalla, sillä kun kuulusteluun valittiin vain kalenterivuosi, jäi osa tapauksista selvittämättä juuri kyseisen vuoden aikana. Toinen selittävä seikka on kirjaa pitäneen varalääninsihteerin hutilointi, koska välillä tapausten kirjaaminen pöytäkirjaan oli suuripiirteistä. Sihteereiden huono suomen kielen taito vaikutti varmasti siihen, että kuulusteltavien puheenvuorot jäivät

²⁵⁸ Ståhlberg 1893, 190.

²⁵⁹ Nygård 1985, 13–14; Suhonen 1994, 73–74.

²⁶⁰ Esimerkiksi Venäjältä paluumuuttanut Henrik Tolvanen vapautettiin todistusten perusteella lyhyen kuulustelun jälkeen. 19.9.1860. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²⁶¹ 16.2. & 4.4.1870. Kansliförhørs Protokoll för år 1866–76. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

pöytäkirjoissa harvinaisiksi. Huolimattomuudesta sen sijaan kertovat unohtuneet merkinnät kuulusteltavan henkilöllisyydestä, kuulustelujen syystä tai lopputuloksesta. Lisäksi ne tapaukset, jotka saatiin selvitettyä jo saman päivän aikana, näyttävät jääneen heikoille merkinnöille. Henkilöiden nimi on mainittu pöytäkirjassa uudelleen, mutta selvää ratkaisua (*resolution*) ei ole merkitty, vaan on vain kirjattu ”*nöjd*”, joka tarkoittanee, että asia oli tyydyttävästi käsitelty niin kuvernöörin kuin kuulusteltavankin osalta. Tärkeintä tutkimukseni kannalta oli, että näistä tapauksista voi tulkita sen, ettei kyseisiä henkilöitä tuomittu mihinkään laitokseen. Tuomitseminen vaati aina tarkemman ratkaisuselvityksen sekä papin ja lääkärin todistuksen. Lisäksi selvittämättömien suuri määrä ei muuta kuulusteluista saatua kuvaa, koska tutkimuksen pääpaino on laadullisessa analyysissä, ei tilastollisessa. Jälkimmäisessä tavassa tulos olisi hylättävä, mutta nyt irtolaisten määrittelystä saatu kuva säilyy tarkasteluvuodesta riippumatta.

Muista lääneistä kotoisin olevat irtolaiset kuvernööri päästi kotiin, mutta lähetti kirjeenä ilmoituksen kuulustelusta asiaa käsittelevälle kuvernöörille. Jos irtolainen oli erityisen epäilyttävä, kuulusteltavalle järjestettiin kuljetus toisen läänin kuvernöörin luo. Puhuttelun kautta passitettiin myös Kuopion läänin työkomppaniaan tuomitut ojennusvangit muista lääneistä. Samoin jo työlaitoksista ja kehruhuoneista vapautuneet vangit lähetettiin oman läänin kuvernöörille. Irtolaiset oli tarkoitus vapauttaa laitoksesta vasta kun parannusta oli tapahtunut tai ojentolaiselle oli löytynyt palveluspaikka. Ilmeisesti vain ne vapautuneet vangit, joille palveluspaikkaa ei löytynyt, lähetettiin kotiläänin kuvernöörille, koska kaikki vapautuneet vangit eivät kulkeneet kuulustelun kautta. Kuvernööri lähetti vapautetun vangin kotipaikkakunnan nimismiehelle kirjeen vapautuksesta ja päästi henkilön vapaalle jalalle etsimään työpaikkaa. Vapautuneiden vankien kuulustelu vaikuttaa täten olleen osa kasvattavaa järjestelmää ja ennaltaehkäisijänä tulevaa varten.

Suurin osa Kuopion läänin kuvernöörin kuulusteluihin lähetetyistä vapautettavista vangeista oli kehruhuoneen naisia. Työ- ja ojennuslaitosten johtokunnilla oli velvollisuus hankkia työpaikka vapautetulle vangille mahdollisuuksien mukaan. Ilmeisesti irtolaisnaisten työllistyminen oli hankalampaa kuin miesten, koska vapautuneita miesvankeja oli kuulusteluissa harvoin koko tutkimusajalla. Työpaikan saaneet lähetettiin suoraan tulevaan palveluspaikkaansa. Toinen seikka mikä kiinnitti huomiota, oli vankilasta ja ojennuslaitoksista karanneiden osuus kuulusteltavista. Näistä yksikään ei ollut nainen. Tästä tuskin voi päätellä, että naiset etteivät karanneet kehruhuoneista! Harvinaisempaa se toki oli.²⁶²

Lääkärintodistus saattoi pelastaa irtolaisen lähes varmalta laitostuomiolta. Työlaitoksiin ei saanut tuomita kuin työkykyisiä henkilöitä, ja lausunto haettiin lääkäriltä ennen lopullista tuomiota. Syyskuussa 1860 liperiläinen Henrik Tolvanen selvitti asemaansa Kuopion läänin kuvernöörin luona. Mies oli aiemmin työskennellyt renkinä Härkösten tilalla Liperissä mutta oli vuoden alussa pyytänyt eron ja hakenut puolen vuoden passin Venäjälle. Kesän Tolvanen oli ollut ilman suojelusta tai työpaikkaa. Lääkärin mukaan Tolvanen oli kyllä ruumiiltaan vahva ja terve, mutta oikean jalan ollessa toista selvästi lyhyempi oli ymmärrettävää, ettei pitempiaikainen työskentely jalkojen päällä sopinut miehelle. Tolvanen ei ollut täysin työkykyinen eikä saanut lääkärin mukaan tehdä rasittavaa tai ruumiillista työtä. Mies lähetettiin kotipaikkakunnalleen hankkimaan laillista suojelusta omin keinoin.²⁶³

Kuulusteltavat olivat yleensä aikuisia irtolaismiehiä tai naisia, mutta myös perheiden tai orpojen lasten asioita selviteltiin. Marraskuussa 1860 selviteltiin Henrik Partasen irtol-

²⁶² Naiset karkasivat vankiloista ainakin Ruotsissa. Taussi Sjöberg 1986, 120–127.

²⁶³ 19.9.1860. Kansliförhör Protokoll för år 1860. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

laisasemaa. Miehellä oli vaimo Anna Lisa ja neljä lasta. Perhe oli ollut kirjoilla kuopiolaisella maanviljelijällä Ivan Savolaisella, mutta Henrikin rengin pestin loputtua uutta kotipaikkaa tai työtä ei ollut löytynyt ja perhe oli joutunut kiertolaiseksi. Mies todettiin 40 vuoden ikäiseksi, hyväksi ja taitavaksi työmieheksi, eikä työpaikan saannille nähty mitään esteitä. Perhe passitettiin Kuopion nimismiehen luo, jotta tämä auttaisi laillisen suojelun löytämisessä.²⁶⁴ Kuvernööri antoi aina nuhteettomalle työmiehelle tai naiselle mahdollisuuden löytää uuden työpaikan tai laillisen suojelun, mutta jos kuulusteluun lähetettiin toisen kerran, laitostuomio oli työkyvyn siihen riittäessä todennäköinen.

Edes työpaikan saaminen ei aina pelastanut irtolaisia kuulusteluilta tai vankilaan joutumiselta. Loppukesällä 1864 Petter Nevalainen laitettiin Kuopion linnaan odottamaan kuvernöörin kuulustelua. Nevalainen oli saanut jo vuotta aiemmin työpaikan Riikosen talosta Pielisjärveltä Kylälahden kylästä. Isännällä ei ollut varaa palkata renkiä kuin osaikaiseksi vuororengiksi, joten Nevalaisen oli tämän työn lisäksi etsittävä kiertelemällä muutakin elatusta. Nevalaisella oli elätettävään vaimo, lapsi sekä vanha isä ja äiti, jotka *”kärsivät kovaa nälkää; niin siinä hädässä täytyi Nevalaisen sillä puolen aikaa, joka pestautumisen mukaan ei ollut sanotun isännän, vaan Nevalaisen omaa, ottaa ja etsiä työtä muulta...”* Nevalaisen puolesta todistivat Kylälahden kylästä talolliset Nevalainen ja Pehkonen, jotka lupasivat miehelle työtä ja pysyivät tämän vapauttamista.²⁶⁵

Irtolaiskuulusteluista tai niiden ratkaisuisista oli mahdollista valittaa senaatin oikeusosastolle. Irtolaisasetusten mukaan päätös työtuomiosta oli julistettava irtolaiselle ja samalla kerrottava, miten päätöksestä voi valittaa tai hakea muutosta. Jos henkilö tarvitsi kirjoitusapua valituksen tekoon, kuvernöörin tai lääninsihteerin oli autettava asiassa.²⁶⁶ Tutkittavalta ajalta valituksia löytyi vain yksi. Vuonna 1885 Hedda Lundberg (Kuva 1.) lähetettiin kiertolaisena Viipurista kotilääniinsä kuulusteltavaksi. Kuvernööri tuomitsi romaninaisen vuodeksi yleiseen työhön, mutta tuomiota ehdittiin panna käytäntöön vain kuukausi, kun Heddan tekemä valitus otettiin käsittelyyn ja kuukausi sen kuluttua hänet vapautettiin kotipaikkakunnallensa. Valituksen syyksi merkittiin väärin perustein annettu tuomio, sillä Heddalla oli vakituinen asuinpaikka.²⁶⁷

Kimmo Katajala toteaa tutkimuksessaan talonpoikien protestien kanavoituneen 1600-luvulta lähtien voimakkaasti oikeuslaitoksen ja väkivallattomien toimintojen kautta.²⁶⁸ Miksi irtolaiset eivät valittaneet kuulusteluista? Valittaminen ei vaatinut taloudellisia resursseja tai kvalifikaatiota. Kirjallisen valituksen tekoon sai apua, vaikka ei osannut kirjoittaa tai lukea. Ainoaksi varteenotettavaksi syyksi jää, ettei kuulusteluprosessi antanut irtolaiselle mitään mahdollisuuksia valituksen esittämiseen. Kuulusteltavan seurakunnan papilta, kotipaikkakunnan nimismiehellä ja aiemmilta työnantajilta oli jo pyydetty lausunto ennen lopullista ratkaisua. Ei ollut enää ketään kirjoitustaitoista, keneltä pyytää positiivista lausuntoa. Annetut tuomiot laitettiin käytäntöön tuomitun tyytymättömyydestä huolimatta. Tuomiosta sai valittaa laitoksesta käsin. Tämä selittääkin parhaiten valitusten puuttumista kuulustelupöytäkirjoista. Kotkaksen mukaan irtolaisten armonanomukset saapuivat ojennuslaitoksesta tai vankilasta, koska ne sisälsivät laitoksen henkilökunnan lausunnot anojan käyttötyymisestä.²⁶⁹

²⁶⁴ 27.11.1860. Kansliförhørs Protokoll för år 1860. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²⁶⁵ Kirje kuvernöörille 6.8.1864. VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

²⁶⁶ 27–30§. Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865. 8–9§. Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883.

²⁶⁷ 23.3., 14.4., 12.5 & 3.6.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA

²⁶⁸ Katajala 2002, 488, 491.

²⁶⁹ Kotkas 2003, 275.

Kuva 1. Hedda Lundberg

Kuvan takana teksti:
Mustalainen Hedda Stina
Lundberg 1885
Kiihtelysvaaran kihl.
oikeus tuomitsi
1. sy. ens. kert.
varkaudesta.

Lähde: Saapuneet kirjeet
1883–1887. Salaisten asi-
ain diaarit. Kuopion läänin-
kanslian I arkisto.
Kuopion lääninhallitus.
Kanslia. JoMA.

Irtolaiskuulustelujen tutkiminen 25 vuoden aikavälillä antaa kiinnostavia tuloksia irtolaisuudesta ja huono-osaisuudesta. Pitkällä aikavälillä on havaittavissa laajamittaista ”uusintairtolaisuutta” sekä syrjäytymisen ja huono-osaisuuden kierteeseen joutumista. Kuulusteluissa kävi paljon niitä, joiden käynti jäi ainutkertaiseksi, mutta yhtä paljon niitä, jotka joutuivat sinne useammin. Selvittämättä jää, kuinka usein nämä henkilöt kuulusteluissa todella kävivät, koska otos otettiin vain viiden vuoden välein.²⁷⁰ Irtolaiskuulustelut olivat Kuopion läänin osalta teknisluonteinen kuulustelu, joka oli osa irtolaislainsäädäntöä. Kuulustelujen perusteella tehdyissä päätöksissä ei näkynyt minkäänlaisia mielivallan piirteitä tai viitteitä siitä, että kuvernööri olisi tehnyt ratkaisunsa epäasiallisesti. Ratkaisut perustuiivat kulloiseenkin irtolaislakiin, vaikkakin kuvernööreillä oli tapana seurata lain kirjaa lievimmän mahdollisen tulkinnan mukaan.²⁷¹

²⁷⁰ Oli erittäin tyypillistä näkyä kuulusteluissa uudelleen 5 vuoden päästä, mutta harvinaisempaa 10–20 vuoden päästä.

²⁷¹ Ks. Nygård 1985, 13–14.

3.5 Suljetut laitokset osaksi väestön kontrollikoneistoa

Suljettujen laitoksien perustaminen Pohjoismaissa on vahvasti kytköksissä modernin valtion syntyyn, jolloin valtion valvontaa ja kurinalaistamista (*disciplining*) lisättiin. Pohjoismaissa tapahtui 1600-luvulta 1800-luvulle oikeudellinen vallankumous²⁷², jossa sukuihin ja paikalliseen yhteisöön sidottu oikeudenhoito syrjäytettiin valtiovallan juridisella kontrollilla. Kyseessä oli lähinnä uuden oikeuskulttuurin luomisesta ja rangaistusten tarkentumisesta, eikä niinkään rangaistusten koventamisesta.²⁷³ Ruotsi oli vahva ja militaarinen valtio, jossa valvottiin asukkaita paremmin kuin mikään muu valtio maailmassa. Toisin kuin katolisissa maissa, kirkko oli yhtä valtion kanssa ja osallistui kansalaisten valvontaan. Nämä kaksi yhdessä muodostivat sekä vertikaalisesti että horisontaalisesti toimivan kontrollikoneiston. 1600–1700-luvuilla rangaistiin esiaviolisista suhteista, siivettömyydestä tai jumalanpilkasta. 1800-luvulla köyhyyden ja irtolaisten lisääntyttä oltiin enemmän huolissaan yhteiskunnan turvallisuudesta ja väkivaltarikollisuudesta. Yhteiskuntien ja maiden välillä onkin ollut suuria eroja siinä, mitä kulloinkin on määritelty rikokseksi tai poikkeavuudeksi ja miten niistä on rangaistu.²⁷⁴

Ruotsissa varsinainen vankilalaitos sai alkunsa 1600-luvun puolivälissä, jolloin lääninhallinnon perustamisen yhteydessä maaherroille siirrettiin rangaistusten toimeenpanon valvonta. Linnojen vankilat siirtyivät maaherrojen vastuulle, ja niihin lääneihin, joissa ei ollut linnaa, ryhdyttiin rakentamaan lääninvankilaa. Lisäksi talonpoikia veloitettiin perustamaan ns. pitäjänkistoja, joista suurin osa oli pelkkiä katettuja maakuoppia. Vankeus nousi yleiseksi päärankaistukseksi vuoden 1734 laissa. Aiemmat lait mainitsivat tyrmän tai kätkön, mutta käyttötarkoitus oli eri kuin modernin vankilan. Tyrmä toimi lähinnä tutkintavankien, poliittisista syistä eristettyjen tai kuolemantuomittujen säilytyspaikkana. Uudessa laissa tavallinen vankeus oli lievimmäksi katsottu rangaistusmuoto ja ankaramaksi vankeudeksi luokiteltiin vesi-leipävankeus tai työ kuninkaan linnassa tai linnoituksessa.²⁷⁵ Kuolemantuomio oli rangaistuksista ankarin.

Vankeuden käyttö alkoi, laista huolimatta, nousta huomattavasti vasta 1700-luvun lopulla, jolloin Kustaa III ryhtyi lieventämään rangaistuksia ja vähentämään kuolemanrangaistuksia. Vuonna 1779 poistettiin kuolemantuomio useista rikoksista, laajennettiin armahdusmenettelyä ja otettiin käyttöön tunnustusvankeus. Tämän seurauksena kuolemantuomioiden määrä laski alle puoleen entisestä ja vankeuden käyttö rangaistuksena lisääntyi huomattavasti. Vankilalaitos ei pystynyt vastaamaan kasvaneeseen tarpeeseen, ja niinpä vankiloiden tilahtauden myötä olot olivat surkeat.²⁷⁶

Vankilalaitoksen yleisen kehityksen kärjessä oli Yhdysvallat, missä kokeiltiin muun muassa yksinäissellijärjestelmää, vankien parantamista ja täydellisen hiljaisuuden vankeutta.²⁷⁷ Useat Euroopan maat lähettivät edustajansa tutustumaan yhdysvaltalaiseen vankeinhoitoon ja kokeiluihin ryhdyttiin nopeasti esimerkiksi Hollannissa ja Isossa-Britanniassa.²⁷⁸ Venäläinen vankeuslaitos ja rangaistusjärjestelmä perustuivat karkotukseen ja työrankaistukseen, joihin molempiin liitettiin ruumiinrankaistus. Kasvatuksellisiin nä-

²⁷² Vallankumouksesta ollaan yksimielisiä, mutta sen ajallisesta kestosta ollaan kahta mieltä; ”se nähdään joko verrattain lyhyen ajan sisällä 1600-luvun alussa toteutuneena yksittäisten muutosten sarjana tai pitkäkestoisena 1600-luvun alusta 1800-luvun puoleenväliin ulottuneena prosessina”. Koskivirta 2001, 42.

²⁷³ Koskivirta 2001, 43.

²⁷⁴ Ylikangas et. al. 2000, 116–119.

²⁷⁵ Pajuoja 1991, 25.

²⁷⁶ Pajuoja 1991, 22–24.

²⁷⁷ Filadelfialaisesta ja auburnilaisesta järjestelmästä Kallinen 1982, 18–20; Virtanen 1944, 35–38; Pajuoja 1986, 31. Yhdysvaltalaisen esimerkkien vaikutuksesta suomalaisiin työ- ja ojenuslaitoksiin Alaraatikka 2004, 41–45.

²⁷⁸ Kiema 2002, 9–23.

kökohtiin ryhdyttiin kiinnittämään huomiota jo vuodesta 1767 alkaen, jolloin laadittiin valistusfilosofisten kasvatusaatteiden mukaan käsikirja lainsäädäntökomissionille. Lakien uudistaminen pysähtyi sisäpoliittisiin ongelmiin, ja kasvatukselliset ajatukset jäivät käytännössä toteuttamatta aina 1800-luvun alkuun saakka. Keisari Aleksanteri I:n antama käskykirje vankiloiden kunnon parantamisesta vuonna 1817 aloitti vankeinhoidon kehittämisen kasvatuksellisessa mielessä.²⁷⁹

Autonomisessa Suomessa yleisen turvallisuuden ja järjestyksen valvonta tehostui huomattavasti. Uuden hallintojärjestelmän mukaan kenraalikuvernöörin tehtäviin kuului köyhäinhoidon, vankeinhoidon, poliisitoimen ja irtolaisuuden valvonta. Keskushallintoon kuuluva prokuraattori valvoi vankiloiden varsinaista toimintaa ja lähetti raportit neljännesvuosittain kenraalikuvernöörille. Molempien oli tehtävä säännöllisiä tarkastuksia vankiloihin.²⁸⁰ Näin Suomessakin keskushallinnon tehostuminen oli lisäämässä sosiaalista kontrollia, poikkeavuuden valvontaa ja tuottamista.

Yleensä ottaen nähdään, ettei venäläinen vankeinhoitojärjestelmä olisi kiinnostanut suomalaisia, vaan kansainväliset vaikutteet olisi saatu Isosta-Britanniasta ja Irlannista, Pohjois-Amerikasta sekä muista Pohjoismaista.²⁸¹ Virtasen mukaan Suomen vankeinhoitoa alettiin jo varhain järjestää venäläisten esikuvien mukaan. Venäläistä mallia edustaa mm. Viaporin vankikomppanioiden ohjesääntö, jossa määrättiin irtolaiset ja rangaistusvangit sijoitettavaksi eri komppanioihin sotilaskomennon alle.²⁸² Aleksanteri I:n hallitusajan alussa filantrooppiset aatteet pääsivät valtiollisen liberalismiin siivellä vaikuttamaan yhteiskunnallisten olojen kehittämiseen. Jo Ruotsin ajan loppuaikana alkanut vankeinhoidon ja oikeuslaitoksen kehittäminen sai jatkoa. Erityisen huomion kohteeksi otettiin nyt vankiloiden huono kunto. Virtasen mukaan filantrooppisia ajatuksia kokeiltiin suomalaisen vankeinhoitoon, koska se oli helpompaa Suomessa kuin taantumuksellisessa venäläisessä yhteiskunnassa. Filantropia näkyikin kaikissa yhteiskunnallisissa ja sosiaalisissa uudistuksissa autonomian alkuaikoina.

Venäläinen ja suomalainen vankeinhoitolaitos kehittyivät 1800-luvun alussa itsenäistä linjaa, toisistaan riippumatta, koska Suomen oikeuslaitosta ei liitetty venäläisiin virkakuntiin ja koska vuoden 1734 rikoslaki säilyi voimassa suhteellisen muuttumattomana vuoteen 1863 saakka. Rangaistusjärjestelmän perusrakenne ja vapausrangaistuksen eri tyypit sekä vankilat pysyivät entisellään.²⁸³ Mielestäni Venäjän vaikutus suomalaiseen vankeinhoitoon näkyi siinä, että sellijärjestelmään siirtyminen tapahtui hitaammin kuin muualla Euroopassa. Venäläinen vankilajärjestelmä perustui yhteisvankeuteen, jonka nähtiin sopivan paremmin sikäläiseen kansanluonteeseen. Sellijärjestelmään siirtyminen oli myös kustannuskysymys.²⁸⁴

Autonomian ajan alkupuolella vankiluku nousi jatkuvasti.²⁸⁵ Vankiluvun kasvun syyinä olivat ankara irtolaissäädösten soveltaminen ja hidas oikeudenkäyntikoneisto, joka piti tutkintavankien määrän korkeana. Lisäksi vapausrangaistukset ruumiinrangaistuksien sijasta lisääntyivät jatkuvasti, vaikka jälkimmäinen oli edelleen hyvin yleistä.²⁸⁶ Virtanen näkee irtolaiskysymyksen hoidon synnyttäneen varsinaisen vankeinhoitotoiminnan. Valtion ja kuntien viranomaiset alkoivat järjestää erilaisia ojennuslaitoksia irtolaisia, kuriton-

²⁷⁹ Virtanen 1944, 63–64.

²⁸⁰ Virtanen 1944, 82–83.

²⁸¹ Antikainen 2004, 52; Kallinen 1982, 17–21. Anttila 1981, 326–333.

²⁸² Virtanen 1943, 85.

²⁸³ Virtanen 1944, 62–65, 117.

²⁸⁴ Kiema 2002, 17–19.

²⁸⁵ Vankilukumäärä Suomessa oli 690 vuonna 1810 ja 1234 vuonna 1817. Virtanen 1944, 111 prokuraattorin vankiluetteloiden mukaan.

²⁸⁶ Virtanen 1944, 111–114.

ta palvelusväkeä ja turvattomia lapsia varten. Laitokset perustettiin lähinnä yhteiskunnallisista syistä, mutta myös ”ajan ihannoivasta hengestä” eli kasvatuksellista syistä.²⁸⁷

Kansalaisten kontrollointi tiukentui tehostuneen keskushallinnon myötä, mutta myös tietoisesti yleisen turvattoman yhteiskunnallisen tilanteen vuoksi. Suomen sodan jälkeiset olosuhteet, venäläisen sotaväen sijoittuminen maahan, juoppous sekä köyhyys katsottiin merkitsevän yleistä siveellisyyden laskusuuntaa, jonka johdosta rikollisuus lisääntyi.²⁸⁸ Katajala on tutkimuksessaan suomalaisesta kapinasta todennut, että Ruotsin ajan lopulla suurin osa levottomuuksista nousi usein lähellä Venäjää ja itärajaa. Tieto itärajan takana olevista kapinoista tihkui Venäjältä Ruotsiin, niin miksei myös Ruotsista Venäjälle. Katajala kertoo tiedon liikkuneen varsin vapaasti rajan yli.²⁸⁹ Suomen siirryttyä Venäjän alamaisuuteen oli tarvetta lisääntyvälle kontrollille, sillä poliittisesti tilanne oli otollinen yhteiskunnalliselle konfliktille. Poliittiset katkokset, vallan siirrot, ylimmän vallan joutuminen kiistanalaiseksi ovat tilanteita, jotka mahdollistivat kapinan ja yhteiskunnan sisäiset levottomuudet.²⁹⁰ Kontrollin lisääntyminen väestöstä ja etenkin irtolaisväestöstä esti organisoitumisen ja mahdolliset levottomuudet.²⁹¹ Tilannetta pyrittiin korjaamaan vuoden 1817 köyhäinhuoltoasetuksella, jossa määrättiin köyhäinhoidollisiksi menettelyta-voiksi vaivaistalot, ruotuhoito, kasvatuslaitokset ja työlaitokset sekä kotiavustus.²⁹²

Käsitellyn ajan vankilajärjestelmä muodostui monenlaisista aineksista. Laitokset poikkesivat tehtäviensä ja tavoitteittensa puolesta toisistaan siinä määrin jyrkästi, ettei voida puhua yhtenäisestä vapausrangaistusjärjestelmästä.²⁹³ Irtolaisia oli rangaistu vuosisatojen ajan pakkotyöllä, sotilaaksiotolla tai vankilalla. Nyt työrangaistuksella pyrittiin sekä sovitukseen että vangin kasvattamiseen.²⁹⁴ Miksi irtolaisten rankaisemiseen käytettiin työrangaistusta ja miten heidän kontrolliaan ylipäätään selitettiin?

Työ- ja ojenuslaitokset syntyivät merkantilistisen talouspolitiikan kaudella, jolloin yhteiskunnalle ”hyödytön väestö”, irtolaiset²⁹⁵, pyrittiin painostamaan tuottavaan työhön. Aluksi heitä painostettiin ankarin rangaistuksin, sotilaaksiotoin ja valvontatoimin, mutta vasta manufaktuuri-teollisuuden laajentuminen toi lopullisen ratkaisun; irtolaiset kytkettiin pakkokeinoin teollisuuden työntekijöiksi.²⁹⁶ Laitoksien toiminta suuntautui ensisijaisesti kauppataseesta huolehtimiseen ja vasta toissijaisesti irtolaisista huolehtimiseen. Tästä syystä ojenuslaitosten edelläkävijämaita olivat sen hetken teollistuneimmat valtiot.²⁹⁷

Ensimmäinen ojenuslaitos perustettiin Suomeen raatimies Wechterin aloitteesta vuonna 1739 Turkuun. Laitokseen sijoitettiin pahantapaiseksi tunnettuja naisia.²⁹⁸ Rangaistustyöllä pyrittiin saamaan rangaistuista paras mahdollinen taloudellinen hyöty. Lisäksi ajateltiin, että eristämällä irtolaiset laitoksiin yhteiskunnallinen turvallisuus pa-

²⁸⁷ Virtanen 1944, 10.

²⁸⁸ Virtanen 1944, 90–91.

²⁸⁹ Katajala 2002, 471–472.

²⁹⁰ Haapala 1995, 223–241; Katajala 2002, 485.

²⁹¹ Toisaalta on muistettava, että kapinoitsijat 1700–1800-lukujen vaihteessa olivat talonpoikia, eivät irtainta väestöä.

²⁹² Virtanen 1944, 95, 99.

²⁹³ Lappi-Seppälä 1982, 109.

²⁹⁴ Nimitän ojenuslaitoksien antamaa rangaistusmuotoa työkasvatukseksi.

²⁹⁵ Irtolaiset muodostivat osan irtaimesta työväestä (inhys), joka tarkoitti yhteiskunnallista ryhmää, jotka vuosittain etsivät itselleen työnantajan ts. vuosipalveluksen. Työ oli usein sesonkiloonteista. Rikollisiksi tästä ryhmästä katsottiin joutilaat ja työttömät, jotka olivat ilman laillista suojelusta tai kiertelivät luvatta.

²⁹⁶ Letto-Vanamo & Ylikangas 1981, 62.

²⁹⁷ Englannissa otettiin ensimmäisenä vuonna 1552 käyttöön laitos, jossa irtolaiset saatiin tuottavaan työhön. Lappi-Seppälä 1982, 93, 103.

²⁹⁸ Letto-Vanamo & Ylikangas 1981, 64–65.

rantuisi. Työllä rangaistiin ruumista, ja samalla riistettiin yksilön oikeudet ja vapaus.²⁹⁹ Kipujen tuottaminen eli ruumiin rankaiseminen oli tavallinen rankaisukäytäntö aina 1700-luvun lopulle saakka, jolloin rangaistuksille annettiin uusi parantamiseen keskittyvä tavoite. Rangaistuksen kohteeksi tuli nyt sielu, vaikka ruumiin rankaiseminen ei täysin kadonnut. Rangaistustyö sopi näihin uusiin tavoitteisiin, ja ojennuslaitokset olivat jo pitkään toteuttaneet ns. parannusteorian³⁰⁰ mukaisia periaatteita. Niissä pystyttiin muokkaamaan ihmistä kohti parempaa, tai ankaralla työn teolla ja kurilla kitkettiin irtolaisista laiskuus.³⁰¹ Työ oli vankeinhoidossa käytetty ristiriitainen elementti. Sama rangaistustapa sopi erilaisiin muuttuviin intresseihin, ja rangaistuksena työ muuntui kunakin aikana niiden mukaan.

Suomalainen rangaistusjärjestelmä muuttui asteittain 1800-luvun aikana. Kuoleman-, ruumiin- ja häpeärangaistuksen poistuttua vankiluku kasvoi, mutta raskaan vankilaverkoston rakentamista yritettiin vältellä mahdollisimman pitkään. Rangaistusjärjestelmään kohdistuvia paineita helpotettiin Siperiaan karkottamisella ja yleisillä töillä, kuten Saimaan kanavan rakennustyömaalla.³⁰² Sellijärjestelmä sai osakseen kritiikkiä ja väliaikaisten työsiirtoloiden perustaminen nähtiin varteenotettavana vaihtoehtona. Vankeinhoidon muutosten myötä kasvatuksellisuus otettiin osaksi koko vankeinhoitojärjestelmää. Rangaistus ei ollut enää vain sovitusta vaan sen tuli vaikuttaa rikoksentehtäjäiden luonteeseen ja tunteeseen.³⁰³ Työ nähtiin ajan tärkeimpänä kasvatukseen, ja työvankiloista tulikin kasvatuksellisen, parantumiseen tähtäävän vankeinhoidon tärkein muoto. Kruunun- ja linnavankiloiden järjestämä työtoiminta oli vähäisempää, sillä työn organisointi oli hankalaa ja työ oli luonteeltaan yksipuolista.³⁰⁴

Suomen siirryttyä osaksi Venäjän keisarikuntaa Suomen ruotuväki lakkautettiin, johon irtolaisia oli palveluspakon myötä pakotettu.³⁰⁵ Irtolaistilanne alkoi 1800-luvun kuluessa muuttua huolestuttavaksi. Voimakas väestönkasvu kanavoitui köyhimpään kansaosaan, tilattomiin, irtolaisiin ja loisiiin. Maankiertäjät ja liikkuvien työläisten laumat aiheuttivat häiriötä maassa. Irtolaisia oli Suomessa odotettua enemmän, ja Viaporin linnoitus alkoi käydä ahtaaksi. Viipurin lääniin haluttiin saada oma työlaitos irtolaisten säilytykseen, ja uusi kehruhuone naisille perustettiin Lappeenrantaan vuonna 1819³⁰⁶. Miehillä perustettiin kymmenen vuotta myöhemmin Viipuriin Pantsarlahden työ- ja ojennuslaitos.³⁰⁷

Pantsarlahden työ- ja ojennuslaitos oli ensimmäinen irtolaisille tarkoitettu säilytyspaikka, jossa varsinaisesti toteutettiin parannusteorian mukaisia kasvatuseriaatteita. Ojentolaiset jaettiin laitoksessa kahteen luokkaan laitoksen tuloajan mukaan. Ensimmäiseen luokkaan kuuluivat ensikertalaiset ja toiseen luokkaan sijoitettiin laitoksessa toistamiseen vierailevat ja ruumiinrangaistuksen saaneet vangit. Olot ensimmäisessä luokassa olivat paremmat, ja luokasta toiseen siirtyminen oli mahdollista ahkeruuden ja hyvän käytöksen perusteella. Teetetyt työt olivat yksinkertaisia, ja vangeilla oli mahdollisuus opetella käsityötaitoja. Kasvatusta harjoitettiin, mutta aikalaiset eivät sen tuloksia kummoina pitäneet; kasvatusta ei ollut tarpeeksi tehokasta ja eivät työhön tuomitut halunneet parantua.³⁰⁸

²⁹⁹ Foucault 2000, 267.

³⁰⁰ Laitosten parantamiseen pyrkivistä periaatteista tarkemmin luvussa 6.

³⁰¹ Pajuoja 1986, 25–26.

³⁰² Pajuoja, 1993, 12.

³⁰³ Virtanen 1943, 116.

³⁰⁴ Pajuoja 1993, 21.

³⁰⁵ Vuonna 1809. ns. vanha Suomi eli Viipurin lääni liitettiin Suomeen ja vanhat irtolaislait säilytettiin voimassa.

³⁰⁶ Pajuoja 1986, 28. Myös Turun kehruhuone jatkoi toimintaansa vaikeuksista huolimatta.

³⁰⁷ Juvelius 1898, 32–33, 36.

³⁰⁸ Nygård 1998, 142, 145.

Asetus rikollisten lähettämisestä Siperiaan annettiin vuonna 1826. Tällöin karkotus ulottui ainoastaan kuolemantuomiosta armahdettuihin. Pakkotyötä Siperiassa pidettiin vankeinhoidollisesti parempana ratkaisuna kuin elinkautisvankeutta, mikä tarkoittanee sekä taloudellisia että kasvatuksellisia seikkoja. Kansa asennoitui karkotukseen myönteisesti, vaikka osa väestöstä piti Siperiaa kuolemanrangaistukseen verrattavana rangaistuksena.³⁰⁹ Myönteinen asennoituminen näkyi myös siinä, että tuomitut irtolaiset pyysivät itse pääsyä Siperiaan. Vuonna 1848 Lappeenrannan kehruhuoneen 54 vankia anoi pääsyä siirtolaiseksi Siperiaan. Karkotus oli menettänyt pelotustehonsa, sillä vankien keskuuteen oli levinnyt tieto, etteivät kaikki karkotetut vangit joutuneet eliniäksi kaivoksiin. Naisten tuomitseminen Siperiaan oli vähentänyt paikan pelottavuutta entisestään.³¹⁰

Irtolaisia tuomittiin Siperiaan myös vasten tahtoaan, ja hallinnon puolelta kokemukset irtolaisten ja rikollisten lähettämisestä Siperiaan olivat tuottaneet hyviä kokemuksia. Senaatin oikeusosaston varapuheenjohtaja Sackleen ilmoitti vuonna 1856 usean Siperiaan tuomitun käyttäytyneen vapauduttuaan moitteettomasti, kun päinvastoin Suomessa vankeuteen tuomitut eivät olleet vapautumisensa jälkeen parantaneet tapojaan. Ojennuslaitoksiin tuomittujen irtolaisten lähettäminen pyynnöstä Siperiaan oli hänen mielestään täysin sopivaa, eikä se heikentänyt rikoslain arvostusta. Hakijoiden oli täytettävä luonteeltaan, iältään ja terveydeltään riittävät vaatimukset, ja tuomiota piti kärsiä Suomessa vähintään vuosi ennen Siperiaan lähettämistä.³¹¹

Tutkimukseni kannalta tärkeä irtolaisiin liittynyt lainsäädännöllinen muutos oli vuonna 1839 työlaitoksille annettu ohjesääntö, jonka tarkoituksena oli parantaa työ- ja ojennuslaitoksien oloja, jotta ne antaisivat paremmat mahdollisuudet parannukseen. Sääntö lakkautti Viaporin työlaitoksen ja määräsi perustettavaksi neljä uutta työ- ja ojennuslaitosta: Yhden Turun ja Porin lääniä varten, yhden Uudenmaan ja Hämeen lääniä varten, yhden Mikkelin ja Kuopion lääniä varten ja yhden Vaasan ja Oulun lääniä varten.³¹² Irtolaisongelmaa pyrittiin torjumaan läänipohjaisen ojennuslaitosorganisaation avulla. Kronoborgin ojennuslaitos perustettiin Hämeenlinnaan jo samana vuonna, mutta muut läänit jäivät odottelemaan toimia pitkäksi aikaa.

Työnteko ei ollut vain tuomittujen irtolaisten rangaistus- ja parannuskeino, vaan sen avulla taisteltiin myös kerjäämistä ja nälkää vastaan. Yleinen työ ja erilaiset hätäaputyöt, kuten rautateiden rakentaminen ja suonkuivatus, tulivat tutuksi kansalle pahoina kato vuosina jo 1830-luvulla. Ensimmäinen suuri suonkuivatushanke oli Pelsonsuon kuivattaminen Vaalassa, joka alkoi vuonna 1857. Suon raivaamiseen ei vielä käytetty vankityövoimaa, vaan työn hoitivat kato- ja nälkävuosien köyhdyttämät miehet, naiset ja lapset. Työ kesti yhteensä yhdeksän vuotta, ja kuivatusprojekti työllisti parhaillaan liki tuhat ihmistä kerrallaan.³¹³

Suovankiloiden edelläkävijä oli Kuopion läänin työkomppania, Luostanlinna, joka perustettiin Rautavaaran kappeliin vuonna 1859.³¹⁴ Luostanlinna perustettiin osaltaan vuoden 1839 ohjesäännön mukaisesti keräämään Mikkelin ja Kuopion läänin irtolaiset hyödylliseen työhön, mutta kokemukset suonkuivatuksen teettämisestä hätäaputyönä saivat päättäjät ryhtymään kokeiluun. Kuivatettavia soita oli Suomessa yli vankeinhoidollisen tarpeen, ja kasvavaa irtolaisjoukkoa pystyttäisiin sijoittamaan työhön satapäin, kuten Pelsonsuon esimerkki oli osoittanut.

³⁰⁹ Juntunen 1983, 36–37.

³¹⁰ Juntunen 1983, 42–43.

³¹¹ Juntunen 1983, 44.

³¹² Juvelius 1898, 33–34. Ks. myös Armollinen Reglementti Työ- ja Ojennus-huoneille Suomessa 17.12.1839.

³¹³ Kauhanen 2005, 44.

³¹⁴ Keisarin kirje Kuopion läänin kuvernöörille työkomppanian järjestämisestä 24.10.1859. KKK 68/1866. KA.

Seuraavassa tarkastelen autonomian ajan rangaistusjärjestelmää laitoksen tehtävän ja rangaistuksen ts. tuomion mukaan. Ajan vankeinhoitojärjestelmää (vapausrangaistusjärjestelmää) selventää taulukko 4.³¹⁵

Taulukko 4. Vankilalaitos Suomessa 1800-luvun puolivälissä

LAITOS	LAITOKSEN TEHTÄVÄ	TUOMION SYY
1. Kruununvankila= Lääninvankila¹ *lievemmat vapausrangaistukset *yhteisvankeuden periaate	Säilyttäminen, rangaistuksen täytäntöönpano	Velkavankeus, tutkintavankeus, vesi-leipä-rangaistus
2. Linnavankila *varsinainen rangaistuslaitos	Rankaiseminen	- murha, tappo, ryöstö ym.
3. Tunnustusvankila	Syylisyyden selvittäminen	- törkeästä rikoksesta epäilty
4. Työ- ja ojennuslaitos²	Työnteko pääasia Tarkoitettu miehille	- irtolaisuus, viinanmyynti tai -poltto, pienet varkaudet, sotaväestä karkaus, sakon korvaus työllä, mielipidetuomitut
5. Kehruuhuone	Työnteko pääasia Tarkoitettu naisille	irtolaisuus, lapsenmurha, salavuoteus, näpistely ym.
6. Kaupungin- tai kärjäkunnan vankila³ nykyisin poliisivankila eli putka	Säilyttäminen, järjestyshäiriöiden ehkäiseminen	- tutkintavangit ja ”yli yön vangit”, juoppous, irtolaisuus

¹ Lappi-Seppälä 1982, 107.

² Till Hans Kejslerliga Majestät Från Komitterade för uppgörande af förslag till en provisionell fängelse-reform, 63–64. Vankilauudistuskomitea 1865–1866. KA.

³ Till Hans Kejslerliga Majestät Från Komitterade för uppgörande af förslag till en provisionell fängelse-reform, 5. Vankilauudistuskomitea 1865–1866. KA.

Rangaistusjärjestelmän ankarimpana muotona pidettiin linnoitustyötä ja työtä raudoissa, joita suoritettiin linnavankiloissa (nro 2.). Määräaikaiseen tai elinkautiseen rangaistukseen tuomitut kärsivät ensin ruumiin- tai häpeärangaistuksen ja sitten linnatyörangaistuksen. Lievimpänä rangaistuksena pidettiin kruununvankilassa (nro 1.) suoritettua puhdasta vankeutta, jossa työnteko oli toisarvoisessa asemassa.³¹⁶

Laitoksiin jako rikoksen mukaan ei aina onnistunut, ja niinpä ojennuslaitoksiin saatiin sijoitettua muun kuin irtolaistuomion saaneita vankeja. Esimerkiksi Kuopion läänin työkomppaniaan sijoitettiin muutamia ryöstön tehneitä vankeja, jotka normaalisti olisi sijoitettu linnavankilaan. Työ- ja ojennuslaitokset antoivat aikanaan ns. keskiraskasta rangaistusta, jossa työ suoritettiin ilman jalkakahleita. Muutoin työ ja laitoksen olot muodostuivat samankaltaisiksi kuin vankiloissa.³¹⁷

Puhdas vapausrangaistus alkoi yleistyä 1840-luvulta lähtien. Muutoksen taustalla olivat ruumiinrangaistusten poistuminen ja työlaitoksiin kohdistuneiden taloudellisten

³¹⁵ Lappi-Seppälä 1982, 106–109.

³¹⁶ Lappi-Seppälä 1982, 107–108.

³¹⁷ Lappi-Seppälä 1982, 106, 108.

toiveiden kariutuminen. Syinä olivat myös elintason kohoaminen ja lisääntyvä hyvinvointi, joiden myötä vankeuden rangaistusarvo kohosi.³¹⁸ Vankeus oli edelleen yleisintä irtolaisten kontrollin yhteydessä, ja kuulustelua tai selvitystä odottavat irtolaiset täyttivät maamme vankilat.

3.6 Kuulusteltava vankilassa

Missä Kuopion läänin kuvernöörin käsittelyssä olleita henkilöitä säilytettiin? Pöytäkirjojen kuulustelupäätöksissä on mainintoja kuten ”säilöön”, ”Kuopion linnaan”, ”vankitaan” tai ”lääninvankilaan”. Kuopion väliaikaisen vankilan vankiluettelot vuosilta 1863–1866 ja lääninvankilan vankipäiväkirjat vuosilta 1861–1874 täsmäävät kuulusteluista tekemiini nimelistoihin. Rautalammilta lähetetty Jeremias Nenonen kirjattiin 6.1.1864 lääninvankilan kirjoihin. Seuraavana päivänä lääkäri totesi miehen terveeksi ja sukupuolitautittomaksi. Varsinainen kuulustelu suoritettiin 13.1.1864, jolloin Nenonen tuomittiin irtolaisena yleiseen työhön puoleksi vuodeksi. Tuomio määrättiin suoritettavaksi Hämeenlinnassa, koska mies oli ”*harkitsemattomasti käyttäytynyt lainkäyttäjää kohtaan*”.³¹⁹

Nenonen sekä muut kuulustellut mieshenkilöt säilytettiin Kuopion lääninvankilassa. Naiset ja lapset sijoitettiin vanhan kruununvankilan tiloihin.³²⁰ Kuulusteluun päästiin yleensä nopeasti, joko seuraavana päivänä tai viikonlopun yli odotettua. Päätöksen mukaan henkilö vapautettiin, lähetettiin eteenpäin tai jätettiin vankilaan odottamaan asian selvittämistä. Tapauksesta riippuen lähetettiin kirje toisen läänin kuvernöörille, odotettiin kotiseurakunnan papin todistusta tai kotikunnan nimismiehen selvitystä. Odotusaika saattoi kestää viikosta pariin kuukauteen. Koko tämän ajan epäiltyä pidettiin lääninvankilassa, oikeuslaitoksessa tuomittujen rikollisten kanssa. Kuulusteltavia oli vuosittain 200–400, ja säilytysaika oli vähintään pari päivää, yleensä viikkoja, joskus kuukausia. Kun miltei kaikkia heistä säilytettiin vankilassa, niin vankimäärää kasvoi sadoilla vuodessa.³²¹

Kuulustelluista vain 15 prosenttia henkilöistä todettiin irtolaisiksi, ja päätös johti tuomioon. Niinpä lääninvankilassa säilytettiin vuosittain satoja syyttömiä henkilöitä. Asialla oli valtava taloudellinen merkitys valtiolle ja henkinen ihmisille. Kekkonen mukaan 1800-luvun puolivälissä lähes puolet Suomen vankimäärästä oli irtolaisuudesta tuomittuja.³²² On otettava huomioon, että suurin osa ainakaan Kuopion lääninvankilassa säilytetyistä ei ollut edes saanut tuomiota.

Vankilassa säilytettyjen irtolaisten määrä nousi entisestään vuoden 1883 irtolaisuusasetuksen jälkeen. Uusi asetus vähensi irtolaisuudesta epäiltyjen ja kuulustelujen määrää mutta tiukensi määräyksiä sellaisista henkilöistä, jotka täyttivät irtolaisuuden tunnusmerkit. Toisin sanoen yhä suurempi osa kuulustelluista tuomittiin vankilaan tai yleiseen työhön³²³. Lisäksi uusi asetus antoi mahdollisuuden tuomita työhön kykenemättömät vankilaan epämääräiseksi ajaksi. Jos henkilö oli syyllistynyt siveettömään ja säädyttömään elämään tai hänet katsottiin yleiselle turvallisuudelle vaaralliseksi, kuvernöörillä oli oikeus pitää hänet vankilassa säilytettynä niin kauan kuin tarpeelliseksi näki.³²⁴ Ainakin Kuopion

³¹⁸ Lappi-Seppälä 1982, 119.

³¹⁹ Vankiluettelot ja vankipäiväkirjat 1863–1864. Kuopion lääninvankila. JoMA.

³²⁰ Riekkö 2005, 257.

³²¹ Virtasen mukaan irtolaisten käsittely ja säilytys vankilassa selitti jatkuvasti nousevia vankimääriä. Virtanen 1944, 10.

³²² Kekkonen 1991, 263.

³²³ Ks. Liite 2.

³²⁴ 6§. Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 2.4.1883.

länissä tätä oikeutta käytettiin usein. Yleensä henkilöt saivat 2–3 viikon mittaisen tuomion lääninvankilaan.³²⁵

Suhosen mukaan Kuopion lääninvankilan naisvangeista vuosina 1890–1910 yli 40 prosenttia oli irtolaisia.³²⁶ Edes irtolaislain lieventäminen ei täten vähentänyt heidän osuuttansa vangituista. Ruotsissa irtolaisuus käsitettiin sosiaalseksi ongelmaksi ja työttömyydeksi, toisin kuin Suomessa. Tämä näkyi vankiloiden irtolaismäärissä, sillä Taussi Sjöbergin mukaan vain 15 prosenttia vangeista oli vailla laillista suojelua tai irtolaisia. Näistä taas 15 prosenttia tuomittiin kuulustelun jälkeen yleiseen työhön.³²⁷ Kuulustelutuloksen vertaileminen Kuopion irtolaiskuulusteluihin on mahdotonta, koska kaikkia kuulusteltavia ei lähetetty lääninvankilaan. Suhonen, jonka tutkimuksessa aineisto oli yhden vankilan vankiluetteloihin perustuva, pystyi tämänkaltaista vertailua tekemään. Hänen mukaansa irtolaisuudesta tuomitseminen oli Kuopiossa tavallisempaa kuin Länsi-Norrlandissa, sillä noin 20–30 prosenttia kuulustelluista vangeista sai tuomion irtolaisuudesta.³²⁸

Kuulusteluun liittyvissä selvityksissä paljastui, oliko henkilö syyllistynyt tai epäiltynä jostain rikoksesta. Syyskuussa 1864 käsiteltiin Justina Pekkarisen irtolaisasiaa. Selvityksessä paljastui, että nainen oli aiemmin esiintynyt sukunimellä Räsänen ja että häntä epäiltiin Tuusniemellä varkaudesta. Nainen lähetettiin käräjille selvittämään tätä asiaa. Käräjillä Justina tuomittiin varkaudesta 46 markan ja 80 pennin sakkoihin. Koska naisella ei ollut rahaa, hän sai suorittaa sakon kärsimällä vankeutta 12 päivää. Tämän jälkeen Justina joutui uudestaan kuvernöörin kuulusteluun irstaasta ja epämääräisestä elämästä (*liderliga och okända lifvit*). Joulukuun lopussa Justina lähetettiin yleiseen työhön Lappeenrannan kehruhuoneeseen, naisen oltua siihen mennessä lähes neljä kuukautta vankeudessa.³²⁹

Irtolaisena kuulusteluun joutuneen äidin lapset joutuivat odottamaan päätöstä vankilassa. Lasten näkökulmasta kuulustelut ja vankilaan joutuminen vaikuttavat julmalta. Kun äiti tuomittiin yleiseen työhön, lapsia lähetettiin vaivashoidon huolehdittavaksi, mutta osa lapsista joutui vankilaan kärsimään tuomiota yhdessä äidin kanssa. Kuopion läänin vankilaan sisäänkirjoitettiin 5.9.1864 lieksalaiset Ulrika Berg ja hänen alaikäiset lapsensa Helena ja Esaias, Lovisa Berg ja hänen poikansa Anders sekä kotipaikkakunnaltaan epäselväksi jääneet Anna Lovisa Hagert ja hänen poikansa Esaias. Ryhmä lähetettiin Kuopion läänin kuvernöörin kuulusteluun kruununnimismies Weissells'in määräyksestä mustalaisuuden, epämääräisen ja kiertelevän elämäntyylin vuoksi. Ulrika ja Lovisa kuulusteltiin 24. syyskuuta ja tuomittiin puoleksi vuodeksi yleiseen työhön Lappeenrannan kehruhuoneeseen. Heidän pienet lapsensa (*spåda barn*) Esaias ja Anders lähetettiin heidän mukanaan. Ulrikan tyttö Helena lähetettiin puolestaan Pielisjärven kruununnimismiehelle, joka toimitti tytön vaivashoidonhallituksen huostaan. Lasten ikää ei mainittu, joten on vaikea sanoa, minkä ikäiset lapset erotettiin vanhemmistaan. Annan kotipaikkaa ei saatu selvitettyä, mutta nainen lapsineen päätettiin lähettää Oulun läänin kuvernöörin käsittelyyn.³³⁰

Maria Randanen ja hänen poikansa Anders ja David lähetettiin kuulusteluun Helsingistä. Perhe sisäänkirjoitettiin 8. syyskuuta 1864 ja kuulusteltiin seuraavana päivänä. Sitä seuraavana päivänä lääkäri tarkasti, ettei äidillä ollut veneeristä tautia. Perhe lähetettiin

³²⁵ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1877–1880 & 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

³²⁶ Suhonen 1994, 63. Marja Taussi Sjöbergin mukaan irtolaisuus oli yksi yleisimpiä vankilaan joutumisen syistä Länsi-Norrlandissa. Taussi Sjöberg 1981, 120.

³²⁷ Taussi Sjöberg 1981, 80.

³²⁸ Suhonen 1994, 69–70.

³²⁹ 19.9.1864. VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA. N:o 389. Vankiluettelot ja vankipäiväkirjat 1863–1864. Kuopion lääninvankila. JoMA.

³³⁰ n:o 379–381. Vankiluettelot ja vankipäiväkirjat 1863–1864. Kuopion lääninvankila. JoMA.

kotipaikkakunnan Nurmeksen vaivashoitolautakunnan hoidettavaksi kolmantena päivänä.³³¹ Tässä tapauksessa lapsetkin viettivät pari päivää vankilassa.

Vankeinhoidon tehtävänä oli myös huolehtia niistä yhteiskunnan jäsenistä, jotka nykyisin saisivat sosiaaliapua tai -huoltoa. Koko perhe saattoi joutua kuulusteltavaksi ja odottamaan päätöstä vankilassa. Kuusiston viisihenkinen perhe joutui vuonna 1885 lähtemään kiertolaiseksi isän pestin loputtua. Perhe oli alun perin kotoisin Leppävirralta, mutta heidät lähetettiin Kuopioon Viipurin kuvernöörin toimesta, sillä isän edellinen pesti oli Koivistolla (*Björkö*). Perhe joutui odottamaan pari viikkoa ennen kotipaikkakunnan selvitysten tuloa ja lopullisen päätöksen antamista. Perhe vapautettiin sillä varauksella, että seuraavan kerran tuomitaan, jos kuulusteluun lähetetään.³³² Vankiloihin sijoitettiin mielisairaita, työttömiä, varattomia ja lapsia, joiden vanhemmat tai toinen vanhemmista oli vangittu. Lasten määrää Suomen vankiloissa pidettiin ongelmallisena, koska vankiloiden nähtiin aiheuttavan sekä terveydellistä haittaa lapsille että turhia kustannuksia valtiolle. Suhosen mukaan Kuopion lääninvankilaan sijoitettujen lasten määrä oli vielä 1800–1900-luvun vaihteessa varsin suuri.³³³

³³¹ n:o 383–385. Vankiluettelot ja vankipäiväkirjat 1863–1864. Kuopion lääninvankila. JoMA.

³³² 7.2.& 19.2.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhalitus. Kanslia. JoMA.

³³³ Suhonen 1994, 151–152.

4 POIKKEAVUUDEN MÄÄRITTELY IRTOLAISKUULUSTELUISSA

4.1 Pahantapaiset

Miten henkilöiden poikkeavuus ilmeni Kuopion läänin irtolaiskuulusteluissa? Yleensä ottaen poikkeavuus nähtiin 1800-luvulla henkilökohtaisena ominaisuutena. Irtolainen nähtiin syypääksi poikkeavuuteen, vaikka irtolaisen ongelmat saattoivat johtua yhteiskunnallisista rakenneseikoista tai laillisen suojelun periaatteen ankaruudesta. Näin ongelmien henkilökohtaistaminen tuotti poikkeavuutta ja yksilöitä suljettuihin laitoksiin.³³⁴

Irtolaispäilytjen poikkeavuus kuvattiin useimmiten pahantapaisuutena. Aineistosta ei voi löytää vain yksittäistä pahantapaista piirrettä. Kuvernöörin ratkaisut olivat aina monisanaisia, ja tuomion syytä oli yleensä useita. Pahantapaisuudeksi tai huonoiksi elämäntavoiksi katsottiin kiertolaisuus ja oman kunnan alueelta poistuminen ilman asianmukaista lupaa, juoppous, kerjääminen sekä irstaus. Rikoslain piiriin kuuluneet näpistys, varkaus tai väkivalta käsitettiin pahantapaisuudeksi. Näistä rikkeistä irtolaisia oli rangaistu toisessa yhteydessä, mutta papin tai nimismiehen todistuksessa tieto tuli kuvernöörillekin. Yksittäisiä tapoja, ominaisuuksia tai tekoja, joilla irtolaisten pahantapaisuutta kuvattiin, olivat epärehellisyys, valehtelu, laiskuus, vastuuttomuus, itsepäisyys, rivo puhe, röyhkeys, tottelemattomuus, taipumus väkivaltaan ja kevytmielisyyt.³³⁵

Pahantapaisuus mainittiin ensimmäisen kerran irtolaisuutta koskevassa asetuksessa vuonna 1865, jolloin vain pahantapainen irtolaiselämä katsottiin tuomittavaksi. Rangaittavaksi katsottiin *”laiskuus, taipumus säädyttömään ja kulkuri-elämään”* sekä annetuista elämän ohjeista ja varoituksista piittaamattomuus.³³⁶ Ennen uutta lakia kuulusteluissa tuomittiin yleiseen työhön henkilöitä maininnalla *”epäilyttävä irtolainen”*. Pelkästään ilman laillista suojelusta tai työpaikkaa olleita ei tuomittu, vaikka juuri tästä irtolaiskäytännöstä on kritisoitu.³³⁷ Ensikertaa kuulusteluissa olleet tuomittiin otosvuodesta riippumatta ainoastaan pahantapaisuuden vuoksi.³³⁸ Myös Suhonen huomasi tutkimuksessaan, että pahantapaisuudella oli tärkeä merkitys irtolaisuuden kriminalisoinnissa ja sanktioimisessa.³³⁹

Kuopion läänin kuulustelupöytäkirjoissa käytettiin pahantapaisuuden käsitettä sekä miesten että naisten osalta. Se, miten pahantapaisuutta tarkemmin kuvailtiin, oli sukupuolisidonnaista. Työvankeuteen tuomittujen miesten passituksista näkyy hyvin, miten

³³⁴ Kivinen ja Kivirauma ovat tutkiessaan erityiskoulujen lisääntymistä todenneet, että vallitseva poikkeavuuden luokittelutapa on ongelmien henkilökohtaistaminen. Oppilaasta tehdään syntipukki, vaikka ongelma saattaa olla seurausta itse kouluinstituution toimintamekanismeista ja yhteiskunnallisista yhteyksistä. Kivinen & Kivirauma 1985, 91.

³³⁵ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA. Vehkalahti on löytänyt samankaltaisia piirteitä tyttöjen pahantapaisuuden kuvaajina 1800–1900-luvun vaihteen Vuorelan kasvatuslaitoksen anomuksista. Vehkalahti 2002, 231.

³³⁶ 4§ Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865.

³³⁷ Mm. Snellman 1929, 130–133.

³³⁸ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

³³⁹ Suhonen 1994, 74.

miespuolisen vangin pahatapaisuutta kuvattiin. Vangin Kuopion läänin työkomppaniaan passittanut kuvernööri lähetti tuomitun taustatiedot kirjeitse laitoksen johtajalle. Tiedoissa mainittiin tuomion syy ja aika, tuomitun kotipaikka ja ammatti. Lisäksi kuvernööri saattoi liittää kirjeeseen oman henkilökohtaisen arvionsa vangin kyvyistä tai luonteenpiirteistä. Heinäkuussa 1864 Nurmeksesta Kuopion läänin kuvernöörin luo passitettu renki Petter Suhonen tuomittiin vuodeksi irtolaisuudesta. Mies oli ”*tullut tunnetuksi vaikeasti käsiteltävänä ja niskuroitavana ja sen vuoksi tarkkaan silmälläpidettävä.*”³⁴⁰ Menneisyys kulki vangin mukana Luostaan ja sen mukaan häntä myös jatkossa kohdeltiin.

Irtolaismiehiä joutui tyypillisesti kuulusteluun, jos he eivät pystyneet hankkimaan ja pitämään vakituista työpaikkaa. Erityisen pahatapaiseksi teoksi katsottiin, jos laiskuuttaan tai juoppouttaan menetti palveluksensa. Nilsäläinen Johan Hakkarainen tunnusti loppusyksystä 1864, että hän oli lähtenyt loppukesästä karkuun vakituisesta pestistään. Kuvernööri ei tuomiossaan epäroinyt, sillä työkykyinen mies passitettiin saman tien lääkärin tarkastuksen kautta Luostan työkomppaniaan.³⁴¹

Naisten piirteitä kuvattiin kevytmielisiksi tai haureellisiksi. Näin viitattiin epäilykseen aviottomasta seksuaalisesta kanssakäymisestä tai prostituutiosta. Tosiasiassa prostituutiosta pidätettyjä naisia oli noin kolmasosa vangituista.³⁴² Naisen seksuaalisuuteen liittyvät maininnat kertovat, miten irtain- ja työväestöä arvioitiin eri tavalla kuin muita. Irma Sulkusen mukaan työläisnaisten moraalissa nähtiin puutteita ja heidät katsottiin jo syntyessään siveettömiksi.³⁴³ Kuulustelupöytäkirjoissa miehet mainittiin röyhkeiksi, itsepäisiksi tai tottelemattomiksi. Laiskuus ja epärehellisyys olivat sukupuoleettomia ominaisuuksia. Kaisa Vehkalahti on tutkimuksessaan nuorista pahantekijöistä havainnut, että tyttöjen kohdalla kiinnitettiin huomiota juuri seksuaalisuuteen ja mahdolliseen äidin rooliin, mutta poikien kohdalla huolestuttiin työllisyyteen ja rikollisuuteen liittyvistä uhkakuvisista. Poikkeavuutta arvioitiin sen mukaan miten käyttäytyminen sopi sukupuolelle asetettuihin normeihin yleensä.³⁴⁴ Koska naisen asema yhteiskunnassa nähtiin alempana kuin miesten, kontrolli ja normit olivat tiukempia.³⁴⁵

Työläis- ja säätyläisnaiset jaettiin eri kategorioihin sukupuolikäyttäytymisen mukaan. Työläisnaiset olivat ns. huonoja naisia ja säätyläisnaiset neitseellisiä. Porvarillisten säätyläismiesten oli naitava siveellinen nainen, mutta monet käyttivät seksuaalisesti hyväkseen alempien väestöryhmien naisia. Tämä kaksinaismoralistinen käyttäytyminen tarkoitti prostituoitujen jatkuvaa kysyntää.³⁴⁶ Vuonna 1875 luotiin ns. ohjesääntöinen prostituutiojärjestelmä ja prostituutiosta tuli viranomaisten valvonnan alaista. Kaupunkeihin perustettiin ”haurellisten naisten” tarkastustoimistoja, joissa lupavihkoihin merkittiin, oliko nainen terve sukupuolitaudeista.³⁴⁷ Toisaalta prostituutio oli irtolaisasetusten mukaan kiellettyä. Kaksinaismoralistinen järjestelmä erotti yhteiskunnan turmeltuneen osan sen muista siveellisistä jäsenistä. Prostituutiota yritettiin sietää ja hallita, vaikka sitä samaan aikaan halveksuttiin.³⁴⁸

³⁴⁰ 20.7.1864. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning, saapuneita asiakirjoja 1859–1864. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

³⁴¹ 30.11&2.12.1864. VLS vankiasiat 1864. Varaläänisihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

³⁴² Koskee vuoden 1883 asetuksen mukaan vangittuja naisia. Häkkinen 1995, 191.

³⁴³ Sulkunen 1989, 37–38.

³⁴⁴ Vehkalahti 2002, 234; Vehkalahti 2004, 77.

³⁴⁵ Taussi Sjöberg 1982, 138–139. Naisen ihanteesta ja toivottavista ominaisuuksista Häggman 1994, 182–195.

³⁴⁶ Sulkunen 1989, 40.

³⁴⁷ Häkkinen 1995, 166–167.

³⁴⁸ Suhonen 1994, 77–78.

Varsinaisista prostituoiduista³⁴⁹ kuulusteluissa ei vielä puhuttu. Kuopiossa mainitaan olleen bordelli, josta löydettiin alaikäisiä tyttöjä³⁵⁰. Tutkituista kuulusteluista löytyi vain yksi tuomio, joka oli annettu parituksesta³⁵¹. Bordellin tai porttolan taustalla oli useimmiten parittaja, yleensä nainen.³⁵² Antti Häkkinen näkee bordellit asiakkaan ja prostituoidun välisen kohtaamisen institutionalisoitumisena, koska amatööritoiminnasta on siirrytty selkeästi ammatillisempaan toimintaan ja sattumanvaraisesta on siirrytty ennakoitavuuteen. Bordelleihin liittyi olennaisesti kaksi piirrettä. Ensinnäkin niissä oli tyypillistä myydä laittomasti alkoholia. Toiseksi ”ilotaloissa” vierailivat enimmäkseen korkeammassa sosiaalisessa asemassa olleet mieshenkilöt. Näiden syiden vuoksi bordellien annettiin toimia melko rauhassa ja toimintaan puututtiin vasta, jos siitä aiheutui melua tai häiriötä talon muille asukkaille. Irtolaispidätykset tehtiin yleensä kaduilta, prostituotujen asunnoista tai matkustajakodeista.³⁵³

Prostituutio oli yleensä juuri kaupunginyhteisöjen ongelma, mutta ilmiötä esiintyi myös maaseuduilla, joilla liikkui paljon työväkeä. Vuonna 1891 Kuopiossa oli ainakin kolmisenkymmentä prostituoitua, mutta heitä esiintyi maaseudullakin.³⁵⁴ Prostituuatio oli siten hyvin yleinen ilmiö Kuopion kaupungissa, mutta varsinaista suurkaupungeille tyypillistä bordellikulttuuria ei ollut.³⁵⁵ Osasta kuulustelluista naisista käytettiinkin termejä irstas tai siveetön. Suurin osa heistä sai tuomion yleiseen työhön, joten kyse oli mitä luultavimmin prostituutio-epäilyistä. Ståhlbergin tutkimuksen mukaan huomattava osa yleiseen työhön lähetetyistä naisista tuomittiin haurellisen elämän vuoksi. Irtolaisasetus antoi ainoan keinon päästä käsiksi ammattihaureuteen, koska sopivat rangaistusmääräykset näiden rikosten suhteen puuttuivat rikosoikeudesta.³⁵⁶ On löydetty viitteitä siitä, että 1800-luvun loppua kohden salavuoteudesta tai siveysrikoksista rangaistiin yhä useammin irtolaiskuulusteluissa annetuilla tuomiolla.³⁵⁷

Leena Silpola käsittelee tutkielmassaan Kuopion prostituoiduista henkilöitä, jotka ovat löydettävissä omasta aineistostani. Henkilöt, joita epäiltiin huoruudesta tai parituksesta, saivat usein kuulusteluissa varoituksia tai lyhyitä kehruuhuonetuomioita. Elämäntavan jatkuessa asia siirrettiin raastuvanoikeuden käsittelyyn. Oikeuden päätöksellä haureudesta epäillyt henkilöt tuomittiin kuritushuoneeseen puolesta vuodesta kolmen vuoden mittaisiin tuomioihin. Vuonna 1885 kuopiolaista Ida Walliusta epäiltiin irstaudesta, mutta ensikertalaisena hänelle annettiin varoitus ja mahdollisuus etsiä säädyllinen työpaikka. Silpola huomasi Walliuksen saaneen vuoden kuritushuonerangaistuksen haureudesta vuonna 1887.³⁵⁸

Huolimatta siitä, että pahantapaisuus seksualisoitiin naisille, miehiä rangaistiin siveelisyysrikkomuksista. Miehiin kohdistetut sanktitoimet olivat lieviä naisille annettuihin seuraamuksiin verrattuna. Prostituoitun asiakas jätettiin lähes aina pidättämättä. Vain yhteiskunnan alimpiin sosiaaliryhmiin kuuluneet irtolaismiehet joutuivat kuulusteluihin, joskin heillä oli useita irtolaisrangaistuksia taustalla ja heitä kontrolloitiin tarkemmin.³⁵⁹

³⁴⁹ Prostituuution käsitteestä Häkkinen 1994, 91–94.

³⁵⁰ 20.6.1864. VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

³⁵¹ 20.5.1870. Kansliförhørs Protokoll för år 1866–76. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

³⁵² Häkkinen 1995, 25, 58.

³⁵³ Häkkinen 1995, 36, 85, 159.

³⁵⁴ Poutanen 2005, 54.

³⁵⁵ Silpola 2008, 49, 73–76.

³⁵⁶ Ståhlberg 1893, 148–151. Näin myös Ruotsissa. Taussi Sjöberg 1981, 80.

³⁵⁷ Suhonen 1994, 85.

³⁵⁸ 21.11.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA; Silpola 2008, 17, 25.

³⁵⁹ Häkkinen 1995, 103, 110–111.

On myös havaittu, että naisia ja miehiä syytettiin salavuoteudesta ja huoruudesta yhtä lailla, vaikka naisten tuomioprosentti oli hieman korkeampi aviottomien lasten todistaessa syyllisyyden helpommin kuin miehillä.³⁶⁰ Silpola taas epäilee, että miehiä kontrolloitiin naisia vähemmän, mutta kiinnijäytyään heille määrättiin isommat sakot.³⁶¹

Siveellisyyksikysymykset nousivat tärkeäksi osaksi 1800-luvun lopun tasa-arvokeskustelua. Canth osallistui keskusteluun myöntämällä, ettei yhteiskunnassa vallinnut siveettömyys ollut yksinomaan miesten syy. Osan syyistä saivat kantaakseen yhteiskunnan sivistyneet naiset, joiden avioliiton taloudelliset velvollisuudet ja vaatimukset olivat miehille niin mahdottomat, että ne ajoivat heidät haureuslaitoksiin.³⁶² Toisaalta Canth näki haureudella itseään elättävät naiset köyhinä uhreina ja miesten tekemän rikoksen naisparkoja kohtaan.³⁶³ Naisia pidettiin sukupuolimoraaliltaan miehiä ylempinä, koska uskottiin, että nainen pystyy hillitsemään seksuaalisia halujaan paremmin kuin mies. Tämän vuoksi hairahtuneiden naisten rikosta pidettiin miesten käytöstä kammottavampana. Olihan nainen käyttäytynyt vastoin omaa siveellistä luontoaan.³⁶⁴ Niinpä naiset ilmiantoivat herkästi prostituoiduiksi epäillyt naiset.

Prostituoiduksi ryhtymisen syiksi nähdään lapsuuden tai nuoruuden traumaattiset kokemukset, taloudelliset syyt tai prostituutiokulttuurin houkuttelevaisuus, ts. ammatti oli tytön tietoinen valinta. Taloudellisilla syillä tarkoitetaan naisen elämäntilannetta tai köyhyyttä, mutta myös työstä saatua hyvää palkkaa, joka houkutteli alalle. Häkkisen mukaan mies joutui maksamaan ilotytölle ammattimiehen päiväpalkkaa vastaavan summan. Korkeasta kertataksasta huolimatta vain harvat naisista rikastuivat. Ammattiin liittyi suuria riskejä ja menoja, kuten tarkastusmaksut ja vuokrat. Lisäksi sukupuolitautilien vuoksi prostituoitu saattoi joutua olemaan poissa työstä pitkiäkin aikoja.³⁶⁵

4.2 Romanit

Romanit katsottiin kuulusteluissa jo sellaisenaan pahantapaisiksi henkilöiksi. Panu Pulman mukaan mustalaisia alettiin käsitellä irtolaisina Suomen siirryttyä osaksi Venäjän keisarikuntaa. Kaikki pahantapaiset mustalaiset oli määrättävä yleiseen työhön. Miehet sijoitettiin Viaporin työlaitokseen ja naiset Lappeenrannan kehruhuoneeseen. Nikolai I:n aikana (1825–1855) tuhoavan vähemmistöpolitiikan keinot ulotettiin Suomen romaneihin, ja mustalaispoikia pakkoviettiin Venäjän armeijaan.³⁶⁶

Vuoden 1852 irtolaisasetus määritteli romanit irtolaisiksi, kuten muutkin ilman passia kiertelevät henkilöt. Mustalaiset tuli välittömästi tuomita työlaitokseen, joko määrääjäksi tai siksi kunnes laitoksen johtaja katsoi heidät aiheelliseksi vapauttaa.³⁶⁷ Pulma kritisoi hallinnollisen päätöstan mahdollistaneen elinkautisen pakkotyön³⁶⁸, mutta Kuopion läänin irtolaiskuulustelut tai Luostanlinnaan tuomittujen tuomioajat eivät anna viitteitä tämänkaltaisista väärinkäytöksistä. Kuulusteluissa tuomioita ei annettu automaattisesti pelkästään mustalaisuuden perusteella, kuten laissa määrättiin, vaan heille suotiin muun

³⁶⁰ Suhonen 1994, 86.

³⁶¹ Silpola 2008, 18.

³⁶² Canth Valvojassa 1887. Tuovinen 1994, 113–117.

³⁶³ Suhonen 1994, 92.

³⁶⁴ Antikainen 2004, 45–46; Markkola 2002, 249.

³⁶⁵ Häkkinen 1995, 48, 52–53, 123–124.

³⁶⁶ Pulma 2006, 49.

³⁶⁷ 5§ 12 mom. Armollinen Asetus laillisesta suojeluksesta ja kuinka suojeluksettomia persoonia menettämän pitää. 14.1.1852.

³⁶⁸ Pulma 2006, 74.

irtaimen väestön tavoin määräaika tai mahdollisuus etsiä laillinen suojele tai työpaikka³⁶⁹. Lisäksi epämääräisen tuomioajan määrääminen oli romaneille erittäin harvinaista. Vuodesta 1863 lähtien romanimiehet määrättiin tuomittavaksi Hämeenlinnan ojennuslaitokseen, mutta useita heistä tuomittiin Luostanlinnaan.³⁷⁰

Mistä pelko ja epäluuloisuus mustalaisuutta kohtaan johtui? Nygårdin mukaan mustalaisia pidettiin yhteiskunnallisena ongelmana, joka piti ratkaista. Valtaväestön näkökulmasta tämä ryhmä poikkesi normaalista sekä uskonnollisesti että kulttuurisesti. Mustalaisilla oli omat tapansa, lakinsa ja kielensä. Moraalisesti epäilyttävimpänä pidettiin jumalattomuutta ja ennustamistaipumusta. Mustalaiset kyseenalaistivat yhteiskunnan yleiset arvot ja säännöt; he elivät pariskuntina yhdessä ilman vihkimistä eivätkä kastaaneet lapsiaan. Lisäksi mustalaisiin liitettiin tarunomaisia seikkoja, jotka aiheuttivat pelkoa kansalaisten keskuudessa. He hautasivat vainajansa siunaamatta, tekivät rikoksia, noituivat ja puoskaroivat. Mustalaisiin yhdistettyjä luonteenpiirteitä olivat laiskuus ja parantumaton taipumus rikollisuuteen. 1800-luvun jälkipuoliskolla mustalaisiin kohdistuneita toimia pyrittiin lieventämään, ja vuoden 1865 asetuksen jälkeen pelkkä mustalaisuus ei aiheuttanut työlaitokseen joutumista. Tosiasiassa vain harvat saivat vuosipalveluksen tai pysyivät samalla paikkakunnalla vakinaisesti. Epäluuloisuus ja pelko aiheuttivat ankaraa viranomaisvalvontaa, jota voisi kutsua jopa vainoksi.³⁷¹ Romanikulttuuri ei kuitenkaan ollut täysin ympäröivästä yhteiskunnasta erillinen, sillä maassa asuvien romanien ja valtaväestön välillä oli ollut vuorovaikutusta jo vuosisatoja.

Romanien asema jäsenyi, heidän kiertelevän elämäntapansa vuoksi, ensisijaisesti irtolaispolitiikan kautta, vaikka kyseessä oli erityinen vähemmistöryhmä.³⁷² Mustalaisuus (*zigenare*) mainittiin kiinnioton, kuulustelun ja tuomion syissä. Samat henkilöt joutuivat kuulusteluihin aina uudelleen, huolimatta kuvernöörin vapauttavasta päätöksestä tai siitä, että henkilöllä oli laillinen suojele työntantajalta. Tutkitulta ajalta oli havaittavissa, että mustalaisuuden vuoksi kiinniotetut olivat suuremmassa vaarassa joutua pitkäaikaiseen kontrolli- ja laitostieteeseen.

Karttulainen Adolf Florin tuomittiin Luostan työkomppaniaan ensimmäisen kerran vuonna 1870. Seuraavan kerran mies tuomittiin Luostaan vuonna 1875. Tällä kertaa tuomio oli kaksi vuotta. Tuomioiden syiksi mainittiin suojeleksettomuus. Lisäksi muita perusteluja olivat se, ettei Adolf kuulunut mihinkään kirjoille ja ettei hän kuulunut kirkkoon. Hän oli kiertelevä mustalainen, joka lähetettiin jokaiselle kuulustelukerralle eri puolelta lääninä. Miehen ammatiksi mainittiin renki. Vuoden 1884 lopulla Adolf joutui jälleen selvittämään elämäntapaansa kuvernöörin kuulustelussa, mutta tällä kertaa hänet päästettiin vapaaksi.³⁷³ Tässä vaiheessa Adolf Florin oli kiertänyt vankilassa, Luostassa ja kuulusteluissa jo 15 vuotta. Luultavaa on, että mies mainitaan kuulusteluissa niinäkin vuosina, jotka eivät kuuluneet tämän tutkimuksen otokseen.

Romanit esiintyivät kuulustelupöytäkirjoissa ryhminä tai perheinä, koska romanit kiersivät yleensä perhekunnittain. Muista kuulusteltavista poiketen romanien perhekuntaan kuului usean sukupolven edustajia tai useampi perhe. Suvun ja perheen tiivis yhteys oli romanikulttuurin perusta, ja oman ryhmän hyväksyntä tai arvostus oli romanien

³⁶⁹ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

³⁷⁰ Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1860–1873 & 1874–1879. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

³⁷¹ Nygård 1998, 98–103, 108, 111.

³⁷² Ymmärrys romanietnisyydestä nousi vahvasti esille 1860-luvulta eteenpäin. Pulma 2006, 53–55.

³⁷³ 10.10. & 25.10.1870. Kansliförhörs Protokoll för år 1866–76. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876; 7.12.1884. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA; Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1874–1879. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

keskuudessa hyvin tärkeää. Kiinteää ryhmäidentiteettiä korostettiin puhumalla romani-kieltä ja pukeutumalla omaleimaisesti.³⁷⁴ Yhteenkuuluvuuden tunne kesti myös tuomiot, ja työkomppaniasta karattiin yhdessä. Vuonna 1870 kahdeksi vuodeksi tuomitut Karl Lindgren sekä Gabriel ja Karl Långström karkasivat Luostan työkomppaniasta. Karkuriporukassa olivat myös 16- ja 19-vuotiaat veljekset Petter ja Henrik Antikainen, joita ei mainittu mustalaisiksi. Nämä viisi miestä löydettiin nopeasti ja palautettiin takaisin komppaniaan.³⁷⁵

Romaniperheen kontrolli oli jatkuvaa ja erittäin pitkäaikaista. Heitä kuulusteltiin ensin yhdessä vanhempiensa kanssa, sitten itsenäisinä aikuisina tai oman kasvavan perheen kanssa. Lopulta heidän lapsensa joutuivat vanhempiensa mukana kuulusteluun. Vankilat ja lääninkansliat useilla paikkakunnilla tulivat iän karttuessa tutuiksi. Miika Tervonen on huomannut, että romaneihin on suhtauduttu ennen ja nyt vihamielisesti ilman mitään sen suurempaa syytä. Romanit ovat ikään kuin ”*syllisiä, kunnes toisin todistetaan*”.³⁷⁶

Nuorta Alexander Hagertia kuulusteltiin Kuopion lääninkansliassa pariin otteeseen vuonna 1870 varastelusta ja kiertelystä epäiltynä. Nuorukaisen kotipaikka oli epäselvä, mutta lopulta hänet merkittiin leppävirtalaiseksi. Varastelua ei saatu näytettyä toteen, eikä merkkejä pahantapaisuudesta löydetty ja siksi hänet päästettiin vapaaksi. Samalla kertaa kuulustelussa olivat myös Albertina ja Fredrika Hagert, joista sairaalloiseksi määriteltä Albertina oli ilmeisesti Alexanderin äiti. Albertinaa oli varoitettu kuulusteluissa jo useaan kertaan ainakin vuodesta 1860 lähtien. Fredrika tuomittiin Lappeenrannan kehruhuoneeseen kiertelevän elämäntavan ja haureusepäilyjen vuoksi. Alexander äiteineen vapautettiin ja he muuttivat muutama vuosi tämän jälkeen Sortavalaan, josta Albertina lähetettiin kuulusteltavaksi Kuopioon vuonna 1880. Alexander vaihtoi Sortavalaan muutettuaan nimensä Johan Bollströmiksi. Alexander ja hänen vaimonsa Helena passitettiin vanhalle kotiseudulle kiertolaisuudesta pidätettynä vuonna 1885. Lapsia heillä ei tiettävästi ollut. Pariskunta vapautettiin, mutta kontrolli jatkui tämän jälkeenkin ja neljä vuotta myöhemmin Helenasta otettiin valokuva irtolaisrekisteriin, aviomiehen valokuvavuodesta ei ole säilynyt tietoa. Alexanderia ei tutkitulla ajalla tuomittu yleiseen työhön.³⁷⁷

Romanien kohtelu irtolaiskuulusteluissa riippui sekä henkilön omasta menneisyydestä että kuvernöörin suopeudesta. Kuvernööri Samuel H. Antellin aikana 1862–1866 mustalaisten kohtelu oli lievempää³⁷⁸, mikä Pulman mukaan poikkesi muiden virkamiesten näkökannoista. Antell ei uskonut pakkotyöhön tai mustalaisten kolonisoimiseen Siperiaan, vaan päinvastoin paikoilleen asettumiseen ja kasvatukseen. Kuvernöörin mukaan kiertelevät mustalaiset eivät suhtautuneet suopeasti talollismustalaisiin ja siksi paikoilleen asettautuneita piti tukea esimerkiksi lasten koulutusmahdollisuuksilla.³⁷⁹

Alempien virkamiesten näkemys romaneista ei ollut sopusoinnussa kuvernöörin mielipiteen kanssa,³⁸⁰ ja laillisen suojeluksen omaavia mustalaisia lähetettiin lääninvankilaan vain tullakseen palautetuksi kuvernöörin määräyksellä heti takaisin kotipaikkakunnalleen. Näyttää siltä, että mustalaisten kohtelusta nousi eräänlainen arvovaltakysymys. Vuonna 1864 Edvard Grönfors seurueineen joutui epäiltyinä irtolaisina Kuopion lääninvankilaan

³⁷⁴ Huttu 2005, 342–343.

³⁷⁵ 24.10.1870. Kansliförhørs Protokoll för år 1866–76. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. Kuopion läänin hallitus. Kanslia. JoMA. Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1860–1873. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

³⁷⁶ Tervonen 2009, 82.

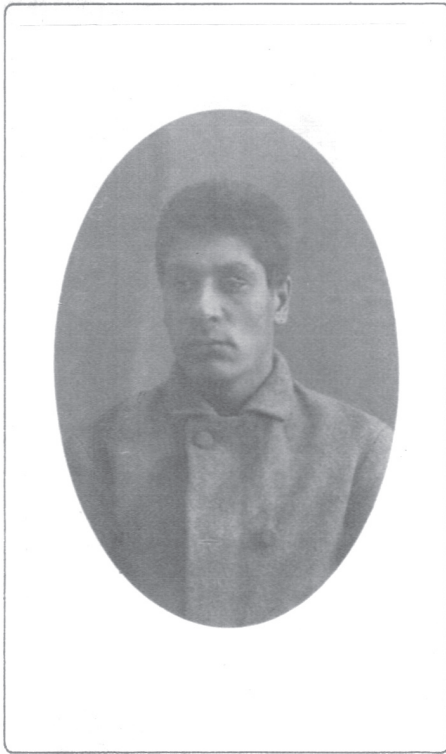
³⁷⁷ 4.1. & 25.6.1860, 8.1. & 17.1.1870, 7.2.–12.2.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

³⁷⁸ Työkomppanian työpäiväkirjat 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

³⁷⁹ Pulma 2006, 60–62.

³⁸⁰ Pulma 2006, 63.

kaksi kertaa. Tammikuussa ”Johan Tuovisen torppaan Savilahdella tuli mustalaisjoukko, neljä miestä, viisi naista ja kaksi lasta. Joukkiolla ei ollut mitään todistuksia tai passeja ja epäiltiin, että joukko alkaa varastella. Nimismies Otto Forsberg lähetti koko ryhmän läänin vankilaan odottamaan kuvernöörin päätöstä. Hän myös uskaltautui takavarikoimaan heiltä neljä huonokuntoista hevosta ja kolme rekeä.”³⁸¹ Joukko päästettiin kuulustelua seuraavana aamuna vapaaksi, koska heillä oli laillinen suojelus kotipaikkakunnallaan Pielavedellä.³⁸² Edvard ja Alexander Grönfors olivat liikkeellä jälleen lokakuussa, ja taas heidät otettiin kiinni ja lähetettiin kuulusteluun. Kuvernööri vapautti heidät toisellakin kerralla. Tällä kertaa kuvernööri nuhteli nimismiestä lähettämästä kuulusteluun henkilöitä, joilla on jo laillinen suojelu. Tämän jälkeen Grönforseja ei kuulustelupöytäkirjoista löydy.³⁸³

Kuva 2. Alexander Hagert
Kuvan takana teksti: Alexander Hagert
eli Johan Bollström

Kuva 3. Helena Nyman
Kuvan takana teksti: Helena Nyman
452/1889

Lähde: Saapuneet kirjeet 1883–1887. Salaisten asiain diaarit. Kuopion lääninkanslian I arkisto. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

³⁸¹ 19.1.1964. VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

³⁸² 19–20.1.1864 kuulusteltiin Pielavedellä kirjoilla olleet Karl Hagert ja hänen siskonsa Lovisa ja Agatha Hagert lapsineen sekä Edvard Grönfors ja veljet Alexander sekä Karl. Kolme muuta naista jäivät nimitömmiksi. VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

³⁸³ 8.10.1864. VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

Alexander Hagertin, hänen perheensä ja Grönforsien kuulustelut antavat vaikutelman, että irtolaispykälää käytettiin silloin, kun haluttiin päästä eroon henkilöistä, jotka eivät sopeutuneet tapoihin tai sääntöihin. Suhonen vihjaakin, että irtolaisasetusta tai -kuulustelua olisi käytetty aikanaan oman edun tavoitteluun tai mielivaltaisesti. Tällaisia yhteiskunnallisia instansseja saattoivat olla seurakunta tai kunnallislautakunta.³⁸⁴

4.3 Köyhät ja vaivaiset

Kuopion läänin kuvernööri käsitteli tapauksia, joissa henkilöitä ei todettu irtolaislain vaan köyhäinhoidon piiriin kuuluviksi. Heidät lähetettiin vaivashoitolautakunnan huolehdittavaksi omille paikkakunnilleen. Varsinaisista ratkaisuista köyhäinhoitoon siirrettiin vain pieni osa. (Ks. liite 2.) Usein kävi niin päin, että paikkakunnan vaivashoitolautakunta lähetti joukon irtolaisia kuvernöörin kuulusteluun. Kyseiset henkilöt eivät olleet oikeutettuja vaivashuoltoon, jos heidät katsottiin työkykyisiksi. Miten köyhyys tai vaivaisuus erosivat irtolaisuudesta, ja miten köyhiä ja vaivaisia kohdeltiin?

Vaivaiset ja köyhät kiertelivät vuosisatojen ajan talosta taloon. Köyhien auttaminen perustui pitkään vapaaehtoisuuteen, kunnes köyhäinhoito järjestettiin kunnalliseksi 1700-luvun lopulla ja suurimmissa kaupungeissa aloitettiin köyhäinhoitoverotus.³⁸⁵ Seuraavan vuosisadan alussa vaivaisten määrä lisääntyi ja rahatalous tunkeutui mukaan maaseudun sosiaalisiin suhteisiin. Vaivaiset olivat enimmäkseen ruotuhoidon³⁸⁶ varassa, mutta köyhien lisääntyessä kunnat etsivät elätehoidosta keinoja kustannusten vähentämiseen. Elätehoitoon liittynyt vaivashuutokauppa sai kritikoilta jatkuvaa vihjailua orjamarkkinoista, ja ongelmaan oli etsittävä muita ratkaisuja. Myös turvattomia lapsia hoidettiin 1800-luvun alussa elätehoidolla.³⁸⁷ Kasvattilasten asema oli sama kuin palkollisella. Elätehoito oli turvattu vuoden 1805 palkollissäännöllä, jossa myönnettiin kasvattivanhemmalle verovapaus elänteelle otetusta lapsesta. Isännän valta lapseen oli tiukka; alle 3-vuotiaana hoitoon otetun lapsen tuli palvella kasvatusisäntäänsä 21-vuotiaaksi ja 8-12-vuotiaana otetun 18-vuotiaaksi.³⁸⁸

Ruotu- ja elätehoidon lisäksi 1700-luvulla rakennettiin sairaas- tai vaivaistupia, joista pitäjäläiset pitivät huolta. Tupiin sijoitettiin köyhiä, joita ei taloihin huollittu. Hoitopaikoista ei ole säilynyt lukumääriä, ja paikkakunnistakin on mainintoja vain satunnaisesti. Veikko Piiraisen tutkimuksen mukaan vuonna 1760 vaivaistaloissa oli 1344 henkeä ja hospitaaleissa 138 vaivaista eli noin 27% vaivashoidonsaajista. Laitoksiin sijoitettu väkimäärä väheni vaivaisten osalta 1700-luvun loppua kohden, kun taas Euroopassa suuntaus oli päinvastainen.³⁸⁹ Köyhäinhoidon laitostamista suunniteltiin Ruotsissa jo aiemmin ja Suomeen perustettiin hospitaaleja Seiliin, Helsinkiin (siirrettiin Hämeenlinnaan vuonna 1785) ja Kruunupyhyyn. Köyhäinhoidon muututtua kunnalliseksi hospitaalit muuttuivat lopullisesti sairaaloiksi. Siihen saakka vaivaisia tai köyhiä oli hoidettu niissä vain vähän.³⁹⁰

³⁸⁴ Suhonen 1994, 64.

³⁸⁵ Louhivuori 1905, 1–3, 7. Kunnallinen köyhäinhoito tarkoitti useimmissa kaupungeissa sitä, että köyhäinhoito järjestettiin erilleen kaupunkien hallinnosta seurakuntien tehtäväksi. Varsinaisena johtolimenä toimi täten kirkonkokous.

³⁸⁶ Pitäjän talot ryhmiteltiin ruoduiksi, joista kukin oli velvollinen elättämään pitäjänkokouksen sille määräämän köyhän tai joskus useammankin. Piirainen 1958, 31.

³⁸⁷ Valtio antoi elättilapsesta kasvatustukea, ja lapsi annettiin vähiten pyytävälle isännälle. Pulma 1987, 31, 66–67.

³⁸⁸ Pulma 1987, 30.

³⁸⁹ Piirainen 1958, 33–34.

³⁹⁰ Louhivuori 1905, 13–15.

Uusia valistuksen ja filantrooppisten aatevirtausten mukaisia vaivaishoitolakeja annettiin ensin Isossa-Britanniassa vuonna 1782 ja Hampurissa vuonna 1788. Näissä vaivaishoitotoiminta järjestettiin työn ympärille kasvatuksellisista lähtökohdista käsin. Suomen vaivaishoidon rauhallinen kehitys katkesi Suomen sotaan, jonka jälkeen uuden vaivaishoidon ajatukset levisivät Länsi-Euroopasta suomalaiseen yhteiskuntaan. Piirainen vihjaa isäntämaan vaihtumisen ja uuden poliittisen aseman nopeuttaneen uusien käsitysten leviämistä. Suomen hyväntekeväisyysliikkeen Piirainen näkee osana levinnyttä kansallistietoisuutta, jossa rahvas nostettiin uuteen valoon ja köyhyyttä kohtaan tunnettiin myötätuntoa.³⁹¹ Yhdenvertaisuuden ja filantrooppisten pyrkimysten rinnalla näen myös muita tavoitteita. Usko ihmisen jalostamiseen ja sosiaalisen käyttäytymisen muuttamiseen kasvatuksen avulla sopi niin kotimaisten kuin venäläistenkin vallanpitäjien välineeksi.

Kasvatuksen ja koulutuksen uskottiin vähentävän köyhyyttä ja kerjäläisyyttä. Kasvatus ja oppi nähtiin tarpeellisena jokapäiväisten askareitten suorittamisessa. Kasvatus ennaltaehkäisi ja korjasi ongelmia. *”Eihän kerjäläinen ole sillä autettu, jos hänelle annat ruokaa ja rahaa; se on häneltä pian kaikki pois ja puutos entisellään. Mutta herätä hänessä opin halu, anna hänelle oppia, tietoa ja taitoa, näytä hänelle, että hänki on Jumalalta asetettu mailmaan tekemään hänen töitensä.”*³⁹²

Ensimmäinen lainsäädännöllinen askel kohti uudenlaista vaivaishoitoa oli vuoden 1817 vaivaishoitoasetus, jossa uutena avustettavana ryhmänä mainittiin työkykyiset köyhät, joille tuli järjestää käsityötoimintaa vaivaisapua vastaan. Aiemmin heitä ei kelpuutettu vaivaishoidon piiriin. Vaivaiset ja raihnaat avuntarvitsijat määrättiin sijoitettavaksi vaivaistupiin tai laitoksiin saamaan elintarvike- ja vaateapua. Näin laitoksia pidettiin lähinnä työkyvyttömiä hoitopaikkoina. Kaupungit pyrkivät omalta osaltaan vähentämään kerjuuta omilla vaivaishoito-ohjesäännöillään.³⁹³ Louhivuoren mukaan Turussa ryhdyttiin ensimmäisenä valistuneiden mielipiteiden mukaiseen vaivaishoitoon ja sinne perustettiin köyhien työhuone jo vuonna 1823.³⁹⁴

Maaseudulla ruotuhoidon järjestäminen oli ensisijainen auttamiskeino, joten vaivaistupien perustaminen jäi varojen puutteessa vähäiseksi.³⁹⁵ Useaan pitäjään päätettiin perustaa laitos, joka kuitenkin jäi asian verkkaisen etenemisen vuoksi rakentamatta. Lisäksi kaupungeista saatiin vaivaishuoneista huonoa palautetta, joten asiaan suhtauduttiin epäilevästi. Perustetuissa laitoksissa työkykyiset olivat velvolliset tekemään hyödyllistä työtä. Heille oli opetettava kristinoppia. Lapsia sai sijoittaa laitoksiin vain väliaikaisesti.³⁹⁶

Vuoden 1852 vaivaishoitoasetuksessa luotiin avustusjärjestelmä, joka takasi köyhille oikeuden saada apua seurakunnilta.³⁹⁷ Apuun oikeutetuiksi katsottiin alle 16-vuotiaat orpolapset, mielisairaot, vammaiset, vanhukset ja köyhät tai vaivaiset. Ne, jotka kykenivät työhön, saivat edelleen apua vain työtä vastaan. Avustusten saajat katsottiin holhouksen alaisiksi eivätkä he saaneet muuttaa pois paikkakunnalta. Näin turvattiin yhteiskuntarauhaa ja selvennettiin rajaa irtolaisten ja köyhien välillä. Asetus lisäsi sekä avustettavien köyhien määrää että seurakunnan velvollisuuksia ja asetti köyhäinhuoltoveron pakolliseksi.³⁹⁸

Kyseinen vaivaishoitoasetus oli samana vuonna annettuun irtolaisasetukseen verrattuna suhteellisen lempeä. Onkin tärkeää tarkastella vaivaishoito- ja irtolaisasetusten noudattamista rinnakkain, niissä nimittäin jaoteltiin selvästi työkykyiset irtolaiset ja ilman omaa

³⁹¹ Piirainen 1958, 37–40.

³⁹² Maamiehen ystävä 15.9.1849 n:o 37.

³⁹³ Piirainen 1958, 42–43, 50.

³⁹⁴ Louhivuori 1915, 121.

³⁹⁵ Ruotujärjestelmästä tarkemmin Louhivuori 1915, 77–94.

³⁹⁶ Piirainen 1958, 51–55. Ks. myös Louhivuori 1915, 119–123.

³⁹⁷ Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus yhteisestä vaivaistenholhouksesta Suomen Isoruhtinaanmaassa 22.3.1852.

³⁹⁸ Pulma 1994, 60–61.

syitä olevat köyhät, vaivaiset sekä vanhat. Näillä kahdella asetuksella pyrittiin estämään kerjäläisten kiertely sekä irtolaisuuden haitat. Vaivashoitoasetuksen taustalla oli Ruotsissa vuonna 1839 valmistunut vaivashoitokomitean mietintö, jossa korostettiin vaivaisten oikeutta apuun, vapauteen ja armeliaisuuteen.³⁹⁹ Nämä vuoden 1852 kaksi asetusta olivat myös siinä mielessä merkittäviä, että ne käynnistivät laajamittaisen laitostamiskehityksen Suomessa. Vaivaisten hoitomuodoiksi esitettiin entistä vankemmin vaivaistalojen ja -huoneitten perustamista.⁴⁰⁰ Lisäksi kuulusteltavat irtolaiset täyttivät maamme vankilat äärimmilleen.

Mielipidekirjoitukset 1850-luvun sanomalehdissä käsitelivät usein köyhien asemaa, irtolaisongelmaa ja vankeinhoidon uudistamista. Vaivais- ja köyhäinhuoltokysymystä, joka kosketti osaksi myös irtolaisasiaa, pohdittiin sekä valtion hallinnossa että lehdistössä. Vuoden 1852 vaivashoitoasetusta kritisoitiin yleisesti. Katsottiin, että se määritteli avunsaajien piiriin liian laajaksi ja kannusti laiskuuteen. Toisaalta irtaimen väestön kysymystä ei pidetty vain yksilöiden poikkeavuutena, vaan irtolaisten ajateltiin olevan maatalouden kehittymättömyyden ja sen aiheuttamien ongelmien seurausta.⁴⁰¹ On muistettava, että köyhät ja vaivaiset eroavat käsitteellisesti irtolaisuudesta. Tämä liittyy laillisen suojelun hankkimisen ja saamisen tärkeyteen. Vaivaiset kuuluivat laillisen suojelun piiriin raihnaisuuden, vamman tai vanhuuden puolesta. Köyhyys taas oli taloudellinen tila, johon tilallisetkin huonoina aikoina saattoivat joutua. Usein kirkko, eli käytännössä paikallinen pappi tai kapalainen, takasi köyhille laillisen suojelun. Suomen köyhät olot, nopea väestönkasvu sekä ankara irtolaislainsäädäntö aiheuttivat yhä useamman ihmisen siirtymisen irtolaisten ryhmään. Ihminen katsottiin köyhäksi vain niin kauan kuin hän pysyi omassa kunnassaan tai kaupungissaan vaivais- tai köyhäintalon palveluiden ulottuvilla. Jos ihminen lähti kerjuulle, köyhyys oli rangaistavaa ja henkilöstä tuli irtolainen. Passiton kulkeminen toisessa kunnassa, luvaton muutto sekä kerjuu ja kiertely olivat lailla kiellettyjä.⁴⁰²

Yleinen keskustelu kannatti yksimielisesti työn osaa vaivais- ja köyhäinhoidossa⁴⁰³, vaikka pohdittiin, onko väärin vaatia köyhiä työskentelemään pelkällä ruokapalkalla⁴⁰⁴. Väärin tai ei, vastikkeetonta apua ei haluttu, eikä sitä ollut varaakaan antaa. Snellman huomauttikin, että *”kaikkien maitten kokemus on osoittanut, että vaivashoito, johon ei liity pakollinen työ, on turhaa vaivaa.”*⁴⁰⁵ Ensi hätään köyhille oli tarjottava hätäaputoita, kunnes köyhäinhuoltolaitoksia saataisiin perustettua.⁴⁰⁶ Myöhemmin suurten nälkävuosien aikaan tätä periaatetta noudatettiin tarkoin; hädänalaisille järjestettiin hätäaputoita, joista työn palkan sai ruokana. Naiset, lapset ja vanhukset joutuivat työntekoon yhtäläillä kuin miehet. Nälkäisten joukkojen työvoimalla on rakennettu esimerkiksi monet Suomen rautateistä.⁴⁰⁷ Pohjoismaat olivat hätäaputoiden edelläkävijöitä, sillä Ison-Britanniassa työtömille ryhdyttiin järjestämään hätäaputoita vasta vuodesta 1886 lähtien.⁴⁰⁸

Kritiikki vaivashoitoa kohtaan lisääntyi 1860-luvun nälkävuosien jälkeen. Arvostelu kohdistui sekä lisääntyviin kustannuksiin että avunsaajien määrään. Vuonna 1879 saatiin uusi asetus, joka noudatti Ruotsin ja Ison-Britannian mallia köyhäinhoidosta, jois-

³⁹⁹ Piirainen 1958, 63–64. Ruotsalaisesta köyhäinhuoltopolitiikasta Olofsson 1994, 555–600.

⁴⁰⁰ §29–33. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus yhteisestä vaivaistenholhouksesta Suomen Iso-ruhtinaanmaassa 22.3.1852.

⁴⁰¹ Ståhlberg 1893, 24–25.

⁴⁰² 5§. Armollinen Asetus laillisesta suojeluksesta ja kuinka suojeluksettomia persoonia menetettämän pitää. 14.1.1852.

⁴⁰³ Kyseisten termien voidaan katsoa tarkoittaneen samaa asiaa, sillä molemmille tarkoitettu apu oli samanlaista. Vaivaisetkin joutuivat työskentelemään ruokansa edestä vähäisestä panoksesta huolimatta.

⁴⁰⁴ Suomen Julkisia Sanomia 26.3.1857 n:o 24.

⁴⁰⁵ Snellman 1929, 137.

⁴⁰⁶ Olofsson 1994, 597–599.

⁴⁰⁷ Pulma 1994, 63.

⁴⁰⁸ Crowther 1983, 72.

sa vaivahoito jaettiin harkinnanvaraiseen ja pakolliseen hoitoon.⁴⁰⁹ Isossa-Britanniassa laki hyväksyttiin vuonna 1834 ja sen taustaideologeina olivat Jeremy Bentham ja Robert Malthus. Lain tavoitteena oli kehittää erilliset työlaitokset työkykyisille henkilöille sekä vammaisille, orvoille ja vanhuksille. Vain työkyvyttömällä oli oikeus vastikkeettomaan apuun. Liberalistinen laki kumosi muuttorajoitukset ja antoi mahdollisuuden työn ja tekijän kohdata toisensa. Jos työtä ei löytynyt tai jos perhe tai henkilö kaipasi apua, sijoituspaikkana oli työlaitos, jossa vallitsivat ankarat säännöt ja työpakko.⁴¹⁰ Aikaisempaan verrattuna siirryttiin kohti kurinalaisempaa vaivaishuoltoa.⁴¹¹

Isossa-Britanniassa köyhäinapua haluttiin antaa vain työtä vastaan. Siellä vastikkeettoman avun esteenä olivat työväenluokan alhaiset palkat. Jos rahallista köyhäin- tai elatusapua annettiin, se oli helposti saman verran kuin palkka. Työväenluokka oli jo muutenkin köyhää, ja köyhäinavulla olisi hädin tuskin pystynyt tulemaan toimeen, jos se olisi ollut vähemmän kuin palkka. Crowtherin tutkimuksen mukaan tämä oli yksi tärkeä syy Ison-Britannian köyhäinhoidon keskittymiselle työhuoneisiin. Rahallista köyhäinapua vierastettiin aikanaan Isossa-Britanniassa toisestakin syystä. Sen nähtiin edistävän köyhän väestönsosan kasvua entisestään, koska pienten lasten kuolleisuus väheni, mikä kasvatti väkimäärää.⁴¹² Väestönkasvun myötä avunsaajien nähtiin lisääntyvän. Kolmanneksi uskottiin, että köyhäinapua vähentämällä traditionaaliset köyhäinavun muodot nousisivat uudelleen käyttöön. Vanhemmat huolehtisivat lapsistaan ja aikuiset lapset vanhoista vanhemmistaan.⁴¹³

Suomessakin suurin osa työssäkäyvistä oli köyhyysrajan liepeillä.⁴¹⁴ Voiko tällä selittää laitostumiskehitystä? Ei haluttu eikä voitu antaa rahallista apua, koska se olisi viestittänyt kansalle, ettei työnteko kannata. Toinen vaihtoehto olisi ollut työntekijöiden palkkojen nostaminen. Tämä taas olisi asettanut maanviljelijät, tehtailijat ja yrittäjät vaikeaan asemaan. Suomi seurasi Ison-Britannian esimerkkiä köyhäinhoidon keskittämisestä laitoksiin ja pyrkimyksessä elatusavun lakkauttamiseen.

Suomessa vasta vuoden 1879 asetuksessa kehoitettiin jokaista kuntaa perustamaan työlaitos joko yksin tai yhteistyössä toisten kuntien kanssa. Työlaitoksen toimintaperiaatteita ei asetuksessa täsmennetty, ja kuntia pelottivat suuret kustannukset ja epätietoisuus työlaitosten toiminnasta. Asetuksen myötä Suomeen perustettiin kymmenkunta vaivaistaloa.⁴¹⁵ Köyhien ja vaivaisten hoito siirtyi hiljalleen seurakuntien vastuulta kunnille ja kaupungeille.⁴¹⁶ Vuoden 1879 asetus vapautti pappisluokan köyhäinhoidosta lopullisesti.⁴¹⁷

Köyhäinhoidon laitostuminen kiihtyi samalla kun huoltovastuu siirtyi seurakunnilta kunnille. Huolto byrokratisoitui, ja köyhistä tuli nimiä papereilla sekä taloudellinen menoerä. Aikaisemmin seurakunnan huolto tarkoitti hoidon säilyttämistä suvulle ja perheelle, tai hoito henkilöityi tiettyihin ihmisiin. Parannuksena aiempaan tilanteeseen voi pitää sitä, että hoitoa voitiin nyt kontrolloida paremmin. Aiemmin seurakunnille oli määrätty hoitovastuu, mutta ei sitä, miten hoito tuli järjestää.⁴¹⁸

⁴⁰⁹ Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus yhteisestä vaivaistenholhouksesta Suomen Isoruhtinaanmaassa 17.3.1879. Englannista haetuista vaikutteista suomalaisen köyhäinhoitoon Louhivuori 1915, 69–71.

⁴¹⁰ Jaakkola 1994, 111–112.

⁴¹¹ Piirainen 1958, 179–180.

⁴¹² Myös muita syitä oli, kuten bruttokansantuotteen kasvu. Crowther 1983, 15

⁴¹³ Crowther 1983, 12–13, 19.

⁴¹⁴ Parikka 1994, 56.

⁴¹⁵ Jaakkola 1994, 111–113.

⁴¹⁶ Köyhien ja sairaiden laitoshoidosta kirkon näkökulmasta Sandholm 1973.

⁴¹⁷ Sandholm 1973, 45.

⁴¹⁸ Louhivuori 1915, 39.

Valtiovallan edustajien kontrollimahdollisuudet vaivashoidossa lisääntyivät, kun köyhien hoidosta tuli osa julkista talouden hoitoa. Tämä kasvatti kuilun köyhien ja muun yhteiskunnan jäsenten välille. Vaivashoito laitostui, mutta toiminnan arvostus ei silti kasvanut eikä köyhien asema parantunut. Ruotuhoidon suosio vaivashoidon muotona perustui ajan perhekeskeisiin, yksilön oikeuksia vaaliviin ajatuksiin. Piiraisen mukaan tässä ajattelutavassa näkyi selvä muutos 1870-luvulla, jolloin siirryttiin kollektiiviseen huoltoon, jossa työnteko oli pakollista. Kasvatuskäsitys ja -usko säilyivät – edelleen ihmiset tuli kasvattaa hallitsevien yhteiskuntaluokkien käsitysten mukaan.⁴¹⁹ Myös suomalaisen köyhäinhoitoon vaikuttaneessa Iso-Britannialaisessa köyhäinhoitojärjestelmässä varmistettiin, että vain kaikkein epätoivoisimmat ja köyhimmät saisivat apua, muiden pitäisi etsiä työtä. Tämän vuoksi ei haitannut, että työväestö pelkäsi työhuoneita. Pelon aiheuttamisesta tuli yksi laitosten (piilotettu) tavoite.⁴²⁰

Jokaiseen pitäjään oli perustettava vaivashoidon asioita käsittelevä hallitus tai johtokunta, jota johti kirkkoherra. Johtokunta valvoi vaivaisten asioita kolmeksi vuodeksi kerrallaan nimitettyjen piirimiesten avulla. Maalaiskunnissa näitä nimitettiin kylänmiehiksi tai kaitsijamiehiksi. Heidän tehtävänä oli hankkia tietoja piirinsä vaivaisista ja ottaa vastaan avunpyyntöjä.⁴²¹ Vaivashoidon suorittamalla valvonnalla ennaltaehkäistiin ja ratkottiin sosiaalisia ongelmia. Varoituksella tai puhuttelulla korjattiin syntyneitä tilannetta. Kuvernööriä voitiin pyytää rankaisemaan, jos sille tuli tarvetta. Voi sanoa, että tutkitun ajan paikallisen kontrollin harava oli vähintäänkin mittava. Epäsosiaaliseen, irtonaiseen tai sopimattomaan elämäntyyliin hairahtuneet saatiin helposti haravoitua kontrollin kynsiin. Piirimiehet, papit, poliisit, viskaalit, vaivaisjohtokunnan jäsenet, lääkärit ja kuvernöörin virkamiehet yhdistettynä juoruihin, huhupuheeseen sekä kateuteen ja epäluuloon erilaisuutta kohtaan tekivät aikansa kontrollista tehokasta.

Uusista asetuksista huolimatta avustusten ja huollon saajien määrät lisääntyivät entisestään. Siksi 1800-luvun lopulla aloitettiin laajamittainen vaivaisväestön laitoshoido. Suomeen perustettiin köyhille tarkoitettuja pakkotyölaitoksia muun muassa Turkuun vuonna 1823 ja Mikkelin maalaiskuntaan vuonna 1868. Suonsaaren kunnallinen huoltolaitos Mikkelissä oli tarkoitettu pääasiassa työkykyisille tai työtä vieroksuville henkilöille tai perheille. Laitoksessa teetettiin maanviljelys-, talous- ja käsityötä. Lapsille opetettiin lukemista ja uskonoppia.⁴²² Kuopioon perustettiin Harjulan köyhäinhuone vuonna 1873. Varsinaista pakkolaitosta työkykyisille suunniteltiin myöhemmin.

Intolaiskuulustelut kietoutuivat yhteen paikallisen vaivaishuollon ja Harjulan köyhäinhuoneen kanssa. Samaan aikaan, kun perhe anoi apua vaivaishuollolta, perheenpäättä painostettiin kuvernöörin kanslian taholta hankkimaan työtä. Kuopiolainen Petter Korhonen, vaimo ja lapset Anders 7, Johan 4 ja Wilhelm 2,5 vuotta ovat vain yksi esimerkki perheestä, jonka toimeentuloa ja elämäntapaa selviteltiin. Perheen isän asemaa selviteltiin maaliskuussa 1880 kuvernöörin kansliassa ja muurarin ammattin osaavaa miestä kehoitettiin hankkimaan suojelu tai työpaikka kolmen viikon sisällä, muutoin hänet tuomittaisiin yleiseen työhön.⁴²³ Joko työ löytyi muualta tai mies vaihtoi uhkauksen vuoksi paikkakuntaa, sillä syksyllä Korhosen nimettömäksi jäänyt vaimo pyysi, että lapset otettaisiin Harjulaan. Avunpyynnön syynä oli, että perheen isä oli ”*seudulta tietämättömiin mennyt*”. Köyhäinhoitojohtokunta päätti, että lapset sai laittaa laitokseen, jos äiti tuli sinne itsekin,

⁴¹⁹ Piirainen 1958, 178, 401–411.

⁴²⁰ Crowther 1983, 17.

⁴²¹ § 5. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus yhteisestä vaivaistenholhouksesta Suomen Isoruhintaamaanmaassa 22.3.1852.

⁴²² Louhivuori 1915, 121.

⁴²³ 8.3.1880. Varaläänishteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1877–1880. Kuopion läänin hallitus. Kanslia. JoMA.

muutoin otettiin vain vanhin poika.⁴²⁴ Muutamaa vuotta myöhemmin Petter Korhonen ilmaantui takaisin Kuopioon, ja hänet tuomittiin vuodeksi yleiseen työhön Lappeenrannan työvankilaan. Vapautuessaan miehen käskettiin välittömästi etsiä itselleen työpaikka.⁴²⁵

Eräissä tapauksissa kuulusteltava henkilö todettiin vaivaiseksi, mielisairaaksi tai muutoin työkyvyttömäksi, ja kuvernööri määräsi hänet kotipaikkakuntansa vaivashoidon kontolle lähetettäväksi. Näitä henkilöitä ei sen jälkeen enää passitettu kuulusteluihin. Vuosina 1880–1885 työkyvyttömiä ei juurikaan lähetetty kuvernöörin kuulusteluihin. Tähän vaikuttivat vuonna 1879 voimaan tullut uusi köyhäinhuitolaki sekä vuoden 1883 irtolaisasetus, joissa kunnan ja valtion huolenpitotehtäviä pyrittiin selventämään.⁴²⁶ Vuonna 1885 kuvernööri totesi kaksi henkilöä vaivashoidon piiriin kuuluvaksi, toisen alaikäisyyden ja toisen vanhuuden vuoksi.⁴²⁷

Samat henkilöt saattoivat esiintyä useaan otteeseen sekä kuulusteluissa että Harjulan köyhäinhuoneen listoilla. Tammikuussa 1885 Harjulaan kirjattiin seppä Kalle Reinhold Rundgrén, joka samana syksynä käväisi kuvernöörin kuulustelussa, jossa mies sai varoituksen elämäntavastaan. Mies oli kansliassa tuttu jo aiemmilta vuosilta, sillä vuonna 1880 Rundgrén lähetettiin irtolaisena Viipurista Kuopion läänin kuvernöörille, joka antoi varoituksen ja kehotti miestä hankkimaan työpaikan tai suojeluksen. Kun mies ei välittänyt annetusta varoituksesta, tuomittiin hänet vuonna 1883 puoleksi vuodeksi yleiseen työhön.⁴²⁸ Rundgrén, elämäntavastaan ja ilmeisestä työkyvystään huolimatta, asui taas hoitolassa talvella 1887 muutaman kuukauden ja lähti omasta tahdostaan pois kesän kynnyksellä.⁴²⁹ Tämänkaltaisten henkilöiden tarinat kertovat, miten huono-osaisuus ja syrjäytyminen ajoivat ihmisen vuosikausia jatkuvaan kontrollin ja tarkkailun kierteeseen. Irtolaiskuulusteluista ei löytynyt viitteitä siitä, että irtolaiset tai köyhät olisivat itse hakenneet laitoksista ja vankilasta turvapaikkaa talven kylmien kuukausien ajaksi. Kesäisin kuulusteluja oli hieman enemmän. Luultavaa onkin, että kesäisin työtä oli paremmin tarjolla, joten jouten kuljeskelevat jäivät helpommin kiinni.⁴³⁰

Olivatko köyhät ja vaivaiset aikanaan poikkeavia? Selvästi kyllä. Vaikka käsitykset köyhyydestä ja vaivashoidosta muuttuivat, yhteiskunnallisessa keskustelussa esille nousseet liberaalit periaatteet eivät näkyneet uusissa asetuksissa tai käytännön toiminnassa. Edelleen oltiin taipuvaisia uskomaan, että köyhät olivat itse syyppäitä elämäntilanteeseensa.⁴³¹ Köyhät olivat jatkuvan tarkkailun alla, ja jos joku ei pärjännyt omillaan, hänet eristettiin yhteiskunnasta köyhäinhuoneeseen, jossa oli noudatettava viranomaisten luomia sääntöjä. Mielenkiintoista on, ettei esimerkiksi korkeaa ikää pidetty automaattisesti synnä sosiaalisen avun saamiseen ja itsensä elättämisen vastuusta vapauttamiseen. Vasta poikkeavuus, kuten avuttomuus tai köyhyys, antoi aiheen henkilön elämään puuttumiseen. Kuvernööri ja vaivashoidonhallitus piirimiehineen olivat aikansa poikkeavuuden tuottajia. Nämä keräsivät ja luokittelivat tietoja ihmisistä sekä leimasivat heitä päätöksillään erilaisiksi.

⁴²⁴ 6 §. Köyhäinhuoltojohtokunnan kokous 4.9.1880. Kirjeiden toisteet. Vaivashoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁴²⁵ 8.12.1885.Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁴²⁶ 4§. Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883.

⁴²⁷ 16.6 & 6.8.1885.Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁴²⁸ 5.11.1880 & 25.9.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1877–1880 & 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁴²⁹ Henkilöluettelot 1881–88. Kunnalliskoti Harjula. Kuopion kaupungin arkisto.

⁴³⁰ Esimerkiksi vuonna 1860 kuulusteltiin huhti-syyskuun aikana 60 % koko vuoden kuulusteluista. Kansliförhørs Protokoll för år 1860. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁴³¹ Hirvonen 2008, 38–39.

4.4 Alaikäiset

Kuulusteluissa tavattiin jonkin verran karkuteilla olevia nuoria. Nuoret liikkuvat yleensä ryhmissä tai pareittain. Nuorten kotipaikat ja vanhemmat selvitettiin, ja jos sellaiset löydettiin, heidät lähetettiin kotiin. Vuonna 1860 kuvernööri kuulusteli kymmentä 11–14-vuotiasta poikaa, jotka kiertelivät pitkin pitäjiä. Nuorten vanhemmat olivat lähikylien torppareita, renkejä ja talollisia, eli varsinaisesta irtaimesta väestä ei ollut kyse. Kuvernööri teki harvinaisemman päätöksen siitä, että nuoret piti ensin viedä ruokapöydän ääreen. Pitempimatkalaisille tarjottiin kyyti kotiin kieseillä. Ilmeisesti pojat olivat huonossa kunnossa ja nälkäisiä, koska muita vastaavanlaisia päätöksiä ei kuulusteluissa enää tehty.⁴³² Alle 16-vuotiaat turvattomat lapset luettiin yleensä köyhäinhoidon piiriin⁴³³, mutta tässä tapauksessa kuvernööri hoiti asian, koska pojat olivat muilta paikkakunnilta.

Alle 16-vuotiaiden lasten löytyminen kaukana kotipaikkakunniltaan oli yleistä.⁴³⁴ Köyhien perheiden oli laitettava lapset heti työhön, kun nämä siihen kykenivät. Oli tyypillistä lähettää lapset yksin kaupunkiin etsimään työtä.⁴³⁵ Lapset olivat työikään kasvaessaan perheelleen tärkeä taloudellinen resurssi ja mahdollisuus ansioiden lisäämiseen. Parikan laskelmien mukaan sekatyöläis- ja maataloustyöläisperheissä lasten yleinen työhönmenoikä oli vielä 1910-luvulla 10–12-vuotta. Lapset lähtivät sitä nuorempana työhön, mitä köyhempi perhe oli kyseessä. Joskus lasten työhönmeno tarkoitti vain siirtymistä toisen elatukseen, ts. palkka maksettiin elatuksena.⁴³⁶ Joskus lapsia lähetettiin laittomiin töihin, kuten tyttöjä prostituoiduiksi. Keväällä 1870 Anna Kaarakainen löydettiin kuopiolaisesta bordellista. Tyttö oli alaikäinen, joten hänet jätettiin rankaisematta ja lähetettiin kotiinsa Kiuruvedelle.⁴³⁷ Tämän kaltaiset tapaukset olivat harvinaisia Kuopion läänissä. Lapsiprostitutio oli Suomessa harvinaista.⁴³⁸

Huonommin kävi nuorille, joilla ei ollut omaa perhettä. Vuonna 1870 kuopiolainen Jekaterina Ratilainen oli kolmentoista vuoden iästään huolimatta ollut elättinä useissa eri perheissä. Koska perhe ei enää halunnut pitää tyttöä, kuvernööri lähetti hänet vaivashoitola-autakunnan huolehdittavaksi.⁴³⁹ Vuonna 1864 vain 12-vuotias Mina Florin tuotiin kuvernöörin kuulusteluun Iisalmesta. Tyttö sijoitettiin kasvattilapseksi Kuopioon Maria Nymanin luo (elätteille).⁴⁴⁰

Turvattomat lapset on katsottu 1500–1600-lukujen taitteesta lähtien osaksi köyhäinhoito- ja irtolaispolitiikkaa, sillä tällöin ryhdyttiin perustamaan huolenpito- ja sosiaalilaitoksia lapsille. Samaan aikaan irtolaisille perustettiin pakkotyö- ja rangaistuslaitoksia.⁴⁴¹ Laitosten perustamisen syinä nähdään toisaalta patriarkaalisen huolenpidon ja kasvatuksen epäonnistuminen, ja toisaalta keskitetyn valtiokoneiston vahvistumisen myötä tiukentunut väestön kontrolloiminen. Tietävästi ensimmäinen alaikäiselle nuorisolle tarkoitettu laitos perustettiin Amsterdamiin vuonna 1596. Laitos jaettiin kolmeen

⁴³² 1.3.1860. Kansliförhørs Protokoll för år 1860. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860. Kuopion läänin hallitus. Kanslia. JoMa.

⁴³³ Louhivuori 1915, 36.

⁴³⁴ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868. 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion läänin hallitus. Kanslia. JoMA.

⁴³⁵ Esimerkiksi Tampereella oli satoja lapsia, jotka olivat tulleet yksin kaupunkiin. Haapala 1986, 59.

⁴³⁶ Parikka 1994, 61, 63–64.

⁴³⁷ 20.5.1870. Kansliförhørs Protokoll för år 1866–76. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. Kuopion läänin hallitus. Kanslia. JoMA.

⁴³⁸ Häkkinen 1995, 98.

⁴³⁹ 8.4.1870. Kansliförhørs Protokoll för år 1866–76. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. Kuopion läänin hallitus. Kanslia. JoMA.

⁴⁴⁰ 18.3.1864. VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. Kuopion läänin hallitus. Kanslia. JoMA.

⁴⁴¹ Työlaitokset ja kasvatuslaitokset kulkivat pitkään saman hallinnon alla. Näin mm. Viipurissa.

eri osastoon. Varkaat ja kerjäläiset sijoitettiin oikaisuosastolle, erikoisosasto oli tarkoitettu vanhempien hylkäämille pojille ja epä säännöllistä elämää viettäneet naiset laitettiin kehuosastolle.⁴⁴²

Vuonna 1619 määrättiin jokaiseen Ruotsin valtakunnan kaupunkiin perustettavaksi lastenkoti. Turkuun esitettiin Pietari Brahen toimesta lastenkotia, mutta laitos jäi toteuttamatta. Tukholmaan sen sijaan perustettiin vuonna 1625 yhdistetty kuritus- ja lapsihuone. Laitos toimi pakkotyölaitoksena, jossa kaduilta kerätyt lapset valmistivat tarvikkeita armeijalle ja laivastolle. Kasvatuksellisen taustaideologiana oli lasten totuttaminen työntekoon ja kerjäämisen estäminen. Lapset olisi tullut antaa käsityöläisten oppiin heti heidän totuttuaan työntekoon, mutta laitoksen työtoiminnan pyörittäminen oli aluksi lasten kasvatusta tärkeämpää.⁴⁴³ Tukholman Suuri lastenkoti jäi laatuun ainoaksi.

Vuonna 1763 vahvistettu hospitaali- ja lastenkotiasetus muutti laitosten keskittymistä pelkkään työhön ja lisäsi koulunkäyntiä. Asetuksessa painotettiin kotikasvatuksen tärkeyttä niin taloudellisesti kuin kasvatuksellisesti, sillä lastenkodit olivat kalliita organisoita ja lapsikuolleisuus oli niissä korkea. Rousseulaisen maaseutuidealismien leviessä Eurooppaan lastenkoteihin liittyvät arvot muuttuivat ja työkasvatuksen tilalle astuivat uudet ihanteet. Suomen ensimmäiseen lastenkotiin, joka perustettiin Suomenlinnaan vuonna 1752, rakennettiin tupakkaviljelmä ja puutarha ja hankittiin opettaja. Laitos oli tarkoitettu sotilaiden lapsille. Ihan vastikkeettomasta avusta ei ollut kysymys, sillä tukea saaneet lapset olivat velvoitettuja palvelemaan manufaktuurissa tai tykistössä lastenkotiajankin jälkeen. Lastenkodin toiminta lopetettiin jo vuonna 1765.⁴⁴⁴

Ensimmäiset lastenkodit olivat osa 1700-luvun loppupuoliskon köyhäin hoitoa, jolla pyrittiin väestönkasvun turvaamiseen.⁴⁴⁵ Yläluokka oli huolissaan lapsikuolleisuudesta ja rahvaan kyvystä hoitaa lapsiaan kunnolla. Siksi lastenkodit nähtiin turvattomien lasten pelastajina. Lasten laitoshoidon huomattiin jo varhain juuri lapsikuolleisuuden takia kehnoksi. Niinpä kasvatukseen ja moraaliin liittyvät tavoitteet saivat lisää jalansijaa.⁴⁴⁶ Lastenhuoltotyön seuraavassa vaiheessa perustettiin työ- ja kasvatustiloksia, ensin Suomenlinnaan vuonna 1803 ja Viipuriin vuonna 1829.⁴⁴⁷ Uudenlaisissa kasvatustiloksissa lapset ja nuoret eristettiin aikuisista rikollisista ja irtolaisista. Mielestäni lasten ja nuoren erottaminen aikuisten tiloksista liittyy lapsuuden ”keksimiseen” yleisemmin. Aiemmin lapset olivat osa työvoimaa, mutta teollistumisen ja kaupungistumisen myötä uudenlaiset työt eivät enää sopineet lapsille. Syntyi joutilas aika ennen työelämää, eli lapsuus. Myöhemmin kansakoulusta tuli lasten työtä. Koulujen ja kasvatustilosten kehittämiseen vaikutti myös Rousseauin ajatus lasten luontaisten lahjojen kehittämisestä ja onnellisuudesta.⁴⁴⁸

Jean-Jacques Rousseaua pidetään yhteiskunnallisen kasvattamisen suurimpana puolesta puhujana. Kaikkia ihmisiä oli kasvatettava yhteiskuntaluokasta riippumatta, ettei kenestäkään tulisi taakkaa yhteiskunnalle.⁴⁴⁹ Rousseauin teos *Émile* oli käännekohta kasvatuksen historiassa.⁴⁵⁰ Kasvatuksen tuli tapahtua yksityiskasvatuksessa, jossa yksi kasvattaja

⁴⁴² Eräs oikeustapaus antoi syyntekijän tiloksen perustamiseen. ”Vuonna 1589 kieltäytyi näet Amsterdamin oikeusistuimien tuomitsemasta hirsipuuhun erästä varkauteen syyllistyneestä nuorukaista ja pyysi kaupungin viranomaisia ryhtymään toimenpiteisiin tällaisten yksilöiden toimittamisesta säännölliseen työhön, jossa he saattaisivat korjautua.” Saari 1961, 18.

⁴⁴³ Pulma & Turpeinen 1987, 13.

⁴⁴⁴ Pulma 1987, 18–20.

⁴⁴⁵ Tavoite siis sosiaalipoliittinen, ei kontrollipoliittinen tai kasvatuksellinen.

⁴⁴⁶ Pulma 1994, 42, 63–64.

⁴⁴⁷ Pulma 1987, 45.

⁴⁴⁸ Vehkalahti 2004, 16.

⁴⁴⁹ Virtanen 1944, 27. Salmensaari katsoi rousseaulaisen, filantropisen kasvatustilokseen koskevan ainoastaan herrasväkeä. Salmensaari 1915, 46–48, 80.

⁴⁵⁰ Bonsdorff 1923, 35.

uhrautuu sekä elää ja työskentelee kasvatettavan ihmisen tai pienen ryhmänsä kanssa. Johan Heinrich Pestalozzi omaksui Rousseauun aatteet syvemmin kuin moni muu aikansa filosofi ja jatkoi Rousseauun ajatuksia kasvatustieteen alalla.⁴⁵¹

Pestalozzia pidetään lastenkodin ja kasvatustieteen kehittäjänä. Hän perusti Neuhofiin vuonna 1775 kasvatustieteen köyhille lapsille ja myöhemmin Stanziin toisen laitoksen, joka oli tarkoitettu harhaantuneille lapsille.⁴⁵² Maatilan avulla Pestalozzi toivoi pelastavansa köyhiä lapsia vaikeuksista.⁴⁵³ Nuoret oppisivat maanviljelyä, puutarhanhoitoa ja kulttuuria, joka kohottaisi heidän elintasoansa. Pestalozzin mukaan köyhien lasten elinolojen tulisi laitoksessa ollessaan vastata tulevia ankaria oloja, ja asuinhuoneiden sekä makuupaikkojen piti olla vaatimattomia, sillä köyhä oli kasvatettava köyhyyteen. Pestalozzi omaksui työllä työhön kasvattamisen hengen kehittyvästä teollisuudesta. Hän tahtoi käyttää ihmisen ansaitsemaa tuottoa kasvatustieteellisenä välineenä. Kasvatustieteen kehittämät siveelliset ominaisuudet lisäisivät varmasti työtoiminnan tuottoa, mutta samalla nuoria ohjattaisiin hyvään ja kuuliaisuuteen.⁴⁵⁴ Rousseauun ajatuksista poiketen Pestalozzi arvosti kotikasvatusta ja etenkin äidin antamaa kasvatusta.⁴⁵⁵ Salmensaari näkee Pestalozzin suojelukasvatustieteen innoittajana.⁴⁵⁶

Turvattomia ja köyhiä lapsia koskevat asiat olivat 1800-luvun virkamiehistöille moraalinen ja kasvatustieteen kysymys. Pulman mukaan köyhyyttä ei pidetty ongelmana vaan luonnollisena olotilana, johon tuli puuttua siveellisen ja kristillisen kasvatustieteen avulla. Suomenlinnaan perustettu uusi työ- ja kasvatustieteen edusti uutta suuntaa lastenhoitotyössä, johon malli oli haettu Länsi-Euroopasta. Laitos jäi lyhytikäiseksi, koska vuonna 1829 Kylliälän tila annettiin vastaperustetun Viipurin työ- ja kasvatustieteen käyttöön ja Suomenlinnasta tehtiin tavallinen pakkotyölaitos. Mielenkiintoista on, että Suomenlinnan ja Viipurin kasvatustieteen laitokset kytkeytyivät edelleen aikuisten työlaitoksiin. Viipurissa lapsille tarkoitettu työlaitos toimi eri paikassa kuin aikuisten, mutta hallinto oli sama.⁴⁵⁷

Vuoden 1852 vaivaishoitoasetuksessa valtion kasvatustieteen verkostoa kehitettiin lähinnä suojelukasvatustieteen hengessä, eli huomio kohdistettiin pahantapaisiin tai kurittomien taipumuksien osoittaneisiin lapsiin.⁴⁵⁸ Alaikäisten pahantapaisten nuorten rikollisuuden ja yhteiskuntavastaisuuden syynä nähtiin huonot yhteiskunnalliset olosuhteet sekä kotikasvatustieteen puuttuminen. Valtion tuli korjata ja eliminoida huonot vaikutukset järjestämällä oikeanlaista kasvatustieteen avulla.⁴⁵⁹ Vuonna 1866 annettiin väliaikainen täytäntöönpanoasetus, jolla määrättiin alle 18-vuotiaat lainrikkoajat sijoitettavaksi kasvatustieteen laitokseen. Asetusta oli käytännössä mahdoton toteuttaa, sillä Suomessa oli vain yksi orvoille tarkoitettu lastenkoti.⁴⁶⁰

Valtion tuella perustettiin vuonna 1870 Turvattomien lasten kasvatustieteen yhdistys huolehtimaan huonosti hoidetuista lapsista. Aluksi tuettiin köyhien lasten koulunkäyntiä, mutta myöhemmin perustettiin pahantapaisille lapsille tarkoitettuja kasvatustieteen koteja. Elätehoitoa pidettiin edelleen hyvätapaisille lapsille sopivana vaihtoehtona. Kasvatustieteen kotien perustaminen oli hidasta ja jo perustettujen laitosten toiminta jäi useimmiten lyhytikäiseksi joko kurinpidollisten tai taloudellisten vaikeuksien vuoksi. Kasvatustieteen koteihin lähetettiin hyvin erilaista lapsijoukkoa. Kunnat lähettivät niihin orpolapsia, huonosti pidettyjä ja pahanta-

⁴⁵¹ Pestalozzi 1933, 188.

⁴⁵² Salmensaari 1915, 100.

⁴⁵³ Samalla Pestalozzi halusi pelastaa oman maatilansa taloudellisilta vaikeuksilta. Natorp 1926, 66–67.

⁴⁵⁴ Natorp 1926, 59, 67–69, 75–80.

⁴⁵⁵ Bonsdorff 1923, 36–37.

⁴⁵⁶ Salmensaari 1915, 100–101.

⁴⁵⁷ Pulma 1987, 32, 45.

⁴⁵⁸ Pulma 1994, 42, 63–64.

⁴⁵⁹ Pulma 1987, 107.

⁴⁶⁰ Ojakangas 1993, 30.

paisia lapsia. Vaikeuksista huolimatta ympäri Suomea syntyi useita kymmeniä kasvatuskoteja, jotka edustivat ensimmäisiä suojelukasvatuksellisia laitoksia Suomessa.⁴⁶¹

Kuopiolainen sivistyneistö esitti diakonissalaitoksen perustamista Kallaveden kaupunkiin jo vuonna 1860, mutta hanke jäi toteutumatta. Diakoniatyö saapui kasvatuksellisten virtausten myötä Suomeen Pietarin ja Viipurin välityksellä Saksasta, jossa ensimmäinen diakonilaitos perustettiin vuonna 1836 Kaiserswerthiin. Laitoksen toiminta perustui pietistisiin ajatuksiin, kuten kurinalaisuuteen, ehdottomuuteen ja kutsumukseen.⁴⁶² Kuopion tuomiorovasti Aron Gustaf Borg oli vierailut henkilökohtaisesti Kaiserswerthin laitoksessa ja innostunut köyhien avustustyöstä. Niinpä Pohjois-Savossa suunniteltiin diakoniatyötä ennen kuin sitä oli muualla maassa aloitettu.⁴⁶³ Käytännön diakoniatyö aloitettiin Suomessa vuonna 1867, jolloin Helsinkiin perustettiin diakonissalaitos, jossa toimi sairaalan lastenosasto ja turvattomien lasten lastenkoti. Vuotta myöhemmin, nälkävuosien pakottamana, perustettiin jonkin aikaa orpokotina toiminut diakonissalaitos Viipuriin. Diakonissalaitokset toimivat aluksi rouvasväenyhdistysten lahjoitusten turvin, mutta myöhemmin laitokset vakiintuivat osaksi kirkon toimintaa.⁴⁶⁴

Rouvasväenyhdistykset alkoivat 1800-luvulla kristillisestä lähimmäisen rakkaudesta harjoittaa hyväntekeväisyyttä. Pulma näkee rouvasväen yhdistyksien heräämisen taustalla kansallisen ja sosiaalisen heräämisen sekä naissivistuskysymyksen.⁴⁶⁵ Hyväntekeväisyysjärjestöt ja -ryhmät olivat erityisen kiinnostuneita köyhäinhoidosta. Crowtherin mukaan Isossa-Britanniassa hyväntekeväisyystyöllä oli tärkeä rooli erilaisten suljettujen laitosten yleistymisessä. Järjestöille laitokset olivat helppo ja konkreettinen tapa seurata oman työnsä onnistumista.⁴⁶⁶ Hyväntekeväisyystyön kautta vankein- ja köyhäinhoitoon tuli uusia muotoja, kuten ammattiopetus, työpalkka ja siviilien säännölliset vierailut sekä käsitöopetus lapsille, vammaisille ja vanhuksille. Hyväntekeväisyyden epäsäännöllisyydestä huolimatta se nosti köyhien työhuoneet ja muut laitokset yleisön tietoisuuteen. Niinpä laitosten standardit ja olot alkoivat yleisön painostuksesta kohota. Hyväntekeväisyystyön vaikutus ei ollut ainoastaan positiivinen, koska se lisäsi yhteisön mielivaltaista poikkeavuuden määrittelyä. Yksityisesti avustetut köyhät jaettiin kahteen eri ryhmään, niihin jotka ansaitsivat avun ja niihin, jotka eivät ansainneet.⁴⁶⁷

Suomessa yhdistykset puuttuivat erityisesti köyhien lasten koulutuskysymykseen, mutta lastenhuoltotyötä tehtiin myös ns. köyhien lasten työtuvissa. Nälkävuosien aikana osin valtion tuella toimineet laitokset tarjosivat lapsille ja heidän äideillensä ruokaa ja majapaikan työtä vastaan. Työkodit jäivät pysyviksi suuriin kaupunkiin, ja toiminnan vakiintuessa työkodit muuttuivat päiväkotimaisemmiksi ja alkoivat antaa ammattiopetusta.⁴⁶⁸ Hyväntekeväisyysjärjestöjen toiminta oli laitoskeskeistä kaikissa kaupungeissa. Yksityiset ja hyväntekeväisyysjärjestöt ylläpitivät lähinnä lastenkoteja tai lastenhoitoloita. Helsinkiin perustettiin vuonna 1860-luvulla lasten seimi, joka toimi suomalaisen lastentarhan uranuurtajana.⁴⁶⁹

Koska Kuopioon ei saatu perustetuksi diakonissalaitosta, säätyläisnaiset perustivat rouvasväenyhdistyksen vuonna 1860. Yhdistyksessä pohdittiin keinoja erityisesti lastenhuollon järjestämiseksi ja perustettiin lastenkotirahasto. Pääasiallisina toimintamuotoina

⁴⁶¹ Pulma 1987, 96–104.

⁴⁶² Pulma 1987, 43.

⁴⁶³ Väänänen 1975, 503.

⁴⁶⁴ Pulma 1987, 44.

⁴⁶⁵ Pulma 1987, 43.

⁴⁶⁶ Crowther 1983, 63.

⁴⁶⁷ Crowther 1983, 69–70.

⁴⁶⁸ Pulma 1987, 87–88. Väliaikaisia työhuoneita toimi ainakin Joensuussa, Ilimantsissa, Mikkelissä ja Savonlinnassa.

⁴⁶⁹ Pulma 1987, 90.

olivat köyhien naisten avustaminen käsitöillä ja Kuopion käsityökoulun perustaminen. Yhdistys ei saanut kuitenkaan perustettua lastenkotia.⁴⁷⁰ Kuopiossa hyväntekeväisyystoiminta oli naisten ainut mahdollisuus osallistua ns. viralliseen köyhäinhoitoon. Kaupunginvaltuustolle esitettiin vuonna 1883, että naisia voitaisiin valita vaivashoitohallitukseen, mutta esitys hylättiin juuri vaivashoitohallituksen vastustuksesta. Ensimmäinen naisjäsen valittiin vasta vuonna 1906.⁴⁷¹

Hyväntekeväisyysyhdistykset eivät pelkästään perustaneet uusia laitoksia vaan keksivät toimintaa jo olemassa olevien laitosten lapsille sekä kansakoululaisille. Toiminnalla oli kaksi tavoitetta: kasvatus ja lasten olojen parantaminen. Kuopion Puutarhayhdistys ryhtyi opettamaan Harjulan köyhäinhuoneen lapsille puutarhanhoitoa ja hyötykasvien viljelyä vuodesta 1889 lähtien. Harjulan täysikasvuiset asukit osallistuivat kasvimaanhoitoon kuntonsa mukaan. Suurin osa kerätystä sadosta myytiin, ja saadulla tuotolla tehtiin elinkorkosijoituksia osallistuneille lapsille. Loput sadosta otettiin Harjulan käyttöön tai säilöttiin talven varalle. Toimintaa jatkui niin kauan kuin lapsia sijoitettiin Harjulaan.⁴⁷² Puutarhaviiljelyn uskottiin parantavan ja monipuolistavan köyhien ruokavaliota sekä kehittävän heitä ihmisinä. Sakari Topelius kertoo Maamme-kirjassaan:

”Jos näet vaikkapa pienenkin, mutta hyvin hoidetun kasvitarhan, niin ajattelet: tuossa talossa on hyvä järjestys; tai jos näet kukkia köyhän mökin ikkunassa, niin tiedät siinä asuvan hyviä ihmisiä. Raa’at ja ilkeät ihmiset eivät rakasta kukkia. Laiskat ja huolettomat eivät välitä kasvitarhoista. Ihmisen luonne kuvastuu koko hänen ympäristöstänsä.”⁴⁷³

Missään vaiheessa lasten- tai kasvatuskodit eivät saaneet isoa jalansijaa turvattomien tai orpojen lasten huollossa. Elätehoito säilyi koko 1800-luvun ja Suomeen syntyi vain muutama lapsille tarkoitettu laitos. Lastenkoteja tai -laitoksia syntyi lähinnä kaupunkeihin,⁴⁷⁴ joten erityisesti maaseudun lapset olivat elätehoidon varassa.⁴⁷⁵ Laitostumissuuntauksesta lasten huollon kohdalla voidaan puhua vasta vuodesta 1893 alkaen, ja silloinkin vaivashoidon yhteydessä. Käytettiin näitä laitoksia lasten vastaanottokoteina, vaikkei pitkäaikaisesta sijoituksesta ollutkaan kyse.⁴⁷⁶

Suojelukasvatus nähtiin ratkaisuna nuorten ja lasten rikollisuuden hoitoon ja ehkäisyyn. Vuoden 1866 asetuksen jälkeen valtio ryhtyi valmistelemaan erillislaitosten perustamista alaikäisille rikoksenteijöille.⁴⁷⁷ Aiemmin toiminnassa olleet Kyllälän kasvatuslaitos ja Turvattomien lasten kasvatusyhdistyksen alaiset laitokset eivät riittäneet kuin kuntien lähettämien lasten hoitoon. Uudet kasvatuslaitokset sijoitettiin hallinnollisesti vankeinhoidon ylihallitukselle, kuten Kylläläkin ja niillä oli toiminnallisia yhteneväisyyksiä. Ensimmäiset vankeinhoidon alaiset kasvatuslaitokset perustettiin pojille vuonna 1891 Keravalle ja tytöille vuonna 1893 Vihtiin. Erillisten kasvatuslaitosten perustaminen

⁴⁷⁰ Julkunen 2000, 43.

⁴⁷¹ Kuriositeettina mainittakoon, että kyseinen henkilö oli Minna Canthin tytär Elli. Kahra 1956, 45.

⁴⁷² Kahra 1956, 59–60.

⁴⁷³ Topelius 1960 [1876], 104–105.

⁴⁷⁴ Lastenkodit perustettiin mm. Ouluun vuonna 1863, Jyväskylään vuonna 1868, Raahen vuonna 1872 ja Hämeenlinnaan vuonna 1875. Pulma 1987, 89.

⁴⁷⁵ Vuoden 1852 vaivaisasetus kielsi lasten hoidon yleisissä köyhäintaloissa. Sääntöä rikottiin Harjulassa vuodesta 1873 lähtien. Kahra 1956, 58.

⁴⁷⁶ Pulma 1987, 72.

⁴⁷⁷ Vasta vuoden 1889 rikoslaki sisälsi ajatuksen, että vain 15-vuotta täyttäneitä voitiin pitää rikosoikeudellisessa vastuussa. Tuomioistuimella oli mahdollisuus määrätä 7–14-vuotiaat kasvatuslaitokseen. Saari 1961, 15.

oli ensimmäinen askel pahantapaisten lasten ja nuorten pakkokasvatukseen. Pulma näkee suojelukasvatuksen teoreettisen pohjan nojaavan kriminaalipolitiikkaan.⁴⁷⁸

Koska tutkitulla ajalla ei ollut erillislaitoksia alaikäisille, kuvernööri sijoitti pahantapaisia tai pienistä rikoksista tuomittuja alaikäisiä Luostanlinnaan. Vuonna 1870 nilsiäläinen Henrik Antikainen joutui kuvernöörin kuulusteluun kolme kertaa. Ensimmäisellä kerralla nuorukaista varoitettiin ja käskettiin hankkimaan laillinen suojelus viipymättä. Reilun kuukauden kuluttua Henrik tuotiin kuulusteluihin uudelleen, koska hän oli lähtenyt luvatta kiertelemään kotipaikkakunnaltaan. Molemmilla kerroilla Henrik oli liikkunut muutamaa vuotta vanhemman veljensä Petterin, kanssa. Veli oli tullut tunnetuksi varkaana.⁴⁷⁹ Huolimatta siitä, ettei Henrik ollut osallistunut minkäänlaiseen rikolliseen toimintaan, hänet tuomittiin 16-vuotiaana kahdeksi vuodeksi yleiseen työhön.⁴⁸⁰ Ensikertalaiselle näin ankara tuomio oli harvinaista. Kahden vuoden kuluttua vapautumisesta tuomio uusittiin, ja syksyllä 1874 nuorukainen lähetettiin Luostaan kahdeksi vuodeksi pahantapaisena irtolaisena. Käsitys pahantapaisuudesta perustui Luostanlinnassa suoritettuun ensimmäiseen tuomioon, joka keskeytyi hetkeksi pojan karkaamiseen.⁴⁸¹ Nuorin komppaniaan tuomittu oli liminkalainen Anders Wäisänen, joka sai kahden vuoden tuomion vasta 14-vuotiaana. Vapautumisensa jälkeen Wäisänen ei ehtinyt olla kotipaikkakunnallaan kuin pari kuukautta, kun hänet tuomittiin irtolaisuudesta kahdeksi vuoksi Luostaan. Tyypillistä olikin, että alaikäiset tuomitut päätyivät kuulusteluihin ja komppaniaan toistuvasti. Useat heistä saivat kolme tai neljä tuomiota pelkästään tutkitulla ajalla.⁴⁸²

Mielenkiintoisena yksityiskohtana alaikäisistä on mainittava heidän ikänsä epämääräinen merkintä Luostanlinnan vankiluetteloihin. Ensimmäisellä kerralla tuomitun iän kohdalla oli merkintä tuntematon (*okänd*), ja henkilön alaikäisyyden huomasiin vasta toisesta tuomiosta. Kesällä 1871 Johan Fyhr lähetettiin Messukylästä työskentelemään Luostaan kuudeksi kuukaudeksi irtolaisuuden vuoksi. Sama henkilö tuomittiin toiskertalaisena kahdeksi vuodeksi Luostanlinnaan vuonna 1873. Toisella kerralla vankiluettelossa oli merkintä 18-vuotias irtolainen.⁴⁸³ Tämä menettely on niin yleinen, että se näyttää tarkoitukselliselta. Miksi alaikäisten ikä salattiin? Oli tyypillistä käsitellä alaikäiset rikolliset tai irtolaiset yhdessä aikuisten kanssa, koska vasta 1890-luvulla alkanut suojelukasvatus erotti alaikäisten rikollisten huollon erilleen.

Luostanlinnassa noudatettiin samanlaista kasvatusmenettelyä kuin myöhemmin suojelukasvatuksen hengessä perustetuissa kasvatuslaitoksissa. Suojelukasvatus pyrki sekä rankaisemaan jo tehdyistä teoista että ehkäisemään tulevia. Tämän vuoksi kasvatuslaitokseen sijoitettiin pahantapaisia, jotka olivat potentiaalisesti vaarallisia yhteiskunnalle ja joiden luonne näyttäytyi vasta alkutekijöissään ikään kuin rikollisuuden oireena. Tottelemattomuus, laiskuus, kerjääminen, valehtelu tai onania olivat eräitä pahantapaisuuden ilmenemismuotoja ja todennäköisen rikolliskokelaan tunnusmerkkejä. Kasvatuslaitokseen tuomitseminen ei edellyttänyt varsinaista lain rikkomista, vaan rikollisten taipumusten omaaminen tai kunnialliseksi tunnetun henkilön, kuten papin tai opettajan, lausunto

⁴⁷⁸ Suojelukasvatusideologia oli kansainvälisesti lähinnä oikeustieteilijöiden kehittämää. Suomessa papit ja opettajat vaikuttivat suojelukasvatuksen kehittämiseen. Pulma 1987, 105–107.

⁴⁷⁹ Viranomaiset olivat taipuvaisia uskomaan huonojen taipumusten periytymiseen ja huonomaineisen leima siirtyi helposti saman perheen jäsenelle. Vehkalahti 2004, 69.

⁴⁸⁰ 7.9.&24.10.1870. Kansliförhörös Protokoll för år 1866–76. Varalääninsihtheerin kansliakuulustelu-pöytäkirjat 1865–1876. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁴⁸¹ Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrekptionsinrektning 1874–1879. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁴⁸² Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrekptionsinrektning 1860–1873 och 1874–1879. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁴⁸³ Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrekptionsinrektning 1860–1873. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

riitti laitokseen lähettämiseen.⁴⁸⁴ Pahantapaisuuden ehkäisyssä ja rankaisussa voikin nähdä samoja piirteitä kuin irtolaiskysymyksessä. Kumpikaan ryhmä ei saanut oikeudenkäyntiä tai puolustaa asiaansa. Molemmista käytettiin epämääräistä tuomiota, joka lisäsi ihmisen ahdistusta saamastaan tuomiosta ja antoi kontrolloivalle taholle mahdollisuuden mielivaltaan.

Saaren mukaan alaikäiset rikolliset nähtiin erityisesti korjaavan kasvatuksen kohteina. Lasten rikollinen ura oli ajallisesti lyhyt ja syy-suhteet sekä parannuskeinot nähtiin helpommin löydettäviksi.⁴⁸⁵ Ainakaan Luostanlinnassa alaikäisiin korjaava kasvatusta ei tehonnut, vaan päinvastoin kaikki alaikäisenä tuomitut päätyivät uudelleen laitokseen. Alaikäisten sijoittaminen aikuisille tarkoitettuun laitokseen merkitsi henkilölle siirtymistä aikuisten kulttuuriin. Nuoret imivät huonot vaikutteet helpommin kuin vanhemmat hoidokit. Laitoskulttuurista selviytyminen vaati fyysisiä, sosiaalisia ja psykologisia ponnisteluja, jotka saattoivat muuttaa nuoren persoonallisuutta pysyvästi.

Vuosisadan loppuun mennessä lapsille oli olemassa kolmenlaisia vaihtoehtoja: elätehoito, (suojaus)kasvatulaitokset sekä ensisijaisesti aikuisille tarkoitettut köyhäntalot, joihin sijoitettiin myös lapsia. Tässä tutkimuksessa keskityn Kylliälän kasvatulaitokseen, joka edusti ensimmäistä pitkäikäistä, varsinaista kasvattamiseen keskittyntä laitosta Suomessa.

4.5 Mielisairaot

Irtolaiskuulustelut osallistuivat mielisairauden määrittelyyn ja selvittämiseen. Erityisen hankalana tapauksena pidettiin kontiolahtelaista irtolaismiestä Yrjö Keinästä. Henkilöstä oli pöytäkirjoissa kymmeniä sivuja pitkä kertomus todistuksineen. 31-vuotias Keinänen oli ollut vuosia vakituudessa rengin työssä ja papin todistuksen mukaan täysin nuhteeton sekä *”autuuden opin ymmärryksellä käynyt Herran ehtoollisella.”* Miehen mielentilan selvittäminen alkoi syksyllä 1884, jolloin Keinästä epäiltiin murtovarkaudesta Winterin maatilalle. Mies löydettiin omasta tuvastaan varastettuihin naisten vaatteisiin *”eriskummaisesti”* puettuna, *”sillä hänellä oli ollut Neiti Winter’in aluvaatteita, monet joka lajista, tungettuna päällensä, yksi toisen päälle, Neiti Winter’in hattu päässä, yksi vaaterepale hamevaatteesta revittyä vyöksi ja vaimoväen huivi kaulassa”*. Toinen todistaja lisäsi tapahtumaan, että Keinäsellä oli ollut päälle puettujen vaatteiden lisäksi pussi täynnä hameita, huiveja ja alusvaatteita. Keinänen oli varastanut Winteriltä omaisuutta 480 markan ja 50 pennin edestä. Se oli aikanaan ollut suuri summa irtolaiselle, yli puolentoista vuoden palkka. Varastetuissa tavaroissa olivat kaikki neiti Winterin myötäjaisiksi varatut tavarat, peitot, tyynt ja vaatteet. Keinänen jätti varastamatta vain villasukat ja kintaat.⁴⁸⁶

Todistajan mukaan Keinänen, jonka hän oli tuntenut lapsesta saakka, oli aiemmin ollut aivan tavallinen mies, kunnes kolme vuotta aiemmin oli ilman syytä jäänyt pois työstä ja alkanut *”kulkien vaan ympäri, pidettyinä monista hulluna, toisilta laiskana ja pahailkisenä”*. Toisen todistuksen mukaan Keinänen oli mielentilaltaan täysin normaali. Oikeudenkäynnissä Keinänen oli täysin puhumattomana eikä antanut minkäänlaista selvitystä tai kommenttia asiasta. Lautakunnan mukaan Keinänen oli viime vuosina käyttäytynyt *”eriskummaisesti”* ja häntä oli pidettävä mielipuolena. Toisaalta osa todistajista kertoi miehen olevan täysjärkisen mutta *”pahakiirisen”*. Välipäätöksen mukaan Keinänen ei ollut *”aivan*

⁴⁸⁴ Ojakangas 1993, 31–32.

⁴⁸⁵ Saari 1960, 13.

⁴⁸⁶ Kronolänsmannen i Kiihtelysvara Distrikt Till Herr Guvernören öfver Kuopio län. 24.11.1884. Ote Kihlakunnan Oikeuden pöytäkirjasta 12.9.1884. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

selvässä mielentilassa ja tekemisistensä syyntakeinen, minkä vuoksi kihlakunnan oikeus näkee tarpeelliseksi määrätä vastaaja pidettäväksi koetus parannuksella.” Keinänen lähetettiin Kuopion läänin vankilaan odottamaan lääkärin lausuntoa ja kuvernöörin päätöstä sairaalaan lähettämisestä.⁴⁸⁷

Lääkäri totesi lausunnossaan Yrjö Keinäsen puheen osoittaneen vankeusaikana, ettei mies ollut järkevässä mielentilassa (*redig sinnesförfattning*). Mielentila oli ollut sekava jo hänen tehdessä murtovarkauden, josta häntä syytettiin. Lausunnon mukaan Keinänen ”*talat ofta fullkomligt obegripligt samt är både dag och natt mycket orolig*”.⁴⁸⁸ Keinänen oli henkisesti sairas ja tekoihinsa syyntakeeton, mutta yleisen turvallisuuden vuoksi häntä ei päästetty vapaaksi. Hänet toimitettiin kuvernöörille, joka vuoden 1883 irtolaislain mukaan määräsi Keinäsen kuudeksi kuukaudeksi yleiseen työhön.⁴⁸⁹ Keinästä ei lähetetty hoitoon, koska hän oli jo ollut lääninsairaalassa tutkittavana mielentilansa vuoksi.

Mielisairaitten hoidon kehittämisessä oli kyse valtion yleisen järjestyksen ylläpitoajattelusta. Vaaralliseksi katsotuista houruista tai väkivaltaisista hulluista haluttiin eroon.⁴⁹⁰ Henkisesti sairaat tuli ensisijaisesti sijoittaa laitokseen ja vasta toissijaisesti parantaa. Niinpä laitospöytäkirjat ovat keskeisesti vaikuttaneet suomalaisen psykiatria.⁴⁹¹ Vain yhteiskunnalle vaaralliset sijoitettiin laitokseen, koska paikkoja oli vähän. Sairaalaan kotiutuneiden mielisairaiden valvojiksi määrättiin nimismies, jonka tehtävänä oli taata järjestystä ja turvallisuutta yhteiskunnassa.⁴⁹² Yrjö Keinänen sijoitettiin vaarallisuutensa vuoksi yleiseen työhön, vaikka lääkärin mukaan mies oli mielisairas. Ilmeisesti muuta sopivaa sijoituspaikkaa ei sillä hetkellä löytynyt. Vuoden 1883 irtolaislain mukaan lääkärin tuli suorittaa tarkastus henkilön fyysisestä kunnosta ja soveltuvuudesta ennen yleiseen työhön tuomitsemista.⁴⁹³ Keinäsen tapauksessa lääkärin mielisairauden tarkkailuajan katsottiin riittävän lääkärintodistuksesta.

Mielisairaana tuntomerkkeinä pidettiin muun muassa alastomana esiintymistä tai seksuaalista poikkeavuutta. Ajan ihmiset eivät pystyneet mielessään käsittämään tällaisia asioita ja leimasivat ne hulluudeksi.⁴⁹⁴ Keinänen oli tavoiltaan poikkeava ja sen vuoksi epäilyttävä. Seksuaalinen poikkeavuus ei ainakaan Kuopion läänissä näyttänyt riittävän syyksi hoitolaitokseen lähettämiseen. Siitä rangaistiin yleisellä työllä. Keinäsen lisäksi aineistosta löytyi pielaveteläinen 22-vuotias Johan Wäyrynen, jota epäiltiin eläimeensekaantumisesta vuonna 1860. Pelkkä epäily riitti kuulusteluun lähettämiseen, ja siinä annettu tuomio piti Wäyrystä vuoden verran Luostanlinnassa ojentumassa.⁴⁹⁵ Eläimeensekaantuminen oli ankarasti rangaistu rikos sekä kiperä kriminaalipoliittinen ongelma, johon puututtiin uskonnollisista lähtökohdista käsin. Eläimeensekaantuminen oli lähinnä maatalousyhteisön poikien ja nuorukaisten ongelma. Irtolaiset, kerjäläiset tai vaivaiset eivät tyypillisesti sekaantuneet eläimiin.⁴⁹⁶

⁴⁸⁷ Kronolänsmannen i Kiihtelysvaara Distrikt Till Herr Guvernören öfver Kuopio län. 24.11.1884. Ote Kihlakunnan Oikeuden pöytäkirjasta 12.9.1884. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁴⁸⁸ Kronolänsmannen i Kiihtelysvaara Distrikt Till Herr Guvernören öfver Kuopio län. 24.11.1884. Ote Kihlakunnan Oikeuden pöytäkirjasta 17.11.1884. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁴⁸⁹ 2.12.1884. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁴⁹⁰ Pulma 1994, 64.

⁴⁹¹ Harjula 1996, 116–117.

⁴⁹² Nygård 1998, 196; Ks. myös Hirvonen 2004, 154–157.

⁴⁹³ 4§. Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883.

⁴⁹⁴ Nygård 1998, 94.

⁴⁹⁵ Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1860–1873. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁴⁹⁶ Keskisarja 2006, 7, 23, 122–123.

Vuonna 1885 Isak Tarvaista epäiltiin mielenvikaisuudesta. Hänet oli tuomittu aiemmin kahdeksi vuodeksi yleiseen työhön. Tämän jälkeen Isak oli ollut työssä mutta hän oli sairastunut ja saanut lähtöpassin. Tarvaisen äiti oli tällöin saanut suojeluksen vaivahoidolta, mutta miehen itsensä oli etsittävä uusi työ. Kuulustelupöytäkirjoissa ei mainita, miksi miestä epäiltiin mielenvikaisuudesta, vaan asian selvitys ja Tarvainen annettiin kunnallislautakunnan harteille.⁴⁹⁷ Miksi mielisairaiden tapauksissa noudatettiin irtolaislakia? Ilmeisesti yleinen työ toimitti Kuopion läänin mielisairaanhoidon virkaa ennen asianmuikaisten sairaaloiden perustamista alueelle.

Mielisairaalaan lähettäminen saattoi olla pitkän irtolaiselämän raju interventio tai päätepiste. Seilin hospitaaliin lähetettiin mielisairaitten joukossa irtolaistaustaisia naisia. Ahlbeck-Rehn nostaa esille tuomion pituuden epämääräisyyden; kehruuhuoneeseen lähetettiin vain määrätyksi ajaksi, mielisairaalassa hoitoaika oli epämääräinen, kenties vuosien mittainen. Hulluus sukupuolistettiin lääketieteen, kunnan ja yhteiskuntapolitiikan avulla, jopa niin että mieleltään terveet diagnosoitiin vääranlaisen seksuaalisuuden tai naiseuden perusteella mielisairaiksi. Naisen moraaliton käyttäytyminen saatettiin diagnosoida hysteriaksi tai joksikin muuksi mielisairaudeksi, vaikka tosiasiallinen laitokseen sijoittamisen syy oli sosiaalinen poikkeavuus.⁴⁹⁸

Läketieteellisesti mielisairautta alettiin käsitellä jo 1800-luvun alussa. Vuonna 1810 tehdystä mietinnössä kirjattiin lääkärin antaman hoidon tarpeellisuus ja muutama vuosi myöhemmin hospitaaleihin palkattiin ensimmäiset lääkärit. Vuonna 1840 annettiin asetus ”heikkomielisten holhouksesta ja paremmista laitoksesta heidän parantamiseksi”, jossa mielisairauden hoito liitettiin osaksi sairaalalaitoksen kehittämistä. Mielisairaajatettiin hoidollisesti parannettaviin ja parantumattomiin. Edellisille perustettiin Lapinlahden sairaala, jälkimmäiset sijoitettiin Seiliin.⁴⁹⁹

Päävastuu mielisairaista oli ollut pitkään seurakunnan vaivahoidon elimillä. Vuoden 1840 asetuksessa mielisairaiden hoidosta määrättiin isännät ja emännät ilmoittamaan mielisairaaksi tulleesta papille tai järjestysviranomaisille, jotka taas toimittivat tiedon kuvernöörille.⁵⁰⁰ Potilas lähetettiin kuvernöörin määräyksestä lääninsairaalaan. Piiraisen mukaan asetus pakotti pitäjät kiinnittämään huomiota mielisairaitten hoitoon. Tämä paransi mielisairaanhoitotilannetta, vaikka hoitopaikkoja oli jatkuvasti liian vähän.⁵⁰¹ Niistä potilaista, joille ei ollut tilaa mielisairaaloissa, määrättiin asetuksessa epämääräisesti ”*katsottaman, että hoito on huolellista ja inhimillistä*”. Päävastuuta ei määrätty seurakunnalle, eikä muillekaan, mutta piirilääkärin oli selvitettävä lääkintöhallituksen päällikölle, mikälaista hoitoa alueen mielisairaajat saivat.⁵⁰²

Kuopiossa kaupungin valtuuskunta osallistui mielisairaiden hoidon valvontaan yhdessä vaivahoidon johtokunnan kanssa. Vuonna 1879 valtuuskunta esitti, ”...*että Harjulan köyhäinhuoneessa tätä nykyä olewa mielipuolimies Johan Karttunen, joka väkivaltaisena on vaarallinen siellä pitää, olisi Harjulan kustannuksella saatava täkäläisen lasaretin hullujen osastoon...*”. Johtokunnan asiana oli pitää yhteyttä kuvernööriin, jonka luvalla Karttunen tuli saada ”hulluinhuoneelle”. Kuvernöörin päätöstä odotellessa mies pidettiin Harjulassa lukon ja puomin takana.⁵⁰³ Alkusyksystä, kun ”*Johan Karttunen (hullu) oli näyttänyt ole-*

⁴⁹⁷ 5.6.&30.6.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhalitus. Kanslia. JoMA.

⁴⁹⁸ Ahlbeck-Rehn 2006, 218–220.

⁴⁹⁹ Hans Kejerliga Majestäts Nädiga Förordning, angående sinnessjukte personers vård och förbättrade anstalter till deras botande 4.2.1840; Harjula 1996, 102.

⁵⁰⁰ Mielisairaista ja hoitoon lähettämisen tarpeen määrittelystä paikallisella tasolla Hirvonen 2008, 41–42.

⁵⁰¹ Piirainen 1958, 48–49.

⁵⁰² Sarvilinna 1938, 273–274.

⁵⁰³ 9§. Köyhäinhoitojohtokunnan kokous 21.7.1880. Kirjeiden toisteet. Vaivahoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

van parempi sävyinen, päätettiin pyytää kaupungin valtuuskunnalta että parannukselle pano saataisiin myöntää tuonnemmaksi.⁵⁰⁴ Mielisairaalaan lähettäminen oli sekä taloudellinen että hoidollinen asia. Niin kauan kuin mielisairaiden kanssa pärjättiin, eikä heistä ollut vaaraa muille, mielisairaala ei tarvittu. Karttusen tapaus kertoo mielisairauden määrittelyn vaikeudesta. Kuvernöörille luotettavin apu määrittelyssä oli lääkärintodistus. Lisäksi luotettiin vaivashoidon, nimismiehen ja papin lausuntoihin. Niin lääkäreiden kuin maallikoidenkin oli vaikea tunnistaa mielisairauden oireita. Mielisairaanhoidon historiaa tutkinut Hirvonen huomasi, että esimerkiksi kunnallislautakuntien esimiesten lausunnot mielisairaiden sen hetkisestä tilasta ja sairauteen johtaneista syistä olivat yhtä asiantuntevia kuin lääkäreiden.⁵⁰⁵

Kuopion läänin kuvernöörin kuulusteluissa poikkeavaksi leimattiin mielisairaat ja heikkomielliset. Edelliset lähetettiin parantumaan laitokseen (*kurhuset*) tai yleiseen työhön ja jälkimmäiset saivat heikkomiellisyyden vuoksi vapaan irtolaisen statuksen ja kuvernöörin suojeluksen. Kuulusteluista löytyi tarkasteluajalta kaksi mielisairauden vuoksi erityiseen parantolaan lähetettyä henkilöä. Näitä mielisairaita ei lähetetty lääninsairaalaan, koska silloin maininta olisi ollut lääninsairaala tai lääninlasaretti, kuten useimmissa tapauksissa.⁵⁰⁶

Mihin parantolaan Kuopion läänin mielisairaajat lähetettiin? Kuopion Niuvanniemen keskuslaitos aloitti toimintansa vuonna 1885, joten ennen sitä ainoat mahdollisuudet mielisairausasetuksen vuodelta 1840 mukaan olivat lääninsairaala, *Dårhuset vid Helsingfors* (Lapinlahti) ja Seilin hospitaali. Lisäksi asetuksessa kuvernööriä veloitettiin tiedustelevaan, oliko sairaalassa tilaa ja ilmoittamaan siitä asianosaisille.⁵⁰⁷ Lapinlahti oli ainoa laitos, jossa annettiin ”oikeaa” hoitoa (kur). Kuopiosta mielisairaajat toimitettiin hoitoon Lapinlahden mielisairaalaan eli Helsingin houruhuoneeseen. Seilin hospitaali oli tarkoitettu parantumattomia potilaita varten. Mielisairasta oli hoidettava ensin lääninsairaalas- sa, ja jatkohoitoa annettiin Lapinlahden mielisairaalassa. Jos potilasta ei voinut lähettää kotiseudulle, hänet lähetettiin Seiliin.⁵⁰⁸

Mielisairaiden hoitomuotoja oli neljä. Lääninsairaalassa annettiin Keinäsen tapaukses- sakin annettua koehoitoa (*provkur*). Lääninsairaaloihin oli määrätty perustettavaksi neljä hullujenkoppia mielisairaita varten. Jos hoitoa annettiin muualla asianomaisen lääkärin valvonnassa, kyseessä oli koetushoito (*försökelsekur*). Varakkaille potilaille oli mahdollista tarjota ns. sisäänottohoitoa (*intagningskur*), joka kesti lyhemmän aikaa kuin koehoito. Viimeinen vaihtoehto oli lunastus eli jatkohoito (*inlösekur eller vidare kur*), jossa sairas lähetettiin Seilin hospitaaliin loppuäksensä. Hänestä maksettiin laitokseen tullessa kertamaksu, jolla taattiin hoito tuleviksi elinvuosiksi.⁵⁰⁹

Kuopiolainen Wilhelmiina Hakkarainen lunastettiin 28 vuoden iässä Seiliin hospitaaliin Kuopion vaivashoidon varoilla vuonna 1874. Wilhelmiina oli maanviljelijän tytär, joka sai vuonna 1871 kokeiluhoitoa manian vuoksi kahden kuukauden ajan Kuopion lääninsairaalassa. Lääkäri katsoi hoidon tehonneeksi ja Wilhelmiinan parantuneeksi, niinpä hänet päästettiin takaisin kotiinsa. Kolmen vuoden kuluttua sairaus uusiutui, ja hänet

⁵⁰⁴ 7§. Köyhäinhoitojohtokunnan kokous 4.9.1880. Kirjeiden toisteet. Vaivashoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁵⁰⁵ Hirvonen 2008, 42.

⁵⁰⁶ 28.6. & 1.8.1860. Kansliförhörs Protokoll fö år 1860. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵⁰⁷ 18§. Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Förordning, angående sinnessjukte personers wård och förbättrade anstalter till deras botande 4.2.1840.

⁵⁰⁸ Turunen & Achté 1976, 25.

⁵⁰⁹ 2–10§ Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Förordning, angående sinnessjukte personers wård och förbättrade anstalter till deras botande 4.2.1840; Sarvilinna 1938, 272–273.

lähetettiin Seilin hospitaaliin.⁵¹⁰ Wilhelmiinan sijoitus Seiliin ei ollut elinikäinen, sillä jo parin vuoden kuluttua hänet mainitaan Harjulan köyhäinhuoneen kirjoilla. Wilhelmiina oli ennen Harjulaan sijoitusta saanut aviottoman lapsen, joka sijoitettiin äitinsä kanssa laitokseen.⁵¹¹ Hulluksi mainittu Wilhelmiina lapsineen sijoitettiin Harjulaan taas vuonna 1885 ja he asuivat Harjulassa vuoteen 1889 saakka.⁵¹² Mielisairauden perusteella Wilhelmiinalle annettiin mahdollisuus saada hoitoa vaivaishuoneessa.

Mistä mielisairauden ajateltiin aiheutuvan? Oppineiden keskuudessa oltiin asiasta erimielisiä, ja myös muilla oli asiasta mielipiteensä. Maallikoiden mielestä paha tai huono elämä, kuten Jumalasta luopuminen tai onania, aiheuttivat mielisairautta. Myös tunne-elämän heilahduksia, rakkautta, intohimoa, ylimielisyyttä tai kunnianhimoa pidettiin psykiatristen sairauksien syinä. Mielisairauteen painottuneiden lääkäreiden mielipiteet asiasta muistuttivat maallikoiden käsityksiä. Psykkisten häiriöiden syynä nähtiin henkilökohtaisia ominaisuuksia tai tapahtumia, kuten syyllisyyttä, mustasukkaisuutta, liiallista uskonnollisuutta, huolia tai koti-ikävää sekä yhteiskunnallisia syitä. Jälkimmäisiksi katsottiin puutteellinen kasvatus, poliittiset tapahtumat, köyhyys tai läheisten kuolemantapaukset. Oppineiden kesken käytiin keskustelua mielisairauksien elimellisistä ja psykologisistä syistä. Otaksumasta riippumatta käsitys mielisairauden aiheuttajasta ei vaikuttanut annettuun hoitoon. Mielisairauksia parannettiin pakko- ja pelotuskeinoin. Hoitomuotoina käytettiin oksennusviinikiveä, elohopeavoidetta, ulostuslääkettä, lämpimiä tai kylmiä kylpyjä sekä kuppaaamista. Muita pakkokeinoja olivat pakkopaidat, -käsineet, -muhvit, -tuolit tai sängyt.⁵¹³

Kaatumatautiset katsottiin kuuluvaksi mielenvikaisten joukkoon, tosin erityistapauksina. Vuoden 1763 hospitaali- ja lastenhuonejärjestyksen mukaan kaatumatautiset, joiden olo muiden joukossa oli pelottavaa tai vahingollista, tuli sijoittaa spitaalisten kanssa hospitaaleihin. Kaatumatautia pidettiin tarttuvana ja parantumattomana, eikä taudin syistä tai oireista ollut vielä 1800-luvulla tarkkaa tietoa, ja siksi suhtautuminen tautia kohtaan jatkui pelokkaana. Sairastuneet nähtiin luonnevikaisina ja mielenliikutuksille alttiina. Ärtisyyttä, itsekkyyttä, runsasta alkoholin käyttöä ja väkivaltaisuutta pidettiin kaatumatautisille ominaisina piirteinä.⁵¹⁴ Alkoholismi katsottiin 1800-luvulla mielisairaudeksi, olihan kyseessä ”juoppohulluus”.⁵¹⁵

Lapinlahden sairaalan hoito perustui aina 1900-luvun alkuun saakka sellijärjestelmään. Potilailla oli pienet, vankilamaiset huoneet, joiden pienet ikkunat sijaitsivat niin korkealla, etteivät potilaat päässeet huutelemaan ulos. Sairaalassa oli erikseen valvontaosastoja, kylpysaleja ja työhuoneita.⁵¹⁶ Kalle Achté myöntää, että vallalla oli käsitys, ”*että mielisairaalan tehtävänä oli eristää potilas terveistä ihmisistä, usein pysyvästikin. Näin mielisairaala toimi vankilan tavoin ja suojeli yhteiskuntaa sen vaaralliseksi katsomilta henkilöiltä.*” Ajatus useimpien mielisairauksien parantumattomuudesta vahvisti vankilamaista toimintaa, eikä hoitoyrityksiin tai tutkimuksiin panostettu.⁵¹⁷

⁵¹⁰ Till Fattigvårdsstyrelse i Kuopio 21.4.1874 n:o 81. Lääkäri G. Avellanin todistus. Oman kunnan viranomaisten ja toimihenkilöiden kirjeet 1873–1898. Kuopion sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁵¹¹ Wilhelmiina Hakkarainen ja poika Anders Harjulan köyhäinhuoneessa 1.1.–28.5.1877. Luettelo vaimoista ja heidän lapsistaan vuodelta 1877. Oman kunnan viranomaisten ja toimihenkilöiden kirjeet 1873–1898. Kuopion sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁵¹² Henkilöluettelot 1881–88. Hoidokkiluettelot 1874–96. Kunnalliskoti Harjula. Kuopion kaupunginarkisto.

⁵¹³ Achté 1974, 37–45.

⁵¹⁴ Harjula 1996, 107–109.

⁵¹⁵ Achté 1974, 74.

⁵¹⁶ Achté 1983, 109–111.

⁵¹⁷ Achté 1974, 191.

Suljettu laitos ei ollut ainut hoitomenetelmä mielisairaille mutta tehokkaimmaksi ja halvimmaksi katsottu. Laitosten etuina nähtiin lääkärinhoidon tarkkuus ja hallinnon helppous.⁵¹⁸ Muita hoitotapoja olivat yhdistetty laitos-perhehoito tai perhehoito.⁵¹⁹ Siirtola- tai kolonisaatiotyyppiset kokeilut yleistyivät 1800-luvun puolivälissä Ranskassa ja Isossa-Britanniassa. Näissä mielisairaajat asuivat maalaistaloissa, varsinaisesta mielisairaajasta erillään, tehden tavalliseen tapaan niitä töitä, joita he terveinä ollessaankin tekivät. Tämänkaltaisen toiminnan taustalla oli lähinnä taloudellisia, mutta myös inhimillisiä seikkoja. Suomessakin kannatettiin työtoiminnan osuuden kasvattamista mielisairaaloissa. Laitosten yhteyteen toivottiin farmeja, joissa rauhallisemmat potilaat saisivat oleskella ja tehdä työtä. Vuonna 1885 valmistuneessa Kuopion Niuvanniemen keskussairaalassa puutarhanhoito ja maanviljelys saivat suuremman roolin potilaiden kuntouttamisessa.⁵²⁰

Mielisairaaloihin kohdistettiin runsaasti kritiikkiä 1800-luvulla laitosten lisääntyessä. Epäiltiin, että laitosten ulkopuolella hoito olisi tuloksellisempaa, koska pitkät sijoitukset laitoksissa tylsistyttivät potilaita. Niuvanniemen laitos oli askel kohti humanimpaa mielisairaanhoitoa ja sellijärjestelmän purkamista. Potilaat sijoitettiin paviljonkeihin, joissa potilaat olivat ryhmittäin. Sellejä laitoksessa oli edelleen eristys- tai yksityistarpeisiin.⁵²¹

Niuvanniemen hoitomaksua pidettiin ainakin Kuopion kaupungin vaivashoidon mukaan liian kalliina. Harjulan köyhäinhuoneesta lähetettiin heti mielisairaalan perustamisen jälkeen neljä mielisairasta, mutta vain yksi heistä sai jäädä pitempiaikaiseen hoitoon, koska lääkintöhallitus ei myöntänyt alennusta tai vapautusta hoitomaksusta, eikä heitä ollut vaarallista hoitaa.⁵²² Myös Suhonen huomasi tutkimuksessaan, että eri viranomaistahot siirtelivät mielisairaita vankilan, vaivaishuoneen ja kotien välillä sen mukaan, mikä katsottiin taloudellisesti edullisimmaksi.⁵²³ Mielisairaita sijoitettiin Harjulaan Niuvanniemen sairaalan perustamisesta huolimatta.

Sairaalaan lähetetyt mielisairaajat kulkivat Kuopion läänin kuvernöörin kautta, ja heti ensimmäisenä toimintavuonna uuteen laitokseen siirrettiin useita aiemmilta vuosilta irtolaiskuulusteluista tuttuja henkilöitä. Yrjö Keinäsen asiaa käsiteltiin kuvernöörin kansliassa uudelleen kesällä 1885. Kiihtelysvaaran nimismies oli lähettänyt Keinäsen lääninvankilaan mielisairauden ja turvallisuusuhan vuoksi. Lääkärin lausunnon mukaan mies oli parasta sijoittaa vaivashoidon kustannuksella Niuvanniemen mielisairaalaan.⁵²⁴

Mielisairaalat erosivat työ- ja kasvatuslaitoksista sekä köyhille tarkoitetuista köyhäin- ja vaivaishuoneista potilaiden sosiaalisen taustan vuoksi. Jälkimmäisiin lähetettiin ainoastaan alempien sosiaaliryhmien jäseniä, mielisairaalaan kaikista sosiaaliryhmistä. Tasavertaisuus ei jatkunut sairaalan sisällä, vaan potilaat jaettiin aseman mukaan kahteen maksuluokkaan ja sijoitettiin eri osastoille. Yhteiskuntaluokka huomioitiin ruokailun yhteydessä, jotta sairaajat vahvistuisivat eikä päinvastoin.⁵²⁵

Mielisairaajat paranivat hoidossa vain harvoin. Jos potilas parantui sairaalassa, hänet oli palautettava kotipitäjäänsä takaisin. Mielisairaalahoidossa olleilla on havaittu saman-

⁵¹⁸ Taloudellinen säästäväisyys otettiin huomioon jo asetusten valmisteluvaiheessa. Uusien hoitomuotojen kehittäminen perustui taloudellisiin seikkoihin, ei humaaneihin tai lääketieteellisiin syihin. Mäkelä 2008, 38–51, 56.

⁵¹⁹ Perhehoito aloitettiin Seilin hospitaalissa vuonna 1887. Sarvilinna huomauttaa, ettei aikaisempaa elätehoitoa lasketa perhehoidoksi, koska hoitoa ei käytännössä ollut, eikä lääkärin tarkkailuakaan. Sarvilinna 1938, 514.

⁵²⁰ Sarvilinna 1938, 299–303; Hirvonen 2008, 32.

⁵²¹ Sarvilinna 1938, 301, 343.

⁵²² Kirjekonseptit 1885, n:o 11 & 16. Kirjeiden toisteet. Vaivashoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁵²³ Suhonen 1994, 60.

⁵²⁴ 27.6.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵²⁵ Sarvilinna 1938, 333.

kaltaisia yhteiskuntaan sopeutumisvaikeuksia kuin vankilasta vapautetuilla vangeilla. Lapinlahden sairaalan johtokunta saattoi maksaa köyhälle parantuneelle avustusta kaksi tai kolme tynnyriä viljaa, jos toimeentulon hankkiminen oli muutoin mahdotonta. Tästä huolimatta kunnat tai omaiset eivät halunneet kontolleen mielisairaalahoidossa ollutta. Ennakkoluulojen ja pelon takia mielisairaita jouduttiin joskus pitämään sairaalassa parantumisesta huolimatta. Lapinlahden sairaalassa pidettiin potilaita myös siitä syystä, etteivät nämä parantumisestaan huolimatta pärjänneet vapaudessa omin avuin.⁵²⁶

4.6 Sukupuolittautiset

Yksi irtolaisuuden kontrollia tiukentanut seikka oli ehdottomasti sukupuolittautien leviämisen pelko. Sukupuolittautien ehkäisyllä ei ollut suoranaista roolia työlaitosten perustamisessa, sillä laitoksista lähetettiin tautiset lääninsairaalaan hoitoon. Arno Forsiuksen mukaan

”kuppatauti aiheutti vaikeita tragedioita avioliitoissa ja perhekuntien keskuudessa. Sen lisäksi taudista tuli yhteiskunnallisesti moraalinen, sairaanhoidollinen ja taloudellinen taakka. Kansalaisjärjestöt ja useat viranomaiset pyrkivät lopettamaan prostituution ja saamaan ostetun rakkauden rangaistavaksi. Sairastuneet yritettiin saada lainsäädännön avulla pakolla hoitoon tartuntaketjun katkaisemiseksi, irtolaiset haluttiin sijoittaa työlaitoksiin ja sotilaat sekä laillisen prostituution ilotytöt pyrittiin saamaan terveystarkastusten alaisiksi.”⁵²⁷

Sukupuolittaudit ja käsitys niiden kantajista tai levittäjistä vaikuttivat olennaisesti irtolaisiin suhtautumiseen. Vaarallisten tautien, kuten sukupuolittautien, ajateltiin leviävän kiertelevän väestön mukana. Tämänkaltaiset uskomukset oli jossain määrin totta ja lääkintäviranomaisilla oli hyvä syy tarkkailla liikkuvan väestön terveydellistä tilaa tarkemmin. Nygårdin mukaan irtolaisten sairastuvuus suhteessa muuhun väestöön oli huomattavaa.⁵²⁸

Irtolaisten suosimilla urakkatyömailla, kuten Kuopion rautatien rakennustyömailla (1885–1889) ja Joensuun kanavatyömailla (1876–1877), sukupuolittaudit pääsivät leviämään nopeasti. Suurin osa työntekijöistä oli miehiä, joista prostituoidut saivat säännöllisiä asiakkaita. Urakaluontoisissa töissä työntekijöille ei järjestetty säännöllisiä tarkastuksia veneeristen tautien varalle. Kuppattartuntojen on todettu lisääntyneen ainakin Joensuun kanavan rakentamisen yhteydessä. Lisäksi Kuopiossa runsaasti lähialueen väkeä keränneet markkinat aiheuttivat tartunta-aaltoja.⁵²⁹ Prostituoituidut saattoivat vuokrata markkinapäiville huoneen jo etukäteen, sillä markkinat keräsivät potentiaalisia asiakkaita lähikunnista.⁵³⁰

Prostituutio nähtiin yhtenä tekijänä sukupuolittautien leviämisessä. Koska sitä ei uskottu voivan lopettaa, etsittiin keino prostituution kontrolloimiseksi.⁵³¹ Prostituoitujen levittämiä sukupuolittauteja ehkäistiin kaupunginlääkäriin säännöllisillä tarkastuksilla vuodesta 1875 alkaen. Tällöin luotiin sääntelyjärjestelmä, joka tarkoitti käytännössä pros-

⁵²⁶ Achté 1974, 53, 103.

⁵²⁷ Arno Forsius 2008. <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/syfilis.html>.

⁵²⁸ Nygårdin laskelmien mukaan irtolaisten osuus väestöstä oli niin vähäinen, että siihen nähden 1–6%:n osuus tartunnoista oli merkittävä. Nygård 1985, 138–139.

⁵²⁹ Poutanen 2005, 50–52.

⁵³⁰ Silpola 2008, 50. Markkinoilla esiintyvistä prostituutiosta myös Häkkinen 1995, 74.

⁵³¹ Hjelt 1873, 29.

tituutio-ohjesäännön luomista. Ammattiprostituoiduille annettiin tarkastuskirja, johon lääkärintarkastukset merkittiin. Jos henkilöltä löydettiin sukupuolitauti, kirja otettiin pois ja samalla lupa ”ammatin” harjoittamiseen mitätöitiin. Prostituutioon kontrolli kyettiin järjestämään tehokkaaksi sukupuolitautilakien avulla, ei niinkään aiemmillä irtolaisasetuksilla.⁵³²

Sukupuolitaudit olivat yleisimpiä alimpien sosiaaliryhmien keskuudessa, mutta tautia esiintyi myös muussa väestössä⁵³³. Taudit levisivät yhteiskunnan ylempiin luokkiin aviomiesten kautta. Sukupuolitautilien leviäminen saikin sivistyneistön kiinnostumaan prostituutiokysymyksestä 1800-luvun lopulla. Ajan sukupuolimoraalille oli tyypillistä, että miehille sallittiin tai suotiin esiaviolliset sukupuolisuhteet, kun taas naisen tuli avioitua olla neitsyt. Miehet kävivät prostituoitujen luona naimisissa ollessaankin erilaisista syistä.⁵³⁴ Erityisen aktiivisia sukupuolitautilasiassa ja prostituutioon vastustamisessa olivat erilaiset naisyhdistykset. Näiden mukaan sukupuolitauteja vastaan tuli taistella siveellisin keinoin ja pidättäytymisen kautta, ei kaksinaismoralistisen prostituutio-ohjesäännön avulla. Vuonna 1888 perustettiin komitea pohtimaan prostituutiokysymystä, ja ohjesääntöinen prostituutio lakkautettiin vuonna 1907.⁵³⁵

Kuopion läänin kuvernöörin kuulusteluissa sukupuolitauti tai sen hoito mainittiin, ja naisista, jotka kantoivat tautia ja joita epäiltiin haureuden harjoittamisesta, haluttiin päästä eroon. Syksyllä 1880 Hilda Lillberg palautettiin Kuopiosta omalle paikkakunnalle Maaningalle. Palautuksen yhteydessä mainittiin, että nainen oli saanut jo kaksi kertaa hoitoa sukupuolitautilleen.⁵³⁶ Irtolaiskuulustelujen varsinainen tehtävä ei ollut kontrolloida sukupuolitautilaisia, vaan selkeät tapaukset ja haureudesta epäillyt lähetettiin lääkärin tutkittavaksi. Sukupuolitautilien havaitseminen kuului kunnanlääkärien ja piirilääkärien toimenkuvaan. Kuulusteluihin joutuneista sairastuneista oli vähän, ja vain noin kahdella prosentilla henkilöistä mainittiin tai epäiltiin olevan veneerinen tauti.⁵³⁷ Poutasen mukaan suurin osa Kuopion läänin kuppaa ja tippuria sairastavista oli saanut taudin prostituoidulta⁵³⁸.

Yleisin sukupuolitauti oli kuppaa – syfilis. Lääkärit katsoivat taudin syiksi siveettömyyden, huonotapaisten naisten ja kuljeksivan väestön lisääntymisen. Nygårdin mukaan nimenomaan naisia syyllistettiin sukupuolitaudeista miehiä enemmän; irtolaisnaisten tautisuus paljastui paremmin, kun mahdolliset taudit tulivat ainakin synnytyksessä esille.⁵³⁹ Kansalaiset, jos lääkärinkään, eivät tienneet miten kuppaa tarttui. Taudin luultiin tarttuvan hengityksen ja kosketuksen välityksellä tai saunan lauteilta. Valistustyö sukupuolitaudeista aloitettiin 1900-luvun alussa.⁵⁴⁰

Kuvernöörin kuulusteluissa sukupuolitaudeista epäiltiin useimmiten miehiä.⁵⁴¹ Työnantaja saattoi ilmi antaa renkinsä sukupuolitaudista nimismiehelle, jos henkilö ei mennyt hoitoon vapaaehtoisesti. Sairaalan hoidosta myös karattiin. Vuonna 1885 renki Wilhelm

⁵³² Häkkinen 1995, 165–167; Silpola 2008, 21.

⁵³³ Nygård 1998, 73.

⁵³⁴ Häkkinen 1995, 86–100.

⁵³⁵ Häkkinen 1995, 167; Silpola 2008, 62–67.

⁵³⁶ 11.10.1880. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1877–1880. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵³⁷ 43 tapausta 1838 kuulustelusta eli 2.3 %. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵³⁸ Poutanen 2005, 46.

⁵³⁹ Nygård 1985, 133, 143.

⁵⁴⁰ Poutanen epäilee, että tartuntatavat on tiedetty, mutta häpeän vuoksi on keksitty jotain muuta kuin avioton sukupuoliyhteys. Poutanen 2005, 44, 48.

⁵⁴¹ Sukupuolitautiliepäily vuoksi sairaalaan lähetetyistä miehiä oli 67 % ja naisia 33 %. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

Majuri karkasi sairaalasta kesken hoidon. Mies ehti livahtaa Mikkelin läänin puolelle ennen kuin tuntematon kiertolainen havaittiin ja lähetettiin takaisin kotilääniinsä. Kuvernöörin päätöksellä hoitoa jatkettiin, ja miestä tuli tarkemmin vahtia, kunnes tauti oli hoidettu.⁵⁴² Naisten kohdalla aiemmin hoidetut sukupuolitaudit mainittiin, kun taas miesten aiempi hoito jäi kuulustelujen toistuttua mainitsematta. Sukupuolitauti katsottiin täten merkiksi naisen haureudesta ja se vaikutti kuvernöörin päätöksentekoon. Useimmiten tämänkaltaiset naiset tuomittiin kehruuhuoneeseen, eikä mahdollisuutta laillisen suojelun löytämiseen enää annettu.⁵⁴³

Kaikki kehruuhuoneeseen tai työkomppaniaan tuomitut lähetettiin aina lääkärin tarkastukseen, jossa työkyvyn lisäksi tutkittiin, ettei henkilöllä ollut sukupuolitautia. Tuomion täytäntöönpano siirtyi hoidon ajaksi. Jos taas henkilöllä havaittiin esimerkiksi Luostanlinnassa veneerinen tauti, lähetettiin hänet hoitoon Kuopioon ja tuomioaika lyheni hoidossakin. Vuosina 1878 ja 1879 ”kuppataudilta vaivattu ojennuslainen Henrik Hangelin lähetettiin mökkiläisen Erik Parviaisen yhdellä hevosella vietäväksi läänin linnaan Kuopiossa, josta hänet toimitettiin parannuksen alle”. Nämä kuljetukset saivat tarunhohdettua piirteitä silloisten rautavaaralaisten mielissä. Jos vanki oli pahamaineinen, kuten Hangelin, hänet vangittiin jalka- ja käsiraudoilla kuljetuksen ajaksi. Matkalle lähetettiin yleensä vain yksi vanginvartija, joten kiiivasluontoisimmat oli parempi pitää vangittuina.⁵⁴⁴ Sairaala toimitti täten pakkolaitoksen virkaa, ja osaa potilaista jouduttiin karkaami- suhan vuoksi pitämään kahlehdittuina.

Kuopion läänin alueen sukupuolitautiset hoidettiin Kuopiossa, Joensuussa, Nurmeksessa ja Tohmajärvellä. Kuopion lääninsairaalassa oli oma kuppaaosastonsa, jonka potilaat muodostivat puolet koko sairaalan potilaista. Vuonna 1885 kuppatautisosastolla oli 282 potilasta, ja potilasmäärät kasvoivat kohti vuosisadan loppua. Miespotilaita oli naisia enemmän – noin kaksi kolmasosaa potilaista.⁵⁴⁵ Laitoksessa oloaika saattoi muodostua pitkäksi, koska varsinaista hoitomuotoa kuppiaan ei ollut vielä keksitty. Keskimääräinen hoitoaika oli 44 päivää.⁵⁴⁶ Sukupuolitaudit olivat hyvinkin yleisiä, sillä vuonna 1883 Suomessa hoidettiin noin 5300 potilasta.⁵⁴⁷

4.7 Medikalisaatio poikkeavuuden tuottamisen taustalla

Tutkimuksen taustakehykkeeksi ottamani medikalisaatio sopii irtolaisten kohtelun kuvaajaksi, koska kyseessä on kontrollikeino, joka oli kriminalisoinnin vaihtoehto. Irtolaisia ei tuomittu oikeudessa, vaan hallinnollisella päätöksellä ja näin ollen he eivät olleet rikkollisia. Oikeus oli korvattu kuvernöörin kuulusteluilla sekä todistajalausunnot papin, nimismiehen ja lääkärin todistuksilla. Poikkeavuutta pyrittiin hallitsemaan poikkeavien luokittelulla, joka tapahtui kuvernöörin kuulustelussa. Poikkeavuuden kategorisoinnista ja korjaamisesta on myöhemmin tullut eri professioiden välinen valtataistelu, johon osallistuvat muun muassa lääkärit, juristit, sosiaalityöntekijät ja opettajat.⁵⁴⁸

⁵⁴² 29.10.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵⁴³ Mm. 6.7.1860 & 4.10.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860 & 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵⁴⁴ Kirjekonseptit 5.10.1878 & n:o 5 kuljetuskirja. Kirjekonseptit 5.1.1879. Kirjekonseptit 1860–1879. Kuopion läänin työkomppania. Kuopion lääninvankila. JoMA.

⁵⁴⁵ Poutanen 2005, 29–34.

⁵⁴⁶ Poutanen 2005, 63.

⁵⁴⁷ Nygård 1998, 72.

⁵⁴⁸ Tuomainen et al. 1999, 43; Myös Foucault 2000, 421; Nygård 1998, 190–192.

Poikkeavuusnäkökulman valitseminen tutkimukseen osoittautui oletettuaikin hedelmällisemmäksi, koska poikkeavuuden määrittelyyn ja tuottamiseen tarvittiin kuvernöörin lisäksi eriytyneitä ammattilaisia. Lääninsairaalan lääkäri toimi kuvernöörin apuna poikkeavuuden määrittelyssä. Sukupuolitautiset, mielisairaat ja heikot tai muutoin sairaita vietettiin sairaalahoitoon. Lääkärin lausunnon perusteella päätettiin jatkosta, terveet lähetettiin yleiseen työhön ja raihaat vaivahoitoon, sukupuolitautiset jäivät sairaalaan. Lääketieteellistä lausuntoa pyydettiin myös silloin, jos irtolainen oli muutoin poikkeava, esimerkiksi seksuaalisesti tai fyysisesti.

Kaitsijamiehet tai piirimiehet kunnissa, nimismiehet ja papit muodostivat kontrollikoneiston, joiden valvontatehtävä johti valvonnan kohteena olleet yksilöt poikkeavaa identiteettiä vahvistavaan kierteeseen.⁵⁴⁹ Kuvernöörin kuulusteluun lähettäminen oli riskien kartoitusta. Vain osa näistä ihmisistä katsottiin poikkeaviksi, jotka tuli sijoittaa laitokseen. Kuulustelulla pyrittiin ennaltaehkäisyyn ja tarkkailuun siitä, kuka saattoi tulevaisuudessa tulla pahantapaiseksi tai sairaaksi. Suurin osa kuulusteltavista pysyi epänormaalisti irtolaisepäilystä huolimatta jatkossa poissa kuulusteluista ja tämänkaltaisen kontrollin ulottumattomissa. Joskus ennakointi ei onnistunut, ja osa vapaaksi päästetyistä, hyvätapaisista ihmisistä joutui kuulusteluun myöhemmin uudelleen.

On tutkijoita, jotka pitävät medikalisaation syynä nousevaa keskiluokkaa. Aiemmin yläluokkien hallitessa sosiaalinen kontrolli oli vähäisempää, kun taas myöhemmin keskiluokan lisääntyessä ja vallatessa eri alojen asiantuntijuuden, horisontaalinen kontrolli lisääntyi.⁵⁵⁰ Väitteessä on perää, kun ajattelee, miten medikalisaatio lisää keskitason asiantuntijoiden tarvetta. Tällaisia ovat esimerkiksi opettajat, lääkärit, poliisit, laitoksien johtajat tai juristit. Tutkitun ajan kontrollia harjoittivat korkeassa tai keskitason asemassa olleet henkilöt.

Irtolaisuutta ja huono-osaisuutta hallitsemaan luotu kuulustelujärjestelmä määräsi henkilöiden arkeen liittyvistä käytännöistä ja mahdollisuuksista. Alimmissa sosiaalisissa asemassa olleiden rooli oli siten aktiivista sopeutumista sosiaalisiin rakenteisiin, elämisen ehtoihin ja omiin sisäisiin toiveisiin.⁵⁵¹ Monet sopeutumisen muodot, kuten prostituutio, kerjääminen, kiertolaisuus tai juopottelu, olivat enemmänkin aktiivista kuin passiivista vastarintaa olemassa olleita elinehtoja kohtaan. Näillä aktiivisilla toimilla pyrittiin kontrollin ja laitoksien väistämiseen, arkielämästä selviytymiseen ilman köyhänapua. Vallankäyttäjän näkökulmasta tämänkaltaisen toiminta nähtiin negatiivisena ja lakien vastaiseena. Niinpä aktiivinen toiminta johti hyvin usein irtolaiskuulusteluihin ja laitoksiin.

Huono-osaisten ja irtolaisten käyttäytymisen valvonta ei kohdistunut enää vain julkiseen kanssakäymiseen, kuten työntekoon tai jumalanpalveluksiin. Poikkeavien henkilöiden yksityinen elämä pyrittiin medikalisoimaan puuttamalla lasten kasvatukseen, kodin puhtauteen ja siisteyteen tai ruokailutapoihin.⁵⁵² Erilaisin säännöin valvottiin, miten kodista ja perheestä tuli huolehtia. Yksi medikalisaatioilmiön tunnuspiirteistä onkin biologisen ja sosiaalisen elämän valvonta ja hallinta. Tällöin elämä syntymästä kuolemaan nähdään erilaisten uhkien tai riskien ajanjaksoina.⁵⁵³

Kontrollikoneiston tarkastellessa yksilöitä poikkeavuusnäkökulmasta erilaisuus medikalisoitui ja pilkkoutui osaongelmiksi, kuten irtolaisuudeksi, köyhyydeksi tai mielisairaudeksi. Ongelmien määrittelyyn tarvittiin kasvavaa viranomais- ja ammattiautta-

⁵⁴⁹ Kiehelä 1997, 112.

⁵⁵⁰ Mayer 1983, 19.

⁵⁵¹ Häkkinen & Peltola 2005, 86.

⁵⁵² Esim. elatusavulla ei saanut ostaa sokeria. Johtokunnan kokoukset 19.12.1882, 27.1.&7.10.1885. Kirjeiden toistheet. Vaivahoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁵⁵³ Cohen 1985, 232.

jenverkostoa.⁵⁵⁴ Irtolaisasian medikalisoituminen ei ollut pelkästään lääketieteellistä. Medikalisaatiossa on viime kädessä kyse yhteiskunnan moraalisisista näkemyksistä, vaikka ilmiön oletettu tieteellisyys on hyvin hämäävää. Irtolaisten sosiaalisten ongelmien helpottamiseen luotiin pitkälle meneviä sosiaalisia ja taloudellisia uudistuksia. Irtaimen väestön lisääntymiseen johtaneet syyt ymmärrettiin jo 1800-luvun puolivälissä henkilöistä itsestään riippumattomiksi, mutta ongelma nähtiin silti henkilökohtaisena asiana. Siksi ”lääke” huono-osaisuuteen kohdentui lähinnä yksilöihin eikä yhteiskuntaan, ja poikkeavuuden medikalisoinnista tuli institutionaalisten järjestelyiden perusta. Kontrollijärjestelmän parantamisen tuloksena luotiin järjestelmästä riippuvainen marginaaliväestö. Vähitellen tämä johti koko yhteiskunnan laitostumiseen.

Tutkitun ajan poikkeavuuden määrittely kertoo jo alkaneesta muutoksesta sosiaalisessa kontrollissa. Suora repressiivinen kontrolli alkoi muuttaa luonnettaan epäsuoraksi ja vaikeammin näkyväksi. Poliisin, kuvernöörin sekä oikeuslaitoksen kurinpitotehtävät ja poikkeavuuden säätely alkoivat siirtyä vaivashoidon ja suljettujen laitosten viranomaisille. Kansalaisten kasvavassa luokittelussa voidaan nähdä piirteitä tulevasta sosiaali- ja hyvinvointivaltiota, jossa sosiaaliviranomaisten palvelut ja viranomaiset toimivat poikkeavuuden tuottajana ja syrjäytyneiden uran luojana sekä ylläpitäjänä.⁵⁵⁵

Irtolaisten ja huono-osaisten medikalisointi oli osin taloudellista. Poikkeavaksi katsottuja ihmisiä siirrettiin ensin hallinnossa ja sitten laitoksissa. Sijoitukselle oli löydettävä oikea (vastahakoinen) maksaja. Eräs medikalisaation taustatekijöistä on lisääntyvä taloudellisten tekijöiden korostaminen.⁵⁵⁶ Myös Christie nostaa taloudelliset tekijät vankeinhoidon jatkuvan lisääntymisen yhdeksi syyksi.⁵⁵⁷ Laitokset aiheuttivat taloudellisen oravanpyörän, jota ei voinut pysäyttää. Teknologian kehittäjillä, vankila- ja sairaalapalvelujen tuottajilla, on merkittäviä taloudellisia etuja sen suhteen, mikä määritellään poikkeavuudeksi ja mikä ei. Taloudellisen kasvun myötä huono-osaisuutta tai köyhyyttä pystyttiin konkreettisesti mittaamaan ja hallitsemaan.

Irtolaislakeja muutettiin ja lievennettiin vuosina 1865 ja 1883. Muutosten myötä useita ojennuslaitoksia lakkautettiin. Mihin nämä irtolaiset katosivat? Conradin ja Schneiderin mukaan kriminalisointi ja medikalisointi olivat vaihtoehtoisia kontrollimetodeja⁵⁵⁸. Irtolaislakien lieveneminen ja muuttaminen tarkoittivat laillisen suojelun ja epäsosiaalisuuden dekriminalisointia. Samaan aikaan irtolaislakien lieventämisen ja ojennuslaitosten lakkauttamisen kanssa perustettiin muita suljettuja laitoksia, kuten vaivashuoneita, nuorten kasvatuslaitoksia, mielisairaaloita ja vankiloita. Jatkossa pohdin, johtiko irtolaisuuden medikalisointi irtolaisuuden osittaiseen dekriminalisointiin ja muiden suljettujen laitosten perustamiseen.

⁵⁵⁴ Kiehelä 1997, 112.

⁵⁵⁵ Cohen 1985, 13–17; Kääriäinen 1994, 215–255.

⁵⁵⁶ Tuomainen et al. 1999, 70–77.

⁵⁵⁷ Christie 1993, 98–136.

⁵⁵⁸ Conrad & Schneider 1980, 252–254.

5 SULJETUT LAITOKSET POIKKEAVIEN PARANTAJAKSI

5.1 Kuulusteluista laitoksiin

Kuopion vaivashoidonhallitus lähetti kahdeksan naista ja yhden tyttölapsen elokuun lopulla 1870 läänin kuvernöörin kuulusteluun. Aiemmin naiset olivat saaneet määräyksen etsiä itselleen laillisen suojeluksen 14 päivän kuluessa.⁵⁵⁹ Koska suojelua ei ollut löytynyt, naiset saivat selvittää elämäntapaansa lääninkansliassa. Vaivashoidonhallituksella ja kunnallislautakunnalla oli mahdollisuus lähettää pahantapaiseksi epäiltyjä irtolaisia kuvernöörin kuulusteluun. Miksi vaivashoidon hallitus ei suostunut naisia enää auttamaan? Oliko heissä itsessään jotain erilaista vai oliko kyseessä lähinnä taloudellinen ratkaisu?

Passituksessa ilmoitettiin, että naiset oli otettu kiinni ja lähetetty kuvernöörille vuoden 1865 lain mukaan, kiertolaisuuden ja kevytmielisen elämäntavan vuoksi. Paheellinen elämäntapa antoi vaivashoidolle mahdollisuuden hylätä heidät köyhäinhoidon piiristä ja sen vuoksi uskon, ettei kontrolli perustunut vain sopimattomaan elämäntapaan, vaan taloudellisiin seikkoihin. Kuvernöörin ratkaisun mukaan kuusi naista sai tuomion irtolaisuudesta Lappeenrannan kehruhuoneeseen. Kahdella oli merkintä huoruudesta ja aviottomasta lapsesta, kahta epäiltiin luvattomasta sukupuolisesta kanssakäymisestä. Kahden sisaruksiksi mainitun naisen mainetodistus oli aiemmin puhdas ja heidät tuomittiin irtolaisuudesta. Annetut tuomiot olivat joko puolen vuoden tai vuoden mittaisia. Pidemmän tuomion sai, jos oli aiemmin ollut tuomittuna irtolaisuudesta. Maria Kukkonen todettiin niin huonokuntoiseksi ja sairaalloiseksi, ettei häntä voinut lähettää yleiseen työhön, vaikka hän olisi sen lausunnon mukaan ansainnut. Siksi hänet vapautettiin. Wilhelmina Varonen sai, vastoin kaikkia olettamuksia, hankittua itselleen työpaikan ja sitä kautta laillisen suojeluksen. Wilhelmina oli kärsinyt jo viisi kehruhuonetuomiota irtolaisuudesta, joten hänelle työpaikan saaminen oli ollut vaikeaa jo aiemmin.⁵⁶⁰

Nimismies tai papit toimivat useimmiten kontrolloivana tahona lähettäessään ilman laillista suojelua olevat tai pahantapaiset irtolaiset kuvernöörin kuulusteltavaksi. Kiu-ruveteläinen Brita Palm leimattiin vuoden 1860 kuulustelupöytäkirjoissa haurelliseksi naishenkilöksi. Hän oli saanut muistutuksia maineestaan ja jäi toisen kerran kuluneena vuonna kiinni salavuoteudesta. Lääkärin lausunnon mukaan Brita pystyi työskentelemään elantonsa eteen ja oli terve. Lausuntojen ja kuulustelun perusteella kuvernööri tuomitsi Britan puoleksi vuodeksi yleiseen työhön Lappeenrannan kehruhuoneeseen. Paikkakunnan papin mainelausunto toimi usein raskauttavana todisteena eli poikkeavuuden osoittajana, kuten Britan tapauksessa.⁵⁶¹ Suhonen on havainnut, että irtolaisnaisia syytettiin yleensä juuri epäsiiveillisestä tai haurellisesta elämästä. Hänen tutkimuksensa osoitti, että jopa kolmasosa vuosina 1902–1910 kuulustelluista naisista myönsi elinkeinokseen haureuden. Suhonen näkee irtolaisuuden rajoiltaan hämäränä rikoksena ja osoituksena

⁵⁵⁹ Stadsfiskalen i Kuopio till Herr Guvernören öfver länet 7.9.1870. Kansliförhørs Protokoll för år 1866–76. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵⁶⁰ 9.9.1870. Kansliförhørs Protokoll för år 1866–76. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵⁶¹ 7.7. & 11.7.1860. Kansliförhørs Protokoll för år 1860. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

naisten heikommasta oikeusturvasta.⁵⁶² Satu Lidmanin mukaan jo 1500–1600-lukujen vaihteen Münchenissä naisia rangaistiin ankarammin kuin miehiä.⁵⁶³

Kuulustelupöytäkirjoista löytyi monia naishenkilöitä, jotka kävivät kuulusteluissa useaan otteeseen. Materiaalia näistä henkilöistä on tietysti enemmän kuin muista. Riistaveläinen irtolaisnainen Wilhelmina Räsänen joutui vähän väliä lääninvankilaan irtolaisen elämäntyylinsä vuoksi. Hänet tuomittiin vuonna 1863 irtolaisuudesta puoleksi vuodeksi Lappeenrannan kehruhuoneeseen, koska Wilhelmina oli ottanut piian pestin vastaan mutta karannut työstänsä. Työnantajan ainut mahdollinen kurinpitotoimi oli karkaamisen ilmoittaminen nimismiehelle, joka passitti työntekijän kuvernöörin käsittelyyn. Seuraavana vuonna Wilhelmina joutui maaherran kuulusteluihin kahdesti. Ensimmäisellä kerralla kuvernööri passitti hänet lääkäriin veneerisen tautiepäilyn vuoksi, ja seuraavalla kerralla hänet tuomittiin vuodeksi toistamiseen kehruhuoneeseen. Wilhelmina ei ollut löytänyt työpaikkaa tai laillista suojelusta.⁵⁶⁴

Nämä ns. uusintairtolaiset olivat tyypillisiä yleiseen työhön tuomittuja. Kuopion maalaiskunnasta Sofia Turunen joutui kuulusteluun epäilyttävänä irtolaisena neljä kertaa vuonna 1864. Sofia oli jo aiemmin kärsinyt tuomion kehruhuoneessa, saanut käskyn hankkia itselleen vakituisen työpaikan ja pysytellä kotipaikkakunnallaan. Tästä huolimatta Sofia pääsi useaan otteeseen livahtamaan kaupunkiin ja jäi kiertelystä kiinni kaupunginviskaalille. Viimeisellä kuulustelukerralla kuvernööri ei enää päästänyt naista vapaaksi vaan antoi vuoden kehruhuonetuomion.⁵⁶⁵ Ensi kertaa kuulustelussa olleet lähetettiin vain harvoin vankilaan tai työlaitokseen. Miltei jokaiselle suotiin kerran mahdollisuus etsiä laillinen suojelus tai ainakin parantaa tapansa haureuden harjoittamisen suhteen. Ammatikseen haureutta harjoittavien ura oli yleensä jatkunut useita vuosia ennen ensimmäistä vankilatuomiota.⁵⁶⁶ On mahdotonta yhtyä Suhosen väitteeseen naisten heikommasta oikeusturvasta irtolaiskuulustelussa, sillä päätösten perusteella molempia sukupuolia kohdeltiin samaan tapaan. Kaksinaismoralistista tietysti oli, että haureudesta syytettiin vain naisosapuolta, ja vain harvoin, jos koskaan, miestä. Miehet olivat kuulusteluissa muista syistä.⁵⁶⁷

Vertailen naisten ja miesten kohtelua irtolaiskuulusteluissa taulukossa 5. Kuulustelut ja heille annetut tuomiot on merkitty taulukkoon sukupuolitain.

Taulukosta on havaittavissa, että irtolaiskuulusteluihin lähetettiin selvästi enemmän miehiä kuin naisia. Vielä vuonna 1860 kuvernööri tuomitsi yleiseen työhön molemman sukupuolen edustajia prosentuaalisesti saman verran. Naisten suhteellinen osuus kuulusteluissa tuomituista kasvaa tutkitun ajan loppua kohden. Vuonna 1883 annettu asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä vaikutti tuomioiden perusteisiin käytännön tasolla. Pelkästään laillisen suojelun puuttumisella ei voinut tuomita henkilöä yleiseen työhön, vaan työttömien, mutta työhön kykenevien henkilöiden pahantapaiset piirteet nousivat määrittelyn perustaksi. Pahantapaisuudeksi katsottiin erityisesti siveetön tai säädetytön elämäntapa. Uudella asetuksella pyrittiin puuttumaan nimenomaan ammattihaureuteen.⁵⁶⁸ Siksi naisten osalla haureus, irstas elämäntapa, huoruus tai siveetön elämäntapa nousivat entistä useammin poikkeaviksi piirteiksi, joiden takia tuomittiin yleiseen työhön

⁵⁶² Suhonen 1994, 66–67.

⁵⁶³ Lidman 2008, 343.

⁵⁶⁴ 23.5., 25.8 & 1.9.1864. VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵⁶⁵ 13.5.–14.5., 20.6., 11.10. & 24.12.1864. VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵⁶⁶ Häkkinen 1995, 188–189.

⁵⁶⁷ Lidman tuo esille, että vaikka seksuaaliset suhteet ovat aina kahdenkesisiä, useimmissa tapauksissa vain nainen joutui oikeusprosessin kohteeksi. Lidman 2008, 326–327.

⁵⁶⁸ 1–2§. Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883.

tai vankilaan.⁵⁶⁹ Yleisimmät tuomion syyt miehillä vuonna 1885 olivat juoppous, kerjääminen ja kiertolaisuus.⁵⁷⁰ Tuomion syyt pysyivät lain muutoksista huolimatta ammattihaureuteen puuttumista lukuun ottamatta samankaltaisina. Kiertolaisuus, kerjääminen, suojeluksettomuus, epäilyttävä elämäntapa, juoppous, salavuoteus tai irstaus, varastelu ja passittomuus olivat yleisimmät tuomioiden syyt koko tutkimusajalla.⁵⁷¹

Taulukko 5. Kuopion läänin irtolaiskuulusteluissa tuomittujen määrä ja sukupuoli 1860–1885

	1860	1864	1870	1880	1885
Kuulusteltavia yhteensä	296	345	379	323	226
Miehiä n / %	212 / 71,6 %	205 / 59,4%	284 / 74,9 %	213 / 65,9 %	154/ 68,1 %
Naisia n / %	84 / 28,4 %	140 / 40,6 %	95 / 25,1 %	110 / 34,1 %	72 / 31,9 %
Miehistä tuomittiin n / %	54 / 25,5 %	24 / 11,7 %	20 / 7,0 %	10 / 4,7 %	22 / 14,3 %
Naisista tuomittiin n / %	22 / 26,2 %	21 / 15,0 %	15 / 15,8 %	19 / 17,3 %	31 / 43,1 %

Lähde: Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

Miesten irtolaistarinat olivat erilaisia kuin naisten. Kesälahdelta kotoisin olevaa Johan Käyhköä kuulusteltiin joulukuussa 1870. Mies oli ollut vangittuna jo lokakuusta, jolloin hän jäi kiinni varkaudesta ja kärsi 24 päivän vesi-leipärangaistuksen Viipurissa. Kyseisen läänin kuvernööri lähetti miehen Kuopioon kiertelevän elämäntyylin vuoksi. Johan oli ollut viimeiset kolme vuotta ilman työpaikkaa tai suojelusta, vaikka ruumiinrakenteeltaan hän olisi kyennyt raskaaseen työhön. Kuopion läänin kuvernöörin kuulusteluissa Johan oli ollut ainakin jo huhtikuussa 1868, jolloin hänet tuomittiin vuodeksi irtolaisuudesta ja laiskuudesta Luostan työkompaniaan. Mies karkasi toukokuussa, vain tullakseen taas 12. tammikuuta 1869 palautetuksi Luostaan. Sillä välin Johanin kerrotaan vaellelleen ympäriinsä. Vajaan vuoden vapauden jälkeen Johan tuomittiin jälleen kahdeksi vuodeksi Luostaan.⁵⁷² Johan Käyhkö edustaa tyypillistä pahantapaista miespuolista irtolaista ja ”irtolaisuran” kehittymistä. Annetut tuomiot eivät parantaneet tuomittujen elämäntapaa, vaan useista irtolaisista kehittyi tuomioajan myötä rikollisia ja seuraavalla kerralla heidät tuomittiin laillisen suojeluksen puuttumisen sijasta rikoksesta. Vankilan ja työlaitoksen epäonnistumisen perusongelmaksi on määritelty juuri rikoksen uusijoiden suuri määrä. Vankilat lisäävät poikkeavaa käyttäytymistä niiden asukkien keskuudessa. *”Kun tuot yhteen kuusi rikollista, joilla on kullakin itsessään kuusi pahuuden astetta, lisäät näiden asteiden määrää kahdeentoista saattamalla heidät keskinäiseen kommunikaatioon”*⁵⁷³.

⁵⁶⁹ Saman huomasi Ståhlberg 1893, 149.

⁵⁷⁰ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵⁷¹ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵⁷² 28.12.1870. Kansliförhørs Protokoll för år 1866–76. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵⁷³ Laine 1991, 144 tohtori Francis Lieberin 1844 mukaan.

Yleinen työ oli ainut irtolaisten rankaisemiskeino raippojen ja varoitusten ohella. Kuopion läänin kuvernöörin kuulusteluissa noin 15 prosentille määrättiin työlaitostuomio. Miehet lähetettiin Hämeenlinnaan Kronoborgin työ- ja ojennuslaitokseen vuosina 1860–1869 tai Kuopion läänin työkomppaniaan vuosina 1860–1880 ja viimeisenä tarkasteluvuonna 1885 Lappeenrannan kehruuhuoneeseen. Suurin osa naisista lähetettiin Lappeenrantaan aina vuoteen 1880 saakka. Tämän jälkeen naiset sijoitettiin Turun kehruuhuoneeseen ja Hämeenlinnan vankilaan.⁵⁷⁴

5.2 Kuopion läänin työkomppania

Miksi irtolaismiehiä tuomittiin Kuopion läänin työkomppaniaan? Millaisia pyrkimyksiä laitoksella oli ja millä periaatteella se toimi? Tarkastelemalla komppanian toimintaa voi samalla päästä koko irtolaiskontrollin ja poikkeavuuden määrittelyn ytimeen. Laitos oli instituutiona pieni ja lyhytkestoinen, joten laaja katsaus on tässä tutkimuksessa mahdollista.

Kuopion läänin huolestuttavaa irtolaistilannetta vastaan perustettiin vuonna 1859 Kuopion läänin työkomppania (*Kuopio läns arbetskompani*) -niminen laitos. Kiertelevät irtolaiset haluttiin hyödylliseen työhön, jossa heistä kitkettäisiin laiskuus. Toisena tärkeänä syynä laitoksen perustamiseen olivat turvallisuusnäkökohdat, sillä kiertelevät joukot nähtiin selkeänä uhkana kansalaisten ja valtion turvallisuudelle.⁵⁷⁵ Työkomppanian paikaksi valittiin Nurmeksen pitäjän Rautavaaran kappelissa sijaitseva Luostan takamaa.⁵⁷⁶ Komppanian nimeksi muotoutui paikan mukaan Luostanlinna.⁵⁷⁷ ”Paikkaa määrättäessä oli nähtävästi pidetty silmällä kahta näkökohtaa; vankien työvoimaa voitaisiin käyttää Rautavaaran laajojen soiden kuivattamiseen ja pakeneminen täältä, asumattomasta erämaasta, oli vaikeaa.”⁵⁷⁸

Kolmantena pääasiallisena tarkoituksena laitokselle oli pahatapaisten irtolaisten eristäminen tavallisista kansalaisista. Luostanlinna oli näin eräänlainen karkotuspaikka.⁵⁷⁹ Snellmanin ehdotuksen mukaan oli järkevempää järjestää irtolaisille työkohteita syrjäisiltä seuduilta Suomen rajojen sisäpuolelta kuin lähettää heidät Siperiaan.⁵⁸⁰ Luostanjokea ympäröivät maat tarjosivat tarpeeksi työtehtäviä vangeille, ja rakennuksille löytyi hyvä alusta. Lisäksi tämä suurehko alue oli kruunun omistuksessa.⁵⁸¹ 1800-luvulla vankilat ja työhuoneet sijoitettiin yhteiskunnallisen vallan keskuksiin – kasarmi- ja läänin kaupunkiin. Vankilan sijoittaminen näkyvälle paikalle palveli esivallan auktoriteetin korostamispyrkimyksiä.⁵⁸² Nygårdin mukaan yleisesti oltiin sitä mieltä, että laillisen suojelun järjestelmä oli aikansa elänyt, mutta yleiselle työlle ei keksitty muuta varteenotettavaa vaihtoehtoa.⁵⁸³

⁵⁷⁴ Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁵⁷⁵ Keisarin kirje Kuopion läänin kuvernöörille työkomppanian järjestämisestä 24.10.1859. KKK 68/1866.KA.

⁵⁷⁶ Virtanen 1943, 127.

⁵⁷⁷ Kartta liitteessä 4.

⁵⁷⁸ Helsingin Sanomat 15.9.1929. Toivanen, Emil.

⁵⁷⁹ Laitoksen sijoittamisella periferiaan ei ajateltu asuttamisnäkökohtia, kuten Pelson työmaalla tai Siperiassa. Laitoksen toimintaperiaatteet eivät tukeneet asuntopolitiikkaa, sillä työlaitoksen paikan valinta oli riippuvaisempi sen sopivuudesta työvankilalle ja metsänkasvulle kuin asumiselle. Vangit eivät saaneet itselleen raivaamaansa maata kuten Siperiassa. Lisäksi suurin osa vangeista lähetettiin takaisin kotipaikkakunnalleen vapautumisen jälkeen. Alaraatikka 2004, 50.

⁵⁸⁰ Snellman 1929, 440–452. Myös Suomen Julkisia Sanomia kritisoi Siperiaan lähettämistä: ”*Olishan meillä omassakin maassa vielä wiljeltäviä aloja, soita ja rämeitä kuivattawina sekä paljon muuta työtä tehtävänä. Ei meidän tarwitsisi maamme lapsia, ei onnettomimpiakaan, kustantaa Siperian kurjuutta näkemään.*” Suomen Julkisia Sanomia 5.5.1862 n:o 34.

⁵⁸¹ K. Furuhjelmin kirje keisarille 1.11.1860. KKK 206/1858. KA.

⁵⁸² Pajuoja 1993, 18, 31–32.

⁵⁸³ Nygård 1990, 87.

Vankilan sijoittaminen periferiaan oli harvinaista, ja Luostanlinnan maantieteellinen sijoittaminen edusti uudenlaista mallia ja vaihtoehtoa irtolaisasian käsittelyyn.

Työkomppania perustettiin aluksi viideksi koevuodeksi vuoden 1852 irtolaisasetuksen hengessä, ja sinne määrättiin sijoitettavaksi Kuopion läänistä sellaiset irtolaiset, jotka kykenivät raskaaseen ruumiilliseen työhön. Komppaniaan oli tarkoitus sijoittaa 80 työvankia. Ilmeisesti Kuopion läänin irtolaismääriä pidettiin korkeina, sillä uskottiin ettei laitokseen mahtuisi muiden läänien irtolaisia. Työkomppania sai oman ohjesääntönsä, jonka mukaan laitokselle oli perustettava johtokunta puheenjohtajanaan Kuopion läänin kuvernööri. Hän raportoi laitoksen toiminnasta eteenpäin senaatin talousosastolle ja keisarille.⁵⁸⁴

Ensimmäiset vangit⁵⁸⁵ saapuivat Luostaan kesäkuussa 1860⁵⁸⁶ ja sopiva majoitustalo löytyi viiden kilometrin päästä. Vankien ensimmäisenä työnä oli tehdä laitokselle tie ja vasta sitten aloittaa varsinainen suon kuivattaminen. Ensimmäisen kesän aikana oli tarkoitus sijoittaa Luostaan 46 vankia, ja tavoite tuli lähestulkoon täytettyä. Koko komppanian rakennustyötä ei uskallettu jättää vankien vastuulle, vaan osa työstä teetettiin urakkana ulkopuolisilla. Vaikka kaikkia rakennuksia ei saatu syksyyn mennessä valmiiksi, nämä uutteriksi kerrotut vangit muuttivat asemapaikalle jo lokakuun alussa. Päälyismsies ja kirjanpitiä muuttivat asuntoihinsa kuukautta myöhemmin.⁵⁸⁷

Työkomppanian vankien tehtävänä oli vanhojen viemäriojien – so. kuivatusojien – puhdistaminen ja uusien kaivaminen sekä muut sellaiset työt, joilla suot ja sammalikot saataisiin kuivatettua. Talvella vankeja opastettiin käsitöissä ja muissa hyödyllisissä tehtävissä, jotka saattoivat parantaa heidän toimeentulomahdollisuuksiansa tulevaisuudessa.⁵⁸⁸ Ojien kaivuun lisäksi vangit sahasivat lautoja, tekivät tiiliä, kiskoivat päreitä ja polttivat tervaa. Osa tuotteista tuli komppanian tarpeita varten ja ylimääräiset myytiin. Vangit rakensivat uusia rakennuksia, mm. uuden leipomon, perkasivat Luostanjokea, raivasivat laitoksen ympärille peltomaata ja tekivät laitokselta yhdystien Kaavin ja Nurmeksen väliselle maantielle⁵⁸⁹. Metsätyöt, halonhakuu, tukin kaato ja muut puhdetyöt pitivät vangit kiireisinä talvisaikaan⁵⁹⁰.

Työkomppanian koeaika päättyi vuonna 1865, jonka jälkeen tulosten ollessa suotuisia toimiaikaa jatkettiin. Samaan aikaan senaatti oli perustanut komitean pohtimaan rikoslainuudistusta. Komitean, jonka jäseniä olivat muun muassa senaattori Johan Bergbom ja professori Karl. G. Ehrström, tehtävänä oli tehdä valtiopäiville ehdotuksia rikoslainsäädännön osittaisuudistuksiksi. Komitea oli vahvasti työnvankeuden puolella, ja suuntaviivoja uuteen rikoslakiin oli haettu tutustumismatkoilta Saksan ja Ruotsin vankeinhoitojärjestelyihin.⁵⁹¹ Näin rikoslainuudistuskomitean myötämielisyys tuki laitoksen toiminnan jatkamista. Myös taloudelliset syyt puolsivat toimiajan jatkamista, sillä Luostanlinna tuli vankilana luultua halvemmaksi.⁵⁹² Lisäksi Kuopion läänin työkomppaniaa pidettiin onnistuneena, ja kokeilun myötä pappissääty esitti vuosien 1863–1864 valtiopäivillä työlaitosten perustamista jokaiseen läänin.⁵⁹³ Vuodesta 1866 alkaen Luostanlinnaan saatiin

⁵⁸⁴ Keisarin kirje Kuopion läänin kuvernöörille työkomppanian järjestämisestä 24.10.1859. KKK 68/1866. KA.

⁵⁸⁵ Käytän jatkossa Kuopion läänin työkomppanian vangeille synonyymejä kuten hoidokki, ojentolainen tai työvanki. Nimitykset ovat lähteistä nousseita ja käytän niitä tekstin elävöittämiseen.

⁵⁸⁶ Suomen Julkisia Sanomia 25.6.1860 n:o 48.

⁵⁸⁷ K. Furuhejelin kirjekeisarille 1.11.1860. KKK 206/1858. KA.

⁵⁸⁸ Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani. KKK 206/1858. KA.

⁵⁸⁹ Virtanen 1943, 129.

⁵⁹⁰ Niemelä 1982, 196.

⁵⁹¹ Kallinen 1982, 12.

⁵⁹² Hans Kejs. Maj:ts Nädiga bref till Guvernören i Kuopio län, angående arbetskompaniets derstädes vidare bestånd 30.5.1864. KKK 206/1858. KA.

⁵⁹³ Virtanen 1943, 136.

ottaa irtolaiskäsitteilyn alaisia Mikkelin, Vaasan ja Oulun lääneistä.⁵⁹⁴ Määräyksen taustalla oli prokuraattorin tarkastuskäynti Luostassa vuonna 1865. Tämän mukaan laitoksen ylläpitäminen vain Kuopion läänin tarkoitukseen ei tullut kysymykseen, sillä vain kolmasosa sen kapasiteetista oli käytettynä. Prokuraattori suosittelee laitokseen sijoitettavaksi irtolaisia koko maasta.⁵⁹⁵

Luostanlinna sai tuomita vuoden 1839 työlaitosasetuksen mukaisesti

”...ne, jotka tehdyn warkauden ja siitä kärsityn rangaistuksen jälkeen pitää yhteisellä työllä kuittaaman warastetun tawaran arwon ... taikka se, joka neljännen kerran taikka useimmin on juovuksissa olleeksi woitettu, joka sotapalvelukseen wärwättyinä taikka tuomittuna, tahdollansa tekee itsensä siihen kelwottomaksi. Sellaista wäkeä, joka olewa ilman elatuskeinota ja lailliset edeswastaukseta...”⁵⁹⁶

Lisäksi irtolaismäärittelyyn vaikuttivat vuoden 1852 ja 1865 irtolaisasetukset.

Valtaosa Luostanlinnan vangeista oli tuomittu irtolaisuudesta eli henkilöt olivat ilman laillista suojelua. Toiseksi yleisin tuomion syy oli kiertolaisuus (taulukko 6.). Muiden tuomioiden alla on mielenkiintoisin vankiaines. Esimerkiksi luvattomasta kaskesta tuomittiin useampi henkilö. Herjaus tai kansankokouksen pitäminen saattoi aiheuttaa kuuden kuukauden tuomion Luostassa. Vastuuttomuudesta tai laiskuudesta saatu tuomio piti vankeja linnassa yhtä kauan.⁵⁹⁷ Vankiluettelosta (näin myös taulukosta) puuttuivat noin sadan vangin tuomion syyt ja pituudet. Voiko niiden olettaa olleen epämääräisiä tuomioita? Tätä selvitin vertaamalla kyseisten vankien sisäänkirjoittamista suhteessa vapautumispäivään, mutta kaikista vangeista ei ole jäänyt merkintää. Osa vangeista esimerkiksi siirrettiin suorittamaan tuomiotaan muualle ja vapautumispäivä jäi merkittömättä.

Taulukko 6. Luostanlinnaan määrättyjen miesten tuomioiden syyt ja pituudet 1860–1879

	Irtolaisuus	Kiertely	Varkaus	Töistä kark.	Muu	Yhteensä
6 kk.	181	5	2	2	11	201
9 kk.	11				1	12
1 vuosi	136	14	2	3	1	156
1,5 vuotta	2					2
2 vuotta	273	38	33	1	8	353
2,5 vuotta	2		1			3
3 vuotta	36	4				40
Epämäär.	32		3	2	4	41
Yhteensä	673	61	41	8	25	808

Lähde: Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1860–1873 ja 1874–1879. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁵⁹⁴ Ignatius 1930, 54–55.

⁵⁹⁵ Keisarillisessa Suomen senaatissa olevan prokuraattorin kertomus maassa tekemän virkamatkan johdosta kesällä vuonna 1865, 82.

⁵⁹⁶ Armollinen Reglementti Työ- ja Ojennus-huoneille Suomessa 17.12.1839.

⁵⁹⁷ Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1860–1873. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

Tuomioita oli kahdenlaisia: epämääräisiä ja määräisiä. Epämääräisen tuomion ideana oli vapauttaa vanki vasta sitten, kun hän pystyi itse elättämään itsensä, eli sai työpaikan tai suojeluksen. Näin vanki ja laitos pystyivät konkreettisesti arvioimaan komppanian antamaa kasvatusta. Epämääräiset tuomiot olivat suhteessa määräisiin melko harvinaisia, mutta tuomion saaneet eivät tuskin koskaan viettäneet Luostanlinnassa edes yhtä vuotta, vaikkei mainintoja työpaikan saamisesta aina ollut. Vuonna 1861 epämääräisen tuomion saanut nurmeslainen Petter Heikkinen pääsi kahdeksan kuukauden oleskelun jälkeen Kuopioon J. Pitkäselle töihin.⁵⁹⁸ Maininnat vastaavanlaisista tapauksista ovat harvinaisia. 1860-luvulla, jolloin epämääräistä tuomiomenettelyä käytettiin, ei ollut työtä muillekaan. Luostaan jouduttiin työttömyyden vuoksi.

Määräiset tuomiot olivat pituudeltaan puolesta vuodesta kolmeen vuoteen. Kahden vuoden mittaiset tuomiot olivat yleisimpiä. Laitoksessa vietetty aika vaihteli käytännössä huomattavasti enemmän. Huonosti käyttäytyviä vankeja lähetettiin Kuopion lääninvankilaan. Lisäksi karkaamiset ja sairaustapaukset lyhensivät laitoksessa vietettyä aikaa. Esimerkiksi vuonna 1861 kuusi miestä palautettiin sairastumisen takia takaisin ja kolme huonokäytöksistä miestä lähetettiin vankeuteen Kuopioon.⁵⁹⁹

Kuopion läänin työkomppania suunniteltiin 80 vangille, mutta vuosien varrella vankimäärä vaihteli 24:n ja yli 200:n välillä. Laitoksessa suoritti tuomiotaan vankeja ”*vasta-alkavista, hairahtuneista 15-vuotiaista alkaen, kaiken maailman koulun käyneisiin vanhoihin tavanmukaisiin ammattirikollisiin asti.*”⁶⁰⁰ Komppaniaan sisäänkirjoitettiin useita 16-vuotiaita vankeja, yli 45-vuotiaat vangit olivat sen sijaan harvinaisempia.⁶⁰¹ Suurin osa vangeista oli ”parhaassa työiässä” olevia naimattomia 20–29-vuotiaita, ammatiltaan joko renkejä tai irtolaisia. Luostanlinnaan lähetettiin vain raskaaseen ruumiilliseen työhön kykenevät. Passituksen oli antanut Kuopion tai Oulun läänin maaherra.⁶⁰²

Miten tuomitut poikkesivat yhteiskunnallisista normeista ja millainen oli Luostanlinnan tyyppillinen vanki? Laitoksen vangeissa oli kahdenlaista väkeä; niitä joihin laitoksen kasvatuksella ei ollut minkäänlaista vaikutusta ja toisia, jotka tekivät työnsä moitteettomasti, eivätkä vapautumisensa jälkeen enää koskaan palanneet laitokseen. Komppanian johto koki kasvatustulosten arvioinnin hankalaksi. Joihinkin kasvatuksella ei ollut minkäänlaista tehoa, kun taas osa käyttäytyi moitteettomasti Luostanlinnassa, mutta silti heidät saatettiin tuomita takaisin jo puolen vuoden kuluttua. Osa vangeista taas koki yleiseen työhön joutumisen epäoikeudenmukaiseksi. Varsinkin epämääräinen työtuomio koettiin näin, koska tarkasta vapautumisajasta ei ollut tietoa. Vankien epäiltiin jopa karanteen tämän epätietoisuuden vuoksi.⁶⁰³

Luostanlinnan epäonnistuneiden ojennusten joukkoon kuului esimerkiksi Staffan Kekkonen, joka saapui laitokseen vuoden 1861 lopulla 18-vuotiaana. Kuopion läänin kuvernööri totesi tämän räkkyläläisen rengin täysin terveeksi ja työkykyiseksi nuoreksi mieheksi. Luostanlinnan johtaja kuvasi Kekkoa laiskaksi, hoikaksi nuoreksi mieheksi, joka oli pikemminkin pitkä kuin lyhyt. Pojalla oli vaaleat hiukset ja vaaleat silmät pienissä kasvoissaan.⁶⁰⁴ Poika ei ehtinyt kauaa työkykyään Luostanlinnassa käyttää, sillä hän

⁵⁹⁸ Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1860–1873. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁵⁹⁹ Työkomppanian työpäiväkirjat 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁶⁰⁰ Ignatius 1930, 57.

⁶⁰¹ Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1860–1873 ja 1874–1879. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁶⁰² Alaraatikka 2004, 94–107.

⁶⁰³ Keisarillisen Suomen Senaatissa olewan Prokuraattorin kertomus maassa tekemän wirkamatkansa johdosta kesällä vuonna 1865, 80–81.

⁶⁰⁴ N:o 32 kirjekonseptit 1862. Kirjekonseptit 1860–1879. Kuopion läänin työkomppania. Kuopion lääninvankila. JoMA.

karkasi Luostanlinnasta vajaan puolen vuoden vankilassa oleskelun jälkeen. Poika oli saanut epämääräisen tuomion nähtävästi irtolaisuudesta, mutta kun vapautusta ei kuulunut, Kekkonen päätti lähteä ”lipettiin”.⁶⁰⁵

Kekkonen löydettiin kotipaikkakunnaltaan nopeasti, sillä jo marraskuun välikäräjillä puitiin pojan asiaa. Työvankilasta karkaaminen ei jäänyt Kekkonen ainoaksi ansioksi, sillä hän oli ehtinyt karkurijallaan varastaa paikalliselta torppari Palviaiselta kirstun. Kekkonen tuomittiin jatkamaan kesken jäänyttä tuomiotaan ja uutta varkaustuomiotaan Kuopion lääninvankilassa. Tämän lisäksi hänen tuli korvata rahallisesti sekä työkomppaniasta että Palviaiselta varastamansa ”kampeet”.⁶⁰⁶ Laitostuomio ei purrut Kekkonen millään tavalla. Pikemminkin päinvastoin, sillä aikaisemmin poika ei ollut varkauteen sekaantunut.

Luostanlinnan onnistuneiden ojennuslaisten joukkoon kuului haapaveteläinen Erik Huttula (s. 1854), joka tuomittiin juoppoudesta ja varastamisesta vuonna 1878 vuodeksi ja kuudeksi kuukaudeksi yleiseen työhön Kuopion läänin työkomppaniaan.⁶⁰⁷ Helsingin Sanomien toimittaja tapasi Erkiksi kutsutun Luostanlinnan entisen asukin Rautavaaralla miehen ollessa jo 75-vuotias. Huttula muisti tuomion syynsä toisin. Artikkelissa kerrrottiin Huttulan eläneen viisikymmentä vuotta sitten Haapajärvellä, jossa mies toimi eräässä talossa renkinä.

”Kerran talonmiesten poissa ollessa tuli Erkin palveluspaikkaan kuusi ryssää (luultavasti kasakoita), jotka kovasanaisesti vaativat naisväeltä muonaa. Erkki kiivas-tui...tällöin ryssät kävivät häneen käsiksi, nostivat hänet kuumalle uuninpankalle, johon aikoivat hänet polttaa. Tällöin Erkki pohjalaiseen tapaan tempasi puukkon-sa, jolla huitoi ahdistajiaan sikäli, että näistä monet haavoittuivat.”⁶⁰⁸

Virallisen päätöksen mukaan Huttula tuomittiin juopumuksesta ja varastamisesta jou-lukuussa 1877 Pyhäjoen käräjillä, mutta mies valitti tuomioista ylempään tuomioistuimeen. Papin antama todistus Huttulasta ei ollut mairitteleva. Miehen lukeminen oli vain välttävää, eikä kristillisillä taidoilla voinut kehuskella. Lisäksi Huttula oli tunnettu kiertelevästä elämäntyylistään. Syyllisyyden kiistämisestä huolimatta mies tuomittiin ensikertalaisena Vaasan hovioikeudessa maksamaan sakkoo 762 markkaa. Koska miehellä ei ollut varaa sitä maksaa, niin hänet tuomittiin saamaan 40 paria raippoja (*slita spö*) ja sen jälkeen yleistä työtä vuosi, kuusi kuukautta ja kaksi päivää. Huttula sai toivoa raippatuomion muuttamista vesileipävankeudeksi, jota hän anoi ja pyyntöön suostuttiin. Niinpä Huttula kärsi 28 päivän vesileipärangaistuksen Oulun lääninvankilassa.⁶⁰⁹ Puolentoista vuoden tuomion Erkki sai suorittaa Luostanlinnassa. Kun Huttulalta kysyttiin syytä linnaan tulosta, hän vastasi: ”*Paljonko sitä tarvitsee! Kun puuron kanssa vähän leipää söin, niin siitä pistivät rautoihin.*”⁶¹⁰

Mies suoritti varkaustuomionsa loppuun Luostassa ja jäi sen jälkeen rengiksi Rautavaaralle. Työn saanti oli miehelle helppoa, sillä Huttulaa pidettiin vahvana kuin karhu. Huttulan palkkasi vuosipalvelukseen kruununtorppari Staffan Korkalainen Yläluostan

⁶⁰⁵ Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektning 1860–1873 Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁶⁰⁶ Välikäräjät 15.11.1862. Välikäräjän pöytäkirjat 1857–1869. Nurmeksen käräjäkunta. Pielisjärven tuomiokunta. JoMA.

⁶⁰⁷ Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektning 1874–1879. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁶⁰⁸ Helsingin Sanomat 15.9.1929. Toivanen Emil.

⁶⁰⁹ Passituksiin liittyviä saapuneita kirjeitä 1878–1879. Kuopion läänin työkomppania Kuopion lääninvankila. JoMA.

⁶¹⁰ Suomen Kuvalehti. 1934, 1319. Hyvönen Yrjö.

kylästä.⁶¹¹ Myöhemmin hän meni naimisiin talon piian Anna Stina Korhosen kanssa.⁶¹² Vankilareissu jäi Huttulan ainoaksi.

Staffan Kekkonen ja Erik Huttula olivat tyypillisiä miesvankeja. Noin kolmasosa vankeista uusi rikoksensa. Myös karkaamisia oli paljon. Komppanian kasvatuksen positiivisia tuloksia olivat vangit, jotka jäivät työskentelemään Luostaan vankeusajan jälkeen. Useampi jäi laitokseen sepäksi tai rengiksi.⁶¹³ Osan irtolaisista epäiltiin olevan niin tyytyväisiä laitoksessa oloon, ettei työn etsiminen kotipaikkakunnalta kiinnostanut.⁶¹⁴

Päätös Luostan työ- ja ojennuslaitoksen lakkauttamisesta annettiin toukokuussa 1880.⁶¹⁵ Käsky laitoksen toiminnan keskeyttämisestä oli annettu jo aiemmin, Turun rangaistusvankilan lisärakennuksen eli Kakolan suuren harmaakivivankilan valmistuttua lopullisesti.⁶¹⁶ Tällöin Mikkelin ja Kuopion lääninvankiloihin vapautui tilaa. Vuoden 1879 lopulla Kuopion kuvernööri sai käskyn siirtää kaikki Luostanlinnassa jäljellä olleet 49 vankia Kuopion lääninvankilaan. Ruokatavarat vietiin laitoksen hevosilla Kuopioon ja tarpeeton irtaimisto huutokaupattiin. Vanginvartija Benjamin Airaksinen jätettiin entisellä palkallaan hoitamaan rakennuksia.⁶¹⁷ Vuotta myöhemmin vankilan rakennukset huutokaupattiin toista kasarmia lukuunottamatta. Luostanlinnan entisistä rakennuksista rakennettiin Nurmeksen kauppalaan ainakin kolme isoa taloa. Komppanian paikalle perustettiin kruununtorppa, ja jäljelle jäänyt rakennus toimi metsänvartijan asuntona. Metsäntorpan ensimmäiseksi asukkaaksi sai jäädä vanginvartija Airaksinen.⁶¹⁸

Kuopion läänin työkomppanian tarpeellisuudesta oltiin erimielisiä ja laitoksen toiminta aiheutti kiivasta keskustelua puolin ja toisin. Laitoksen olemassaoloa puollettiin monien seikkojen perusteella. Ensinnäkin laitos opetti rautavaaralaisille oppimattomille kansalaisille kannattavampaa ja oikeanlaista maanviljelyä. Toiseksi laitos vähensi työllään hallan vaaraa ja teki näin maanviljelyksen seudulla helpommaksi. Kolmanneksi komppania katsottiin hyödylliseksi sen antaman ojennuksen perusteella, sillä olihan erinomaista, että *”raakain ja siivistymättömäin ihmisten ojentaminen oikiaan kristilliseen ja siweydelliseen elantoon, entisestä kaikkeen kelvottomuuteen ja irstaisuuteen tottuneesta elannosta ... oli kiitollisuudella mainittavaa”*.⁶¹⁹ Toisaalta epäiltiin, että Luostanlinnaan uhrattiin liikaa rahaa, varsinkin kun laitos ei näyttänyt pystyvän parantamaan vankejaan ja karkaustapauksia oli paljon. Lisäksi laitoksen uskottiin toteuttavan epäoikeutettua rangaistusta irtolaisille.⁶²⁰ Mitkään näistä seikoista eivät anna täydellistä kuvaa laitoksen lakkauttamisen syistä, mutta sen suorittaman tehtävän ja laitoksen laadun arvioinnilla on ollut osansa komppanian toiminnan lopettamiskeskusteluissa.⁶²¹

⁶¹¹ n:o 63 kirjekonseptit 1879. Kirjekonseptit 1860–1879. Kuopion läänin työkomppania. Kuopion lääninvankila. JoMA.

⁶¹² Mikrokortti 26. Rautavaaran seurakunnan vihittyjen luettelot 1860–1882. Rautavaaran srk. JoMA.

⁶¹³ Berättelse om arbets- och korrektions anstalten å Luosta tillstånd år 1873 och 1874. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning, Luostanlinnan kirjekonseptit 1859–1880; Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1874–1879. Kuopion läänin konttorin arkisto. JoMA; Mikrokortti 27. Yläluostan kylä. Rippikirjat 1872–1882. Rautavaaran srk. JoMA.

⁶¹⁴ Oulun Wiikko-Sanommat 18.10.1878.

⁶¹⁵ Keisarillisen Majesteetin armollinen kirje Kuopion läänin kuvernöörille, koskewa Nurmeksen pitäjässä olevan Luostan työ- ja ojennuslaitoksen lakkauttamista 24 p:nä Toukokuuta 1880.

⁶¹⁶ Kallinen 1982, 36.

⁶¹⁷ Ignatius 1930, 60.

⁶¹⁸ Niemelä 1982, 197.

⁶¹⁹ Suomen Julkisia Sanomia 29.11.1860 n:o 93.

⁶²⁰ Oulun Wiikko-Sanommat 18.10.1878.

⁶²¹ Luostanlinnan lakkauttamisen syistä tarkemmin Alaraatikka 2004, 123–138.

5.3 Vaivashoidon laitostuminen Kuopiossa

Miten vaivaisten asioita käytännössä hoidettiin ja miten vaivashoidon kontrolli toimi tutkimuksen ajankohtana? Kuopion kaupungin vaivaisten asiat käsiteltiin erityisessä vaivashoitojohtokunnassa, johon kuului osallistujia eri yhteiskuntaryhmistä irtainta väestöä lukuun ottamatta.⁶²² Johtokunnassa oli vuonna 1880 kirkkoherran lisäksi maisteri, kansakoulun opettaja, pormestari, kauppias ja työmies. Johtokunta päätti kenelle myönnettiin vaivaisapua ja kenelle ei. Lisäksi se seurasi kasvattilasten asemaa ja kohtelua, antoi varoituksia henkilöille, joiden elämäntyyli katsottiin sopimattomaksi, sekä jakoi avustusta vaivaisille ja köyhille. Tukimuotoina olivat konkreettinen raha-apu kuukausittain tai kertasumma, raha lääkkeisiin, sijoitus Harjulan köyhäinhuoneeseen, arkun hankkiminen kuolleelle lapselle tai sijoitus läänin sairashuoneeseen vaivashoidon kustannuksella.⁶²³

Kaupungin valtuuskunta nimitti sekä johtokunnan jäsenet että piirimiehet. Jälkimmäiseksi nimitettiin selvästi alemmista yhteiskuntaryhmistä. Piirimiehenä toimi useita vuosia eräs kirjoitustaidoton työmies niin kauan kuin perheestä löytyi joku kirjoitustaitoinen. Myöhemmin vaatimukset tämänkaltaisiin tehtäviin kasvoivat ja tehtävät lisääntyivät. Virkamiesten määrä oli lisääntynyt vuoteen 1885 mennessä niin, ettei vaivashoidon johtokunta tiennyt, kenestä heidän tuli ottaa vastuuta. Tällöin vaivaisista huolehtivat terveyslautakunta, vaivashoidon johtokunta, lääkärit ja piirimiehet. Asiaan pyydettiin tarkennusta kaupungin valtuuskunnalta.⁶²⁴

Kokouksissa puututtiin usein huhupuheen tai juorun perusteella kuultuihin seikkoihin. Tammikuussa 1879 pohdittiin köyhäinavustuksen lopettamista kahdelta lapselta. Kokouksessa kutsuttiin esille vossikkakuski Mikko Raatikainen, joka oli mennyt naimisiin ”Benjamin Happos’wainaan lesken kanssa”. Mies oli nähty ajamassa kaupungilla Happosen hevosella. Happosen kaksi poikaa olivat kaupungin ”köyhäin hoitolassa elätettävänä”, joten pohdittiin, eikö Raatikaisen kuuluisi ottaa nämä kaksi lasta elätettäväksi, kun kerran isännäksi rupesi. Johtokunta päätti veloittaa lasten hoitokustannuksen Raatikaiselta. Ellei mies maksaisi vapaaehtoisesti, maksu perittäisiin kuvernöörin viraston kautta.⁶²⁵

Huhut eivät välttämättä ole valheita mutta niillä vahvistetaan usein ennakkoluuloihin pohjaavia käsityksiä. Silloin kun olosuhteet, tieto ja vaikuttimet osuvat yksiin, huhuja voidaan ohjailta ja niillä voidaan aiheuttaa väärinkäsityksiä. Ennakkoluulon kohteeksi joutuneet voivat joutua syntipukin asemaan ilman todellista syytä, jos huhu kertoo tarinaa henkilön maineesta.⁶²⁶ Huhupuheeseen uskottiin usein vaivaisasioita päätettäessä.⁶²⁷ Punamaalari Aaro Korhonen anoi itselleen ja perheelleen vaivaisapua syksyllä 1880. Vaivashoidon johtokunta päätti ottaa Korhosen vaimon ja kaksi poikaa Harjulan köyhäinhuoneeseen, mutta ”*itsensä Korhosen kanssa päätettiin menetellä kuten 31 § yleisestä vaivashoidosta Suomessa antaa johtokunnalle vallan.*” Kyseisessä pykälässä mainittiin niistä, jotka juoppoutensa tähden olivat saattaneet perheensä vaivashoidon elätettäväksi. Seuraa-

⁶²² Ennen vuotta 1879 käytännön köyhäinhoidosta huolehti seurakunnan vaivashoitolautakunta, vaikka kunnan hallinnolta tilattiin siihen tarvittavat varat. Louhivuori 1915, 49.

⁶²³ Vaivashoidon johtokunnan pöytäkirjat 1881–1893 & Köyhäinhoitojohtokunnan kokoukset: Kirjeiden toisteet. Vaivashoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁶²⁴ §12. Kokous 27.1.1885. Vaivashoidon johtokunnan pöytäkirjat 1881–1893. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁶²⁵ Köyhäinhoitojohtokunnan kokous 28.1.1879. Kirjeiden toisteet. Vaivashoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁶²⁶ Neubauer 2004, 14–15.

⁶²⁷ Syksyllä 1880 johtokunnan tiedoksi oli tullut, että Wilhelm Tuppurainen omisti hevosen ja aikoi ryhtyä issikaksi kaupunkiin. Niinpä kuuden markan kuukausittainen vaivaisapu lopetettiin. 4§. Johtokunnan pöytäkirja 4.9.1880. Kirjeiden toisteet. Vaivashoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

vaan kokoukseen Korhonen ilmestyi itse paikalle ja ”*pyysi hoitoa ja elatusta itsellensä tuoden anomuksensa syyksi sen, että hän sairauden tähden oli kykenemätön työllä itsensä elättämään; sairautensa todisteeksi esille toi anoja kaupungin lääkärin kirjelasun, jossa mainittiin, että sanottu Korhonen säärihaavojen vuoksi oli kykenemätön kylmässä vuoden aikana työtä tekemään.*” Korhosen henkilökohtaisen läsnäolon ja lääkärin lausunnon myötä johtokunnan edellinen päätös anojan suhteen raukesi, mutta hoitoa tai elatusta ei edelleenkään myönnetty. Korhonen sai, jos tarpeellista, mennä hoitoon lääninsairaalaan vaivaiskassan kustannuksella.⁶²⁸ Huhun oikaiseminen on täten hyvin vaikeaa, koska kukaan ei tiedä, kuka huhun alun perin laittoi liikkeelle.

Työkyvyn arviointi oli tärkeä seikka vaivaisapua jaettaessa, ja miesten suhteen oltiin erityisen ankaria. Perheen isännän tehtävä oli elättää vaimonsa ja lapsensa. Suutari Johan Karttusen ”*waimon awunpyyntö hyljättiin, koska sekä mies että waimo owat nuoret; mutta Karttunen päätettiin ensi kokoukseen kutsua saamaan waroituksen huonosta elämästä, jonka vuoksi perhe saa puutetta kärsiä.*”⁶²⁹ Perheettömien naisten tuli tehdä elantonsa eteen töitä, kun taas leskivaimolle saatettiin myöntää elatusapua aviomiehen kuoleman perusteella. Avioliitto tai aviomiehen kuolema vapautti naisen elättämisen vastuusta. Jos perheen mies ei elossa ollessaan kyennyt hoitamaan velvollisuuksiaan ja huolehtimaan perheen elatuksesta, naisen tuli ottaa vastuu perheestään, vaikkei köyhäinhoitosäännöksissä sitä edellytetty. Kahden elättäjän mallilla minimoitiin tarvittaessa köyhäinhoidon kuluja.⁶³⁰ Yksinäisen naisen tehtävänä oli pitää huolta omista lapsistansa kaikissa olosuhteissa. Johtokunta ei antanut tukea piialle, joka halusi laittaa (äpäri)lapsensa, Sofian seitsemän ja Idan viisi vuotta, Harjulan hoitoon. Piian tiedettiin olevan palveluksessa hyvällä palkalla.⁶³¹

Avustuksen antamista joko rahana tai elintarvikkeena nimitettiin kotihoitoksi. Yleisenä köyhäinhoidollisena periaatteena oli, että köyhälle annettiin tukea vain niin paljon kuin hän välttämättä tarvitsi, mieluummin liian vähän kuin liian paljon. Kotihoitoon ei mielellään ryhdytty, koska uskottiin, että tämänkaltaista apua pyysivät monet, joille se ei ollut välttämätöntä. Lisäksi epäiltiin, että avustus käytettäisiin väärin ja rahoilla hankittaisiin viinaa tai ylellisyustuotteita ja annettaisiin lasten kärsiä nälkää. Edelleen uskottiin, että ne jotka apua todella tarvitsivat, tulisivat laitokseen.⁶³²

Kaikki Kuopiossa köyhäinhoitoon oikeutetut tuli hoitaa vuodesta 1881 alkaen Harjulan köyhäinhuoneessa ja elatusapua annettiin vain poikkeustapauksissa.⁶³³ Suosituksena oli, että apua myönnettiin vain Harjulan hoitokustannuksia vastaavassa määrin.⁶³⁴ Rahallista tukea annettiin koulutetummalle väelle, vaikka se oli harvinaisempaa. Insinööri Tudeer ja hänen vaimonsa saivat apua vaivaiskassasta 10 markkaa kuukaudessa. Pariskunnan ”*tiedettiin ja todistettiin olevan awun tarpeessa.*” Yleensä vaivaiset eivät saaneet niin paljon tukea, vaan pariskunnille maksettiin 6 markkaa tai korkeintaan 8 markkaa kuukaudessa, jos perheessä oli useampia lapsia.⁶³⁵ Vaivaisavun määrä oli riippuvainen yhteiskunnallisesta arvoasemasta, joten miksei koko avun saaminen tai epääminen. Rahallista tukea

⁶²⁸ Köyhäinhoitojohtokunnan kokoukset 20.10. & 22.10.1880. Kirjeiden toisteet. Vaivaishoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto

⁶²⁹ 15§. Johtokunnan kokous 19.12.1882. Kirjeiden toisteet. Vaivaishoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁶³⁰ Pylkkänen 2006, 386.

⁶³¹ 3§. Johtokunnan pöytäkirja 4.9.1880. Kirjeiden toisteet. Vaivaishoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁶³² Louhivuori 1915, 94–95.

⁶³³ Poikkeustapaukseksi katsottiin esim. jonkun perheenjäsenen sairastuminen lavantautiin. Johtokunnan pöytäkirjat 3§, 21.7.1880 & 1§, 20.9.1880. Kirjeiden toisteet. Vaivaishoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁶³⁴ Nummela 1989, 291.

⁶³⁵ 1§. Köyhäinhoitojohtokunnan kokous 24.11.1880. Kirjeiden toisteet. Vaivaishoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

annettiin helpommin, jos suositelijana toimi joku yhteiskunnallinen vaikuttaja, kuten pappi tai lääkäri.⁶³⁶ Tällöin saatiin tehdä poikkeus vakiintuneisiin sääntöihin, joita kuvaan taulukossa 7.

Taulukko 7. Kuopion vaivahoidon johtokunnan päätöskooste vuodelta 1885

Harjulaan sijoituksen syyt	Rahallista tukea annettiin	Tukea ei annettu
leski (vanhus)	leskelle	työhön kykenevälle
henkilön itsensä tai perheen isän sairauden vuoksi	alaikäisen lapsen/lasten vuoksi	toisen kunnan asukkaalle
orpous	äiti/isä vankilassa	juoppoudesta epäilylle
myönnetty raha-apu oli loppunut, eikä avustettavan tilanne ollut parantunut	vaimon / miehen sairauden tähden / kivulloiset lapset / niin sairas, ettei voinut kuljettaa Harjulaan	sopimatonta elämäntapaa harjoittavalle
työhön kykenemättömyys (todistettava lääkärin todistuksella)	aviomies eli sopimatonta elämää, eikä huolehtinut perheestään	jos elatukseen haetun summan ei katsottu riittävän tilanteen paranemiseen.
aviomiehen huono palkka	piian ja tämän syntyneen lapsen huolehtimiseen	varakkaalle

Lähde: Kokoukset vuonna 1885. Vaivahoidon johtokunnan pöytäkirjat 1881–1893. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

Taulukon 7. kohdassa ”tukea ei annettu” olevat syyt oli määritelty vuoden 1879 köyhäinhoitoasetuksessa. Erikoista oli tapa jättää rahallinen apu antamatta, jos summan ei katsottu parantavan tilannetta. Perheen tai henkilön taloudellinen tilanne katsottiin siten niin kehnoksi, että ainoaksi vaihtoehdoksi nähtiin sijoittaminen Harjulan köyhäinhuoneeseen. Avun vastaanottaminen laitossijoituksen muodossa jäi tässä tapauksessa hakijalle itselleen. Sopimattoman elämäntavan määrittelemisen oli täysin vaivahoidon johtokunnan määriteltävissä. Elämäntapa määriteltiin usein huhupuheen tai juorujen perusteella, mutta myös yksittäisen henkilön lausunto riitti avustuspöytäkirjan hylkäämiseen. Niissä tapauksissa negatiivisen arvion antajaksi riitti kuka tahansa kuntalainen, kun taas suositelijaksi positiivisen lausuntoon tarvittiin yhteiskunnallinen vaikuttaja. Epäilemättä rahavarojen niukkuus vaikutti avustusten epäämiseen.

Kuopiolaisessa köyhäinhuollossa oli siirrytty kollektiivisesta hoidosta individuaaliseen hoitoon, jossa jokaiselle pyrittiin antamaan tarpeisiin sopivaa apua ja tukea. Kotiin annetulla avustuksella oli tarkoitus kasvattaa henkilöitä tulemaan toimeen omillaan. Laitoksiin otettiin henkilöitä, joiden ei katsottu selviävän enää itseksensä.⁶³⁷ Kyse ei ollut pelkästään köyhäinhuollossa moraalisesta edistyksestä, vaan menettelyä käytettiin taloudellisten seikkojen vuoksi. Eri vaihtoehdoilla pyrittiin pitämään köyhäinhuollossa kustannusten nousu mahdollisimman pienenä – siinä onnistumatta. Nummelan mukaan Kuopion kaupungissa elatusapua annettiin vuosi vuodelta enemmän. Erityisen huolestuttavana pidettiin

⁶³⁶ Kokoukset vuonna 1885. Vaivahoidon johtokunnan pöytäkirjat 1881–1893. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁶³⁷ Louhivuori 1915, 75.

väkilukuun suhteutettua avustuksensaajien määrän kasvua, joka oli muihin kaupunkeihin verrattuna suuri. Elatusavun saaneita kuvataan taulukossa 8.

Taulukko 8. Elatusapua saaneita Kuopiossa

Vuosi	1881	1883	1885
Apua saaneita	50	67	82
Prosenttia väkiluvusta	0,7	0,9	1,0
Apua avustettavaa kohti vuodessa	30 mk (115,24 €) ¹	31 mk (131,16 €)	24 mk (109,48 €)

¹ Rahanarvo muunnettu vuoden 2008 mukaiseksi. Rahanarvotaulukko: <http://service.nordea.com/nordea-openpages/lists/valueofmoney/listmoneyOfValues.action?language=fi>.

Lähde: Nummela 1989, 296.

Avustettavien määrän kasvu selittyi vuoden 1883 irtolaislailla, jossa työttömyydestä tuli laillisesti hyväksytty ilmiö yhteiskunnassa. Tuen hakijoiden määrä kasvoi ja myönnetyn avun määrä väheni. Kuopiossa annettiin avustusta vuodesta 1887 alkaen työkykyisille köyhille. Kustannuksien vähentämiseksi etsittiin keinoja ja köyhien työpakko otettiin uudelleen käyttöön. Elatusapu tuli korvata työllä Harjulassa.⁶³⁸ Kustannuksia nostivat vaatimukset köyhien paremmasta hoidosta laitoksissa. Sairaanhoido, lääkkeet, lasten koulutus ja lisääntynyt henkilökunta nostivat kustannuksia niin, että jokainen köyhäintalon asukas maksoi kunnalle enemmän kuin aikaisemmin.⁶³⁹

Romaneita ei mainittu Harjulan listoilla tai vaivaishoidonhallituksen pöytäkirjoissa kertaakaan. Näen tähän ainakin kaksi syytä. Ensinnäkin romaneitten kotipaikan määrittäminen oli usein hankalaa, joten kunnat pystyivät vetäytymään romanien köyhäinhuollosta kotipaikkasäännösten perusteella. Toiseksi köyhäinhoidon hakeminen ei ollut tiiviisti ryhmä- tai perhekunnittain elävien romanien tapana. Romani-identiteettiin kuuluivat vahva omanarvontunto ja perinteiset sukupuoliroolit. Naista arvostettiin ennen kaikkea sen mukaan, miten hyvin hän huolehti perheestensä. Miehen tehtävänä oli elannon hankkiminen ja perheen hallinta. Vanhoja ihmisiä kunnioitettiin ja heidän huolehtimisensa oli ehdotonta, eikä suku hylännyt vaivaisiaan köyhäinhuoneeseen.⁶⁴⁰

Vaivaishoidon johtokunta valvoi paikkakunnan kasvattilasten asemaa ja hoitoa. Asiaan puututtiin, jos lasta pidettiin tai kasvatettiin huonosti. Alkutilvesta 1879 Kuopiossa

”Puheenjohtaja kassööri R. Stenius ilmoitti että tänne kaupunkiin oli muuttanut nimismies Mesterton’vainaan leski, jonka luona on ollut 13 vuotinen tyttö Augustina Kinnunen, mutta koska tätä tyttöä oli huonosti kasvatettu (esi. ei tyttö vielä osannut lukea) eikä mainittua leskeä muutenkaan oltu nähty kelvolliseksi olemaan tytön holhoojana, oli tyttö otettu häneltä pois ja pantu hoitoon”.

Leskirouva teki johtokunnalle vaatimuksen saada palkkiota tytön elättämisestä niinä kuutena vuotena, jotka Augustina oli heillä ollut. Palkkiopyyntö hylättiin ja koko pyyntöä sinällensä pidettiin pöyrityttävänä.⁶⁴¹

⁶³⁸ Nummela 1989, 296–299.

⁶³⁹ Louhivuori 1915, 75–76.

⁶⁴⁰ Huttu 2005, 343–349.

⁶⁴¹ 6§. Köyhäinhoitojohtokunnan kokous 28.1.1879. Kirjeiden toisteet. Vaivaishoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

Kuopion kaupungin vaivahoidon huollettavista oli huomattava osa lapsia. Harjulan köyhäinhuoneen kirjoille määrätty lapset sijoitettiin toiminnan alkuvuosina kaupungin eri majoihin ja erityiseen lastensiirtolaan, josta lapset pääsivät käymään koulua. Vuodesta 1878 lähtien lapset sijoitettiin samoihin tiloihin Harjulaan aikuisten vaivaisten kanssa. Samalla laitokseen palkattiin opettajat.⁶⁴²

Vaivahoidon tehtävänä oli valvoa kansalaisten elämäntyyliä ja -oloja.⁶⁴³ Syksyllä 1885 johtokunta nouti poliisin avulla kokoukseen räätäli K. Svenskin, jolle annettiin varoitus vaimonsa hoidon laiminlyönnistä ja sopimattoman elämän viettämisestä. Miestä kehoitettiin ”täyttämään velvollisuutensa perheen-isänä ja kristittyinä kansalaisena samalla muistutettava siitä, mikä seuraus asetuksen mukaan on hänelle tuleva, jos ei varoituksesta apua tule”.⁶⁴⁴ Jos varoitus ei tehonnut, mies oli vietävä lääninvankilaan ja kuvernöörin kuulusteluun.

Vaivahoito keskittyi Kuopion kaupungissa Harjulan köyhäinhuoneeseen. Harjulan tila oli alun perin Kuopion porvaristoryhmän omistama maatila⁶⁴⁵, jota hoiti kolmen miehen johtokunta, johon kuuluivat John Jauhiainen, D. Keinänen ja Alex Saurén. Tilaa sanottiin Harjulan hoviksi.⁶⁴⁶ Paikka sijaitsi Kallaveden rannalla noin kilometrin päässä Kuopion kaupungista. Harjulan omistajat pyrkivät saamaan tilasta parhaan mahdollisen taloudellisen hyödyn, mikä tämä vaikutti välillisesti köyhäinhoitoon. Harjulan päärakennusta vuokrattiin muiden käyttöön, ja vuonna 1872 oltiin tilanteessa, ettei vuokralaisia ollut pitkään aikaan löytynyt. Tämän vuoksi johtokunta päätti hakea kartanolle lupaa ravintolan ylläpitoon. Ilmeisesti lupaa ei saatu tai kartanoa ei muuten saatu tuottamaan, koska syksyllä 1873 vastaanotettiin 30000 markkaa valtion oppilaskassasta ja Harjulaa ryhdyttiin muuttamaan köyhäinhuoneeksi. Harjulan johtokunta esitti itse hoitokodin perustamista Kuopion kaupungin valtuuskunnalle.⁶⁴⁷

Esityksessä perusteltiin köyhäin ja vaivaisten työ- ja hoituhuoneen laittamista seuraavasti:

”Koska köyhäin ja vaivaisten hoito näkyy vuosi vuodelta tulevan vaikeammaksi kunnassamme ja vaivaisrahan maksu lisääntyy sekä, köyhässä väessä enänee huolettomuus, laiskuus ja kerjäämisen halu, kuin myös saatuin köyhänapuun väärin käytäntö, niin toivoisimme että seurakunta suostuisi tällöisen menettelyn poistamiseksi laittamaan työ- ja hoituhuoneen, jossa vanhat ja vaivaiset yhdessä kohdin hoidettaisiin ja nuoret kasvatettaisiin siivoiksi työmiehiksi ja siihen tuntuun, että työ ja puhtaus on ihmisen kunnia, vaan laiskuus ja kerjääminen häpeä; vaan jos ei kaupungin seurakunta tahtoisi tällöiseen toimeen ryhtyä, niin ovat allekirjoittaneet päättäneet asettaa kaupungin köyhiä ja vaivaisia varten työ- ja hoituhuoneen Savilahden kylään, Harjulan kartanoon” .⁶⁴⁸

⁶⁴² Nummela 1989, 295.

⁶⁴³ Vaivahoidon johtokunta pyysi terveyslautakunnan tutkimaan työmies Petter Miittisen hallussa olleen mökin epäterveellisuuden, koska oli luultavaa, että asunnossa sairastettiin jatkuvasti ja siitä aiheutui vaivaiskassalle tuntevia kustannuksia. §12. Kokous 27.1.1885. Vaivahoidon johtokunnan pöytäkirjat 1881–1893. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁶⁴⁴ § 2. Kokous 7.10.1885. Vaivahoidon johtokunnan pöytäkirjat 1881–1893. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁶⁴⁵ Kauppakirjan mukaan Kuopion kaupungin porvarit ostivat Harjulan tilan, Savilahden kylästä Kuopion maalaiskunnasta 20.10.1866. Ostajina olivat lehtori Pehr Aschan, kauppiat Wasilej Moldokoff ja Gustaf Ranin sekä tehtailija Karl Gustaf Svahn.

⁶⁴⁶ Kokoukset 8.1&31.1.1870 Harjulan johtokunnan pöytäkirjat 1866–77. Harjulan vaivaishuone. Kuopion kaupungin arkisto.

⁶⁴⁷ Kokoukset 21.11.1872&18.10.1873 sekä Kauppakirja 20.12.1866. Harjulan johtokunnan pöytäkirjat 1866–77. Harjulan vaivaishuone. Kuopion kaupungin arkisto.

⁶⁴⁸ Esitys Kuopion kaupungin seurakunnalle köyhäin ja vaivaisten työ- ja hoituhuoneen laittamisesta 12.9.1873. Harjulan vaivaishuone. Historiikit 1873–. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

Seurakunta päätti, ”että huolimattomuuden ja yhä lisääntyvän kerjäämisen poistamiseksi vaivashoito olisi saatava paremmaksi, asetusten mukaiselle ja luonnolliselle kannalle, nimitäin, ettei kenkään tulisi apua saada muuta kun työn ansion kautta niiltä, jotka jotakin työtä voivat tehdä”. Pakkotyön periaate otettiin näin köyhäinhuoneen toiminnan lähtökohdaksi. Lisäksi päätettiin, että vaivashoitokunnan huostaan joutuvat lapset hoidetaan Harjussa. Samoin kaikki satunnaista apua tarvitsevat oli osoitettava laitokseen.⁶⁴⁹ Harjulan köyhäinhuoneeksi myöhemmin nimitetyssä laitoksessa hoidettiin tästä eteenpäin kaikki kaupungin seurakunnan vaivaiskassalla hoidettavat henkilöt, jotka vaivaisjohtokunnan todistusten mukaan sen tarvitsivat. Pahasti mielisairaita tai vaarallisiin, tarttuviin tauteihin sairastuneita ei saanut laitokseen ottaa. Hoidokit saivat laitoksessa makuusijan, valoa, ruokaa ja lämmintä, mutta kaikki laitokseen otetut olivat ”velvolliset toimittamaan, kukin voimansa mukaan, kaikenlaisia töitä, ja varsinkin semmoisten, jotka siihen kykenee, hoitaa puhtautta ja opettaa lapsia lukemaan, jota varten laitokseen hankitaan tarpeeksi soveliaita kirjoja.”⁶⁵⁰

Kuopiossa Harjulan köyhäinhuoneeseen sijoitettiin kaikki, jotka katsottiin apua tarvitseväksi välittämättä iästä tai sukupuolesta. Ulkomailla köyhien työhuoneisiin sijoitettiin lapset, naiset ja miehet, vanhukset, sairaat sekä mielisairaat. Yhteistä työhuonetta pidettiin taloudellisena, helposti johdettavana sekä joustavana eri ryhmille, jos avun tarve vaihteli. Isossa-Britanniassa pelättiin uuden köyhäinhoitotavan nostavan kapinoita, jos perheet erotettaisiin. Yhteinen työhuone nähtiin kooltaan tarpeeksi autoritaarisena ja pelottavana. Toisaalta yhteistä työhuonetta pidettiin väliaikaisena ratkaisuna, koska uskottiin, että myöhemmin lapsille perustettaisiin kouluja ja vaivaisille sairaaloita.⁶⁵¹

Vaivashuonesijoitus ei laitoksen alkuaikoina ollut pysyvä. Aluksi oli tyypillistä viettää laitoksessa lyhyempiä aikoja. Laitoksesta lähdettiin usein palvelukseen tai omasta tahdosta pois. Joskus hoidokki määrättiin poistumaan vaivashoidon johtokunnan päätöksellä. Kesällä 1880 ”Päätettiin, että Harjulan hoidosta on poiskäskettävä työmies Tuppuraisen waimo Maria Laitinen, warsinkin kesän-ajaksi, koska hänen miehensä tiettiin olevan kaupungissa töissä ja hän itsekkin on hyvässä terweydessä.”⁶⁵² Osa vaivaisista kävi välillä hoidossa sairaalassa. Hoidokkiluetteloon merkittiin tällöin ”pois eronnut” / ”gott bort” / ”gott bort med barn” / ”förd till lasarete”. Osa eronneista kirjattiin pian takaisin laitokseen. Alkuaikojen kirjanpito sisälsi vain välttämättömimmät tiedot. Luetteloista löytyi nimi, laitokseen tulo-päivämäärä, mahdollinen kuolinpäivä tai pois kirjautumisen syy. Lapsille merkittiin vain nimi ja ikä. Ensimmäisenä täytenä vuoden jaksona, 1.9.1874 – 1.9.1875 välisenä aikana, laitokseen kirjattiin 143 hoidokkia, joista yli 15-vuotiaita oli 19 miestä ja 57 naista. Alle 15-vuotiaita oli 67 lasta. Vuoden aikana kuoli 24 henkilöä (noin 17 %).⁶⁵³

Nummelan mukaan vuodesta 1893 eteenpäin miehiä sijoitettiin Harjulaan enemmän kuin naisia. Tämä selittyy miesten kotitaloustaitojen kehnoudella ja sairastuneiden yksinäisten miesten heikolla sosiaalisella turvaverkostolla. Laitoksessa hoidettujen ikärakenne painottui aivan nuorimpiin ja vanhimpiin ikäluokkiin. Työikäisiä oli vähän.⁶⁵⁴ Nummelan havainto miesten lisääntyneestä määrästä Harjussa on erikoinen, koska 1880-lu-

⁶⁴⁹ Ote pöytäkirjasta, tehty Kuopion kaupungin seurakunnan kokouksessa, kunnallishuoneella kello 5jpp. 25 p. syyskuuta 1873. Harjulan vaivashuone. Historiikit 1873–. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁶⁵⁰ Esitys Kuopion kaupungin seurakunnalle köyhäin ja vaivaisten työ- ja hoitohuoneen laittamisesta 12.9.1873. Harjulan vaivashuone. Historiikit 1873–. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁶⁵¹ Crowther 1983, 37–40.

⁶⁵² 5§. Johtokunnan pöytäkirja 21.7.1880. Kirjeiden toisteet. Vaivashoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁶⁵³ Jurnal ofver inskrifna fattighjön å Harjula 1873–1881. Hoidokkiluettelot. Harjulan vaivashuone. Kuopion kaupunginarkisto.

⁶⁵⁴ Nummela 1989, 294.

vun vaivashoidon pöytäkirjoista saa selkeän vaikutelman siitä, että nimenomaan miesten edellytettiin elättävän itse itsensä, kun taas naisten oletettiin olevan riippuvaisia ensin vanhemmistaan, sitten aviomiehestään ja lopulta köyhäinhuollosta.

Köyhäinhuoneen perustamisen takana olivat osaksi kartanon omistajien ja sen johtokunnan taloudelliset vaikuttimet.⁶⁵⁵ Taavi Kahran mielestä johtokunta oli köyhäinhuonetta perustaessaan tiedostanut, ettei tämänkaltaisessa toiminnassa ollut kyse taloudellisen voiton tavoittelusta vaan köyhäinhuoltoasian parantamisesta.⁶⁵⁶ Olen Kahran kanssa eri linjoilla, sillä taloudelliset kysymykset olivat alusta saakka tärkeä osa koko köyhäinhuoltotoiminnan muuttamista. Ensinnäkin laitoksen laskettiin maksavan vain kolmanneksen siitä, mitä vaivashoito keskimäärin tuli vuodessa kaupungille maksamaan.⁶⁵⁷ Eli taloudellista voittoa odotettiin ainakin kaupungin puolelta. Toiseksi Harjulan kartanolle piti keksiä (tuottoisa) käyttötarkoitus, ja ilmeisesti urakalla hoidettavassa köyhäinhoidossa nähtiin voittoa mahdollisuus. Ensimmäiset yhdeksän kuukautta toiminnasta vastasivat hovin vanha johtokunta Keinänen, Jauhiainen ja Saurén, joiden uskon odottaneen urakalla hoidetun köyhäinhuollon tuottavan edes jonkin verran vaivan palkkaa. Totta on, ettei hanke ehtinyt osoittautua kannattavaksi, sillä miehet luopuivat toimintavastuusta nopeasti ja Harjulan valvonta siirtyi vaivashoidonhallitukselle, joka vakinaisti Harjulan toiminnan alun kokeilun jälkeen.⁶⁵⁸ Kolmas syy, joka vähvistää taloudellisten vaikuttimien läsnäolon, on Kahran oma huomio; Kahra epäilee koko urakkasopimuksen laittomuuden vaikuttaneen Harjulan köyhäinhuoltotoiminnan nopeaan siirtämiseen urakalta vakituisen vaivashoidonhallituksen vastuulle.⁶⁵⁹ Tällöin johtokunta ei edes ehtinyt selvittää, oliko köyhäinhuolto urakkana taloudellisesti kannattavaa. Lisäksi köyhäinhuollon ja Harjulan toiminnan siirtyminen seurakunnalta Kuopion kaupungin vaivashoidonhallituksen harteille liittyy kaupunkien kunnallishallinnon uudistamiseen, joka tapahtui vuonna 1873.⁶⁶⁰

Alun perin Isossa-Britanniassa toivottiin köyhien työhuoneiden tuottavan taloudellista voittoa. Työhuoneiden omavaraisuus liittyi Jeremy Benthamin ideaan Panopticonista, joka tarkoitti yhteiskunnan laitoskontrolli- ja valvontajärjestelmää. Yhteiskunnalle hyödyttömät tai vaaralliset henkilöt tuli sijoittaa laitoksiin, joissa heistä kasvatettaisiin yhteiskunnalle hyödyllisiä kansalaisia. Laitokset olisivat taloudellisia ja tehokkaita, kuin valvottuja tehtaita.⁶⁶¹ Teollisen vallankumouksen edetessä huomattiin, etteivät tämänkaltaiset työhuoneet pystyneet tuottamaan toimintaan tai edes omien kustannuksiansa kattamiseen. Tästä syystä taloudelliset toiveet laitoksista karisivat siellä jo 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Tehdasmaisista laitosajatuksista ja taloudellisista toiveista luovuttiin. Sen sijaan kurinalaistaminen (*discipline*) nousi työhuoneiden tärkeimmäksi tavoitteeksi. Paikallisella tasolla taloudellisen hyödyn tavoittelusta ei täysin luovuttu. Ymmärrettiin, ettei laitos pysty maksamaan itse itseään, mutta huomattiin, että kustannuksia pystyttiin jonkin verran laskemaan omalla työtuotannolla.⁶⁶² Kustannuskysymykset olivat useimmiten köyhäinhuollon laadun ja toteuttamisen taustalla Suomessa aina 1800-luvun lopul-

⁶⁵⁵ Kokoukset 21.11.1872&18.10.1873 sekä Kauppakirja 20.12.1866. Harjulan johtokunnan pöytäkirjat 1866–77. Harjulan vaivashuone. Kuopion kaupungin arkisto.

⁶⁵⁶ Kahra 1956, 43–44.

⁶⁵⁷ Lähtökohtana ajatus oli erikoinen. Köyhäintalojen ylläpito nähtiin yleensä kalliina. Louhivuori 1915, 116.

⁶⁵⁸ Esitys Kuopion kaupungin seurakunnalle köyhäin ja vaivaisten työ- ja hoituhuoneen laittamisesta 12.9.1873. Harjulan vaivashuone. Historiikit 1873–. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁶⁵⁹ Kahra 1956, 42.

⁶⁶⁰ Soikkanen 1980, 92.

⁶⁶¹ Bentham, Jeremy 2008. <http://www.cartome.org/panopticon2.htm>; Foucault 2000, 266–285; Nilsson 1999, 87–99.

⁶⁶² Crowther 1983, 27–28.

le saakka.⁶⁶³ Harjula pystyi myöhemmin peittämään maanviljelyksellä ja karjanhoidolla vuosittain noin 10 prosenttia köyhäinhoidon menoista.⁶⁶⁴

Köyhäinhoidon taloudellinen puoli kohosi varsinaista hoitoa tärkeämmäksi työntekijöitä määrätessä, hallinnollisten virkamiesten noustessa varsinaista toimintaa tärkeämmäksi. Harjulan työntekijöiksi palkattiin johtaja, ekonomi, kassanhoitaja, opettaja sekä renki ja naispalvelija.⁶⁶⁵ Sairaanhoidohenkilökuntaa ei ollut. Laitoksen toiminnan vakiinnuttua Kuopion vaivashoidon johtokunta valitsi työntekijät ja hoiti laitoksen asioita Kuopion kaupungin valtuuskunnan ollessa ylempi valvova viranomaisena. Vuoden 1897 vaivastalojen matrikelin mukaan Harjulan köyhäinhuoneen

”asuinrakennuksia on 1) talon entinen päärakennus, jossa on 8 huonetta ja keittiö; 2) vanha pirttirakennus, jossa on 2 pirttiä ja 2 kamaria; 3) toinen vanha pirttirakennus, missä on 4 houreinkoppia, hoitajan huone ja pirtti miesten asuinhuoneeksi; 4) uusi asuinrakennus, sisältävä 3 salia naishoidokkaille; sekä 5) talousrakennus, sisältävä 2 huonetta ja keittiön johtajaa varten, ruokasalin, keittiön, leipomatuvan ja miesten työhuoneen. Hoidokkaita on ollut noin 150. Talossa elätetään 1 hevonen ja 10 lehmää.”⁶⁶⁶

Vuonna 1882 Kuopion vaivashoidon hallitus otti tutkittavakseen 30 perhettä, joissa isät olivat täydellä palkalla työssä ja perheet silti kärsivät puutetta ja nälkää. Näiden perheiden isä epäiltiin sopimattomasta käytöksestä ja juoppoudesta. Ratkaisuksi esitettiin, että perustettaisiin Harjulan hoitolaitoksen yhteyteen kunnallinen pakkotyölaitos, johon työhön kykenevät mutta silti vaivashoidon niskoilla olevat henkilöt voitaisiin työllistää. Ehdotus perustui voimassa olevan vaivashoitoasetuksen 40:een pykälään. ”Kukin vaivashoidon isäntävallan alla oleva mies olisi velvoitettu laitoksessa olemaan siksi, kun kaikki kustannukset hänen taikka hänen perheensä elätyksestä, hoidosta, kuljetusmaksuista y.m. ovat tulleet kunnalle korvatuksi.” Pakkotyölaitokseen esitettiin sijoitettavaksi tiilitehdas. Lisäksi muina töinä teetettäisiin ”kiven hakkausta, sahausta ynnä muita sopiviksi nähtäviä töitä”. Ehdotuksen mukaan pakkolaitoksen työntekijöitä velvoitettaisiin luovuttamaan 10 prosenttia palkastaan Säästöpankkiin vanhuuden turvaksi ja eläkkeeksi.⁶⁶⁷ Loppujen lopuksi esitys kaatui Kuopion kaupunginvaltuuston vastustukseen.⁶⁶⁸ Joka tapauksessa keskustelu köyhäinavun korvaamisesta työllä oli jälleen avattu.

5.4 Kylliälän kasvatustalot

Suomeen perustettiin vuonna 1830 vapaaehtoinen yhdyskunta ”armottomien lasten hoitoa ja kasvatusta varten”. Viipuriin perustettiin sivukomitea, jonka jäseniksi kutsuttiin läänin kuvernöörin lisäksi ”niitä kunnioitettavia henkilöitä, jotka tahtovat edesauttaa tätä hyväntekeistyötä”, kuten kauppaneuvoksia, konsuleita, tohtoreita ym. Jäseniä pyydettiin lahjoittamaan apurahaa yhdyskunnalle, joka avusti lapsia ”joitten vanhemmat ovat joko kuolleet, kivuloisuuden, ruumiinvamman, mielipuoleuden tabi muun syyn tähden kykene-

⁶⁶³ Louhivuori 1915, 129.

⁶⁶⁴ Kahra 1956, 47.

⁶⁶⁵ Kahra 1956, 45.

⁶⁶⁶ Helsingius (toim.) 1897, 37–38. Suomen vaivastalojen matrikkeli. Harjulan vaivashuone. Historiikit 1873–. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁶⁶⁷ Vaivashoidon kirjekonsepti 1882, n:o 5. Kirjeiden toisteet. Vaivashoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁶⁶⁸ Nummela 1989, 298.

mättömät työhön”.⁶⁶⁹ Avustus lähetettiin Viipurin läänin alueen kunnille, joiden velvollisuutena oli raportoida rahan käytöstä. Ilmeisesti avustuksella haluttiin taata köyhien lasten koulunkäynti, koska raha käytettiin esimerkiksi eväisiin tai kouluvarusteisiin. Lapsille annetusta ylimääräisestä avusta haluttiin siten saada vastiketta. Suurin osa avustettavista lapsista oli yksinäisten naisten aviottomia lapsia. Avustettavia oli enemmän kuin mihin rahat riittivät, ja kunnilta tuli jatkuvasti pyyntöjä lisäävusta.⁶⁷⁰

Avustustoiminnan lisäksi yhdistys perusti lahjavarjoilla⁶⁷¹ Uudenkartanon kasvatustaitoksen. Perustamisasiakirjoissa laitoksen viralliseksi nimeksi mainitaan *Nygårds uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa barn*. Nimi vakiintui myöhemmin Kyllälän kasvatustaitokseksi. Laitos oli tarkoitettu Viipurin läänin lapsille, joilla ei ollut vanhempia tai jotka olivat ”*muutoin pakotettuja vastaamaan tekosista laitoksessa*”. Kasvatustaitokseen otettiin 2–15-vuotiaita lapsia. Laitokseen palkattiin johtaja, opettaja ja pappi sekä renkejä ja piikoja lastenhoitajiksi. Piha- ja peltotyöt teetettiin ojennuslaitoksen hyvätapaisilla vangeilla. Johtaja vastasi lasten kasvatuksesta sekä puhtaudesta ja siisteydestä johtokunnan ohjeiden mukaisesti. Kasvatukselliset tavoitteet kirjattiin laitoksen ohjesääntöön. Tärkeimpänä pidettiin lasten kasvattamista hyödyllisiksi ja oikeamielisiksi yhteiskunnan jäseniksi. Lapsia oli opetettava jumalanpelkoon, totutettava ahkeruuteen, järjestykseen ja tottelevaisuuteen sekä heille oli annettava tietoja moraalisisista velvollisuuksista. Heitä työllistettiin iän ja voimien mukaan kotiaskareisiin ja käsitöihin, joista olisi hyötyä tulevaisuudessa. Lisäksi lapset saivat opetusta lukemisessa ja laskemisessa.⁶⁷²

Kasvatustaitoksen nimessä ja toiminta-ajatuksessa voi nähdä viittauksia Johann Pestalozzin perintöön. Kenties sattumalta Nygårdin eli Uudenkartanon kasvatustaitos muistuttaa nimeltään Pestalozzin ensimmäistä kasvatustaitosta, joka oli nimeltään Neuhof, uusi talo.⁶⁷³ Maatilan avulla Pestalozzi toivoi pelastavansa köyhiä lapsia vaikeuksista.⁶⁷⁴ Nuoret oppisivat maanviljelystä, puutarhanhoitoa ja kulttuurua, jotka kohottaisivat heidän elintasoansa. Töiksi suunniteltiin puuvillan kehräämistä, kutomista ja yksinkertaista peltotyötä. Kouluopetus rajoittui vain kaikkein välttämättömimpään, sillä kasvatuksen pääpaino oli työopetuksessa. Kasvatus oli terveellistä mutta ankaraa, ja lapset karkailivat usein laitoksesta.⁶⁷⁵ Pestalozzin perintönä pidetään työkasvatuksen leviämistä lasten ja nuorten kasvatukseen; vain työllä voi kasvattaa työelämään ja edistää ymmärryksen ja siveellisyyden muodostumista.⁶⁷⁶

Pestalozzin ajatusten tapaisia kasvatuskäytäntöjä sovellettiin Tukholman suuressa lastenkodissa (*Stora Barnhuset*) 1700-luvun puolivälistä alkaen. Ongelmaksi muodostui, että lasten työnteko sai helposti ojennuslaitosmaisia piirteitä. Työpäivät olivat pitkiä ja työ raskasta. Lasten kuolleisuus oli korkea. Suuressa lastenkodissa poikia opetettiin käsi- ja tehdastyöhön, tytöt taas opettelivat piian työtä. Lukemisen opettelussa keskityttiin Raamatun ja katekismuksen lukuun. Tavoitteena oli, että mahdollisimman moni saisi oppi-

⁶⁶⁹ Vuosikertomus 1880. Viipurin turvattomien lasten komitea 1870–1900, f. 386, op.1, d. 3. LOGAV.

⁶⁷⁰ Vastaanotettuja kirjeitä 1891–1893. Viipurin turvattomien lasten komitea 1870–1900, f. 386, op.1, d. 6. LOGAV.

⁶⁷¹ Lahjavarat oli saatu kokoon keräyksin ja lahjoituksin sekä paroni eversti Johan von Stamphezin testamenttaamalla lahjoituksella. Von Stamphe lahjoitti hyväntekeväisyyslaitoksen perustamiseksi myös Kyllälän maatilan Talista. Ellonen (toim.)1947, 132–133. Näiden lahjoitusten turvin tulevan kasvatustaitoksen taloudellinen tilanne oli huomattavan hyvä. Ks. Kartta liitteessä 4.

⁶⁷² 1–2§. Tredje Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen arkisto, f. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁶⁷³ Salmensaari 1915, 100.

⁶⁷⁴ Samalla Pestalozzi halusi pelastaa oman maatilansa taloudellisilta vaikeuksilta. Natorp 1926, 66–67.

⁶⁷⁵ Natorp 1926, 59, 67–69, 75–77.

⁶⁷⁶ Bonsorff 1923. 36–37.

pojan tai piian paikan saavutettuaan aikuisiän.⁶⁷⁷ Laitoksen toiminnasta oltiin tietoisia Viipurissa, ja Kylliälän toiminta jäljitteli monilta osin suuren lastenkodin ja Pestalozzin kasvatustieteellisiä periaatteita.⁶⁷⁸

Kylliälän kasvatustieteellinen laitos sai lapsensa maaherran päätöksellä Viipurin läänin alueelta. Laitokseen voitiin sijoittaa 40 lasta, ja tulijoita olisi ollut koko ajan enemmän. Laitokseen tullessaan lapsi vietiin ensimmäisenä lääkärin tarkastukseen. Näin pyrittiin ehkäisemään tautien ja syöpätautiin leviämisen laitokseen. Sairailla lapsilla vietiin ojenlaitoksen sairaalahuoneeseen, josta hänelle eristettiin oma tila tai huone, jotta lapsi ei joutuisi vankien kanssa tekemisiin. Iso- tai muuta vakavaa rokkoa sairastavaa lasta ei otettu laitokseen.⁶⁷⁹ Jokaiselle lapselle annettiin numero, jolla hänet merkittiin laitoksen kirjoille. Lapsella oli oltava lääkärintodistus, maaherran passitusasiakirja ja selvitys vanhemmista, kotipaikasta ja iästä. Laitoksen tulon jälkeen lapsi pestiin ja vaateetettiin sukupuolensa mukaisesti laitoksen vaatteisiin.⁶⁸⁰

Lapset asuivat laitoksessa muutamasta kuukaudesta vuosiin ja lähtivät pois noin 13–15-vuoden ikäisenä. Pisimpään laitoksessa ollut asui 11 vuotta 9 kuukautta Nygårdissa, suurin osa 5–6-vuotta. Suurin osa lapsista lähti laitoksesta suoraan palveluspaikkaan, sillä vain harvoilla oli elossa olevia vanhempia. Työ- tai sijoituspaikka oli löydettävä ennen laitoksesta poispääsyä.⁶⁸¹ Päiväkirjoissa ei ollut mainintoja lasten karkaamisista laitoksesta, vaikka kuri oli ilmeisesti ankaraa. Karkaamiset ovat perinteisesti olleet yleisiä kasvatustieteellisyksiköissä.⁶⁸²

Kylliälän kasvatustieteellisen laitoksen toiminnassa tapahtui monia hallinnollisia muutoksia. Laitos muutettiin orpokodiksi vuonna 1869, mikä ei juuri vaikuttanut varsinaiseen käytännön toimintaan. Laitoksesta tuli vuonna 1901 pahatapaisten poikien kasvatustieteellinen laitos. Tällöin johtajattaren virka muutettiin johtajan paikaksi ja tytöt siirrettiin laitoksesta muualle. Hallinnollisesti laitos siirtyi vähitellen vankeinhoitohallituksen alaiseksi, kunnes kouluhallituksen lastensuojelutoimisto perustettiin.⁶⁸³ Kylliälän suojelukasvatus toiminta keskeytyi ensin vuonna 1918, jolloin laitos otettiin punakaartilaisien kasarmiksi ja lopulta vuonna 1939 lapset ja henkilökunta evakuoitiin talvisodan jaloista. Kylliälän rakennukset tuhoutuivat talvi- ja jatkosodassa täydellisesti.⁶⁸⁴ Vuonna 1945 kasvatustieteellinen laitos jatkoi toimintaansa Limingassa ja toimii nykyisin nimellä Limingan koulutuskeskus.⁶⁸⁵

⁶⁷⁷ Ödman 2001, 7–10. [Http://www.buv.su.se/content/1/c6/03/86/32/UrLOCUS_3_01.pdf](http://www.buv.su.se/content/1/c6/03/86/32/UrLOCUS_3_01.pdf).

⁶⁷⁸ Muista Pestalozzin hengessä Saksaan ja Tanskaan perustetuista laitoksista Bonsdorff 1923, 42–47.

⁶⁷⁹ 7§. Tredje Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejslerliga Majestäts Nädiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojenlaitoksen arkisto, f. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁶⁸⁰ 8–9§. Tredje Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejslerliga Majestäts Nädiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojenlaitoksen arkisto, f. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁶⁸¹ Matrikel för uppfostrings anstalten å Nygård 1854. Kylliälän kasvatustieteellinen laitos, f. 384, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁶⁸² Ojakangas 1993, 30.

⁶⁸³ Ellonen (toim.) 1947, 133–135.

⁶⁸⁴ Meurman 1985, 204.

⁶⁸⁵ Kaleva 28.10.2009.

6 SULJETTUJEN LAITOSTEN TOIMINNAN TAVOITTEET JA NIIDEN MUOTOUTUMINEN

Irtolaisuuteen ja huono-osaisuuteen liittynyt yhteiskunnallinen keskustelu antoi ongelmille vain yhden ratkaisukeinon – työn. Köyhien oli maksettava annettu apu työllä, sillä ilmaisen avun ajateltiin kasvattavan ihmistä laiskuuteen. Irtolaiset oli puolestaan ojennettava työn avulla kunnan kansalaisiksi. Työn tärkeyttä ja arvoa todisteltiin useaan otteeseen aikakauden kirjoituksissa, sillä ihmisen oli työtä tekeminen.

”...on se käsky annettu, jonka ihminen Luojalta sai noudattaaksensa ja joka kuuluu: onnellisena ollaksesi sinun on työtä tekeminen...Ihminen on luonnostansa niin rakennettu, että työnteko on hänelle wälttämätöntä, sillä muutoin hän joutuu kaikenlaiseen wiheläisyyteen ja kurjuuteen, jos ei ulkonaiseen niin ainakin sisälliseen. Sitä todistaa jokapäiväinen kokemus. Niitä jotka päiwänsä ovat tehneet työtä, olipa sielullansa tahi ruumiillansa, werratessa niihin jotka sitä vastaan ovat menettäneet päiwänsä joutilaisuudessa, heti on silmiin pistäwä se suuri eroitus, joka näiden wälillä ilmestyy. Edelliset ovat ...omissa tunnoissansa woittaneet rauhan; jälkimmäisissä taas ei hawaitse muuta kuin tyytymättömyyttä ja alakuoloisuutta... ja hänen sielunsa tyhjentyy tyhjenemistään, kuin hän mieroa kiertää toisen apua kerjäten.”⁶⁸⁶

Työtä pidettiin jokaisen terveen ihmisen wälttämättömänä wewollisuutena. Tämän kirjoituksen ajatus joutilaisuuden aiheuttamasta henkisestä laiskistumisesta on erikoinen, sillä siihen ei ollut aikaisemmin kiinnitetty huomiota. Entiset taloudelliset tai uskonnolliset perustelut oli korvattu ihmisystävällisemmällä, humanistisella perustelulla, jonka mukaan köyhä omistaa henkistä pääomaa, josta on työllä pidettävä huolta.

Työhön ja ahkeruuteen kasvattaminen sisälsi kolme hyötynäkökohtaa, jotka oli ymmärretty turkulaissivistyneistön keskuudessa jo saman vuosisadan alussa. Ensinnäkin ahkeruudella oli ennaltaehkäisevä vaikutus, sillä työtä tekevä ihminen eli hyveellistä elämää. Toiseksi tämäntapainen kasvattaminen työlaitoksien ja köyhäinhoidon muodossa lievitettiin jo olemassa olevia ongelmia. Laitoksissa laiskistuneet kansalaiset voisivat parantaa tapansa. Kolmanneksi ahkeruuteen kasvattaminen edisti yleistä hyvää, sillä työ oli jokaisen itseään kunnioittavan ihmisen wewollisuus.⁶⁸⁷ Nämä kolme työhön ja ahkeruuteen kasvattamisen näkökohtaa näkyvät selvästi 1850–1880-lukujen aikalaikirjoituksissa.

Kasvatuksen tavoitteet vaihtelevat yleensä sekä ajallisesti että paikallisesti. 1800-luvun kasvatustaloustieteessä oli mielenkiintoista kasvatustavoitteiden kansallinen yhdenmukaisuus. Sanomalehtien sensuuri ja valvonta estivät valtion toimien arvostelun, mutta samalla vaikuttivat julkiseen kasvatustaloustieteeseen. Sanoma- ja aikakauslehdissä käydyssä keskustelussa nähtiin kasvatustaloustieteen edistäminen yleiseksi hyväksi, sillä työ oli jokaisen itseään kunnioittavan ihmisen wewollisuus.⁶⁸⁷ Nämä kolme työhön ja ahkeruuteen kasvattamisen näkökohtaa näkyvät selvästi 1850–1880-lukujen aikalaikirjoituksissa.

Kasvatuksen tavoitteet vaihtelevat yleensä sekä ajallisesti että paikallisesti. 1800-luvun kasvatustaloustieteessä oli mielenkiintoista kasvatustavoitteiden kansallinen yhdenmukaisuus. Sanomalehtien sensuuri ja valvonta estivät valtion toimien arvostelun, mutta samalla vaikuttivat julkiseen kasvatustaloustieteeseen. Sanoma- ja aikakauslehdissä käydyssä keskustelussa nähtiin kasvatustaloustieteen edistäminen yleiseksi hyväksi, sillä työ oli jokaisen itseään kunnioittavan ihmisen wewollisuus.⁶⁸⁷ Nämä kolme työhön ja ahkeruuteen kasvattamisen näkökohtaa näkyvät selvästi 1850–1880-lukujen aikalaikirjoituksissa.

⁶⁸⁶ Suomen Julkisia Sanomia 9.10.1862 n:o 77.

⁶⁸⁷ Ikonen 1997, 161–162.

taiwutetaan eli taipuu, senlaiseksi tulee tawat. Näin on oppi ja kaswatus tahdon taiwuttaja, - tahto tapojen johdattaja.”⁶⁸⁸

Kansalaisuusaatteen läpimurto sivistyneistön keskuudessa oli osaltaan vaikuttamassa sosiaalisten ongelmien havaitsemiseen.⁶⁸⁹ Suomalaisen irtolaisten kasvattamisessa voi nähdä kansallisen itsetunnon kohoamista. Omista haluttiin pitää huolta, hyvässä ja pahassa. Jokaisesta yksilöstä haluttiin pitää kiinni – ei enää karkotusta Siperiaan. Huonot yksilöt yritettiin kasvattamalla muuttaa ja saada hyödyllisiksi.⁶⁹⁰

1800-luvun kasvatuskäsitykselle oli ominaista perhekeskeisyys. Tämän painotuksen taustalla oli eurooppalainen aatetausta eli kyseessä ei ollut pelkästään suomalainen ilmiö.⁶⁹¹ Kasvatus kuului perheelle, koulutus ja opetus valtiolle. Laitoksissa valtion tuli korjata perheiden tekemät kasvatukselliset erehdykset. Snellman korosti perheen merkitystä kasvattajana. Valtio ei saanut puuttua suoranaisesti kasvatukseen vaan ainoastaan auttaa perheitä järjestämällä koulutusta ja opetusta. Kasvatus ja koulutus kulkivat tästä huolimatta tiukasti käsi kädessä, sillä kasvatuksella lapsi totutettiin hyvillä tavoille. Tämä tapahtui opin ja esimerkin avulla koulussa. Päävastuu kasvatuksesta oli perheillä, vaikka koulussa kyettiin paikkaamaan vanhempien tekemiä virheitä tai kasvatuksen puutteita.⁶⁹² Vaivaihoidosta vastaavat henkilöt seurasivat huono-osaisten perheiden elämäntapoja.

Sanomalehdissä lausutut mielipiteet käsittelivät runsaasti kasvatusta ja koulutusta. Ajan kasvatuksellisen hengen voi sanoa olleen vahva. Kasvatus kuriin, sivistykseen, työntekoon ja lainkuuliaisuuteen koski niin vapaita kuin vangittuja kansalaisia. Kansakoulun ajateltiin omalta osaltaan auttavan liikaväestöongelman hoitamista. Ensimmäinen kansanopetuksen perusteita ja kansakoulua koskeva julistus annettiin vuonna 1858. Käytännössä kansalaisten koulutustilanne ei parantunut vielä vuosikymmeniin.⁶⁹³

Yhtenä tärkeänä kasvatustavoitteena pidettiin väkijuomien käytön lopettamista ja sen myötä raittiutta. Useat irtolaiskuulusteluihin joutuneista miehistä mainittiin juopoiksi tai käyttävän alkoholia häiritsevällä tavalla.⁶⁹⁴ Samoin Luostanlinnaa tuomittiin viinanpoltosta tai myynnistä rangaistuja miehiä. Sanomalehdissä kirjoitettiin usein ”myrkkyliepen kiroista”.

...Ja jos wiinanmyynnistä joku rikastuisikin, niin usiampi köyhtyy. Ja niistä jotka häwiää ei tule kelwollisia työmiehiä, muuta kuin kunnan elättejä. Tällä tawalla ei ole wiinasta muuta kuin yleistä häwiötä ja turmelusta. Niin kaikite se meidän kunnalle on ollut ja on wastakin, jos nuo turmeluksen wiinapässit päästetään wankeudestansa ”myrkkyliepen” lämmittämään. Sen tähden ei pitäisi näitä enään päästää irti, niin sanottua kotitarwista polttamaan. Sillä sitä poltetaan silloin sekä kylän että kodin tarpeeksi ja turmelukseksi... niin se olisi täälläkin monen toiwon, että kaikki wäkewäin juomain tuonti kiellettäisiin maahamme tuomasta, sekä wiinankeitto kansa heitetäisiin pois. Niin tulisi paljon paljon raittiimpi elämä sekä ruumiillisen että hengellisen elämän puolesta.”⁶⁹⁵

⁶⁸⁸ Suomen Julkisia Sanomia 12.8.1858 n:o 59.

⁶⁸⁹ Pulma 1987, 29, 32. Näin mm. sekä 1830-luvulla alkanut keskustelu pauperismista, köyhäläisyydestä sekä kansallisen herätyksen snellmanilainen muoto.

⁶⁹⁰ ”Suomessa valtiokansalaisen kasvattaminen liittyy 1800-luvulla kansallisvaltioaatteen lujittamiseen ja 1900-luvulla kansalaisten yhtäläisiin oikeuksiin ja osallistumiseen.” Lipponen 2006, 7.

⁶⁹¹ Häggman 1994, 172–176. Englannissa huono-osaista tuli kasvattaa hyviä, siveellisiä kansalaisia. Driver 1993, 10–15, 99–109.

⁶⁹² Heikkinen 1983, 101–102.

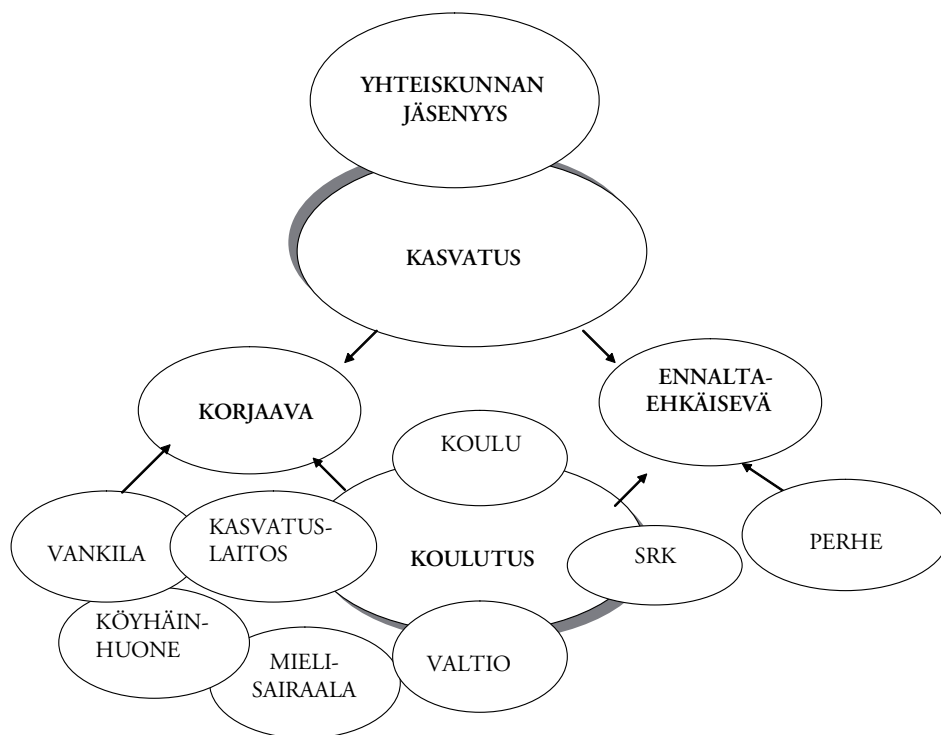
⁶⁹³ Heikkinen 1983, 108.

⁶⁹⁴ Esim. 31.8.–24.9.1885 Zacharias Gustafsson. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁶⁹⁵ Suomen Julkisia Sanomia 11.1.1864 n:o 3.

Kirjoituksessa esitettiin koko viinanmyynnin ja -polton lopullista kieltämistä.⁶⁹⁶ Viinan-kiroja pidettiin köyhyyden ja laiskuuden syynä; rikkaankin miehen elämä vajoaa kohti vaivaistaloa, jos ottaa viinan osaksi arkipäivää. Alkoholin käyttöä tarkkailtiin vaivashoidon johtokunnan taholta ja se saattoi antaa varoituksen asiasta. Harjulan köyhäinhuoneeseen ei sijoitettu juoppoja ja laitoksessa asuva voitiin erottaa alkoholin käytön vuoksi.⁶⁹⁷

Kuviossa 2. kuvataan yhteiskunnallisen kasvatuksen tärkeyttä 1800-luvun Suomessa. Perheen, seurakunnan ja koulun tehtävänä oli kasvattaa ikään kuin ennaltaehkäisevästi yhteiskunnan tapoihin ja järjestykseen. Jos perhe epäonnistui tai jos seurakunnan ja koulun kasvatuksella ei ollut vaikutusta, valtion laitosten ja viranomaisten tehtävänä oli huolehtia korjaavasta kasvatuksesta lähettämällä yhteiskunnan sääntöjä rikkovat tai siihen sopeutumattomat vankilaan, köyhäinhuoneeseen, kasvatuslaitokseen tai mielisairaalaan.

Kuvio 2. Kasvatus yhteiskunnan jäseneksi

Kasvatuskeskustelulle oli 1800-luvulla tyypillistä yhdistää siveyden ja sivistyksen käsite samaa tarkoittavaksi. Sivistynyt ihminen oli siveä ja päinvastoin. Kasvatuskeskustelussa oli oleellista käsitys *yhteiskunnan jäsenyydestä*. Jäsenyys ei ollut jokaisen kansalaisen automaattinen oikeus vaan se oli ansaittava. Lainrikkomia tai irtolaisia ei katsottu eikä hyväksytyt yhteiskunnan jäseniksi. Hyväksytyt jäsenet taas olivat onnistuneen kasvatuksen tulosta.

⁶⁹⁶ Rahvaan viinanpoltto kiellettiin vuonna 1866. Turpeinen 1991, 45.

⁶⁹⁷ Waivashoidon kirjekonseptit 1885, n:o 10. Kirjeiden toistheet. Vaivashoitolaatukunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

Risto Ikonen kiteyttää 1700–1800-lukujen vaihteen Suomen aatteellisen ilmapiirin kasvatusyhteiskunnaksi, jossa yhteiskunnan perustoiminnot on järjestetty kasvatuksellisia päämääriä silmälläpitäen. Koko yhteiskuntaelämän läpäisi hyvinvointiin tähtäävä kasvatuksen projekti, jolla pyrittiin toteuttamaan ihmisideaali hyvästä ja hyödyllisestä kansalaisesta.⁶⁹⁸

Rousseauin mukaan paremman yhteiskunnan rakentaminen oli mahdollista kasvatuksen avulla. Rikollisuuden syyt olivat yhteiskunnassa; hyvin hallitussa valtiossa rikollisuus oli vähäistä. Lapsuudessa tai nuoruudessa saatu vääränlainen kasvatusta sekä vähäinen siiveellinen opetus olivat syitä rikoksiin lankeamiseen. Käytännössä tämä tarkoitti rangaistusjärjestelmän muokkaamista sellaiseksi, että se vähentäisi rikollisuutta. Rangaistuksen oli oltava kasvattava ja rikollisen mielenlaatua muuttava. Vapausrangaistus soveltui tähän hyvin, sillä se hoiti samalla rangaistuksen pelottavan tehtävän. Lisäksi rangaistuksella pyrittiin kasvattamaan rikollisista yhteiskuntaa hyödyttäviä kansalaisia.⁶⁹⁹

Usein ihmiset ajautuivat rangaistavaan elämäntilanteeseen tahtomattaan, ja monet heistä joutuivat työ- ja ojennuslaitoksiin köyhyyden, asunnottomuuden tai epäsosiaalisen elämäntavan vuoksi. Tästä on vedetty johtopäätelmä, että vankeinhoidolla ja ihmisten eristämällä oli sosiaalihuollollinen funktio. Vankilat olivat sijoituspaikkana köyhille ja monille mielisairaille, joille ei ollut tuohon aikaan riittävästi muita sijoituspaikkoja.⁷⁰⁰ Tähän näkökohtaan on helppo yhtyä, vaikka vankeinhoidolla oli myös muita päämääriä. Suomeen perustetut vaivahuoneet ja kasvatustilat suorittivat tehtävänasettelultaan sosiaalihuollollista tehtävää, mutta näilläkin oli omat piilotehtävänsä, kuten eristäminen ja taloudellinen hyöty.

Suljetut laitokset, kuten työlaitos vankien rankaisupaikkana tai köyhille tarkoitettut työhuoneet, perustuivat utilitaristisiin ajatuksiin.⁷⁰¹ Työn tekeminen vähensi laitoksen kustannuksia tuotollaan, ja yksilöt oppivat tekemään karttamaansa työtä vaikka pakolla. Kasvatustavoitteet olivat toissijaisia aina 1800-luvun alkuun saakka. Sitä ennen työ oli vapaudenmenetystä tärkeämpää, ja esimerkiksi vankeusaika oli sidottu tehdyn työn määrään.⁷⁰² Utilitarismin mukaan moraalisen käyttäytymisen ohjenuorana on hyöty ja periaatteiden arvon määrää se, onko niistä hyötyä yksilölle tai yhteisölle. Suljetuissa laitoksissa hyödyn oli langettava sekä hoidokille että valtiolle. Työlaitokset keksittiin aikanaan utilitaristisia näkökohtia ajatellen, vaikka kyseessä olivat lähinnä taloudelliset hyödyt. Hyötyajattelu säilyi ominaisena 1800-luvun yhteiskunnalle, mutta hyötynäkökohdat liittyivät taloudellisten hyötyjen lisäksi ei-taloudellisiin hyötyihin. Tältä kannalta työlaitokset ja köyhäinhuoneet hyödyttivät valtiota tuomalla yleistä turvallisuutta ja järjestystä, sillä vaarana olleet poikkeavat kansalaiset suljettiin laitoksiin ja poikkeavuuden leviäminen estettiin. Samalla irtolaiset hyötyivät parantuessaan ja köyhät saadessaan elatuksen. Taloudellisen puolen hyödyn keräsi valtio tehdyn työn tuloksen muodossa.

Tutkitun ajan aatteellista henkeä edusti suomalainen poliittinen liberalismi, joka vaikutti rangaistuksen päämäärän ja vangeille suoritettavien toimien sekä köyhäinavun toteuttamiseen. Usko ankariin rangaistuksiin mureni. Tehokkaimmin rikollisuuden uskottiin vähenevän uskonnon ja kasvatuksen avulla. Rikollisuutta yritettiin ehkäistä elinkeinovapauden laajentamisella. Tuolloisen ajattelutavan mukaan irtolaisuutta tai rikollisuutta ei esiintyisi, jos kaikilla olisi mahdollisuus elättää itsensä rehellisellä työllä.⁷⁰³ Liberalismin

⁶⁹⁸ Ikonen 1997, 356–361.

⁶⁹⁹ Kallinen 1982, 5–6. Myös Rousseau 1988, 7, 69–70. Samaa ajattelutapaa toistaa Krell 1871, 49.

⁷⁰⁰ Lappi-Seppälä 1982, 113.

⁷⁰¹ Alaraatikka 2004, 39–42.

⁷⁰² Turun kehruhuoneen ohjesäännön vuodelta 1773 mukaan yhtä vankeusvuotta vastasi 900 vyyhteä lankaa – mitä nopeammin sai työn tehtyä, sitä nopeammin vapautui. Lappi-Seppälä 1982, 96; Virtanen 1944, 59.

⁷⁰³ Pajuoja 1986, 25.

myötä vankeja ja rikollisia kohdeltiin entistä ihmismäisemmin ja oikeudenmukaisemmin. Usko edistykseen ja yksityiseen yritteliäisyyteen toi vankeinhoitoon oikeudenmukaisuuden lisäksi utilitaristisia piirteitä. Vangit, köyhät ja irtolaiset oli kasvatuksen avulla saatava ymmärtämään yritteliäisyyden ja työnteon merkitys.⁷⁰⁴

Liberalismin myötä uudet aatteet pääsivät oikeustieteellisessä tutkimuksessa ja keskustelussa esiin. Rikosoikeuden tutkijat K. Lagus ja K.G. Ehrström julkaisivat väitöskirjansa juuri ennen Luostanlinnan perustamisajatuksen esittämistä. Molemmat korostivat vankeinhoiton uudistuksen välttämättömyyttä ja hakivat esikuvansa saksalaisesta rikoslainopista.⁷⁰⁵ Rangaistuksen oikeudenmukaisuutta pohdittiin tarkoin. Tärkein saksalaisten vaikutteiden antaja oli K. J. A. Mittermaier, joka liberalistiseen henkeen nojaten käsitti rangaistuksen keskeiseksi tehtäväksi vangin parantamisen.⁷⁰⁶ Ajatus parantamisesta perustui utilitaristisiin ja filantrooppisiin herätteisiin.

Filantrooppiset tuulet saavuttivat Suomen 1800-luvulla sekä vankein- että köyhäinhoiton alueella. Vanha yksityisten vapaaehtoinen laupeudenharjoitus nimettiin filantropiaksi, joka sai vaikutteita edellisen vuosisadan valistuksesta ja luonnontieteistä. Filantropian myötä huono-osaisuuden syyt vieritettiin yksilöiltä valtion niskoille ja vähäosaiset saivat myötätuntoa osakseen. Filantropian harrastamiselle antoi pontta eri puolilla Eurooppaa virinnyt keskustelu sosiaalisista kysymyksistä.⁷⁰⁷ Mielestäni suomalainen laitoshoidon imi vähän vaikutteita filantropiasta. Ainoastaan uskonnon ja siveellisen kasvatuksen vaatimus otettiin huomioon ja jumalanpalvelukset ja raamatunlukuhetket otettiin osaksi laitosten arkea. Yksityiset ihmiset halusivat antaa vankiloissa sielunopetusta, mutta yleensä pyyntöihin ei suostuttu.⁷⁰⁸ Kontrolli perustui vankiloiden virkamiesten ja saarnaajien epäilyihin vapaaehtoisten luterilaisesta oikeaoppisuudesta. Kaikenlainen lahkolaisuudeksi katsottu uskonnollinen julistus haluttiin torjua.⁷⁰⁹

Utilitaristiset tavoitteet katsottiin useimmiten filantropiaa tärkeämmäksi. Tätä kuvaavat Harjulan köyhäinhuoneen vierailusäännöt. Harjulaan ei nimittäin haluttu rouvasväen vierailuja, tai jos pyyntöjä tuli, niistä pyrittiin hyötymään taloudellisesti. *”Vaivaishoitojohdotokunnan jäsenillä, sekä seurakunnan papilla ja lääkärillä on virkansa puolesta oikeus käydä milloin hyvässä laitoksessa, vaan jos joku muu henkilö haluaisi käydä katsomassa maksakoon laitoksessa käynti yhden markan käynti kerralta, jotka niin tulleet rahat käytetään vaatteiden hankkimiseksi ensin tarvitseville”*.⁷¹⁰ Loppujen lopuksi Harjulan köyhäinhuoneessa vieraili yksityisiä harvoin. Suomalaiset filantrooppiset ajatukset joutuivat taipumaan utilitaristisen paineen alla, ja filantropiasta tuli vain köyhäinhoidon välitön ensiapu. Utilitarismi sopi liberalismiin vaateisiin, mutta filantropia taas ei, sillä avunsaajalta odotettiin vastinetta. Laitoshoidossa utilitaristinen vastineen haku katsottiin välttämättömäksi. Filantropia oli siten jossain määrin vastakkainen liberalistisia päämääriä ajatellen.

Kuri, uskonnollinen kasvatusta ja työnteke olivat filantrooppisen näkökulman antamia parannuskeinoja vankein- ja köyhäinhoidolle. Tämän ajattelun mukaan nämä eväät riittivät yksilön parantamiseksi kunnan kansalaiseksi. Suomalainen parannusajattelu lisäsi useita kasvattamismuotoja poikkeavien kasvattamiseen, ja näin mm. kouluttaminen sai parantamisessa huomattavan roolin.

⁷⁰⁴ Kallinen 1982, 8; Beccaria 1998, 41, 72.

⁷⁰⁵ Klami 1977, 65.

⁷⁰⁶ Ehrström 1859, 32–36, 67.

⁷⁰⁷ Nygård 1998, 172.

⁷⁰⁸ Lupa vankiloissa tehtävään uskonnolliseen työhön annettiin mm. Mathilda Wredelle. Wreden työstä Antikainen 2004.

⁷⁰⁹ Antikainen 2004, 86.

⁷¹⁰ Esitys Kuopion kaupungin seurakunnalle köyhäin ja vaivaisten työ- ja hoitohuoneen laittamisesta 12.9.1873. Harjulan vaivaishuone. Historiikit 1873–. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

6.1 Pakkolaitosten arkipäivää

Laitokset noudattivat johtokuntiansa luomia ohjesääntöjä, joihin vaikuttivat voimassa olleet irtolais- ja vaivashoitoasetukset sekä aikansa yhteiskunnalliset ajatukset. Luostanlinnan toimintaperiaatteet noudattivat vuonna 1839 työ- ja ojennuslaitoksille annettua ohjesääntöä.⁷¹¹ Lisäksi johtokunta laati komppanialle järjestyssäännön, jossa tarkennettiin toiminnan sääntöjä, tavoitteita ja periaatteita.⁷¹² Laitokseen tuomittiin vuoden 1852 irtolaisasetuksen mukaisesti miehiä, joiden terveydentila ja fyysinen kunto kestivät raskaat kaivuutyöt. Alkuperäisen ajatuksen mukaan miesten oli oltava ahkeria ja hyvätapaisia, niin heille voisi opettaa käsitöitä ja ettei käyttäytymisongelmia syntyisi tässä tavallista vankilaa vapaammassa laitoksessa.⁷¹³

Luostanlinnan päivärytmi noudatti seuraavanlaista menettelyä: valoisampana vuodenaikana (huhti-lokakuussa) vangit herätettiin aamuneljältä. Työt alkoivat kello viisi, ja aamupala tarjottiin vasta kahdeksalta. Vangit saivat tällöin pitää tunnin tauon. Tämän jälkeen työt jatkuivat yhteen saakka, jolloin tarjottiin lounas. Työt loppuivat kahdeksalta illalla, ja vangit saivat illallisen. Nimenhuuto tapahtui iltayhdeksältä ja sen yhteydessä vangit lausuivat yhteisen iltarukouksen. Pimeämpänä vuodenaikana vangit saivat nukkua aamulla tunnin pidempään: herätys oli aamuviideltä. Työaika lyheni talvisin illan puolelta, joten työt loppuivat seitsemältä. Töitä tehtiin tähän tapaan maanantaista perjantaihin. Lauantaina työt lopetettiin jo iltpäivällä, jonka jälkeen lämmitettiin sauna. Vangit pesivät itsensä, vaatteensa ja tupansa. Sunnuntaina vietettiin vapaapäivää.⁷¹⁴ Luostanlinnan työaika ei poikennut muiden vankiloiden ja ojennuslaitosten perinteestä, sillä työaika oli määrätty tämänkaltaiseksi jo 1600-luvun alussa⁷¹⁵. Työtunteja kertyi kesäisin 14 tuntia ja talvisin 12 tuntia. Nykypäivän näkökulmasta kyseiseen ei voi ottaa kantaa, mutta aikanaan näin pitkiä päiviä pidettiin liian raskaina.⁷¹⁶

Sunnuntaisin kaikkien terveiden vankien oli osallistuttava jumalanpalvelukseen tai Jumalan sanan kuunteluun⁷¹⁷. Loppupäivän vangit viettivät hiljaisuudessa lukien ”ylös-rakentavia kirjjoja” tai muuta sellaista tehden, mistä heidän mielenlaatunsa paranisi.⁷¹⁸ Ohjesääntöön tehtiin toiminnan myötä helpotuksia, sillä vangeille rakennettiin oma keilarata ja eräänlainen tanko voimisteluharjoituksia varten.⁷¹⁹ Näin ruumiin kasvattaminen otettiin laitoksen toiminnan kohteeksi, ja vapaa-ajasta saatiin kehittävää.

Kylliälän kasvatustaloksessa noudatettiin säännöllistä päivärytmiä, jonka mukaisesti 5–10-vuotiaat herätettiin aamukuudelta ja vanhemmat lapset tuntia aikaisemmin. Aamupala tarjottiin rukoushetken jälkeen kahdeksalta, lounas kahdeltatoista ja päivällinen seitsemältä. Iltaruoan jälkeen pidettiin hartaushetki ja menttiin nukkumaan. Alle viisivuotiaat lapset saivat noudattaa omaa rytmiään ja nukkua aina kun oli tarpeen.⁷²⁰ Tukholman suu-

⁷¹¹ Armollinen Reglementti Työ- ja Ojennus-huoneille Suomessa 17.12.1839.

⁷¹² Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani. KKK 206/1858. KA.

⁷¹³ Keisarin kirje Kuopion läänin kuvernöörille työkomppanian järjestämisestä 24.10.1859. KKK 68/1866. KA.

⁷¹⁴ Työkomppanien työpäiväkirjat 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA; Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani. KKK 206/1858. KA.

⁷¹⁵ Letto-Vanamo & Ylikangas 1981, 63.

⁷¹⁶ Suomen Julkisia Sanomia 17.4.1862 n:o 30.

⁷¹⁷ Vanginvartijat lukivat katekismusta ja uutta testamenttia vangeille. Työkomppanien työpäiväkirjat 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁷¹⁸ Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani. KKK 206/1858. KA.

⁷¹⁹ Ignatius 1930, 58.

⁷²⁰ 11§. Tredje Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejslerliga Majestäts Nädiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen arkisto, f. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

ressa lastenkodissa noudatettiin samankaltaista rytmiä kuin Kyllialässä.⁷²¹ Molemmissa pidettiin eri sukupuolta olevat lapset erillään lukuun ottamatta ruoka- ja kouluaikoja.⁷²² Lukujärjestyksen mukaisesti aamuisin annettiin varsinaista kouluopetusta ja iltapäivisin voimisteltiin tai työskenneltiin. Pojat tekivät puutarha- ja suutarintöitä, tytöt käsi- ja taloustöitä sisätiloissa. Työn osuus väheni 1870-luvulta lähtien ja kouluaineiden opettaminen lisääntyi. Pienten lasten ohjelmaan oli merkitty kaksi ”luentoa” tai opetushetkeä.⁷²³

Kyllialän kasvatustilain pöytäkirja muistutti suurelta osin vankilaa, kun taas Harjulan köyhäinhuoneessa rytmitys oli vapaampaa. Harjulan ohjesäännössä ei edes suunniteltu selkeää rytmitystä päivälle, koska ruokailu ja siisteydestä huolehtiminen olivat pitkälti kiinni hoidokkien omasta aktiivisuudesta. Tärkeämpää oli teettää hoidokeille työtä, joka korvaisi edes osan annetusta avusta. Yleensä suljettujen laitosten päiväohjelma oli tarkoin säännelty.⁷²⁴

Tarkat työajat olivat osa ankaraa kurinpitoa. Utilitaristisesta näkökulmasta katsottuna laitosten hoidokkien aika oli täytettävä tehokkaasti työllä. Samalla vältyttiin vapaa-ajan ohjelman järjestämiseltä, sillä käytännössä joutoaikaa ei ollut laisinkaan. Laiskuus oli pahuuden juuri, ja siksi laitosoloaika oli täytettävä työllä. Lisäksi vankien uskottiin joutilaana aikana miettivän karkaamiskeinoja ja uusien rikosten harjoittamista. Ankaran työpakon ja pitkän työpäivän avulla laitos viestitti kansalle, että köyhäinhuoneiden ja työlaitosten tarkoituksena oli paitsi parantaa, myös rangaista; laitoksen tuli maineellaan pelottaa irtolaiset työn hakuun ja huono-osaiset huolehtimaan itse itsestään.⁷²⁵ Ahkera työnteko ja säännöllinen elämäntapa opettivat hoidokkeja tulevaa elämää varten, jotta nämä jatkossa selviäisivät ilman yhteiskunnan tukea.⁷²⁶

Laitoksen rutiineihin kuului hoidokkien yhdenmukainen vaatetus. Vankien sisävaatetus⁷²⁷ yhdenmukaistettiin autonomian alkuaikoina tuomioiden piteneksen myötä. Vankien köyhyys ja karkureiden tunnistettavuus olivat valtion kustantaman vaatetuksen taustalla.⁷²⁸ Työlaitoksien myötä ulkovaatteet otettiin käyttöön, sillä Suomen sääolosuhteet ja työn likaisuus huomioonottaen ulkovaatetus oli välttämätön. Yhteinen vaatetus oli merkittävä hoidokkien ja työntekijöiden aseman erottamisessa sekä jälkimmäisten auktoriteettiaseman korostamisessa. Lisäksi hoidokin vaate erotti osaltaan heidät tavallisista ihmisistä ja toimi progressiivisen menettelyn osa-alueena. Vaatetus oli osa kasvatusta siinä mielessä, että kunnollisen ja puhtaan vaatetuksen avulla opetettiin kunnollista elämäntyyliä.⁷²⁹

Laitosvaatetus oli Kyllialässä erityisen tärkeää, sillä lapsilla ei ollut muita vaatteita. Alle viisivuotiaat puettiin samalla tavalla raidalliseen asuun, mutta sitä vanhemmat saivat

⁷²¹ Ödman 2001, 10. http://www.buv.su.se/content/1/c6/03/86/32/UrLOCUS_3_01.pdf.

⁷²² 12§. Tredje Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejsersliga Majestäts Nådiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen arkisto, f. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁷²³ Poikakoulun päiväkirja 1884–1886. Kyllialän kasvatustilain. f. 384, op. 1, d. 26. LOGAV.

⁷²⁴ Näin esim. turvakodeissa ja kasvatustilain. Markkola 2002, 258; Vehkalahti 2004.

⁷²⁵ Alaraatikka 2004, 60.

⁷²⁶ Markkola 2002, 258.

⁷²⁷ Vangin saapuessa Luostanlinnaan hänelle luovutettiin lyhyt nuttu, västi (wäst), pitkät housut ja lakki, kaksi paitaa, kaksi paria villasukkia, yhden pikisaumaiset puolisaappaat ja yhden kengät sekä nahkahanskat. Vaatteet valmistettiin harmaasta sarasta ja kesäisin vangit saivat yhden polsterkankaiset roimahousut (pitkät housut). Vankien vaatteet puhdistettiin ja pestiin säännöllisin väliajoin. Vartijoiden puvusto oli arvokkaampi kuin vankien. K. Furuohjelman kirje keisarille 1.11.1860; Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani. KKK 206/1858. KA.

⁷²⁸ Letto-Vanamo & Ylikangas 1981, 74.

⁷²⁹ Mielestäni myös puhtausnäkökohdat ovat vaikuttaneet vaatetuksen käyttöön ottoon, sillä jokainen vanki luovutti syöpäläisiä sisältävät vaatteensa pois ja sai tilalle puhtaat vaatteet. Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani. KKK 206/1858. KA.

vaatteensa sukupuolen mukaan. Tytöt puettiin naisten paitaan ja hameeseen, pojat taas paitaan, liiviin ja housuihin. Paidat vaihdettiin puhtaisiin kerran viikossa.⁷³⁰ Harjulaan esitettiin hankittavaksi laitosvaatteet vasta keväällä 1889. Vaatteet annettiin hoidokeille vain siksi aikaa, kun heidän vaatteensa pestiin ja paikattiin. Sarkavaatteet hankittiin Tampereen tehtailta ja muutamilta rangaistusvankiloilta. Laitosvaatteilla etsittiin ratkaisua hygieniaongelmiin ja sairastuvuuteen.⁷³¹

Arkipäivää jaksottivat ruokailuhetket.⁷³² Ruoka oli tärkeä ja kiistanalainen osa jokapäiväistä elämää. Luostanlinnan ruokatavarat hankittiin julkisilla tarjontahuutokaupoilla lähinnä Kuopion läänin kauppailta ja maanviljelijöiltä Juankoskelta, Kuopiosta, Rautavaaralta ja Nurmekselta.⁷³³ Sairaiden leipäannoksia suurennettiin, jos lääkäri niin määräsi. Ruoka-annosten pienentämistä käytettiin rangaistuksena. Vangit valittivat, ettei leipäannoksia saanut kokonaisina aina muutenkaan.⁷³⁴

Kriisiaikoina vankiloiden ruoasta oli puutetta koko Suomessa. Luostassa ruoan saanti pyrittiin varmistamaan takuutodistuksilla; kauppailta vaadittiin kahden henkilön antamaa takaus tavarantoimittamisesta ja paikallinen pastori antoi nuhteettomuustodistuksen takaajista. Ruokalistaista voi päätellä, että katovuosien aikaan leipä- ja puuroannoksista jouduttiin tinkimään ja korvaamaan ruoka muulla.⁷³⁵ Vielä 1900-luvun puolella Oulun läänin vankilassa jouduttiin soveltamaan ruokamääräyksiä ja ruoka-annosten vähentämistä mietittiin.⁷³⁶ Nälän kokeminen vankilassa oli tavallista.⁷³⁷

Kylliälässä tarjottiin perinteistä kotiruokaa; erilaisia ryynejä, suolakalaa ja -lihaa, maitoa ja leipää. Vihannesten ja kasvien suhteen laitos oli täysin omavarainen, joten niitä annettiin usein. Juhlapäiviksi, esimerkiksi jouluksi, hankittiin herkkuruokaa, kuten palttua lihaa tai sokeria. Kriisiajat eivät vaikuttaneet maatilana toimineen kasvatuslaitoksen ruokailutapoihin yhtä lailla kuin vankiloihin. Lapsille tarjottiin jo lähtökohtaisesti monipuolisempaa ravintoa kun vangeille.⁷³⁸

Harjulassa noudatettiin samankaltaisia sääntöjä kuin Luostanlinnassa. Laitoksessa olevien oli noudatettava järjestyssääntöjä ja käyttäytyttävä hyvin sekä tehtävä ahkerasti työtä niin ulkona kuin työhuoneissakin, kunkin voimiensa mukaan. *”Uppiniskaisia olisi laitoksen johtajalla valta rangaista pimeään huoneeseen erilleen sulkemalla korkeintaan vuorokaudeksi kerrallaan, jolla ajalla hän kumminkin saapi ravinnon.”*⁷³⁹ Työhuoneiden

⁷³⁰ 9§. Tredje Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejslerliga Majestäts Nädiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen arkisto. f. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁷³¹ Kuopion valtuuskunnan kirjeet 8.4., 26.8. & 23.9.1889. Oman kunnan viranomaisten ja toimihenkilöiden kirjeet 1873–1898. Kuopion sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁷³² Luostanlinnassa ruokana tarjottiin maanantaisin rokkaa, tiistaisin ruispuuroa ja perunasoppaa, keskiviikkoisin puuroa ryyneistä ja keitettyä perunaa, torstaisin rokkaa ja keitettyä perunaa, perjantaisin ruispuuroa ja perunasoppaa, lauantaisin ohrapuuroa ja perunasoppaa. Päivittäin oli tarjolla pehmeää leipää, suolattua tai tuoretta lihaa ja kalaa sekä juomaksi kaljaa. Välillä keittojen sijasta oli kaalikeittoa ja perunan sijasta naurista. Ruokaseteli Kuopion läänin työkompaniialle vuonna 1860. Kuopion läänin kuvernöörin kirje keisarille 1.11.1860. KKK 206/1858. KA.

⁷³³ Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning, Luostanlinnan kirjjekonseptit 1859–1880. Johtokunnan huutokauppapöytäkirjoja 1860–1879. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁷³⁴ Ignatius 1930, 51.

⁷³⁵ Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning, Luostanlinnan kirjjekonseptit 1859–1880. Johtokunnan huutokauppapöytäkirjoja 1860–1879. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁷³⁶ Karvonen 1985, 63.

⁷³⁷ Wilkuna 1917, 122–128.

⁷³⁸ Redovisning öfver barnuppfostningsanstalten å Nygård hemman år 1886. f. 384, op. 1, d. 28. Kylliälän kasvatuslaitos. LOGAV.

⁷³⁹ Esitys Kuopion kaupungin seurakunnalle köyhäin ja vaivaisten työ- ja hoitohuoneen laittamisesta 12.9.1873. Harjulan vaivahuone. Historiikit 1873–. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

alkuperäisiä standardeja pidettiin suhteellisen korkeina. Laitoksissa tuli olla tiukka kuri ja tarkat päivärutiinit. Hoitoon sisältyi säännöllinen ruoka, peseytyminen ja laitoksen vaatteet. Ruokailu tapahtui hiljaisuudessa. Miehet ja naiset nukkuivat eri huoneissa. Sääntö koski myös aviopareja. Yli 7-vuotiaat lapset erotettiin äidistään. Sääntöjen rikkomuksista rangaistiin lyönneillä, erityisillä vaatteilla, ruokarajoituksilla tai arestilla. Laitoksesta ei saanut lähteä ilman lupaa, vaikka omasta pyynnöstä sieltä pääsi halutessaan pois. Tämä jälkimmäinen onkin ainut seikka, kuinka työhuone poikkeaa vankilasta.⁷⁴⁰

Kyösti Wilkuna kertoo kokemuksestaan Shpalernajan vankilassa seuraavasti:

”Mutta olkoonpa olot vankilassa kuinka siedettävät hyvänsä, kuitenkin kalvaa vankia lakkaamatta tietoisuus siitä, että hänen vapautensa on supistettu mitä ahtaimpiin tiloihin ja että hänen kintereillään aina seuraa aseistettu vartia... [– –] Tässä sisään suljetussa ja alituisen silmälläpidon alaisessa elämässä syöpyy jokaisen vangin mieleen mitä intensiivisin viha kaikkia telkiä, kaltereita, vartiaunivormuja ja yleensä vankilalaitosta kohtaan.”⁷⁴¹

Laitosten pakollisia kuuliaisuuden kuvioita voi pitää nöyryyttävinä. Itselleen vieraat päivittäiset rutiinit tai työ, johon hoidokit pakotetaan, ja majoittuminen yhteisiin tiloihin riistävät yksilöltä kaikenlaisen yksityisyyden. Laitoksen alkurutiinit, asiakirjoihin kirjatut tiedot henkilön sosiaalisesta asemasta ja aiemmasta käyttäytymisestä loukkaavat Goffmanin mielestä henkilöiden informaatio suojaa ja paljastavat häpeälliset asiat uudelle yleisölle. Päivittäiset rutiinit vievät hoidokkien itsemääräämisoikeuden, joka heillä olisi siviilissä. Nöyryyttämistoimet ja minuuden riistäminen voivat aiheuttaa yksilöille psyykkistä stressiä.⁷⁴²

6.2 Poikkeavuuteen kohdistuneet toimet

Laitoksiin määrätty tai sijoitetut henkilöt oli tuotettu poikkeaviksi eri viranomaisten päätöksillä, joten kaikki toimet, joita laitoksissa harjoitettiin, voidaan katsoa kohdentuneen nimenomaan poikkeavuuden hallintaan, poistamiseen tai kontrolloimiseen. Laitokseen sijoittaminen oli jo sinänsä sanktio poikkeavuudesta, mutta kaikkia hoidokkeja ei katsottu samalla tavalla erilaiseksi, vaan oli olemassa hyväksytyä ja vähemmän hyväksytyä poikkeavuutta. Nygårdin tapaan laitoksiin sijoitetut voidaan ryhmitellä erilaisuuden mukaan⁷⁴³, kuten kuviossa 3.

Harjulan köyhäinhuoneessa halveksituimpia olivat raajarikot, sairaat ja mielisairaat, joita ei mielellään sijoitettu laitokseen. Tämänkaltaiset henkilöt olivat raskas taakka niin henkilökunnalle kuin muille hoidokeillekin, jotka joutuivat hoitamaan sairaampiaan. Lisäksi mielisairaat sijoitettiin suljettaviin koppeihin muiden kanssa samaan huoneeseen, jossa äänet, eritteet ja ahtausta vaivasivat.⁷⁴⁴ Työkykyiset miehet ja naiset olivat puolestaan arvostetuimpia hoidokkeja.

⁷⁴⁰ Crowther 1983, 41–53.

⁷⁴¹ Wilkuna 1917, 198–199.

⁷⁴² Goffman 1969, 20–39.

⁷⁴³ Nygård 1998, 22–23.

⁷⁴⁴ Goffman 1969, 19–29; Canth 1983, 48–58.

Kuvio 3. Harjulaan, Kylliälään ja Luostanlinnaan sijoitettujen erilaisryhmät

RYHMÄ	POIKKEAVUUS
Fyysisesti erilaiset	Sukupuolitautiset, epileptikot, raajarikot, vaivaiset, sokeat
Sosiaalisesti poikkeavat	Irtolaiset, kiertolaiset, laiskat, pahantapaiset, kevytmieliset, äpärit
Juridisesti poikkeavat	Viinanmyyjät, varkaat tai näpistelijät, luvattomasta kaskesta tuomitut, sakkoa korvaavat, prostituoidut
Etnisesti erottuvat	Romanit, ortodoksit
Psyykkisesti erilaiset	Eläimiinsekaantujat, vastuuttomat, irstaat, mielisaira

Kylliälän kasvatustalokseen sijoitetut lapset olivat lähtökohtaisesti samalla viivalla – jokinainen heistä tarvitsi itselleen asuinpaikan ja elatuksen. Toisaalta lapset olivat taustoiltaan erilaisia, osa heistä oli aviottomia lapsia, ”äpäriä” kuten oppilaslistoihin merkittiin ja osa taas orpoja tai äidittömiä. Ne lapset, joiden toinen vanhemmista oli elossa, saattoivat tuntea olonsa orpoja turvallisemmaksi. Jos he jostain syystä joutuivat ulos laitoksesta, heillä oli paikka tai henkilö, jonka luo mennä. Tyypillistä oli arvioida lapsia vanhempiensa taustan ja aseman mukaan. Esimerkiksi tylsämielisten tai mielisairaitten lapsia tarkkailtiin muita enemmän, koska tämänkaltaisten ominaisuuksien epäiltiin periytyvän.⁷⁴⁵ Poikkeavuuden sietokyky oli Kylliälässä alhainen. Sairaita lapsia ei haluttu ottaa laitokseen, ja jos lapsi havaittiin laitoksessa esimerkiksi vajaaälyiseksi tai sairaaksi, hänet erotettiin tai lähetettiin muualle huolehdittavaksi. Juuri 16 vuotta täyttänyt Anna Timberg lähetettiin vuonna 1883 laitoksesta Viipurin vaivaishuoneeseen, koska hän ei kyennyt taitojensa perusteella työllistymään mihinkään. Samoin Katharina Rahkonen ”sairauden tähden erotettiin laitoksesta marraskuun 6. päivä 1887”. Kylliälässä kasvatettiin ainoastaan terveitä lapsia.⁷⁴⁶

Luostanlinnassa vankien henkilökohtaiset taipumukset, taidot ja tulevaisuuden työmahdollisuudet otettiin huomioon tehtävien jaossa vankilassa teetetyn työn pakollisuudesta huolimatta. Heiveröisiä tai kynänvarteen kykeneviä miehiä ei saanut asettaa liian raskaaseen työhön. Jos mahdollista, käsityötä taitavien oli saatava ammattiaan vastaavaa työtä.⁷⁴⁷ Läänien kuvernöörit olivat saaneet ohjeistuksen, jonka mukaan raskaaseen työhön kykenemättömiä miehiä ei saanut Luostanlinnaa lähettää.⁷⁴⁸

Huomattavaa on, että kaikkien Luostanlinnaa tuomittujen erilaisuus yhteiskunnasta oli juridisesti poikkeavaa, eli esimerkiksi eläimiin sekaantuminen oli psyykkistä ja juridista poikkeavuutta. Toisaalta juridinen poikkeaminen yhteiskunnan normeista ei ollut välttämättä kansalaisten mielestä tuomittavaa. Esimerkkejä tästä ovat viinanmyynti ja luvaton

⁷⁴⁵ Erilaisia fyysisiä, psyykkisiä tai sosiaalisia poikkeavuuksia selitettiin degeneraatiolla. Vehkalahti 2004, 68–69.

⁷⁴⁶ Mattrickel för uppfostrings anstalten å Nygård 1854. Kylliälän kasvatustaloksesta, f. 384, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁷⁴⁷ Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani. KKK 206/1858. KA.

⁷⁴⁸ Till Hans Kejslerliga Majestät från Kommitterade för uppgörande af förslag till en provisionell fängelse-reform, 100–101. Vankilauudistuskomitea 1865–1866. KA.

kaski. Epilepsia ja sukupuolitaudit eivät olleet juridisesti tuomittavia, eikä ketään tuomittu Luostanlinnaan näistä syistä, mutta molemmat olivat 1800-luvun puolivälissä epävirallisesti tuomittavia. Epilepsia hankaloitti työn saantia ja epileptikkoja pidettiin usein mielisairaina tai vaarallisina.⁷⁴⁹ Ruumiillisten vikojen tai sairauksien katsottiin aiheuttavan siveellistä vajavaisuutta ja pahantapaisuutta.⁷⁵⁰ Sairaus saattoi estää työllistymisen ja aiheuttaa irtolaisen statuksen ja siten juridisen poikkeavuuden yhteiskunnasta. Komppanian nimikirjassa poikkeavuudet mainittiin, ja useimmiten se johti käytännön toimiin.

Vankien keskuudessa tuomion syy, persoonallisuus ja mahdollinen poikkeavuus saattoi vaikuttaa henkilön asemaan vankien joukossa. Modernissa kriminaalitutkimuksessa on todettu, että tietyt rikostyyppit joutuvat kovemman kontrollin kohteeksi vankilan sisällä. Vankien joukossa poikkeavuutta kontrolloidaan tai hallitaan, ja ihmisen arvo määritellään hänen tekemänsä rikoksen mukaan. Huomattavan omaisuusrikoksen tai vakavan väkivaltarikoksen tehneet nauttivat suurinta kunnioitusta, kun taas naisten tappajia tai seksuaalirikollisia halveksitaan.⁷⁵¹

Millaiset henkilöt olivat arvostetuimpia tai halveksituimpia Luostassa? Komppaniaan sijoitetuista vangeista on nähtävissä kaksi poikkeavuusryhmää (kuviossa 4.), jotka saivat laitoksessa erilaisen kohtelun, nimittäin kehityskelpoiset ja pahantapaiset. Edelliset nähtiin parannettavissa tai kasvatettavissa oleviksi, kun taas jälkimmäisiä haluttiin rangaista, koska heidän kehityskykynsä ei enää luotettu. Määrittelyn tekivät laitoksen pappi ja päällismies. Snellman erotti normaalin ihmisen mielenlaadun ja turmeltuneen mielenlaadun toisistaan. Normaalin mielenlaadun omaavat yksilöt olivat sellaisia, joihin vankiloiden parannusyritykset saattoivat tehot. Suomalaisten mielenlaadua Snellman ei pitänyt turmeltuneena, vaan totesi, että maassamme rikokset tehdään ”kiihtyneessä tilassa” tai siitä syystä, ettei kansan tapa niitä ankarasti tuomitse. *”Toivon kyllä, että tehtäisiin, mitä suinkin voidaan, jotta rikollinen ei vankilassa vielä turmeltuisi ja hänen palaamisensa yhteiskuntaan kävisi vaikeammaksi... että hänen mielenlaatunsa parantuisi ja että hän alkaisi suhtautua sovinnollisesti yhteiskuntaan...”*⁷⁵²

Kehityskelpoisten ja pahantapaisen henkilöiden jakoa eri ryhmiin edusti vuonna 1874 alkanut vankien luokittelu, jossa heidät jaettiin käytöksen perusteella eri luokkiin ja sijoitettiin asumaan eri kasarmeihin. Hyvä käytös ja ahkeruus oikeuttivat siirron ylempään luokkaan ja sen etuihin, kuten parempaan asuintilaan ja kevyempiin töihin. Vastaavasti huono käytös, tottelemattomuus ja laiskuus johtivat etujen menettämiseen. Vangit sijoitettiin kolmeen eri taloon iän ja käytöksen perusteella niin, että nuoremmat hoidokit ja parhaimmin käyttäytyvät yhteen, suurin piirtein hyvin käyttäytyvät toiseen ja pahimmat pukarit kolmanteen taloon.⁷⁵³

Hyvätapaisuudesta palkittiin vuokraamalla vanki työhön yksityiselle, minkä seurauksena vanki pääsi ”siviiliin” työskentelemään.⁷⁵⁴ Vaihtoehtoisesti laiskuus tai niskurointi lisäsi työmäärää, johon vaadittu aika otettiin vähäisistä vapaahetkistä.⁷⁵⁵ Hyvin käyttäytyvät vangit saivat vartijoilta parempaa kohtelua kuin muut ja saattoivatpa saada joitain etuoikeuksia.⁷⁵⁶ Esimerkiksi kirjaston käyttöoikeus oli riippuvainen vangin käytöksestä.⁷⁵⁷

⁷⁴⁹ Nygård 1998, 85.

⁷⁵⁰ Salmensaari 1915, 18.

⁷⁵¹ Kääriäinen 1994, 168.

⁷⁵² Snellman 1931, 462.

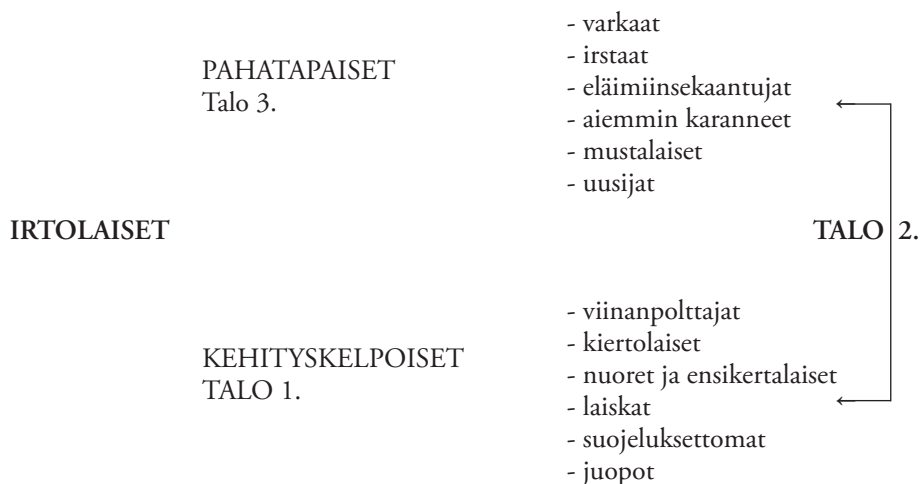
⁷⁵³ Ignatius 1930, 57.

⁷⁵⁴ Myöhemmin samankaltaista menettelyä käytettiin nuorille tarkoitetuissa suojelukasvatustaloksissa. Saari 1960, 97.

⁷⁵⁵ Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani. KKK 206/1858. KA.

⁷⁵⁶ Modernin vankilarakenteen henkilökunnan ja vankien välisestä suhteesta Kääriäinen 1994, 155–165.

⁷⁵⁷ Kallinen 1982, 64.

Kuvio 4. Irtolaisten jako kehityskelpoisiin ja pahatapaisiin

Irtolaisille tarkoitettu tuomio, epämääräinen vankeusaika, antoi mahdollisuuden palkita kehittyneen hoidokin. Tällöin vanki oli laitoksessa vähintään puoli vuotta, tai kunnes sai työpaikan tai kunnes laitoksen johtaja katsoi parannuksen tapahtuneen.⁷⁵⁸ Toiminnan alussa työpaikan saamisesta pidettiin tarkkaa lukua, mutta työsaantimahdollisuuksien heikentyessä pelkkä parantuminen riitti vapauttamisen perusteeksi. Siitä tuli progressiivinen palkkio hyvästä työstä ja käytöksestä.⁷⁵⁹ Epämääräinen vankeustuomio poistettiin käytöstä vuonna 1865.⁷⁶⁰

Kaikkein kehityskelpoisimmille vangeille järjestettiin ammattiopetusta, joka antoi vangeille sellaisia taitoja, joiden avulla mahdollisuus itsensä elättämiseen vapautumisen jälkeen parani huomattavasti. Opetusta annettiin puusepän, sepän, räätälin ja suutarin töissä.⁷⁶¹ Koska kaikille vangeille ei ollut mahdollisuutta opettaa kokonaista ammattia, loput oppivat tekemään tavallisia talousaskareita ja maanviljelystöitä, jotka normaalissa elämässä katsottiin välttämättömiksi.⁷⁶²

Vankeja houkuteltiin parannukseen palkan avulla⁷⁶³. Sitä maksettiin kesäisin keskimäärin 1 markka ja talvisin 72 penniä päivässä.⁷⁶⁴ Palkka vaihteli sen mukaan, katsottiinko työntekijä ”*huonompain tabi parempain luokkaan*”. Samasta työstä ei siis maksettu sa-

⁷⁵⁸ 47§. Armollinen Reglementti Työ- ja Ojennus-huoneille Suomessa 17.12.1839.

⁷⁵⁹ Alaraatikka 2004, 67.

⁷⁶⁰ Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865.

⁷⁶¹ Kertomus Kuopion läänin työkomppanian toiminnasta v:lta 1864. Työkomppanian päiväkirja 1860–1870. Kuopion lääninvankila. JoMA.

⁷⁶² Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani. KKK 206/1858. KA. Ks. myös Krell 1871, 23.

⁷⁶³ Ojentolaisille maksettu palkka saattoi olla sotilaallisen organisaation jäännöksiä. Vuoden 1804 ohjesäännön mukaan työ- ja ojennuslaitoksissa otettiin käyttöön sotaväen rikoslaki, sotilaskuri ja sotilaallinen organisaatio. Vankien olot järjestettiin samoin tavoin kuin värvättyjen miesten olot. Näin tehtiin jopa palkkausta myöten. Erotuksena värvättyihin, vangit saivat työpalkkansa vasta vapauduttuaan. Letto-Vanamo & Ylikangas 1981, 66.

⁷⁶⁴ Maataloustyöläismiehen keskimääräinen päiväpalkka ”talon ruoassa” oli vuonna 1878 kesällä 65 penniä ja talvella 1,29 markkaa. Vattula 1983, 407. Luostanlinnan työstä käteen jäävä palkkio oli selvästi pienempi, mutta siitä huolimatta parhaimmat keräsivät vankeusaikanaan yli 200 markan säästöt. Till Hans Kejslerliga Majestät från Komiterade för uppgörande af förslag till en provisionell fängelsereform, 106. Vankilauudistuskomitea 1865–1866. KA.

maa palkkaa, vaan laiskasti tai hitaasti suoritetusta työstä sai vähemmän.⁷⁶⁵ Taloustöiden tekemisestä ei maksettu, vaan kukin teki ne vuorollaan ilmaiseksi. Palkka ei sellaisenaan jäänyt vangeille käteen, koska siitä vähennettiin 48 penniä päivässä ruoka- ja 16 penniä vaatetusmenoina⁷⁶⁶. Hyvä vanki sai osan rahasta käytettäväkseen jo vankeusaikana ja sai näin mahdollisuuden hankkia muun muassa purutupakkaa. Laitoksen johtokunta suositeli, että töitä teetetäisiin mahdollisimman paljon urakkatyyppisesti, sillä sen uskottiin rohkaisevan paremmin ahkeraan työntekoon kuin tavallinen päiväpalkka. Toisaalta näin pystyttiin kontrolloimaan laiskuutta paremmin, sillä laiskuus tai huonotapaisuus aiheutti vangille työpalkan menetyksen.⁷⁶⁷

Laitoksen alkuaikoina kävi usein niin, ettei työntekijän tekemä työ korvannut elatus- ja vaatekustannuksia. Tällöin työntekijä jäi velkaa kruunulle ja laitoksessa oloaika piteni. Taitamattomuus ja laiskuus olivat useimmiten velan aiheuttajina, mutta myös karkurit joutuivat korvaamaan kiinniottamisestaan aiheutuneet kustannukset. Sairaat sen sijaan saivat sairaspäiviensä kulut anteeksi.⁷⁶⁸ Perheellinen vanki sai lähettää osan rahasta kotipaikkakunnalleen jo etukäteen, joten perheen asemaa ei haluttu vankeudella ainakaan huonontaa. Palkka pyrittiin pitämään sen verran pienenä, ettei se rohkaissut laitokseen palaamiseen, mutta sen verran suurena, jotta kovaa työtä tekevä sai muhkean rahasumman taskussaan vapautteen vietäväksi⁷⁶⁹.

6.3 Kuri ja kontrolli

Suomalaisten suljettujen laitosten tavoitteet ja käytännöt olivat samankaltaiset riippumatta käyttötarkoituksesta ja toiminnan tavoitteista. Vaivaishuone poikkesi vain yhdellä tärkeällä kurinpidollisella tavalla työkomppaniasta, mielisairaalasta tai kasvatustaloksesta. Sieltä henkilö sai halutessaan lähteä pois, eli oleskelu perustui ainakin näennäisesti vapaaehtoisuuteen. Vaivaishuoneiden kuri ja kontrolli määriteltiin jokaisessa laitoksessa omakohtaisesti, sillä vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksessa ei annettu yksityiskohtaisia määräyksiä hoidosta tai sen toimeenpanosta, vaan näistä asioista oli säädettävä kuntien vaivaishoito-ohjesäännöissä. Kuntien pelättiin sivuuttavan köyhien edut niin vaivaishoidossa kuin laitoksissakin, koska toimintaa ei valvottu ylemmältä taholta.⁷⁷⁰

Luostanlinnassa noudatettiin työvankilan kurinpitösäännöksiä, jotka olivat ankarammat kuin muissa tutkituissa laitoksissa. Letto-Vanamon ja Ylikankaan mukaan *”autonomian ajan vankiloiden sisäinen järjestyksenpito vaikuttaa silti, joskaan ei suorastaan lempeältä ja hölläkätiseltä, vähintäänkin väljähköltä. Näin ilmeisesti myös käytännössä, koska henkilökohtaisesti vankiloihin perehtyneet komiteanjäsenet arvelivat 1860-luvun puolivälissä vahvien pelkäävän enemmän vankeja kuin vangit pelkäsivät vartijoita.”*⁷⁷¹ Kyseinen vankeinhoitouudistusta pohtinut komitea antoi oman lausuntonsa myös Luostanlinnan toiminnasta ja kertoi *”irtolaisten suhtautuvan laitokseen syvällä kunnioituksella sekä pelolla ja*

⁷⁶⁵ Ennen käytösluokittelua Luostassa vangit jaettiin kahteen eri palkkaluokkaan, joiden perusteena oli yksinkertaisesti työn määrä ja laatu. Raskaasta ja ahkerasta työnteosta sai enemmän palkkaa kuin kevyemmästä. Keisarillisessa Suomen senaatissa olevan prokuraattorin kertomus maassa tekemän virkamatkan johdosta kesällä vuonna 1865, 78.

⁷⁶⁶ Virtanen 1943, 129.

⁷⁶⁷ Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani. KKK 206/1858. KA.

⁷⁶⁸ Keisarillisessa Suomen senaatissa olevan prokuraattorin kertomus maassa tekemän virkamatkan johdosta kesällä vuonna 1865, 78.

⁷⁶⁹ Pajuoja 1993, 43–44.

⁷⁷⁰ Piirainen 1958, 207.

⁷⁷¹ Letto-Vanamo & Ylikangas 1981, 71.

siksi yrittävän kaikin keinoin välttää sinne joutumista”. Lausunto perustui kolmen päivän vierailuun laitoksessa.⁷⁷²

Laitosten kuripito alkoi heti hoidokin saavuttua. Henkilö luovutti omat vaatteensa ja henkilökohtaiset tavaransa, jotka hän sai takaisin laitoksesta lähtiessään. Hoidokin omat vaatteet vietiin pestäväksi ja säilöön hänen muiden henkilökohtaisten tavaroidensa joukkoon. Tämän jälkeen henkilö peseytyi ja pukeutui laitoksen vaatteisiin. Tämä suoritettiin valvovan henkilön läsnä ollessa. Samalla hän saattoi silmämääräisesti tarkastaa henkilön terveydentilan. Luostassa vangin hiukset ajeltiin ja terveydentila tarkastettiin etukäteen lääninlääkärin toimesta. Tämän jälkeen, jos vanki jäi laitokseen, seurasi johtajan puhuttelu. Johtaja antoi vangista arvostuksen nimikirjaan; esimerkiksi oikukas tai hyvätapainen.⁷⁷³ Laitoksen vaatteet olivat tärkeä osa kurin olemusta. Lainavaatteet murskasivat henkilön identiteetin ja olivat rangaistus laitokseen joutumisesta. Alkuruutiineihin kuului puhuttelu, jossa henkilölle selvitettiin paikan säännöt ja rutiinit sekä mahdolliset rangaistukset. Alkutoimet hävittivät yksityisyyden ja vapauden tunteen säälimättömästi.⁷⁷⁴ Goffman nimittää hoidokin itsemääräämävallan pois ottamista minuuden riistämiseksi.⁷⁷⁵

Kurinpito oli näennäisesti ankaraa mutta käytännössä lempeää. Harjulassa oli mahdollisuus käyttää hoidokkeihin kurinpitotoimia. Suurin osa lähti laitoksesta pois ennemmin kuin otti rangaistuksen vastaan. Koska koko laitoksen toiminta perustui vapaaehtoisuuteen, kurinpito oli vaikeaa. Lisäksi Harjulassa ei ollut tarvittavaa henkilökuntaa valvomaan kurinpittoa. Gustaf Helsingius huomasi tutustumismatkallaan eri maiden vaivashoitolaitoksissa vuonna 1887, että Suomessa hoidettiin tietyissä suhteissa vaivaisia ja köyhiä eri tavalla, ts. puutteellisesti. Ulkomailla työnpuute ei ollut avun tarpeen syy, koska kaupunkien vaivashoidon tehtävänä oli työn hankkiminen tarvitseville. Lisäksi vaivashoitokkeissa teetettiin työtä kaikilla kykenevillä vaivaisilla. Helsingius havaitsi edelleen, että ulkomaisissa laitoksissa pidettiin tiukempaa kuria ja järjestystä kuin kotimaisissa. Samoin kotona asuvien elatusapua nauttivien henkilöiden kontrolli oli Suomessa leväperäistä.⁷⁷⁶

Kylliälän kasvatustalouden työntekijöitä kehoitettiin kohtelemaan lapsia rakastavalla mielellä, hellästi ja myönteisesti. Tästä huolimatta lapset oli pidettävä järjestyksessä, ahkeruudessa ja tottelevaisina. Vain opettajat ja johtaja saivat rangaista tai kurittaa selkäsauvalla, mutta ei lujasti, ottaen huomioon lapsen iän, luonteen ja kyvyt. Kukaan ojennuslaitoksen vartijoista ei saanut loukata lapsia.⁷⁷⁷ Ankara kurinpito ja tiukka päiväjärjestys muistuttivat läheisesti kansakoulua, jossa ajalleen tyyppillisesti kasvatusta muistutti lähinnä kurinpittoa.⁷⁷⁸ Terveystilaiset olivat Kylliälässä hyvät, ja kuolemantapauksia sattui aniharvoin.

Luostanlinnan työpäiväkirjoista ja tapahtumista käy ilmi, että vangit saivat vapaasti liikkua laitoksen pihamaalla eli aidan sisäpuolella. Laitoksen oloja pidettiin kasvatuksellisesti syistä vapaampina kuin muissa ojennuslaitoksissa. Vanki sai liikkua suhteellisen vapaasti niin kauan kuin hän noudatti sääntöjä.⁷⁷⁹ Komppaniassa vuonna 1865 vierailut prokuraattori Eugen von Knorring katsoi laitoksen vartioinnin olevan ”enemmän muodon

⁷⁷² Till Hans Kejslerliga Majestät från Kommitterade för uppgörande af förslag till en provisionell fängelse-reform, 113, 523. Vankilauudistuskomitea 1865–1866. KA.

⁷⁷³ Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani. KKK 206/1858. KA.

⁷⁷⁴ Crowther 1983, 195–196.

⁷⁷⁵ Goffman 1969, 5–58.

⁷⁷⁶ Helsingius 1887, 13.

⁷⁷⁷ 13§. Tredje Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejslerliga Majestäts Nädiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen arkisto. F. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁷⁷⁸ Ojakangas 1993, 31.

⁷⁷⁹ Alaraatikka 2004, 113–114.

vuoksi, kuin toden tekoa”, sillä ojentolaisilla oli oikeus suurempaan vapauteen kuin rikollisvangeilla.⁷⁸⁰

Työvankien oli noudatettava järjestyssääntöjä rangaistuksen uhalla sekä tehtävä työtä ahkerasti kykyjensä mukaan. ”Kovalla edesvastauksella” kiellettiin muun muassa tehdyillä rikoksilla leuhkiminen, kiroaminen, kevytmielisten puheiden pitäminen ja tappeleminen. Pelaaminen, tupakanpoltto ja alkoholin käyttö olivat rangaistavia tekoja. Laitosta ja työntekijöitä kohtaan oli osoitettava kuuliaisuutta ja kunnioitusta sekä sanoilla että käytöksellä. Näin pyrittiin turvaamaan rauhanomainen työnteko ja siten tehokkuuden säilyminen. Jos vanki rikkoi sääntöjä, rangaistiin ”vikapäitä annetun varoituksen jälkeen, vapaiten hetkein missaamisella [–] taikka vankiudella pimiässä huoneessa kolmesta kahdeksaan päivään, taikka kepinlyönneillä”⁷⁸¹.

Erityisesti pahantapaisten vankien kohtelu Luostassa oli ankaraa ja uusintavaa, koska heitä tarkkailtiin lähtökohtaisesti enemmän. Pahantapaisia vankeja rangaistiin usein laiskuudesta ja tottelemattomuudesta. Kirjeessään johtokunnalle huhtikuussa 1861 johtaja Cajander valitti, että ”eräs Rusanen jota tyrän vuoksi ei voi pitää työssä, yllyttää muita tottelemattomuuteen”. Vanki sai arestia pimeässä huoneessa kahdeksan päivää, sitten päiväksi kasakan vartioitavaksi, jonka jälkeen taas pimeään arestiin, kunnes työteko alkoi maistua.⁷⁸² Raipaniskut ja aresti olivat yleisimmät rangaistukset käytöshäiriöihin. Lievemmistä rikkomuksista, kuten tupakanpoltosta,⁷⁸³ saattoi selvitä päiväpalkan menetyksellä tai pesemällä muutaman päivän käymälöitä. Suuremmista rikkomuksista tai jatkuvasta tottelemattomuudesta vanki saatettiin siirtää kotilääninsä kruununvankilaan.⁷⁸⁴

Sääntöjen rikkomisesta tai karkaamisesta saadut rangaistukset liittyivät niin kehoon kuin psyykeen. Kova rangaistus oli ikään kuin ennaltaehkäisevä, sillä se sai pelottavan vaikutuksen avulla noudattamaan sääntöjä. Samalla vangit motivoituivat parantumiseen, eikä paluu laitokseen kiinnostanut. Kurinpitorangaistusten määrä vaihteli johtajan ankaruuden ja hoidokkien pahantapaisuuden mukaan. Keskimäärin rangaistuksia annettiin joka viidennelle vangille, mutta vuonna 1864 joka toista vankia rangaistiin. Tällöin laitoksessa oli yhteensä 36 vankia, joille jaettiin 18 rangaistusta. Rangaistuksien syyksi mainittiin karkaaminen (2 tapausta), tappelu (3), näpistys (1), tupakanpoltto (7), tottelemattomuus (2) ja laiskuus (3).⁷⁸⁵

Pahantapaisten vankien kontrolloimiseen käytettiin erityisiä tarkastustilaisuuksia. Keväällä 1861 vartijat syyttivät hoidokkeja laiskotelusta ja näyttelemisestä, sillä neljäsosa laitoksen ojentolaisista oli lasaretissa. Piirilääkäri löysi tarkastuksellaan kaksi teeskentelijää ja esitti sairaille järjestettäväksi kevyempiä töitä.⁷⁸⁶ Vankien asuintilat ja tavarat tarkastettiin vuonna 1870 viinaepäilyjen vuoksi. Kaksi vankia lähetettiin tarkastuksen jälkeen Kuopion lääninvankilaan, heidän saatua ensin 30 raipan lyöntiä.⁷⁸⁷ Vangit saivat rahan viinaan paikallisilta työnantajilta – raha oli tarkoitettu tuotavaksi Luostan johtajalle säästöön, mutta vangit ostivat sillä viinaa.⁷⁸⁸ Lisäksi vankien käytettävissä ollut pieni viikko-raha auttoi viinan hankinnassa.

⁷⁸⁰ Keisarillisessa Suomen senaatissa olevan prokuraattorin kertomus maassa tekemän virkamatkan johdosta kesällä vuonna 1865, 79.

⁷⁸¹ 37–38§. Armollinen Reglementti Työ- ja Ojennus-huoneille Suomessa 17.12.1839.

⁷⁸² Työkomppanian nimirulla 1860. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁷⁸³ Tupakkaa sai käyttää, muttei polttamalla tulipalovaaran takia.

⁷⁸⁴ Työkomppanian päiväkirja 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁷⁸⁵ Kertomus Kuopion läänin työkomppanian toiminnasta v:lta 1864. Työkomppanian päiväkirja 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁷⁸⁶ Työkomppanian nimirulla 1860. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁷⁸⁷ Työkomppanian työpäiväkirjat 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁷⁸⁸ Keisarillisessa Suomen senaatissa olevan prokuraattorin kertomus maassa tekemän virkamatkan johdosta kesällä vuonna 1867, 5.

Vakavimpia järjestyshäiriöitä Luostanlinnassa olivat karkaamiset, joita tapahtui laitoksen viimeisinä vuosina yhä tiheämmin. Karkaamisen ehkäiseminen otettiin huomioon jo laitoksen sijaintia ja ohjesääntöä pohdittaessa. Vangin tuli maksaa karkaamisestaan aiheutuneet kustannukset ja käytännössä nämä vähennettiin jo kertyneestä tai kertyvästä työpalkasta. Karannut vanki joutui työskentelemään laitoksessa vapauttamispäivän jälkeen niin kauan, että kustannukset oli maksettu.⁷⁸⁹ Laitos yritti vähentää karkaamista kohottamalla vartijamäärää, mutta siitä oli pikemminkin vain haittaa; mitä enemmän linnassa oli vankeja ja vartijoita, sitä kekseliäämpiä karkaamisyrityksiä vangit keksivät. Karanneiden määrät olivat suoraan verrannollisia vankien määrään. Mitä enemmän laitoksessa oli vankeja, sitä enemmän karkaamisia sattui.⁷⁹⁰

Rangaistus karkaamisesta oli erittäin kova; vuonna 1864 kaksi vankia sai rangaistukseksi karkaamisesta 30 kepin lyöntiä, kaksi vuorokautta arestia pimeässä huoneessa sekä rautakahleet kolmeksi kuukaudeksi jalkoihin.⁷⁹¹ Karkaamisesta annettuja rangaistuksia tiukennettiin vuonna 1870; lyöntien määrät pysyivät samana, mutta arestia karanneet saivat kahdeksan päivää.⁷⁹² Vain kolmasosa karkureista jäi kiinni Luostanlinnan vartijoille. Pitkään karkuteillä olleet tuomittiin käräjäoikeudessa vankeuteen tai yleiseen työhön jatkamaan tuomion suorittamista. Turkulainen Frans Olin tuomittiin kahdeksi vuodeksi yleiseen työhön irtolaisuuden vuoksi. Olin karkasi vuonna 1871 reilun puolen vuoden työrupeaman jälkeen. Mies varasti pakomatallaan Hankamäen ja Palomäen kestikievarista viisi puuvillaliinaa, yhdet harmaat puolipitkät housut ja yhden musta-valkoisen leningin. Lisäksi Olin oli käynyt varkaissa kahdessa paikallisessa talossa. Olin murtautui Henrik Rautiaisen ja Michel Ovaskaisen torppiin Palojärvellä Nurmeksessa. Mies määrättiin korvaamaan aiheuttamansa vahingon 35 markkaa 10 penniä ja kärsimään 21 paria raippoja (2 lyöntiä parissa). Olin lähetettiin takaisin työkomppaniaan suorittamaan tuomiotaan.⁷⁹³ Luostaan Olin palasi vasta 28.10.1871, joten ilmeisesti mies kärsi saamansa raipparangaistuksen vedellä ja leivällä Nurmeksessa. Usein oikeus muunsi raipparangaistuksen vesi-leipä-vankeudeksi.⁷⁹⁴

Kuopion vaivaihoidon johtokunta sai Harjulan johtajan ohella päättää henkilöistä, jotka vastaanotettiin köyhäinhuoneeseen. Sofia Soininen oli saanut laitospaikan vuonna 1885 Harjulasta, mistä hän lähtenyt pian pois. Koska hän ei tullutkaan toimeen omin avuin

”Sofia Soininen pyysi raha-apua, mutta johtokunta ei pyyntöön suostunut, vaan päätti johtokunta hänet Harjulaan otettavaksi, jos tarvis niin vaatis; mutta samalla määrättiin hän 3 vuorokautta putkassa pidettäväksi rangaistukseksi sopimattomasta käytöksestä, jotka hän Harjulassa ollessaan oli osoittanut ja joista esimies oli helmikuun 21. p. tutkinnon pitänyt. Myöskin varoitettiin häntä kerjäämisestä ilmoittamalla, että jos hän kumminkin kerjäämistä harjoittaa, tulee asiasta poliisille ilmoitettavaksi.”⁷⁹⁵

⁷⁸⁹ Keisarillisessa Suomen senaatissa olevan prokuraattorin kertomus maassa tekemän virkamatkan johdosta kesällä vuonna 1865, 80.

⁷⁹⁰ Työkomppanian työpäiväkirjat 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA; Berättelse om arbets- och korrektions anstalten å Luosta tillstånd år 1873. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning. Luostanlinnan kirjekonseptit 1859–1880. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁷⁹¹ Kirjekonseptit 1860–1879. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁷⁹² Työkomppanian työpäiväkirjat 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁷⁹³ Välikäräjät 2.8. ja 30.9.1871. Nurmeksen välikäräjien päytäkirjat 1870–1878. Nurmeksen kärjäkunta. Pielisjärven tuomiokunta. JoMA.

⁷⁹⁴ Lappi-Seppälä 1982, 135.

⁷⁹⁵ §6. Kokous 8.4.1885. Vaivaihoidon johtokunnan pöytäkirjat 1881–1893. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

Sofialle annettiin mahdollisuus palata laitokseen, kunhan varautui putkarangaistukseen. Normaalisti vaivashoidon johtokunta ei voinut jakaa rangaistuksia vaan vain varoituksia. Harjulan laitos toimi kuitenkin pakkolaitoksen säännöillä, joissa rangaistuksia saatiin antaa. Ohjesäännön mukaan yli 14-vuotiaita hoidokkeja sai rangaista arestilla pimeässä huoneessa.⁷⁹⁶ Harjulan putkan ja rangaistussääntöjen olemassaolo kertoo, että pahantapaisia jouduttiin vastaanottamaan köyhäinhuoneeseen, vaikka sopimatonta elämäntyyliä viettävät jätettiin köyhäinavun ulkopuolelle. Työkyvyttömiä ei voinut sijoittaa yleiseen työhön eikä vaatia työskentelemään. Tämän vuoksi Harjulassa oli hyvin heterogeenistä väkeä: lapsia, naisia, vanhuksia, mielisairaita ja muutamia työkyvyttömiä miehiä.

Harjulassa ja Luostanlinnassa oli mahdollisuus rangaista sääntörikkomuksista ruumiillisin rangaistuksin. Harjulassa vitsaa annettiin harvoin, koska selkeästi sääntöjä rikkoneet lähetettiin kuvernöörin puhutteluun. Yleensä Harjulan pahantapaiset hoidokit asetettiin arestiin. Luostassa annettujen rangaistusten lukumäärä oli riippuvainen hoidokkien määrästä ja laitoksen johtajasta, sillä hän pystyi määräämään rangaistuksista ja niiden ankaruudesta. Mitä enemmän laitoksessa oli hoidokkeja, sitä enemmän joukkoon mahtui sääntöjen rikkojia. Harjulassa rangaistuksien ankaruus oli riippuvainen vaivashoidon johtokunnasta.⁷⁹⁷ Laaja rikosoikeudellinen uudistamiskeskustelu aloitettiin vuonna 1860, ja vankeinhoitoa alettiin kehittää liberaalimpaan ja humanimpaan suuntaa. Tämän seurauksena vitsa- ja raipparangaistuksen käyttö kiellettiin vuonna 1866. Asetus tuli voimaan vuonna 1870.⁷⁹⁸ Vitsa- ja raipparangaistuksia ei kielletty suljettujen laitosten sisäisenä rangaistuskeinona. Ajan humanimmaksi muuttuva henki näkyi Luostanlinnan rangaistuskäytännöissä, sillä rangaistusten määrät vähenivät erityisesti vuodesta 1865 lähtien, jolloin laitoksen johtajaksi vaihtui Edmund Palmqvist. Hän mainitsee vuoden 1866 vuosikertomuksessaan antaneen ”kovimman” rangaistuksen (17 lyöntiä) vangille n:o 14 yrittäjästä myydä leipomosta ruokaa. Mainintoja arestista tai jalkaraudoista en löytänyt hänen toimikaudeltaan.⁷⁹⁹

Juveliuksen mukaan kurinpitotoimet Luostanlinnassa olivat ala-arvoisia. Ulkotöiden teettäminen pahantapaisilla vangeilla oli epäonnistunutta, sillä miehet karkailivat liian usein. Lisäksi ”yleisen työn toimeenpanotapa ja kurinpito saivat aikaan taloudellisesti mahdollonta subdettia vartioiden ja vankien välille.”⁸⁰⁰ Vanginvartioiden asema oli jossain määrin huonompi kuin vangeilla, sillä heihin voitiin käyttää samoja kurinpitovangit rangaistuksia kuin hoidokkeihinkin.⁸⁰¹ Vankinihdin palkka oli huono – keskimäärin 480 markkaa vuodessa, sisältäen huoneen ja kynttilät. Parhaimmat vangit keräsivät vuodessa yli 200 markan säästöjä!⁸⁰² Lisäksi vangit saivat laitoksessa mahdollisuuden jonkinlaiseen koulunkäyntiin rahan ansaitsemisen ohessa. Niinpä vartijoita pidettiin usein vankeja tietämättömpinä. Näiden syiden vuoksi vartioiden yleistä tasoa pidettiin maassamme kehnona.⁸⁰³

⁷⁹⁶ N:o 9. Vaivashoidon kirjekonseptit 1882. Kirjeiden toistheet. Vaivashoitolahtakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁷⁹⁷ Esitys Kuopion kaupungin seurakunnalle köyhäin ja vaivasten työ- ja hoituhuoneen laittamisesta 12.9.1873. Harjulan vaivashuone. Historiikit 1873–. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁷⁹⁸ Lappi-Seppälä 1982, 129.

⁷⁹⁹ Työkomppanian työpäiväkirjat 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁸⁰⁰ Juvelius 1898, 37.

⁸⁰¹ Vartioiden rikkomukset olivat samoja, joista irtolaiset joutuivat Luostanlinnaan. Vuonna 1861 seppä Kajander erotettiin viinan myynnistä hoidokeille. Työkomppanian nimirulla 1860. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁸⁰² Till Hans Kejslerliga Majestät från Kommitterade för uppgörande af förslag till en provisionell fängelse-reform s. 106. Vankilauudistuskomitea 1865–1866. KA.

⁸⁰³ Kallinen 1982, 54.

Huomionarvoista on, että laitoksen vartijat olivat keskimäärin vankeja nuorempia. Kun vankien keski-ikä vaihteli 27–31 vuoden välillä⁸⁰⁴, vartijoilla se oli lähinnä 20–25 vuoden välillä. Tällä lienee ollut vaikutusta vartijoiden auktoriteettiongelmiin.⁸⁰⁵ Vartijoiden ja irtolaisten asema oli niin lähellä toisiaan, että useat vapautuneet vangit jäivät Luostanlinnaan työskentelemään vankeusajan jälkeen.⁸⁰⁶ Harvinaisempaa oli, mutta sitäkin tapahtui, että Luostanlinnan työntekijät olivat joutuneet kuvernöörin puhutteluun elämäntapansa vuoksi. Seppänä työskennellyt Johan Piipponen erotettiin vuonna 1874 juoppouden ja huonosti hoidetun työn vuoksi.⁸⁰⁷ Aiemmin Piipponen oli ollut kuvernöörin kuulustelussa useita kertoja.⁸⁰⁸ Piipposen tapaus kertoo, miten leimaavaa kuvernöörin poikkeavaksi tuottaminen tai tuottamatta jättäminen oli. Kuulustelusta huolimatta työllistyminen ”valtion leipiin” oli vielä mahdollista, mutta jos Piipponen olisi saanut yhden tuomion, hän olisi asunut Luostassa vankituvan puolella. Työllistyminen olisi ollut tämän jälkeen hankalaa.

Kylliälän kasvatustilaksessa kuri oli ankaraa. ”Herran nuhteessa” kasvattaminen tarkoitti luterilaisen kirkon mukaan lasten ruumiillista kurittamista niin rankais- kuin kasvatusmielessäkin. Lapsen tottelemattomuus ja oma tahto nujerrettiin ruumiillisella kurituksella, ja ankaralla kurilla autettiin lasta kasvamaan oikeaan suuntaan.⁸⁰⁹ Laitoksissa lasten kuritus perustui ajatuksiin perisyntisestä ja jokaisen lapsen synnynnäisestä synnillisyydestä (*arvsynd / inneboende syndfullhet*), jotka saattoivat ilmetä lapsen omapäisyytenä. Perisynti oli nujerrettava etukäteen, ettei lapsesta varttuisi paha.⁸¹⁰ Ruumiillinen kuritus oli sekä protestanttisen että ortodoksisen kasvatusnäkömyksen mukaan oleellinen osa lapsen kasvatusta. Kun vanhemmat luovuttivat lapsensa muualle kasvatettavaksi, kuritusoikeus siirtyi uuteen kotipaikkaan.⁸¹¹ Aina kurittamista ei hyväksytty. August Koukku asui Kylliälän kasvatustilaksessa vuonna 1886 vain muutaman kuukauden. Tätä 10-vuotiaasta poikaa rangaistiin tottelemattomuudesta ilmeisesti raipoilla, ja äiti haki hänet sen johdosta pois. Äiti syytti laitoksen johtajaa epäoikeudenmukaisuudesta ja liian ankarasta rangaistuksesta.⁸¹² Huomionarvoista on, että tyttöjen ruumiinrangaistukset oli Kylliälässä kielletty. Niille työille, joiden ”*ruumis oli vahva*”, teetettiin raskaampia töitä ja rikkomuksista erotettiin helposti.⁸¹³

Kylliälän ulkomaalaisissa esikuvissa vallitsi tiukka tai jopa sotilaallinen kuri. Alistuminen, työteliäisyys ja kiitollisuus nähtiin laitosten lasten hyveiksi. Kasvatuksen mallia oli haettu Euroopasta siinäkin mielessä, ettei laitokseen sijoitettu pahantapaisia nuoria. Jo ensimmäisten kasvatustilaksokokeilujen jälkeen 1500-luvun lopulla huomattiin, että tur-

⁸⁰⁴ Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1860–1873 ja 1874–1879. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA; Alaraatikka 2004, 104–105.

⁸⁰⁵ Hakemuksia virkoihin ja vanginvartijain toimiin 1860–1865, 1870–1875. Kuopion lääninkonttorin tiliarkisto. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA

⁸⁰⁶ Mm. Petter Katainen työskenteli seppänä irtolaistuomioidensa jälkeen vuonna 1873–74 ja 1875–1880. Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1860–1873 ja 1874–1879. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁸⁰⁷ Berättelse om arbets- och korrektionens anstalten å Luosta tillstånd år 1874. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionensinrättning, Luostanlinnan kirjekonseptit 1859–1880. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁸⁰⁸ 17.8.1864. VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihiteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868; 28.4.&8.6.1870. Kansliförhörs Protokoll för år 1866–76. Varalääninsihiteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁸⁰⁹ Häggman 1994, 141–142.

⁸¹⁰ Ödman 2001, 7–8. http://www.buv.su.se/content/1/c6/03/86/32/UrLOCUS_3_01.pdf.

⁸¹¹ Rajala 2004, 137–139.

⁸¹² Uudenkartanon Kasvatustilaksen poikaoppilaiden erotodistukset v. 1869–1896. Kylliälän kasvatustilaksen. f. 384, op. 1, d. 8. LOGAV.

⁸¹³ Direktionen till Hans Kejslerliga Majestät 16.6.1871. Vuosikertomus 1870. Kirjekonseptit 1869–1880. f. 384, op. 1, d. 6; Uudenkartanon Kasvatustilaksen vuosikertomus 1890–1891. f. 384, op. 1, d. 20. Kylliälän kasvatustilaksen. LOGAV.

vattomat lapset saivat samaan laitokseen sijoitetuista pahantapaisista nuorista kielteisiä vaikutteita.⁸¹⁴ Niinpä sellaiseksi havaitut erotettiin Kyllialästä. Johtokunta saattoi erottaa laitokseen sopeutumattomat ja sääntöjä rikkovat opettajien esityksestä. Maria Ronkanen erotettiin vuonna 1887 uppinskaisen käytöksen vuoksi laitoksesta. Varastaminen ja huono käytös saattoivat aiheuttaa erottamisen laitoksesta. Yleensä lapset palautettiin elossa olleen vanhemman luo. Jos vanhempia ei ollut, lapsi lähetettiin kotikuntaansa muutoin huolehdittavaksi. Erottamisia tapahtui harvoin, ja Maria ehti asua laitoksessa yli seitsemän vuotta. Ennen erottamista käytettiin muita kurinpitotoimia.⁸¹⁵ Tutkimusten mukaan ne lapset, jotka erotettiin laitoksesta tottelemattomuuden tai rikosten vuoksi, valitsivat jatkossa muita helpommin rikollisen tai poikkeavan elämäntavan. Ammatillisten taitojen tai käyttäytymistapojen puuttuessa oli hankalaa työllistyä ja elättää itsensä. Toisaalta lastenkotilapset usein katoavat tutkijan ulottumattomiin laitosjaksonsa jälkeen. Useimmat heistä elivät tavallista elämää, eikä viranomaiskontrollin tarvinnut puuttua siihen. Kaikille laitossijoitus oli tärkeä välietappi, joka saattoi ratkaisevalla tavalla vaikuttaa loppuelämään. Henkilöillä oli laitoksen antama sosiaalinen leima pitkään, joko positiivisessa tai negatiivisessa mielessä.⁸¹⁶

Järjestysrikkomukset ja vastarinta olivat hoidokin selviytymiskeinoja laitoksissa. Tutkimuksen alussa viitekehukseksi ottamani Galtungin tutkimukset ovat osoittaneet puolustusreaktioiden tai laitoksen arjesta selviytymisen keinojen olevan samanlaisia ajasta riippumatta. Laitosaika aiheuttaa paineita, joista selviytymiseen ihmisillä on erilaisia puolustusreaktioita.⁸¹⁷ Hoidokeilla oli mahdollisuus muuttaa arkipäivän rutiineja järjestysrikkomuksilla. Niillä pystyi purkamaan aggressioita ja saamaan vaihtelua laitoksen arkeen tai rangaistuksen kärsimiseen. Järjestysrikkomuksia löytyi laitosten lähteistä eniten, kuten tästä luvusta voi havaita. Vaikka kaikista rikkomuksista jatkuvasti rangaistiin, karkaaminen ja sääntöjen rikkominen olivat yleisiä.

Vangit, jotka jäivät työskentelemään Luostaan vankeusajan jälkeen, sopeutuivat kompaniassa oloon paremmin kuin hyvin. Irtolaisten epäiltiin olevan niin tyytyväisiä laitoksessa oloon, ettei työn etsiminen kotipaikkakunnalta kiinnostanut.⁸¹⁸ Suurin osa Harjulan ja Kyllilän hoidokeista asui useita vuosia laitoksessa. Osa hoidokeista pakeni siten laitosyhteisöön, eli hyväksyi laitoksen sellaisenaan ja yritti sopeutua siihen mahdollisimman hyvin sääntöjä noudattaen ja ahkerasti työskennellen.

Vielä yleisempää oli pakeneminen vanki- tai hoidokkiyhteisöön niin, että hoidokki haki yhteyttä muihin asukkaisiin ja pyrki vahvistamaan keskinäistä solidaarisuutta. Tämä oli havaittavissa parhaiten Luostanlinnan toiminnasta. Luostasta vangit karkasivat harvoin yksin, sillä yleensä karkaatukset tehtiin pareittain. Joukkokarkausyrityksiäkin tapahtui. Tämänkaltaisten tapahtumien selvittäminen oli laitoksen henkilökunnalle vaikeaa, juuri vankien solidaarisuuden vuoksi – kukaan ei halunnut kertoa syyllisten tai idean kehittäjien nimiä. Viinaepäilysten vuoksi laitoksessa oli tehtävä tarkastus, koska kuulustelemalla asiaa ei saatu selvitettyä. Kahta miestä rangaistiin vuonna 1861 lyönneillä; toista paloviinan hankkimisesta, toista siitä, että oli ollut tietoinen asiasta muttei ollut ilmiantanut.⁸¹⁹ Vankiyhteisön keskuudessa noudatettiin kirjaamattomia sääntöjä, ja toisen vangin ilmiantaminen henkilökunnalle oli anteeksiantamatonta.

⁸¹⁴ Saari 1961, 19, 21–22.

⁸¹⁵ Matrikel för uppfostringsanstalten å Nygård 1854. f. 384, op. 1, d. 1; Johtokunnan pöytäkirjat 1869–1980. f. 384, op. 1, d. 3. Kyllialän kasvatuslaitos. LOGAV.

⁸¹⁶ Ödman 2001, 3–6. [Http://www.buv.su.se/content/1/c6/03/86/32/UrLOCUS_3_01.pdf](http://www.buv.su.se/content/1/c6/03/86/32/UrLOCUS_3_01.pdf).

⁸¹⁷ Weissenfelt 1999, 27–28 Galtung 1959 mukaan.

⁸¹⁸ Oulun Wiikko-Sanomien 18.10.1878.

⁸¹⁹ Työkompanian työpäiväkirjat 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

Eräs Galtungin havaitsemista puolustautumisreaktioista on mahdollisimman suuri kiintyminen ulkomaailmaan. Tällöin hoidokki pyrkii pysymään erossa kaikesta laitokseen kuuluvasta. Henkilö tekee työnsä ja hoitaa rutiinit mutta ei ystävysty laitostovereihin. Laitosten hoidokkien käyttäytymistä tässä muodossa on vaikea arvioida. Harjullassa hoidokkien kesken ystävystyminen helpotti arkipäivän toimintaa tai hoidon saamista ja oli siten hyvin todennäköistä. Samoin Kyllialään sijoitetuille pyrittiin antamaan mahdollisimman kodinomaisen kasvatus, ja lapset saattoivat asua siellä yli kymmenen vuotta elämästään. Nämä kaksi laitosta perustuivat myös jonkinasteiseen vapaaehtoisuuteen, joten tämänkaltaisen vastarinta oli niissä epätodennäköistä. Toisin oli Luostanlinnassa, jossa suurin osa vangeista teki työnsä moitteettomasti eikä vapautumisen jälkeen enää koskaan palannut laitokseen. Osa vangeista taas koki yleiseen työhön joutumisen epäoikeudenmukaiseksi. Varsinkin epämääräinen työtuomio koettiin näin, koska tarkasta vapautumisajasta ei ollut tietoa. Vankien tiedettiin karanteen tämän epätietoisuuden vuoksi.⁸²⁰ Yksi keino selviytyä vankila-ajan tuottamista paineista on pako asioihin siten, että vanki pohtii esimerkiksi lainvalvontajärjestelmän oikeudenmukaisuutta ja tarkoituksenmukaisuutta.

Hoidokki saattoi murtaa laitoksen tavanomaisen rutiinin sairauden avulla ja saada vaihtelua tai helpotusta elämäänsä. Sairastaminen Luostassa helpotti arkea huomattavasti. Työhön ei tarvinnut lähteä ja ruoka-annoksia lisättiin. Tämän vuoksi piirilääkäri löysi tarkastuksillaan ”laiskan sairaita”. Siirtyminen vangin roolista sairaan rooliin saattoi vähentää vangin kokemaa painetta. Joskus pitkäaikainen sairastaminen antoi vangille mahdollisuuden päästä pois Luostasta. Sairas saatettiin siirtää Kuopion lääninsairaalaan tai sellaiseen vankilaan, missä ei vaadittu raskasta ruumiillista työtä.⁸²¹ Sairastuminen Harjullassa tai Kyllilässä helpotti jossain määrin hoidokin asemaa, sillä useimmiten sairastuneet siirrettiin pois laitoksista joko sairaalaan tai kotiin.⁸²²

Lisäksi laitoksen kasvatus- tai parantamistoimien torjumista ja pahantapaisen elämän jatkamista laitoksesta vapautumisen jälkeen voi pitää hoidokkien vastarintana. Pirjo Markkolan mukaan hoidokeilla oli tässä suhteessa enemmän valtaa kuin laitoksen työntekijöillä. Hoidokeilla oli mahdollisuus kostaa kärsimänsä laitosaikainen nöyryytys torjumalla työntekijöiden auttamistoimet ja heidän hyvää tarkoittavat aloitteensa.⁸²³

Luostanlinnan, Kyllilän ja Harjulan toiminnasta löydetyt seikat sopivat mainiosti Galtungin 1950-luvulla tekemän tutkimuksen havaintoihin. Vastarinnalla laitoksen käytäntöjä kohtaan oli yksilötasolla laajempia merkityksiä. Vangin toiminta laitoksen arjessa ei ollut aina rutiininomaista, vaikka johtajiston puolelta siihen pyrittiin. Laitosten kuri oli aikaansa nähden tavanomaista. Ylilyöntejä tai liiallista väkivaltaa ei ollut havaittavissa. Kurinpidollinen väkivalta, kuten raippojen tai vitsan antaminen katsottiin isännän oikeudeksi ja velvollisuudeksi.⁸²⁴ Laitoksissa isännän virkaa toimittivat johtaja ja työntekijät. Nykypäivän näkökulmasta ruumiillinen kurittaminen saattaa näyttää systemaattiselta ja mielivaltaiselta⁸²⁵, mutta aikaansa verrattuna normaalilta. Laitoksen tehtävänä oli osoittaa vangille, köyhälle tai lapselle hänen paikkansa yhteiskunnassa nöyränä alamaisena.

⁸²⁰ Keisarillisen Suomen Senaatissa olevan Prokuraattorin kertomus maassa tekemän wirkamatkansa johdosta kesällä vuonna 1865, 80–81.

⁸²¹ Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani. KKK 206/1858. KA.

⁸²² Matrickel för uppfostringsanstalten å Nygård 1854. f. 384, op. 1, d. 1; Johtokunnan pöytäkirjat 1869–1980. f. 384, op. 1, d. 3. Kyllialään kasvatuslaitos. LOGAV.

⁸²³ Markkola 2002, 271.

⁸²⁴ Kurinpidollisesta väkivallasta 1800-luvun lopulla Rajala 2004, 127–152.

⁸²⁵ Ödman löysi useita esimerkkejä Tukholman suuren lastenkodin työntekijöiden systemaattisesta mielivallasta kurinpidollisissa seikoissa. Ödman 2001, 12–13. http://www.buv.su.se/content/1/c6/03/86/32/UrLOCUS_3_01.pdf.

6.4 Uskonto, kasvatusta, työ ja eristäminen

Suomalaisissa laitoshoidon käytännöissä korostuivat neljä periaatetta: uskonnon vankka asema, kasvatukselliset toimet, työtoiminnan tärkeys ja laitoshoidokkien eristäminen yhteiskunnasta.⁸²⁶ Vankeinhoidossa uskottiin rangaistuksen tehoon. Rangaistuksen tuli olla pelottava ja parantava, mutta sen avulla vangit saivat mahdollisuuden sovittaa rikoksensa.⁸²⁷ Jo vuoden 1804 säädös yritti tuoda parantamiseen tähtääviä toimia, mutta käytännössä muutokset koskivat ainoastaan rikollisten ja irtolaisten erottamista eri laitoksiin tai eri makuuhuoneisiin.

6.4.1 Uskonto

Hengellinen kasvatusta näytteli tärkeää osaa koko tuon ajan yhteiskunnassa ja laitosjärjestelmässä. Jumalan pelko oli viisauden alku laitoksissakin. Uskonto oli hoidokkien oikeus ja velvollisuus. Sielunhoidon avulla pyrittiin aikaansaamaan katumusta ja parannusta sekä kasvattamaan siveellisiksi kansalaisiksi. Uskonto ei ollut vain kasvatuksen väline vaan sille nähtiin myös tarvetta.⁸²⁸ Henkisellä huollolla pyrittiin hoidokkien moraalien muuttamiseen, ja kristinoppi oli moraalikasvatuksen lähtökohta. Uskonnollista kasvatusta pidettiin laitosten tärkeimpänä kasvatukseen, ja jokaiseen vankilaan suositeltiin hankittavan oma pappi.⁸²⁹ Vaivaistaloissa ja kasvatustaloksissa papin odotettiin vierailevan vähintään kerran kuussa.⁸³⁰

Uskontokasvatuksen rooli oli eri vankilatyypeissä ja laitoksissa erilainen.⁸³¹ Työvankiloissa, kuten Luostanlinnassa, työnteko sai uskontoa tärkeemmän aseman, kun taas lääninvankiloissa uskonnollista kasvatusta pidettiin olennaisempaan. Pitämiäikäisiin rangaistuksiin tuomittujen rikollisten tai tutkintavankien uskottiin tarvitsevan syyllisyytensä tunnustamista, joten uskonnonharjoitus oli heille tärkeämpää. Irtolaisten suurin rike oli laiskuus, joka parani paremmin työllä kuin uskonnolla.⁸³² Totta onkin, että Luostanlinnassa vankien sielunhoitoa laiminlyötiin, sillä laitoksessa vierailut Rautavaaran kappalainen ei ehtinyt paneutua henkilökohtaisiin keskusteluihin vankien kanssa ja sitä myötä katumuksen herättämiseen.⁸³³

Laitoksen saarnaajan tai papin tuli ”kehoittaman heitä Jumalan pelkoon, hyviin aivoihin, ja elämän parannukseen, ahkeruuteen ja rebellisyyteen työssään, kuuliaisuuteen ja nöyryyteen heitä kohden, joiden tulee laitoksessa käskää ja velvottaa.”⁸³⁴ Rautavaaran kappalainen vieraili Luostanlinnassa alusta lähtien vähintään kerran kuussa. Joinakin vuosina käyntejä tuli enemmän, esimerkiksi vuonna 1866 pappi vieraili Luostassa 28 kertaa. Hän piti jumalanpalveluksen kerran kuussa, ja joka kolmas kerta vangeille tarjottiin Herran ehtoollinen. Muulloin ”pappi tenttasi hoidokkien lukemista ja kristillisiä taitoja”,⁸³⁵ joista

⁸²⁶ Ks. Markkola 2002,

⁸²⁷ Rangaistuksen välikappaleita olivat vapauden menetys, uskonnollinen herätys, opetus ja työnteko. Keisarillisessa Suomen senaatissa olevan prokuraattorin kertomus maassa tekemän virkamatkan johdosta kesällä vuonna 1867, 6.

⁸²⁸ Krell 1871, 32.

⁸²⁹ Till Hans Kejslerliga Majestät från Kommitterade för uppgörande af förslag till en provisionell fängelse-reform. Vankilauudistuskomitea 1865–1866. KA.

⁸³⁰ 4§. Tredje Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostningsanstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen arkisto. f. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁸³¹ Uskonnollisten argumenttien käytöstä turvakodeissa Markkola 2002, 211–276.

⁸³² Antikainen 2004, 83–84.

⁸³³ Ignatius 1930, 57.

⁸³⁴ Armollinen Reglementti Työ- ja Ojennus-huoneille Suomessa 17.12.1839.

⁸³⁵ Työkompanian työpäiväkirjat 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

annettiin arvosana vankien nimikirjaan.⁸³⁶ Papin poissaollessa päällysmiehen tehtävänä oli toimia sielunhoitajana.⁸³⁷ Johtokunnan mielestä vankien uskonnollista kasvatusta oli lisättävä ja niinpä Luostaan rakennettiin oma pappila vuonna 1874.⁸³⁸ Koko toiminta-aikana omaa pappia ei saatu, joten laitos ei antanut lain määräämää hengellistä kasvatusta, sillä vuoden 1839 ohjesäännössä määrättiin vangeille pidettävän joka pyhäpäivä ja sunnuntai jumalanpalveluksia. Lisäksi keskiviikko- ja sunnuntai-iltapäivisin oli julistettava Jumalan sanaa ja kuulusteltava katekismusta.⁸³⁹ Luostassa luotettava vanginvartija hoiti iltarukoukset, mutta katekismuksen luku jäi kovin vähälle.

Aikaisemmin vankiloiden sielunhoito oli lähinnä yksityisten harrastuksesta lähtenyt. Kalkkeen mukaan kirkko oli jo aiemmin lausunut mielipiteensä vankien sieluhoidosta, mutta kristillinen sanoma levisi vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla päättäviin elimiin. Rikollisia alettiin kohdella hairahtaneina ihmisinä, jotka kasvatusta tai yhteiskuntaa oli mieron tielle työntänyt. Rikollisetkin olivat Jumalan luomia ihmisiä ja siksi vankeja pyrittiin

”...totuuden ja rakkauden hengessä nostamaan kurjuudesta ja ohjaamaan Jumalan tykö. Katumusta ja parannusta tahtoo kristinusko jokaiselta sen yksityiseltä jäseneltä, miksikä ei sitte rikolliselta? Kun kerran vapaudessa olevalle tarjotaan Jumalan sanaa, miksikä ei sitä suuremmasta syystä vapautensa menettäneelle?”⁸⁴⁰

Vankilat muuttuivat 1800-luvun alusta lähtien piina- ja pelotuspaikoista Pyhän hengen asunnoiksi, joissa sanan ja sielunhoitajan avulla synnytettiin katumusta ja parannusta ihmiseluuksissa. Näin parannusteoria ja hengellinen kasvatusta saapuivat vankeinhoitoon käsi kädessä. Yleinen humanistinen ilmapiiri painoi leimansa kaikkiin tuon ajan uudistustoihin, niin myös vankien sielunhoitoon.⁸⁴¹

Yksi ihmisen ajattelutavan muutosta selittävä tekijä on köyhyyden laajeneminen ennennäkemättömiin mittasuhteisiin. Suuret kerjäläislaumat olivat osa jokapäiväistä elämää, sillä köyhyys ei ollut enää vain yksittäisten ihmisten ongelma. Tämä tilanne pakotti yhteiskunnan kääntämään katseensa kohti köyhyyden perusteita. Sen myötä köyhyys alettiin nähdä sosiaalisena ongelmana. Negatiivisimpien arvioiden mukaan 1800-luvun puolivälissä irtainta väkeä oli yli puolet väestöstä.⁸⁴² Irtolaismäärien paisuessa yhteiskunnan oli pakko muuttaa asenteitaan, mikä näkyi lieventyvinä irtolaisasetuksina ja humaanimpana ajattelutapoina. Oli pohdittava yhteiskunnallista rakennetta ja yhteiskuntaluokkien asemaa eri lähtökohdista kuin aikaisemmin.

Laitoksissa uskontokasvatusta käytettiin auktoriteetin hallintakeinona. Uskonnon ajateltiin lisäävän ylempien kunnioitusta. ”*Jokaisen tuli teologisesti perustellun kolmisäätyopin perusteella pysyä Jumalan hänelle osoittamassa asemassa ja toimia sen asettamien velvollisuuksien mukaan*”⁸⁴³. Luostanlinnassa tämä tarkoitti vankilan johtajan ja muiden työntekijöiden kunnioittamista ja tottelemista. Laajemmin katsottuna auktoriteetilla tarkoitetaan yhteiskunnan järjestyksen ja sen valvojen kunnioittamista. Irtolaiset oli saatava takaisin yhteiskuntaelämään, sen arvoja kunnioitaviksi, työtä tekeviksi kansalaisiksi. Harjulassa ja Kylliälässä yhteiskunnan hierarkkinen huolenpito näkyi hyvin. Sivistyneistö otti osaa kansalliseen vastuuseen rahvaan sosiaalisista oloista ja lasten sivistyksestä perustamalla huolenpitolaitoksia, joihin autettavat eristettiin. Uskonnollisuuden velvoittama sosiaa-

⁸³⁶ Työkomppanian nimirulla 1866. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁸³⁷ Krell 1871, 41, 45.

⁸³⁸ Ignatius 1930, 57.

⁸³⁹ Kalke 1898, 205–206.

⁸⁴⁰ Kalke 1898, 193, 196, 202.

⁸⁴¹ Kalke 1898, 195, 198.

⁸⁴² Pulma 1994, 52, 55.

⁸⁴³ Antikainen 2004, 44.

linen auttamistyö voitiin hoitaa taloudellisin keinoin, eikä henkilökohtainen kosketus rahvaaseen ollut välttämätöntä. Autettavan ja auttajan suhde säilyi näin yksisuuntaisena, ylhäältäpäin alaspäin kohdistuvana, eikä vastavuoroisuus ollut mahdollista.⁸⁴⁴

Hengellinen kasvatustyö ja Jumalan pelko täydensivät kurinpittoa, joka ainakin jossain määrin oli vanhan sotilasorganisaation peruja, sillä kurinpito oli työ- ja ojennuslaitoksissa ankarampaa kuin tavallisissa vankiloissa.⁸⁴⁵ Sotilaallista kuria noudatettiin myös Kylliälässä. Panssarlahden työ- ja ojennuslaitoksen saarnaaja antoi Kylliälässä uskonnon opetusta. Hän kuulusteli lapsilta Katekismusta ja saarnasi varovaisesti heidän käsityskynsä mukaan. Saarnaajan tehtävänä oli neuvoa tai nuhdella lapsia Jumalan pelkoon, nuhteettomuuteen ja ahkeruuteen sekä noudattamaan kuuliaisesti niitä, jotka laitoksessa käskivät.⁸⁴⁶

Hengellinen kasvatustyö oli osa kurinpittoa jo filadelfialaisissa ja auburnilaisissa vankilajärjestelmissä, joista suomalaisiin työlaitoksiin haettiin esikuvia. Kristinusko oli erinomainen kasvatusväline ja erottamaton osa vankeinhoitoa tai yleensäkin yhteiskuntaa tuohon aikaan. Kansaan saarnattiin Jumalan pelkoa, tottelevaisuutta, ahkeruutta ja rehellisyyttä.⁸⁴⁷ Pelko sai ihmiset toimimaan auktoriteetin käskyjen mukaan, ja tottelevaisuus oli vankilamaailmassa välttämättömyys. Ahkera työnteko kuului jokaisen kristityn velvollisuuksiin. Jos sitä ei vapaaehtoisesti tehnyt, ojennuslaitoksessa veloitettiin siihen. Hengellisen kasvatuksen avulla kovalle työlle saatiin oikeutus ja miesten työinto kasvamaan. Uskontoa pidettiin niin tärkeänä, että ortodoksien hengellisestä kasvatuksesta pyrittiin yhtä lailla huolehtimaan. Venäjän vaikutuksesta tai vaatimuksesta ortodoksit oli otettava tasa-arvoisesti huomioon. Luostanlinnan työpäiväkirjoissa mainitaan ”kreikan uskoiset” erikseen, vaikkei heille omaa pappia hankittukaan. Ortodokseja oli niin vähän, että mitä ilmeisimmin luterilainen oppi sai kelvata vankilassa oloajan, eivätkä ”harhaopit” tässä ajassa ehtineet tuottaa vahinkoa. Samassa ajassa vankila pystyi parantamaan vangin mutta ei tuottamaan haittaa.

Uskonto oli tärkeä osa laitosten arkipäivää. Kylliälässä päivä aloitettiin ja lopetettiin hartauksella. Lisäksi uskonto oli koulun oppiaineena. Kristillisten taitojen edistäminen oli yksi laitoksen tärkeimmistä tavoitteista.⁸⁴⁸ Harjulassa pidettiin hartaushetki ennen päivällistä. Sunnuntaisin ja juhlapäivinä ei tehty muita töitä kuin mitä taloudenhoito ja puhtaanapito vaativat.⁸⁴⁹ Hengellinen kasvatustyö oli tarkoitettu hoidokkien vapaa-ajan täyttämiseksi.⁸⁵⁰ Luostanlinnassa järjestettiin joka päivä aamu- ja iltahartaus, mutta koska omaa saarnaajaa ei ollut, vapaa-aikaa jäi. Uskonnollista harrastusta pyrittiin herättämään laitoksen kirjaston avulla. Sinne hankittiin katekismuksia ja Raamattuja joutohetkien varalta. Niiden käyttöaste ei noussut kovinkaan korkeaksi, sillä vain harvat vangit osasivat lukea, ja kirjojen lainaoikeus oli riippuvainen progressiojärjestelmästä. Laitoksella oli tärkeä tehtävä ensisijassa lukemaan opettamisessa ja vasta toisena hengellisen kirjallisuuden lukemisharrastuksen virittämisessä.

⁸⁴⁴ Antikainen 2004, 43–44.

⁸⁴⁵ Letto-Vanamo & Ylikangas 1981, 71.

⁸⁴⁶ 4§. Andra Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen arkisto, f. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁸⁴⁷ Armollinen Reglementti Työ- ja Ojennus-huoneille Suomessa 17.12.1839.

⁸⁴⁸ 11§. Tredje Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen arkisto, f. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁸⁴⁹ Kuopion kaupungin kunnalliskodin järjestyssäännöt. Historiikit 1873–. Harjulan vaivaishuone. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁸⁵⁰ Letto-Vanamo & Ylikangas 1981, 72.

6.4.2 Kasvatus

Kasvatukselliset tavoitteet olivat tärkeä osa laitoksien toimintaa.⁸⁵¹ Luostanlinnan kasvatuksen päämääränä oli tuomitun parantaminen sekä pysyvä persoonallisuuden ja elämäntyylin muuttaminen. Tiukka kuri, pienet käytöspalkkiot, säännöllinen päiväjärjestys, eristäminen ja kova työnteko olivat keinoja päämäärän saavuttamiseksi. Seuraavan vuosisadan behavioristisia termejä käyttäen ojennuslaitoksien kasvatuksessa oli kyse käyttäytymisen ehdollistamisesta, jossa vangin toimintatavat muokattiin paremmin yhteiskuntaan sopiviksi.⁸⁵² Persoonallisuudeltaan ja toimintatavoiltaan muuttuneen vangin uskottiin elävän samalla tavalla laitoksesta vapauduttuaan – nuhteettomana, ahkerasti työtä tekevänä ja säännöllisin elämäntavoin⁸⁵³.

Komppania pyrki rankaisemaan vankeja työllä, mutta toiminnalla oli lisäksi syvempiä merkityksiä. Työ ja arkipäivän pakotetut rutiinit olivat kasvattamisen keinoja, joilla houkuteltiin vankeja parannukseen. Säännöllä pyrittiin sekä kontrolloimaan vankien toimintaa laitoksessa että muokkaamaan vankien käyttäytymistä. Vankien suorittama työ oli säännöllisyyden ja järjestyksen perusta; se välitti vangille yhteiskunnan vallan muotoja ja ehkäisi levottomuutta.⁸⁵⁴ Vangeista haluttiin kasvattaa ahkeria, auktoriteettia kunnioittavia ja yhteiskuntakelpoisia. Luostanlinnaan liittyvästä lähteistöstä nousee kolme kasvatuksellista pääperiaatetta: eristäminen, progressio ja kouluttaminen. Progressiivinen menettelytapa oli tuolle ajalle ominainen vankeinhoitoperiaate, vaikka Luostassa ei sitä systemaattisesti noudatettu.⁸⁵⁵

Kouluttamisen nykyajan terminä katsotaan usein tarkoittavan koulutaitoja, esimerkiksi lukemista, laskemista ja kirjoittamista. Komppaniassa vierailut pappi pyrki harjoitella vierailukäynneillään opettamaan lukemista, mutta tosiasiasa tämänkaltainen opetus oli vähäistä. Jo lukutaidon osaavia kannustettiin taidon ylläpitoon kirjaston avulla. Sinne tilattiin Tapio-lehteä.⁸⁵⁶ Kirjasto sisälsi myös ”jumalisia kirjoja” ja muutamia teoksia maantiedon ja Suomen historian alalta.⁸⁵⁷ Suurimmaksi osaksi kirjaston käyttäjäkunta koostui laitoksen työntekijöistä, koska vain harvat vangeista osasivat lukea. Vankien kouluttaminen tähtäsi yhteiskuntakelpoisten kansalaisten kasvattamiseen, kuten kaikki muukin laitoksen ”parannustoiminta”. Tuona aikana rikoksen, eli tässä tapauksessa irtolaisuuden synnä pidettiin tietämättömyyttä ja koulunkäynti antoi vangeille tarpeellista tietoa ja ymmärrystä.⁸⁵⁸

Harjulla ei alkuvuosina keskitytty lainkaan lasten oppimiseen tai huoltoon. Pulma huomauttaa, että konservatiivisimpien virkamiesten mielestä köyhien lasten ei katsottu tarvitsevan oppia kuin sen verran, että selviäisivät ripille. Kristillinen siveys tai moraalitietäminen sekä työteliäisyys riittivät turvaamaan toimentulon lasten kasvaessa täysi-ikäisiksi.⁸⁵⁹ Samankaltaisia mielipiteitä esitettiin Ruotsissa, missä köyhät lapset saivat lopettaa koulunsa muita aikaisemmin.⁸⁶⁰

⁸⁵¹ Kuopion läänin työkompanian kasvatuksellisista tavoitteista ja progressiivisesta kasvatustenettelystä tarkemmin Alaraatikka 2004; Pukero 2008a.

⁸⁵² Pukero 2008a, 26–27.

⁸⁵³ Letto-Vanamo & Ylikangas 1981, 69.

⁸⁵⁴ Foucault 2000, 330.

⁸⁵⁵ Juveliuksen mukaan systemaattista progressiivista menettelyä ei noudatettu Luostanlinnassa, vaan menettelyä oli käytetty menestyksekkäästi vain ulkomailla. Juvelius 1898, 37–38.

⁸⁵⁶ Kuopiossa 1860-luvulta lähtien ilmestynyt suomenkielinen sanomalehti.

⁸⁵⁷ Ignatius 1930, 51; Keisarillisessa Suomen senaatissa olevan prokuraattorin kertomus maassa tekemän virkamatkan johdosta kesällä vuonna 1865, 79.

⁸⁵⁸ Kallinen 1982, 24.

⁸⁵⁹ Pulma 1987, 34.

⁸⁶⁰ Ruotsin kansakoulusäännös vuodelta 1842. Petersson 1982, 107.

Vuoden 1879 vaivashoitoasetus otti lastenhuollon erityisen mielenkiinnon kohteeksi. Lapsilla oli oikeus kristilliseen kasvatukseen ja opetukseen, joten pelkän elatuksen ja asunnon antaminen ei enää riittänyt.⁸⁶¹ Vaivashoidon hallituksen tuli valvoa paikkakunnan lasten kotioloja ja tarvittaessa puuttua, jos lapsi ei saanut ”tarpeenmukaista hoitoa”. Opetuksen tarjoaminen turvattomille lapsille Harjulassa oli erityistä oman aikansa valossa, sillä nämä saivat koulutusta, vaikkei kaikilla muilla maalais- ja työläisperheiden lapsilla ollut mahdollisuutta tai oikeutta koulutukseen.⁸⁶² Köyhien laitossijoitettujen lasten katsottiin lähtökohtiensa vuoksi tarvitsevan koulutusta enemmän kuin itsenäisten työläisperheiden jälkikasvun. Laitoslapset tuli pelastaa moraalisesti ja sosiaalisesti irtaimesta elämäntavasta. Lisäksi heidät tuli eristää aiemmista pahoista tavoista ja vaikutuksista.⁸⁶³

Suljettujen laitosten lapset tuli ensi sijassa kasvattaa, ei kouluttaa. Iso-Britannian tutkijat ovat nähneet tässä vahvan viitteen yläluokan kontrollista; lapsia yritettiin kasvattaa keskiluokan tapoihin kuten siisteyteen, tottelevaisuuteen ja työntekoon.⁸⁶⁴ Myönnettävä on, että suomalaisen laitos- ja kansakoulukasvatuksen perinteissä on nähtävissä samoja piirteitä, vaikka kasvatustavoitteet olivat samanlaisia muissakin kouluissa. Ajateltiin, että ilman valvontaa ja ohjausta ihmiset ajautuisivat automaattisesti huonoille teille.⁸⁶⁵

Harjulan lasten opetus oli aluksi muiden hoidokkien lukuopetuksen varassa, kunnes opettajattaren toimi julistettiin avoimeksi vuonna 1882. Paikkaan tuli neljä hakemusta. Hakijoista kolme oli 17–19-vuotiaita, mutta heitä vaivashoidon johtokunta piti liian nuorina ja ”vielä kykenemättöminä lasten käitsijaksi semmoisessa laitoksessa kuin Harjula on”. Niinpä toimeen valittiin Anna Lindholm, jonka kokemusta pidettiin liian vähäisenä mutta ei mahdottomana. Annan edellytettiin käyvän kuuntelemassa kaupungin kansakoulun opetusta ja suorittavan opetusharjoittelua ennen työn aloittamista.⁸⁶⁶ Lisäksi Harjulan lapsille hankittiin vuodesta 1885 alkaen käsityöopetusta kesän ajaksi. Opetusta annettiin kolmena päivänä viikossa kolme tuntia päivässä. Koulun varsinainen opettaja vastasi opetuksesta.⁸⁶⁷ Jouluna poikien käsityöt myytiin ja rahoilla hankittiin ”jouluilon enentämiseen” kahvia, voita, sokeria, kynttilöitä sekä vehnäsiä.⁸⁶⁸ Ilmeisesti Harjulan lapset osallistuiivat seurakunnan rippi- ja pyhäkouluihin, koska mainintoja papin vierailusta laitoksessa ei ole, eikä opettajattaren vastuulle asetettu uskonnon opetusta.

Kylliälässä opetus oli opettajien vastuulla. Tavoitteena oli, että lapset kävisivät vähintään kaksi luokkaa koulua – lahjakkaimmat enemmän. Koulu aloitettiin viiden vuoden iässä ja kahdentoista vuoden iässä lapsen tuli osata lukea moitteettomasti sekä suomea että ruotsia, kristinopin pääkohdat, laskea päätöslaskuja sekä kirjoittaa oma allekirjoituksensa. Opettaja antoi tytöille ja pojille yhdessä opetusta kaksi tuntia päivässä. Tämän jälkeen laitoksessa harjoiteltiin tulevaisuudessa hyödyllisiä käsitöitä ja kotitöitä, jotka sopivat heidän sukupuolelleen ja iälleen. Tytöt työskentelivät opettajattaren ja pojat johtajan johdolla. Työtä ei saanut teettää lapsille liikaa, vaan vapaa-aikaa tuli jäädä leikkimiseen ja

⁸⁶¹ 13–14§. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus yhteisestä vaivaistenholhouksesta Suomen Iso-ruhtinaanmaassa 17.3.1879.

⁸⁶² Alkeisopetusta ei annettu kansakoulussa, vaan sinne tulevien tuli olla 9-vuotta täytäneitä ja osata lukea. Kaikkien lasten pohjakouluksi kansakoulu alkoi yleistyä vasta 1890-luvulla. Heikkinen 1983, 113–115.

⁸⁶³ Crowther 1983, 201–202.

⁸⁶⁴ Crowther 1983, 202.

⁸⁶⁵ Ojakangas 1995, 297.

⁸⁶⁶ Vaivashoidon johtokunta 30.8.1882. Virkojen ja toimien hakemusasiakirjat 1879–1918. Kuopion sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁸⁶⁷ §11. Kokous 29.4.1885.& §9. Kokous 22.6.1885.Vaivashoidon johtokunnan pöytäkirjat 1881–1893. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁸⁶⁸ §32. Kokous 2.12.1885.Vaivashoidon johtokunnan pöytäkirjat 1881–1893. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

voimistelulle.⁸⁶⁹ Laitoksessa opetettiin lapsille ammatillisiakin taitoja, kuten suutarin töitä sekä puutarhanhoitoa. Kylliälän kerrotaan olleen mallimaanviljelystilana ja oppilaiden saaneen opastusta agronomilta.⁸⁷⁰ Jos yksi tai useampi lapsi osoitti epätavallisen hyvää luonnonlahjoja johonkin epätavanomaiseen taiteeseen tai ammattiin, johtokunnalla tai maaherralla oli mahdollisuus kirjoittaa siitä senaatin talousosastolle ja saada taloudellista tukea jatkokoulutukselle.⁸⁷¹

Viipurissa kasvatustalokseen valitut saivat mahdollisuuden koulutukseen, jota heille ei muuten olisi ollut tarjolla. Lasten kasvattaminen ja kouluttaminen eroaa aikuisten laitoshoidosta sosiaalisen nousun mahdollisuudella. Lapsille pyrittiin antamaan mahdollisuus nousta parempaan asemaan kuin vanhempansa. Idea oli aikaansa edellä ja erittäin moderni, vaikka sen taustalla olevat ajatukset olivat perinteiset. Lasten kouluttaminen paransi heidän itsenäisiä selviämismahdollisuuksiansa eikä heistä tarvitsisi jatkossa huolehtia taloudellisesti.⁸⁷² Kylliälän kasvatustalokseen tuli jatkuvasti kyselyjä vapaista oppilaspaikeista, joten laitokseen saatiin valita alueen köyhistä nuorista kehityskelpoisimmat.⁸⁷³

Hoidokkeja pyrittiin kouluttamaan yhteiskuntakelpoisiksi ahkeran työnteon ja säännöllisen elämänrytmin avulla. Säännöllisten elämäntapojen opettaminen kulki kaiken toiminnan perusajatuksena. Laitoksissa uskottiin niiden antaman kasvatuksen muuttavan ulkoisen järjestyksen sisäiseksi järjestykseksi. Työntekijät, vartijat ja opettajat toimivat oikeanlaisen elämäntavan malliesimerkkeinä.⁸⁷⁴ Laitoksien päivärytmi pätkin kaikkiin siellä asuviin työntekijöihin ja hoidokkeihin.

6.4.3 Työ

Työn teettäminen oli tärkeä osa suljettujen laitosten toimintaa. Laitoksen tarkoitus määräsi sen, miten työn tekemistä valvottiin ja perusteltiin. Harjulan köyhäinhuoneessa hoidokkien työnteke oli välttämätöntä laitoksen arjen sujumisen vuoksi, koska varsinaisia työntekijöitä oli liian vähän. Kylliälässä työtä opetettiin ja Luostassa sillä rangaistiin. Mielisairaanhoidossa työn teettämistä hoidokeille nimitettiin työterapiaksi, joka otettiin käyttöön 1800-luvun kuluessa.⁸⁷⁵ Työhön pakottaminen liittyi yhteiskunnalliseen luokitteluun ja sen uusintamiseen. Köyhien asemaan sopivaa oli tehdä työtä, kun taas ns. herrasväki oli oikeutettu laiskotteluun. Jos irtolainen otti oikeudekseen laiskotella, hän samalla käyttäytyi kuin herrasväki.⁸⁷⁶

Työ- ja ojennuslaitoksissa työ oli sekä rangaistus että kasvatuksen keino. Kruununvankiloille vuonna 1824 annettu ohjesääntö edellytti vankien toteuttavan kaikki vankilan

⁸⁶⁹ 10§. Tredje Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen arkisto. f. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁸⁷⁰ Ellonen (toim.) 1947, 133.

⁸⁷¹ 15§. Tredje Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen arkisto. f. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁸⁷² Ks. myös Pukero 2008b, 54.

⁸⁷³ Vuosikertomukset 1869–1872. Kirjekonseptit. Kylliälän kasvatustaloksesta. f. 384, op.1, d. 5. LOGAV.

⁸⁷⁴ Krell 1871, 33, 54, 88.

⁸⁷⁵ Systemaattinen työterapia kehitettiin Güterslohnin mielisairaalassa K. Simonin toimesta. Potilaat tekivät lähinnä maanviljelys- ja puutarhatöitä, mutta työtä teetettiin myös työsaaleissa ja -pajoissa. Achté 1974, 190.

⁸⁷⁶ Piispa 2000, 25.

taloustyöt, kuten vaatteiden pesemisen ja korjaamisen, puiden hakkaamisen sekä veden kantamisen. Lisäksi jotain käsityötä taitavien vankien oli harjoitettava taitoaan vankilassa ollessaan. Aluksi vankilat saivat vastaanottaa työtä yksityisiltä pientä maksua vastaan, mutta väärinkäytöksen ilmaantuessa tämä kiellettiin.⁸⁷⁷ Työtä sai teettää vuodesta 1848 lähtien ainoastaan valtion tarpeita varten ja ongelmaksi koitui, ettei kaikille vangeille riittänyt tarpeeksi tekemistä, minkä vuoksi suurin osa vietti päivänsä joutilaana, ”*eivätkä muuta mieltä, kuin karkauskeinojen keksimistä ja uusien rikosten harjoittamista*”⁸⁷⁸.

Luostaan lähetettyjen vankien ammattitaito oli vähäistä. Siksi heille annettiin ammattiopetusta, joka antoi heille vapautumisen jälkeen paremman mahdollisuuden rehelliiseen elantoon ja teki heistä haluttuja työntekijöitä. Ammattiopetus tehosti vankilan työtoimintaa, ja opetuksen kustannuksia peitettiin valmistettujen tuotteiden myynnillä.⁸⁷⁹ Oppilaat valmistivat pajoissaan hyödyllisiä käsitöitä, joita myytiin yksityisille tai valtion laitoksille. Luostanlinna toimitti tuotteitaan ainakin Kuopion ja Vaasan lääninvankiloille. Toiminnan alkuvuosina myytäviä tuotteita valmistui harvakseltaan, mutta siitä huolimatta päällysmies lähetti vuonna 1861 Kuopion lääninvankilaan neljä paria kenkiä, yhdeksät sukat ja kolme paitaa.⁸⁸⁰

Ajan ajattelutavan mukaisesti lainrikkojien ei tullut vankeusaikansa ansiosta päästä lainkuuliaisia parempaan asemaan. Irtolaisiin kohdistetuilla toimilla ei ollut tarkoitus antaa vapautuneille vangeille välineitä sosiaaliseen nousuun vaan edistää yhteiskunnan turvallisuutta, taloutta ja hyväosaisten asemaa. Luostassa haluttiin opettaa työntekoa, tapoja ja ammatteja, mutta vankeus ei saanut olla palkinto, eivätkä vapautuneet saaneet hyötyä vankeusajastaan (rikoksestaan) työmarkkinoilla.⁸⁸¹ Täten laitoksessa annettu kasvatus loi ristiriitaisia paineita vapautetuille vangeille.

Myös muissa työ- ja ojennuslaitoksissa vankien kasvattaminen oli otettu totiseksi tavoitteeksi, vaikka vankilasta riippuen toteuttamismahdollisuudet vaihtelivat. Esimerkiksi Pantsarlahden työvankilassa vangeilla oli mahdollisuus opetella räätälin, suutarin, sepän tai kivenhakkaajan ammatti. Laitoksen johtokunta kertoi vuonna 1837 työvankien kasvattamisen ja ojentamisen olleen vaikeaa ja tuloksetonta, eivätkä vangit tunteneet mitään haluja parempaan elämään. Ammattiopetuksen epäonnistumisen syyksi mainittiin muun muassa henkilökunnan huono motivaatio. Vankien opetus oli hataralla pohjalla – vain lukkari antoi alkeisopetusta tunnin viikossa.⁸⁸²

Mielenkiintoista on, että Luostanlinna päätettiin soveltaa kasvatuskeinoja⁸⁸³, joiden onnistumisesta ei ollut hyviä tai varmoja takeita. Ilmeisesti ammattiopetusta pidettiin edelleen hyvänä koulutustapana, vain sen toteutus oli Pantsarlahdessa jäänyt heikkoihin kantimiin. Asetusten muuttamisen hitaus esti nopeat muutokset, olihan ammattiopetus asetuksella määrätty.⁸⁸⁴

Vaivaishuoneissa työtä teetettiin kaikille siihen kykeneville. Suurin osa työstä oli arjen taloustöitä ja toisista hoidokeista tai lapsista huolehtimista. Työn teettäminen köyhäin- ja vaivaishoidossa oli koko järjestelmän ristiriitaisin elementti, joka osoitti, miten vaikea

⁸⁷⁷ Väärinkäytöksille tarkoitettiin vankien saamaa rahapalkkaa, jolla usein hankittiin ”wäkwewiä juotawia”. Keisarillisessa Suomen Senaatissa olewan Prokuraattorin Kertomus maassa tekemän virkamatkansa johdosta kesällä vuonna 1867, 4–5.

⁸⁷⁸ Keisarillisessa Suomen Senaatissa olewan Prokuraattorin Kertomus maassa tekemän virkamatkansa johdosta kesällä vuonna 1867, 4.

⁸⁷⁹ Kallinen 1982, 65.

880 N:o 96 kirjekonseptit 1861 ja n:o 103 kirjekonseptit 1876. Kirjekonseptit 1860–1879. Kuopion läänin työkomppania. Kuopion lääninvankila. JoMA.

⁸⁸¹ Pajuja 1993, 49.

⁸⁸² Nygård 1998, 142, 145.

⁸⁸³ Luostanlinna palkattiin ammattiopettajat, joten vanginvartijoiden ei tarvinnut osallistua opetukseen.

⁸⁸⁴ Armollinen Reglementti Työ- ja Ojennus-huoneille Suomessa 17.12.1839.

suljettujen laitosten oli toteuttaa alkuperäisiä tavoitteitaan. Ensinnäkin oli hämmentävää, että henkilöt pakotettiin tekemään työtä ylläpitonsa edestä, mutta työ ei silti saanut olla rangaistus. Toiseksi työn teon oletettiin kuntouttavan köyhät takaisin työelämään, mutta siitä huolimatta työstä ei saanut mitään muuta palkintoa kuin normaalin ylläpidon, jonka osa asukkaista sai ilman työtä.⁸⁸⁵ Työn epäoikeudenmukaisuudesta valitettiin Harjulassa usein⁸⁸⁶. Lisäksi vihjailtiin, että hoidokkien työpanos olisi ollut ihmisarvoa tärkeämpää.⁸⁸⁷

Harjulan köyhäinhuone ja Kylliälän kasvatuslaitokset kasvattivat lapsia vahvasti sukupuolirooleihin ajan hengen mukaisesti. Käsityöt ja talousaskareet olivat sukupuolikohtaisia. Tyttöjen ajateltiin olevan tulevia perheenäitejä tai palvelijoita. Siksi kotitalouteen, kodin vaatehuoltoon ja lastenhoitoon liittyvä työ oli järkevää. Sukupuolen lisäksi ammattien opetukseen vaikutti laitosten erityinen luonteenlaatu; lasten älykkyyden oletettiin olevan tavallista alhaisempi, kärsivällisyyden ja pitkäjänteisyyden heikompi.⁸⁸⁸

Suljetuissa laitoksissa teetetyn työn toivottiin tuottavan taloudellista tuottoa ja kuntouttavan hoidokkeja ns. normaaliin elämään, mutta käytännön toteutus esti tavoitteiden onnistumisen. Työtä käytettiin useimmiten rangaistuksena, minkä vuoksi helpompaa teettää yksinkertaisia ja vähällä valvonnalla suoritettavia töitä.⁸⁸⁹ Luostassa tämä onnistui niin kauan kuin kaivettavia oja riitti, mutta käsistöiden tai teollisuustyön teettäminen tuotti heti heikompia tuloksia. Tulevaisuutta varten olisi ollut hyödyllisempää oppia uusia työntekotaitoja, koska juuri maataloustöiden tekijöistä oli liikatarjontaa.

Kylliälässä lapsi voitiin työllistää laitoksen ulkopuolelle, palvelijaksi tai käsityöläisen oppilaaksi, kun hän saavutti 12–15 vuoden iän.⁸⁹⁰ Asiasta tehtiin työsopimus ja palvelusääntöjä noudatettiin. Jos lapsen työsopimus päättyi hänen täytettyään jo 15 vuotta, lapsi ei voinut kirjoittautua uudelleen laitokseen. Hän sai kuitenkin majoittautua väliaikaisesti, kunnes löysi asunnon. Tällaiselle henkilölle teetettiin laitoksessa työtä, kuten lapsen hoitoa tai kotitöitä, käsistöitä ja maatilan töitä. Kun lapsi vapautettiin laitoksesta, johtokunnan oli kirjoitettava todistus, josta tuli ilmi, kuinka kauan lapsi oli ollut laitoksessa ja miten hän oli käyttäytynyt. Todistukseen liitettiin papin todistus iästä ja kristillisistä taidoista.⁸⁹¹ Kasvatit mainittiin useimmiten hyväkäytöksisiksi ja ahkeriksi.

Hyväntekeväisyystyön kautta köyhäinhoitoon tuli uusia muotoja, kuten ammattiopeutus, työpalkka sekä lasten käsityöopetus. Myös laitosten olot paranivat. Toisaalta yksityisen hyväntekeväisyyden kautta avustetut köyhät jaettiin kahteen eri ryhmään, niihin jotka ansaitsivat avun ja toisiin, jotka eivät ansainneet.⁸⁹² Kylliälässä ja Harjulassa pahantapaiset rajattiin avun ulkopuolelle, kun taas Luostanlinnan toiminta keskittyi juuri heihin. Tästä huolimatta annettu apu ja kasvatus olivat verratuissa laitoksissa samankaltaisia.

⁸⁸⁵ Crowther 1983, 196–197.

⁸⁸⁶ Esim. Samuel Karp. 18.3.1885, n:o 10. Kirjekonseptit 1885. Kirjeiden toistheet. Vaivashoitola-takunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁸⁸⁷ Haatanen 1968, 93.

⁸⁸⁸ Saari 1960, 91–93. Näin myös Englannissa Driver 1993, 99–109.

⁸⁸⁹ Crowther 1983, 198–199.

⁸⁹⁰ Onko tässä vapaaehtoisvaroilla perustetun laitoksen tarkoitus; halpoja ja hyviä työntekijöitä?

⁸⁹¹ 15§. Tredje Afdelningen Om Uppfostrings Inrättningen. Hans Kejslerliga Majestäts Nädiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostringsanstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen arkisto. f. 168, op. 1, d. 1. LOGAV.

⁸⁹² Crowther 1983, 69–70. Ks. myös Pulma 1987, 87–88.

6.4.4 Eristäminen

Laitoksissa annettiin kehityskelpoisille hoidokeille mahdollisuus tapojen muuttamiseen ja henkilökohtaiseen kasvuun. Eristämisen pääasiallisena tavoitteena oli yhteiskunnan huonon aineksen erottaminen normaaleista ihmisistä. Irtolaisten elämäntapaa pidettiin normaalista poikkeavana ja siihen liitettiin laiskuus, juopottelu, kerjuu ja pahanteoko. Eristäminen oli osa yhteiskunnan turvallisuuteen tähtäävää toimintaa. Kiertelevien irtolaislaumojen pelättiin aiheuttavan hankaluuksia paikkakunnilla, sillä jo irtolaiseksi ”ryhtymisen” katsottiin olevan mielenosoitus yhteiskuntajärjestyksestä vastaan.⁸⁹³ Rikollisen eristäminen oli progressiivisen kasvatusajatuksen mukaan parantumista edistävä tekijä. Irtolaiset ja pikkurikolliset eristettiin ns. taparikollisista tai paatuneimmista rikollisista. Näin estettiin huonojen vaikutusten leviäminen mielenlaadultaan parempien joukkoon.⁸⁹⁴ Lisäksi eristämisen tavoitteena oli ”rikoskumppaneiden” ja vanhan elämäntavan unohtaminen. Kun vanki menetti kosketuksen vanhaan elämäntapaan, parantumisen edellytykset olivat paremmat.⁸⁹⁵

Laitokset toteuttivat eristämisen ideaa sijainnillaankin. Harjulan köyhäinhuone sijoitettiin Kuopion maalaiskunnan puolelle kilometrin päähän keskustasta niin, ettei laitoksesta olisi häiriötä. Kylliälän kasvatuslaitos puolestaan sijaitsi maaseudulla yli 10 kilometriä Viipurista. Irtolaisten työkomppanian paikaksi valittiin Nurmeksen pitäjän Rautavaaran kappelissa sijaitseva Luostan takamaa, jonne Kuopiosta oli matkaa miltei 100 kilometriä. Rikollisten ja irtolaisten eristäminen oli vuodesta 1826 lähtien hoidettu lähettämällä kuolemaantuomitut Siperiaan ja linnoituksiin, kuten Viaporiin tai Svartholmaan.⁸⁹⁶ Filantrooppiset ajatukset puolsivat karkotuksen käyttöä vankeinhoitoa. Karkotus vieraalle paikkakunnalle tai toiseen maahan (Suomesta Siperiaan) antoi vangille paremmat edellytykset parantua, koska toisen kansan luonne ja elintavat olivat toisesta kuin kotimaassa.⁸⁹⁷ Luostanlinnaa kutsuttiin ”*pikkurikollisten Siperiaksi*” laitoksen syrjäisen sijainnin mukaan.⁸⁹⁸ Filantrooppisen näkökannan mukaan laitoksen arkipäivän uudet työt ja elintavat sekä laitoksen henkilökunta toivat terveen poikkeuksen vangin aikaisempaan elämään ja aikaansaivat muutoksen irtolaisen elintavoissa. Näin mahdollisuudet parantumiseen olivat paremmat kuin tavallisessa vankilassa.

Eristämisen lisäksi laitoksien sijoittamista perusteltiin samankaltaisilla argumenteilla. Puutarha- ja maanviljelytyön teettäminen oli mahdotonta kaupungeissa. Lisäksi maaseudun ilmapiiriä pidettiin terveellisempänä.⁸⁹⁹ Toisaalta hoidokeille täytyi antaa mahdollisuus työskennellä yksityisillä, joten lähimpien kylien tai asukkaiden tuli olla suhteellisen lähellä. Harjula sijaitsi sen verran lähellä kaupunkia, että siellä asuvia hoidokkeja voitiin vuokrata työntekijöiksi pientä korvausta vastaan.⁹⁰⁰ Luostanlinnassa kruunun omistuksessa olevilla mailla riitti työtehtäviä komppanian vangeille.⁹⁰¹ Komppanian nimeksi muotoutuikin paikan mukaan Luostanlinna. Vankilat rakennettiin perinteisesti massiivisiksi linnoituksiksi. Korkeilla muureilla ja massiivisuudellaan ne huokuivat uhkaa ulospäin ja

⁸⁹³ Mikkelin kuvernöörin kirje Kenraalikuvernöörille 12.10.1858. KKK 206/1858. Myös Nygård 1985, 48.

⁸⁹⁴ Kallinen 1982, 18.

⁸⁹⁵ Foucault 2000, 267–268.

⁸⁹⁶ Juntunen 1983, 36–37.

⁸⁹⁷ Kallinen 1982, 7.

⁸⁹⁸ Helsingin Sanomat 15.9.1929. Toivanen, Emil.

⁸⁹⁹ Kivirauma 1987, 65.

⁹⁰⁰ Kuopion kaupungin kunnalliskodin järjestyssäännöt. Historiikit 1873–. Harjulan vaivaishuone. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁹⁰¹ K. Furuohjelman kirje keisarille 1.11.1860. KKK 206/1858. KA.

tehostivat suljetun laitoksen mielikuvaa⁹⁰². Luostanlinna laitoksen nimenä oli harhaanjohtava, sillä kyse oli vain puusta rakennetuista talonpoikaisrakennuksista. Kauas erämaahan ei kivilinnoitusta pystytty rakentamaan, vaan puuaidan oli riitettävä pelottelemaan irtolaisia. Laitosten eristyneisyyttä parannettiin 1800-luvun loppua kohden esimerkiksi parantamalla vartiointia ja lisäämällä työntekijöitä ja karkaamiset vähenivät. Toisaalta laitoksiin valikoitumista tiukennettiin ja niihin oli entistä vaikeampi päästä sisälle. Poikkeavuuden tuottajana ei voinut toimia enää kuka tahansa, vaan valikointi siirtyi asiantuntijoiden tehtäväksi.⁹⁰³

Poikkeavien eristäminen laitoksiin palveli useita päämääriä. Eristämisen toivottiin estävän tautien, sukupuolitautien ja syöpäläisten leviämistä, parantavan yhteiskunnan turvallisuutta ja pitävän sopeutumattomat poissa ”normaalien” silmistä. Lisäksi laitoksiin eristettynä hoidokkeihin suunnatut uskonnolliset, kurinpidolliset ja kasvatukselliset toimet onnistuivat paremmin muuttamaan heidän elämäntapojansa yhteiskuntaan sopivammiksi.

6.5 Olot laitoksissa

Laitokset olivat samankaltaisia tavoitteiltaan ja toimintatavoiltaan. Suurimmat erot löytyivät hoidokkien elinoloista laitoksissa. Erityisesti Harjulan köyhäinhuone poikkesi muista, koska sen tilat olivat erityisen kehnot. Lähteistä, sanomalehdistä tai kirjoista ei löydy valituksia Kylliälän kasvatuslaitoksesta. Päinvastoin, olojen kerrotaan olleen hyvät ja työntekijöitä olleen paljon. Laitoksen hoidokit osallistuivat Talin kylän juhliin ja tilaisuuksiin. Kylän lapset kävivät laitoksessa kansakoulunsa. Kylliälän vanha oppilas kertoi, että *”laitoksessa meitä opetettiin rakastamaan Jumalaa, isänmaata ja työtä ja sikäli kuin niitä neuvoja olemme noudattaneet, olemme hyvin elämässä toimeen tulleet.”*⁹⁰⁴

Luostan työkomppania rakennettiin työlaitoksen tarpeisiin ja irtolaisten elinolot muodostuivat paremmiksi kuin kiertolaisina.⁹⁰⁵ Toiminnan ensimmäisellä vuosikymmenellä hoidettiin jatkuvasti sen toimintaedellytyksiin nähden liian vähän vankeja. Niinpä olot olivat hyvät ja väljät.⁹⁰⁶ Ruokaa ja lämmintä oli useimmiten riittävästi tarjolla. Ainoastaan talvella 1868 vangit sairastuivat keripukkiin surkean ruokatilanteen vuoksi. Luostanlinnan tarvitsemat elintarvikkeet saatiin yleensä Rautavaaralta, josta elintarvikkeet loppuivat sinä talvena tyystin ja osa ihmisistä menehtyi nälkään.⁹⁰⁷ Jo saman vuoden tammikuussa ennustettiin, että talollisista saataisi selvitä noin puolet, mutta loisista ei yhtäkään.⁹⁰⁸ Irtolaiset, jotka viettivät Luostanlinnassa pahimmat nälkävuodet, saattoivat pelastua varmalta kuolemalta. Nälkäkuolema uhkasi noina vuosina yli neljännesmiljoonaa ihmistä. Luostassa asuneet pelastautuivat kulkutaudeilta sen eristäytyneisyyden vuoksi.⁹⁰⁹ Nälkävuosien aikana Rautavaaralla haudattiin Karinkankaan joukkohautaan 221 nälkään ja tauteihin menehtynyttä.⁹¹⁰ Luostanlinnassa vain seppä Johan Kuokkanen kuoli lavantautiin kesällä 1867⁹¹¹, ja saman vuoden lopulla kolme vankia kerrotaan kuolleiksi,

⁹⁰² Nygård 1998, 141.

⁹⁰³ Nilsson 1999, 435–441.

⁹⁰⁴ Ellonen 1947, 135–136.

⁹⁰⁵ Till Hans Kejslerliga Majestät från Komitterade för uppgörande af förslag till en provisionell fångelse-reform, 113, 523. Vankilauudistuskomitea 1865–1866. KA.

⁹⁰⁶ Keisarillisessa Suomen senaatissa olevan prokuraattorin kertomus maassa tekemän virkamatkan johdosta kesällä vuonna 1865, 80, 82.

⁹⁰⁷ Niemelä 1982, 117.

⁹⁰⁸ Häkkinen et. al. 1989, 33–34.

⁹⁰⁹ Alaraatikka 2004, 133.

⁹¹⁰ Niemelä 1982, 86.

⁹¹¹ Mikrokortti 349. Kuolleet ja haudatut 1865–1875. Rautavaaran srk. JoMA.

mutta syytä ei mainita.⁹¹² Laitoksessa sattui kuolemantapauksia erittäin vähän, varsinkin nälkävuodet ja koko toiminta-ajalla työskennelleet yli 900 vankia huomioonottaen.

Luostanlinnaa kohdistunut kritiikki ei liittynyt laitoksen oloihin, vaan sen maineeseen ja vankeihin. Rautavaaran asukkailla oli nähtävästi melko huono kuva komppaniasta. ”Luostanlinnasta ajan viisu- ja vankilalauluissa kammolla kerrottiin. Sillä lienee ollut jokseenkin samanlainen maine kuin Siperialla.”⁹¹³ Vankeja karkasi usein, ja he varastivat vaatteita ja ruokaa lähitalojen aitoista. ”Karkaat saattoivat lähiseudut turvattomiksi ja Yläluostan kyläläiset tekivät valituksia”⁹¹⁴.

Harjulan hoitokodin asuinhuoneisiin pyrytti talvella lunta ja laudoituksiin sekä korjauksiin tarvittiin jatkuvasti lisää rahaa.⁹¹⁵ Harjulan köyhäinhuoneesta kanneltiin Kuopion läänin kuvernöörille useaan otteeseen. Epäiltiin, että ”Harjulan köyhäin kodissa ei harjoiteta tarpeellista siisteyttä ja että, etenkin lapset, siellä ovat syöpäläisten vallassa.”⁹¹⁶ Eräs julkista huomiota herättänyt seikka oli Canthin novelli *Köyhää kansaa* (1886), jossa arvosteltiin laitosta. Novellin päähenkilö Mari tulee köyhän elämän ja lapsen kuoleman seurauksena mielisairaaksi ja viedään Harjulan köyhäinhuoneeseen. Mari laitetaan laitoksessa ”mielipuolia” varten rakennettuun pimeään koppiin. Harjulaa kuvataan novellissa ahtaaksi, likaiseksi ja pahanhajuseksi. Pienet huoneet oli ahdettu täyteen laihoja ja kalpeita naisia, lapsia sekä mielisairaita. ”Kumma kyllä, etteivät mene ennemmin hirteen kuin tuommoiseen kiusaukseen.”⁹¹⁷ Kirjailija epäili köyhyyden ja nälän altistavan hoidokit mielisairaudesta. ”Monta raivo hullua olen nähnyt, monta muuten höperöä, niin kuin Harjulassa esim. tulevat monet vanhemmat ihmiset höperöksi ainoastaan särpimen puutteesta.”⁹¹⁸

Canthin Harjula-kuvauksen realismia on toki sen kaunokirjallisen luonteen vuoksi epäiltävä. Näin tekivät aikalaisetkin, sillä kirjailija joutui useaan otteeseen puolustamaan näkemyksensä oikeellisuutta. Canthia ja hänen novelliaan syytettiin jumalanpilkasta ja valheista.

”Tosiasiana nyt kumminkin pysyy, että täällä kuvernöörin ja piispan silmäin alla Harjulan hoituhuone on juuri siinä tilassa, kun se siinä on kuvattu. [--] Näin lapsen, joka 5 vuotta oli maannut sairaana ja joka mätäni ja oli madoissa, pitkällisessä hoidon puutteessa. Näin miehen köyhyydessä ja kurjuudessa, jolta sahattiin jalat pois, – voi eihän niitä jaksa luetella. Kadun, etten yksin tein ottanut vielä synkempää kuvausta.”⁹¹⁹

Toisaalta Canth myöntää, että hän oli luvannut köyhälle työväelle toimittavansa heille apua sanomalehtien ja kirjojen avulla.⁹²⁰ Marin tarinan kautta Canth toivoi ihmisten heräävän näkemään, mitä vääryyksiä yhteiskunnassa sillä hetkellä oli.⁹²¹

⁹¹² Työkomppanian työpäiväkirjat 1860–1870. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁹¹³ Helsingin Sanomat 15.9.1929. Toivanen, Emil.

⁹¹⁴ Karjalatar 19.8.1909 n:o 91. Olli Koistinen.

⁹¹⁵ N:o 12. Kirjekonseptit 1885. Kirjeiden toistheet. Vaivashoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁹¹⁶ Guvernören öfver Kuopio län till Magistraten i Kuopio Stad. 5.8.1876 n:o 916 ja Kuopion kaupungin maistraatti Kuopion kaupungin Väivahoidon Johtokunnalle 3.8.1881 n:o 800. Oman kunnan viranomaisen ja toimihenkilöiden kirjeet 1873–1898. Kuopion sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁹¹⁷ Canth 1983, 48–58.

⁹¹⁸ Minna Canthin kirje Lucina Hagmanille 13.12.1886. Kannila 1983, 251–252.

⁹¹⁹ Minna Canthin kirje Lucina Hagmanille 13.12.1886. Kannila 1983, 251–252.

⁹²⁰ Myöhemmin Canth kertoi saaneensa runsaasti nimettömiä kiitoskirjeitä tarinan johdosta ja rautatie-työmiesten olleen kiitollisia sen johdosta. Minna Canthin kirje Emilie Bergbomille 23.3.1887. Kannila 1983, 266.

⁹²¹ Minna Canthin kirje Ida Bonsdorffille 3.2.1887. Kannila 1983, 263.

Kuopion kaupungin valtuusto asetti vuonna 1887 kolmehenkisen komitean selvittämään Harjulan oloja. Laitoksen puutteina nähtiin terveiden ja mielisairaiden sijoittaminen samoihin tiloihin ja ahtaus, sairashuoneen puuttuminen, kehnot vuodevaatteet sekä hoidokeille teetetyt työn vähyys. Tämän jälkeen Harjulaan rakennettiin uusi päärakennus, joka valmistui vuonna 1890.⁹²² Mielisairaatt eristettiin vanhaan pirttirakennukseen, jossa oli neljä ”houruinkoppia”⁹²³. Neljä vuotta myöhemmin rakennettiin erillinen 32-paikkainen laitos mielisairaille⁹²⁴. Laitoksen lisärakennusten taustalla oli mielisairaanhoidosta vuonna 1889 annettu asetus⁹²⁵, joka määräsi kunnat perustamaan köyhäntalojen yhteyteen osastoja kroonisia mielisairaita varten⁹²⁶. Seuraava edistysaskel otettiin, kun Harjulaan rakennettiin kunnallinen mielisairaala vuonna 1904⁹²⁷.

Kurjuuden, kärsimyksen ja vääryyden kokemukset olivat tuttuja englantilaisissa köyhien työhuoneissa. Jokaisessa niissä oli jossain vaiheessa selvitetty työntekijöiden tai virkamiesten epärehellisyttä. Yhtäkään laitosta ei luotu siellä autettavien lähtökohdista, vaan työhuoneet olivat pikemminkin tarkoitettu köyhien kontrolloimiseen ja hallintaan, ei heidän hoitoonsa.⁹²⁸ Suomessa vaivais- ja köyhäinhuoneista kiersi yleisesti kielteisiä huhuja.⁹²⁹ Crowther on löytänyt samanlaisia piirteitä englantilaisista köyhien työhuoneista ja köyhille annetusta avusta, joita hän kuvaa työhuonemyytiksi (*the workhouse myth*).

”[–]that the guardians would be able to refuse all relief, that the bread which was taking the place of money doles for the outdoor poor was poisoned, that the children of the poor would be forcibly taken away from them. Of the workhouses even more terrifying rumours circulated, of floggings, starvation, cruel separation of mothers and infants, and dying men torn from their relations.[–] that the dead did not have decent burial.”⁹³⁰

Miten on ylipäätään mahdollista, että laitokset tuottivat samankaltaisia kielteisiä kokemuksia kahdessa eri maassa? Totta on, että laitosten ja järjestelmän tavoitteet olivat samanlaisia, mutta kummassakaan maassa näitä eivät olleet epäsiisteys, kurjuus tai epäinhimillinen kohtelu. Työhuoneiden kurjuus ja julmuus täytyy kuitenkin suhteuttaa omaan aikaansa. Nykypäivän perspektiivistä kohtelu näyttää julmemmalta kuin aikanaan. Huonot olot eivät olleet työhuoneiden itsetarkoituksia.⁹³¹ Kun vertaa Harjulan laitostokokemuksia esimerkiksi siihen, miten mielisairaita tai elättilapsia saatettiin kotioloissa kohdella, kohtelu oli samankaltaista, jopa parempaa. Mielenvikaisia pidettiin usein vankina joko tuvan nurkassa kahleissa tai pimeässä kopissa. Ruotuvaivaisia ja elättilapsia saatettiin pitää nälässä ja piiskata pahoinpitelyksi asti.⁹³²

Vaivaishoitoa 1880-luvulta eteenpäin selvittänyt Helsingius mainitsee kertomukseensa useita epäkohtia vaivaishuoneitten ja -majojen toiminnassa. Yleistä oli, että laitoksiin

⁹²² Ilmeisesti samassa yhteydessä lapset sijoitettiin erilleen toiseen rakennukseen, sillä tästä eteenpäin johtokunnan pöytäkirjoissa puhutaan Harjulan köyhäinhuoneen lastenkodista. §11. Kokous 7.11.1885. Vaivaihoidon johtokunnan pöytäkirjat 1881–1893. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁹²³ Helsingius (toim) 1897, 37–38. Suomen vaivaistalojen matrikkeli. Historiikit 1873–. Harjulan vaivahuone. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁹²⁴ Nummela 1989, 292–293, 304.

⁹²⁵ Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus sairasmielisten hoidosta 28.5.1889.

⁹²⁶ Eskola 1983, 205.

⁹²⁷ Kahra 1956, 48.

⁹²⁸ Crowther 1983, 29; Driver 1993, 2–3; Greenwood 1976, 33–54.

⁹²⁹ Myös kuntien vaivaihoidon taloudenpidossa tapahtui varojen väärinkäyttöä ja niitä käytettiin kassan hoitajien omiin tarkoituksiin. Kasanen 1989, 59, 91.

⁹³⁰ Crowther 1983, 31.

⁹³¹ Crowther 1983, 33.

⁹³² Rajala 2004, 144–147.

sijoitettiin liian monta hoidokkia. Tämä näkyi tilanahtautena, huonona ilmanlaatuna, epäjärjestyksenä ja likaisuutena. Vuodevaatteet, sängyt ja matot olivat huonokuntoisia. Toiseksi laitoksen tilat eivät olleet tarkoituksenmukaisia. Vaivaishoito sijoitettiin rakennukseen, joka oli rakennettu johonkin toiseen käyttötarkoitukseen tai vaivaistalon rakentaminen oli toteutettu ilman järkevää käyttösuunnitelmaa. Tiloihin sijoitettiin naiset, miehet, sairaat ja vanhukset sekaisin välittämättä siitä, pystyivätkö nämä pitämään huolta itsestään. Helsingiuksen mukaan vaivaishuoneitten olot olivat kuvottavat.⁹³³

Vaivaishoitolautakunta sijoitti Harjulaan sairaita, jotka eivät lääkärin todistukseen mukaan voineet siellä selviytyä. Raha-anomuksiin suostuttiin vain harvoin. Edes piirimiehen puolto ei aina auttanut raha-avustuksen saamiseen. *”Waimo-ihmisen Eva Poikosen raha-avun pyyntöön ei johtokunta suostunut, vaikka piirimies G. Uotinen oli anomusta puolustanut, koska johtokunta ei katsonut hänen sairautensa semmoiseksi, ettei hän voisi Harjulassa toimeen tulla, vaikka tohtori E. Nylander oli hänen sairautensa todistanut. Hän myönnettiin Harjulaan.”*⁹³⁴ Näyttää täten siltä, että köyhäinhoidolle asetetut taloudelliset rajoitukset ja odotukset olivat inhimillisyyttä tärkeimpiä. Piirilääkäreiden tehtäviin kuuluivat köyhäinhuoneiden sairaiden olojen tutkiminen sekä hoitoa edistävien ohjeiden antaminen. Kuopiossa ei näistä ohjeista välitetty, mutta lääkäriavun saaminen köyhäinhuoneisiin oli muuallakin Suomessa puutteellista.⁹³⁵

Kunnan talouden näkökulmasta köyhäinhuone täytti sille asetetut tavoitteet. Köyhille saatiin toimitettua apua ja mielisairaat sijoitettua edes jonkinlaiseen hoitoon. Ainakin mielisairaiden hoitokustannukset tulivat halvemmaksi kuin yksityisten luona tai mielisairaalaan sijoittamalla.⁹³⁶ Työntekijöitä oli vuonna 1880 vain kuusi. Harjulassa työskentelivät johtaja, opettajatar, renki, piika, kirjanpitäjä ja vahtimestari. Ottaen huomioon, että saman vuoden aikana laitoksessa hoidettiin yhteensä 160 henkeä, Harjula oli enemmänkin asuinpaikka kuin hoidollinen laitos.⁹³⁷ Laitokseen tehtiin uusi ohjesääntö valitusten vuoksi. Ilmeistä on, että Harjulassa oli henkilökuntaa suhteessa sijoitettuihin hoidokkeihin vain vähän. Tämän vuoksi lapsia otettiin nihkeästi laitokseen. Mieluummin annettiin paikka äidille lastensa kanssa, jotta lapsille ei tarvinnut erillistä hoitajaa.⁹³⁸

Helsingius puuttui vaivaishoitoraportissaan juuri työntekijöiden ja hoidon vähyyteen. Muissakin vaivaishuoneissa oli yleistä, että johtajan lisäksi muita työntekijöitä ei juuri ollut ja että lasten sekä heikompien hoito oli muiden terveiden hoidokkien vastuulle. Nämä jakoivat ruoan, kantoivat muita ulos ja huolehtivat siisteydestä minkä pystyivät. Jos sairaampi joutui terveemmän kanssa riitaan, tämä saattoi jäädä ilman vähintäkään hoitoa. Helsingius nimittää vaivaishuoneita hädänalaisten rangaistuslaitoksiksi, jotka maineellaan pelottivat ihmiset itsensä elättämiseen. Tavallinen kansa piti vaivaishuoneen pelottavaa vaikutusta laitoksen toiminnan tarkoituksena.⁹³⁹ Helsingius myöntää, että yksi vaivaistalon tehtävistä oli ehkäistä köyhäinavun hakemista ja saada ihmiset karttamaan sinne joutumista. Vaivaistalo ei saanut tästä huolimatta olla luotaantyöntävä oloiltaan, vaan vapauden menettäminen, kuriin ja työskentelyyn pakottaminen loivat estävän vai-

⁹³³ Helsingius 1886, 2–4, 12.

⁹³⁴ §25. Kokous 2.12.1885. Vaivaishoidon johtokunnan pöytäkirjat 1881–1893. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁹³⁵ Hirvonen 2008, 51.

⁹³⁶ Hirvonen 2008, 53.

⁹³⁷ Utdrag med Magistratens inkomst och utgifter för slag för Kuopio Stad år 1880. Oman kunnan viranomaisten ja toimihenkilöiden kirjeet 1873–1898. Kuopion sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁹³⁸ 6§. Köyhäinhoitojohtokunnan kokous 4.9.1880. Kirjeiden toistheet. Vaivaishoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁹³⁹ Helsingius 1886, 4.

kutuksen.⁹⁴⁰ Vaivaistalot herättivät kammoksuntaa, sillä vielä 1900-luvun loppupuolella vanhukset puhuivat vaivaistaloon menosta kauhulla ja lapsia saatettiin pelotella sinne viemisellä.⁹⁴¹

Isossa-Britanniassa köyhien työhuoneiden olot olivat huonot kahdesta syystä. Crowther väittää, että ensiksi kiinnitettiin huomiota ainoastaan laitosten pelottavuuteen eikä hoitavuuteen, ja laitosten fasilitteetit jäivät surkeiksi. Toisena tärkeänä syynä oli benthamilainen usko laitosten vähittäiseen häviämiseen ja muutosoptimismiksi.

”The deterrent institutions would cause a moral reformation amongst the poor, and when all the mechanisms of thrift had been encouraged, even the aged and the helpless would have no need of the workhouse, because they had insured against it. The institution, like the Marxist state, would presumably wither away.”⁹⁴²

Laitosten oletetun väliaikaisuuden vuoksi toimintaa, olosuhteita tai henkilökuntaa ei kannattanut kehittää. Crowtherin mukaan työhuoneen pelottavan vaikutuksen vuoksi ei puututtu edes väärinkäytöksiin. Laitoksen johtaja erotettiin helposti, jos taloudelliset asiat hoidettiin huonosti, mutta köyhien kaltoin kohtelun vuoksi ani harvoin.⁹⁴³

Isossa-Britanniassa huomattiin vuoteen 1905 mennessä, ettei tämänkaltaisen ajatusmalli toiminut. Siksi koko laitosjärjestelmä uudistettiin kokonaan. Laitosten pelottavuudesta haluttiin päästä eroon ja korostaa niiden positiivisia puolia. Aikaisemmin apua annettiin vain sitä pyytäneille, nyt yhteiskunnan kontrolloiva ja auttava käsi ojennettiin kaikille apua tarvitseville. Laitos ei ollut enää viimeinen vaan ensimmäinen vaihtoehto.⁹⁴⁴ Samanlainen kehityskulku alkoi Suomessa vuodesta 1893 eteenpäin, jolloin vaivaishoidontarkastelijan virka perustettiin ja vaivaishuoneitten oloja ryhdyttiin selkeästi parantamaan.⁹⁴⁵

Suomen ja Ison-Britannian kehitys laitosten työntekijöiden sekä köyhäinhoitoalan professioiden suhteen on yhdenmukaista. Alkuvuosien, oikeastaan koko 1800-luvun, köyhäinhoitoa ja sen hallintoa leimaa amatöörimäisyys. Vuosisadan loppua kohden ryhdyttiin vaatimaan köyhäinhoidon parantamista, ja yhdeksi auttavaksi tekijäksi nostettiin työntekijöiden ja laitosten johtajien koulutuksen vaatimus. Suomessa Helsingius esitti huomattavaa palkan kohottamista, jotta laitoksiin saataisiin kunnon väkeä, eikä vain niitä, joita ei muualle huolitettu.⁹⁴⁶ Crowther käyttää laitosten työntekijöistä termiä ”*second-class members of their professions*” ja viittaa samalla köyhäin- ja vaivaishoidon ammatilliseen halveksumiseen.⁹⁴⁷ Isossa-Britanniassa työhuoneiden ongelmana oli koulutettujen johtajien puute; hoitajat sekä opettajat olivat ammattilaisia, mutta laitosten johtajat sekalaista väkeä.

Suomessa laitosten johtajien koulutustaso nousi vuosien myötä ja virkanimikkeet muuttuivat. Harjulan johtajan virkaan haki vuonna 1883 yhteensä 29 henkilöä. Hakijoiden koulutus pohja oli käytännöllinen. Joukossa oli esimerkiksi työmiehiä, suutareita, vankinihtejä ja vahtimestareita sekä poliisi. Johtajan tuli aluksi olla kirjanpitotaitoinen, mutta myöhemmin Harjulaan palkattiin sihteeri erikseen. Laitokseen valittiin vuodesta 1894 lähtien erikseen isännöitsijä ja johtaja. Virka muutettiin johtajattaren viraksi vuon-

⁹⁴⁰ Helsingius 1887, 15.

⁹⁴¹ Pitkänen 1994, 230.

⁹⁴² Crowther 1983, 54–55.

⁹⁴³ Crowther 1983, 31–32.

⁹⁴⁴ Crowther 1983, 56–57.

⁹⁴⁵ Piirainen 1958, 208–209.

⁹⁴⁶ Helsingius 1887, 26–27.

⁹⁴⁷ Crowther 1983, 113.

na 1899. Tällöin hakijoilta vaadittiin kokemusta sairaanhoidosta, lastenhoidosta ja vai-vaishoitolan johtajan virastakin.⁹⁴⁸ Vaivaishuoneiden johtajan paikasta luotiin naiselle tar-koitettu virka. Laitosten muiden työntekijöiden määrä lisääntyi toiminnan jatkuessa ja toi-kunnalliseen virkakoneistoon uuden työntekijäryhmän, vaivaishoitohenkilökunnan.⁹⁴⁹

Piirainen näkee vaivaistalot köyhien vapaina majapaikkoina, joissa sai vapaasti kulkea mihin halusi. Hänen mukaansa vaivaistalot muuttuivat vasta uuden kunnalliskoti-nimik-keen yhteydessä radikaalisti. Kunnalliskoti satoi elätettävän laitokseen ja esti yhteyden yhteiskunnan muihin jäseniin. Samalla laitos vapautti itsenäisesti toimeentulevat köyhien hoidosta ja elatuksesta ja synnytti uuden ammatillisen ryhmän, sijaishoitajat. Maaseu-dun kyläkuva puhdistui samalla kerjuulaisista.⁹⁵⁰ Harjulan köyhäinhuone toimi pakko-laitoksen tavoin, vaikka alkuperäisen idean mukaan, köyhät saivat vapaaehtoisesti tulla laitokseen. Kuopiossa köyhille annettiin vain harvoin rahallista elatusapua. Syksyllä 1880 *”leskeltä evättiin kuukausittainen apu ja ilmoitettiin, että jos puute on suuri, niin Harjulassa saapi hoitoa sekä itsellensä että lapsillensa”*.⁹⁵¹ Samalla kun rahallinen elatusapu evättiin, laitossijoituksen vapaaehtoisuus hävitettiin.

Laitoksessa asuvia lapsia oli kahdenlaisia, yksinäisiä tai vanhempien kanssa sijoitettuja. Köyhäinhuoneissa kiinnitettiin erityistä huomiota lapsiin ja heidän siveellisyytensä säilyt-tämiseen.⁹⁵² Väitetään, että yksinäisiä lapsia kohdeltiin köyhäinhuoneissa ankarammin kuin vanhempiensa mukana olleita tai että nämä kokivat laitoksen totaalisuuden rankem-min kuin jälkimmäiset.⁹⁵³ Virallista todistetta asiasta ei ole, mutta on psykologisesti eri-laista olla sijoitettuna yksin vieraiden joukkoon kuin yhdessä perheensä kanssa. Lapsien sijoittamista Harjulaan yhdessä aikuisten kanssa ei pidetty tarkoituksenmukaisena ja las-tenkodin perustamista puuhattiin useiden eri tahojen toimesta, mutta varsinaista laitosta ei koskaan saatu rakennettua. Lopulta vuodesta 1894 lähtien palattiin eläitejärjestelmään, ja Harjulan lapset sijoitettiin eri puolille maaseutua.⁹⁵⁴

Harjula toimi aikansa arvojen vastaisesti, koska se erotti perheenjäsenet toisistaan, miehet vaimoistaan ja äidit lapsistaan eikä antanut mahdollisuutta perheille yhdessä-oloon. Aviopareille ei sallittu sukupuolista kanssakäymistä.⁹⁵⁵ Lisäksi hoidokkeja vaa-dittiin mukautumaan laitoksen henkilökunnan tahtoon. Instituutiot eivät korvanneet perhe-elämää vaan nousivat arvoltaan sen yläpuolelle.⁹⁵⁶ Laitosten yleistyminen alkoi vähitellen muuttaa yhteiskunnan arvojärjestelmää. Harjulassa perheen äidit pyrittiin pi-tämään yhdessä lasten kanssa sekä taloudellisten seikkojen vuoksi että yleisesti Suomessa vallinneen mielipiteen vuoksi. Naisen asema määriteltiin ennen kaikkea äitiyden kautta. Naisen tehtävänä oli hoitaa kotia ja palvella miestään.⁹⁵⁷ Äitiys oli naisen työtä ja ilman sitä äiti oli toimeton.⁹⁵⁸

Vaivaisten ja köyhien hoitoa sekä elatusta tarvittiin vuonna 1879 entistä enemmän. Synnä nähtiin *”edellisinä vuosina wallinnut työn puute ja niukka vuodentulo”*. Tämä vuo-si oli vaivaishoitolautakunnan mukaan aikaisemmista vuosista poikkeava, koska *”moni perheen isä, kun ei minkäänlaista työnansiota saanut, oli pakoitettu joko koko perheensä*

⁹⁴⁸ Virkojen ja toimien hakemusasiakirjat 1879–1918. Kuopion sosiaalilautakunta. Kuopion kaupun-ginarkisto.

⁹⁴⁹ Tästä Piirainen 1958, 366–371.

⁹⁵⁰ Piirainen 1958, 409.

⁹⁵¹ §3. Johtokunnan kokous 20.9.1880. Kirjeiden toisteet. Vaivaishoitolautakunta 1853–1902. Sosiaali-lautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁹⁵² Greenwood 1976, 48.

⁹⁵³ Crowther 1983, 207.

⁹⁵⁴ Nummela 1989, 295.

⁹⁵⁵ Pitkänen 1994, 230.

⁹⁵⁶ Crowther 1983, 64.

⁹⁵⁷ Äitiydestä ja perheestä 1800-luvun Suomessa mm. Häggman 1994.

⁹⁵⁸ Antikainen 2004, 35–36.

*kanssa turvautumaan köyhäin hoitoon, taikka ainakin jättämään lapsensa kunnan hoidettaviksi ja elätettäväksi.*⁹⁵⁹ Yleensä perheen isää ei sijoitettu Harjulaan, jos hänet nähtiin työkykyiseksi, vaan kehoitettiin etsimään työtä muualta. Muutamille perheille annettiin poikkeuksellisesti rahallista elatusapua vaikeimpien aikojen ajaksi, ettei perhettä tarvinnut hajottaa.

Vaivaistenhoitoasiassa professioiden vahvistuminen ja poikkeavuuden medikalisoituminen kävivät nopeasti. Syntyi uusia ammatillisia ryhmiä, ja monenlaiset taloudelliset intressit alkoivat vaikuttaa laitosten toimintaan. Jo vuonna 1897 Suomen vaivaistalojen matrikkelistä voi huomata merkkejä tästä. Matrikkelin lopussa on ilmoituksia tai mainoksia vaivaishuoneille tarjottavista palveluista. Ilmoituksissa mainostetaan asiamiespalveluja vaivaishoitoa koskevissa asioissa, tarkastaja Helsingiuksen hyväksymän mallin mukaisia rautasänkyjä, rotanmyrkyä sekä arkkitehtitoimistopalveluja.⁹⁶⁰ Vaivaishoidosta oli tullut osa bisnestä ja talouden kiertokulkua, jota oli vaikea pysäyttää. Medikalisoituminen alkoi näkyä erilaisina luokitteluina ensin työkykyisiin ja työkyvyttömiin, myöhemmin erilaisiin vanhuuden ja mielen sairauksiin. Luokittelujen mukaan köyhäinhuoneen asukkaat sijoitettiin eri osastoihin, lievemmät mielisairaajat heille varattuihin tiloihin ja vakavammin sairaat siirrettiin mielisairaalaan. Lapsille perustettiin oma osasto. Näin laitosasukkien segregointi johtui osaltaan medikalisaatiosta, ei pelkästään halusta parantaa hoidokkien oloja.⁹⁶¹

On mielenkiintoista, että köyhäinhuoneiden olot vaikuttavat olleen huonommat kuin vankilassa. Varsinkin, kun näistä jälkimmäisen olettaisi olevan rangaistus pahantapaisesta elämästä. Köyhien työhuoneita pidettiin jo varhain epäonnistuneina, eikä niiden olemassaolo saanut puolustuspuheita.⁹⁶² Köyhäintalojen ahtaus oli huomattavaa, kun taas jokaisella vangilla oli tilaisuus nukkua yönsä omassa sängyssään.⁹⁶³ Silti, kun 1800-luvun lopulla aloitettiin laitosten laajamittainen parantaminen muun muassa yksityishuonemalliin siirtymisellä, se koski ainoastaan mielisairaaloita ja vankiloita. Yksityisyyttä tärkeämpänä pidettiin moraalittomien ja rikollisten eristämistä omiin huoneisiinsa, joissa parantamisen uskottiin onnistuvan paremmin. Vaivaishuoneet ja kasvatustilat perustuivat yhteismajoitukseen vielä pitkään.⁹⁶⁴

6.6 Laitoksista yhteiskuntaan

Ojennuslaitoksesta vapautuneiden asema oli vaikea. Heiltä vaadittiin välitöntä paluuta ns. normaaliin elämään. Työpaikka tai ainakin asuinpaikka oli löydettävä heti, muutoin henkilö joutui takaisin laitokseen. Kontrolli toimi hyvin ja palautus tapahtui nopeasti. Elias Lindström vapautui Lappeenrannan työlaitoksesta tammikuussa 1885, ja kuvernööri vapautti miehen kotipaikkakunnallensa Pielavedelle mutta asetti vapauden ehdoksi työpaikan löytymisen välittömästi. Neljän päivän kuluttua Lindström kirjattiin takaisin lääninvankilaan ja kuulustelun syyksi mainittiin huono elämä vääränlaisessa seurassa. Asiaa selviteltiin kuukauden ajan, jonka jälkeen kuvernööri tuomitsi Lindströmin uudelleen vuodeksi yleiseen työhön.⁹⁶⁵ Johanna Huttunen ehti olla vapaalla jalalla hieman kauem-

⁹⁵⁹ Kirjeiden toistheet. Vaivaishoitolautakunta 1853–1902. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupungin arkisto.

⁹⁶⁰ Myöhemmin Harjulaan ostettiin useita rautasänkyjä. Helsingius (toim.)1897. Suomen vaivaistalojen matrikkeli. Harjulan vaivaishuone. Historiikit 1873–. Sosiaalilautakunta. Kuopion kaupunginarkisto.

⁹⁶¹ Driver 1993, 72.

⁹⁶² Driver 1993, 1–2.

⁹⁶³ Greenwood 1976, 43–44.

⁹⁶⁴ Nilsson 1999, 423–426.

⁹⁶⁵ 24.–28.1. & 24.2.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

min ennen uutta työtuomiota. Hän kärsi kuuden kuukauden työtuomion vuonna 1883 ja joutui uudelleen kuulusteluun reilun vuoden kuluttua. Uusi tuomio tuli kiertolaisuudesta, irtolaisesta elämäntavasta ja kotikunnasta poistumisesta. Toisella kerralla tuomiota pidennettiin yhdeksään kuukauteen.⁹⁶⁶ Jos entinen työvanki ei voinut todistaa saaneensa vakituista työpaikkaa, uusi työtuomio tuli varmasti.

Vuoden 1880 irtolaiskuulusteluista tuli hyvin ilmi, kuinka vapautettuja vankeja kohdeltiin muita epäiltyjä ankarammin. Kuvernööri käytti yleisesti tuomiona ns. ehdollista vapautta. Tällöin kuulusteltava lähetettiin kotipaikkakunnalleen etsimään työtä tai lailista suojelua. Henkilöt saivat kolme viikkoa aikaa tämän löytämiseen. Muutoin heidät tuomittiin yleiseen työhön. Vapautuneille vangeille ehdollista vapautta annettiin vain kaksi viikkoa, ja hyvin yleistä oli, ettei tässä ajassa löytynyt työtä. Seuraava tuomio oli taas edellistä pitempi.⁹⁶⁷

Kotipaikkakunnalle palannutta irtolaista ei kuulustelujen jälkeisestä vapautumisesta huolimatta välttämättä katsottu normaaliksi. Joskus nimismies lähetti saman henkilön lyhyen ajan sisällä uudelleen kuulusteluun, ja taas kuvernööri palautti henkilön paikkakunnalleen. Henkilö saatettiin jatkuvasti omalla paikkakunnallaan katsoa poikkeavaksi. Anu Koskivirta esittää tutkimuksessaan, että joskus sosiaalinen kontrolli ruokkii poikkeavuutta.⁹⁶⁸ Esimerkiksi kerran prostituutiosta tuomittu sai ikuisen leiman, joka vaikutti niin viranomaisten kuin yhteisön suhtautumiseen henkilöä kohtaan. Uuden elämän aloittaminen oli vaikeaa, ellei mahdotonta, koska jatkuva kontrolli piti menneisyyden yhteisön mielessä.⁹⁶⁹ Ennakkoluulot entistä vankia kohtaan olivat voimakkaita. Lisäksi asunnon tai työn etsiminen oli vaikeaa. Luostanlinnan johtaja halusi jo vuonna 1873 kiinnittää enemmän huomiota vapautuneiden vankien kohteluun kotipaikkakunnillaan. *”Kun vapautetuista useat asuvat kaukana muualla ei parantumista voi arvioida, mutta täällä on kaikkemme tehty. Toivon, että heitä kotipaikkakunnillaan kohdellaan muinakin kuin kiertelijöinä ja juuri vapautuneina ojentolaisina.”*⁹⁷⁰

Komppaniassa työskentelyajan tuli valmistaa vankia vapauteen ja normaaliin yhteiskuntaelämään. Ohjesääntö velvoitti johtokunnan ja laitoksen johtajan etsimään työtä vapautuville ja käymään kirjevaihtoa paikallisten viranomaisten kanssa.⁹⁷¹ Luostasta vapautuvien nimet annettiin julkisuuteen luetteloin *”niistä suojattomista hengistä Kuopion läänin työkomppaniassa, joita asianomaisille vuosipalvelukseen irti annetaan...”*. Luettelossa ilmoitettiin vapautuneen ikä, entinen ammatti, tuomion pituus ja työntekoon liittyvät ominaisuudet, kuten terveydentila, käytös ja taidot.⁹⁷² Työn etsiminen vangeille oli vaikeaa ja Luostanlinnassa annetulla ammattiopetuksella tähdättiin vankien työllistymismahdollisuuksien parantamiseen vapautumisen jälkeen. Ammattiopetusta annettiin lähinnä talvisin, jolloin ulkotöitä oli vähemmän. Lisäksi kristinopin ja käyttäytymissääntöjen opettamisella pyrittiin estämään vapautunutta vankia toimimasta yhteiskunnan sääntöjen vastaisesti.

⁹⁶⁶ 9.3.& 30.3.1885. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁹⁶⁷ Kuulustelut 1880. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1877–1880. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁹⁶⁸ Koskivirta 2001.

⁹⁶⁹ Häkkinen 1995, 199; Silpola 2008, 20.

⁹⁷⁰ Berättelse om arbets- och korrektions anstalten å Luosta tillstånd år 1873. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning, Luostanlinnan kirjekonseptit 1859–1880. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁹⁷¹ Armollinen Reglementti Työ- ja Ojennus-huoneille Suomessa 17.12.1839.

⁹⁷² Kirjekonseptit 1864. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning, Luostanlinnan kirjekonseptit 1859–1880. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

Entiselle merisotamiehelle Johan Ukkoselle etsittiin töitä syksyllä 1864. Mies oli käytökseltään ja terveydeltään hyvä sekä osasi ojankaivuuta ja muita maamiesten töitä. Ukkosen palkkasi Yläluostan kylästä Gustaf Grekinen, joka sopi kirjeitse nimismiehen kanssa vangin vastaanottamisesta. Grekinen otti vapautuneen vangin vastuulleen vuodeksi eteenpäin ja maksoi vangin kuljettamisesta työpaikalle koituneet kulut.⁹⁷³ Luostan alkuaikoina vangeille löytyi töitä, mutta mitä kauemmin toimintaa jatkui, sitä huonommin niitä oli tarjolla. Useimmiten vapautuneita vankeja palkkasivat rautavaaralaiset tai vangin oman paikkakunnan talolliset.

Yleinen huono tilanne vuodesta 1866 eteenpäin vaikeutti huomattavasti työnsaanti-mahdollisuuksia, jotka eivät toiminnan toisella vuosikymmenellä olleet enää vapautumisen edellytys. Tuomioajan umpeuduttua vanki vapautettiin ja hänestä annettiin todistus, jolla pystyi hakemaan töitä.

”Täältä vapautettu mies, entinen vanki David Juhana Lappeteläinen, Kuopion kaupungista, joka [- -] on ollut tässä työ- ja ojennuslaitoksessa. Täällä oloajallaan viime vuonna on itsensä siivosti ja tyydyttävästi käyttänyt sekä täällä olevan Nikkarin johdolla oppinut jotakuinkin hyvää nikkarityötä tekemään, varvaamaan ja puuleikkuu kaunistuksia valmistamaan, jonka vuoksi saan häntä kaikilla työntekijällä vastaanotettavaksi esitellä.”⁹⁷⁴

Lainkuuliaista kansaa kehoitettiin lehdissä auttamaan vapautuneita vankeja. Uudenmaan läänin kuvernööri kehotti vuonna 1861 *”kristillisellä osanotolla kohtelevaan semmoisia lainrikkokojia eli rikoksenalaisia, jotka jo ovat rikoksensa kansakunnallisjärjestyksestä vastaan sowittaneet, ja auttamaan heitä, wankeudesta irtipäästettyä, työansioon, niin että woivat saada rehellisen elatuksensa, eiwätkä rikoksiin jälleen lankeisi.”*⁹⁷⁵

Vapautumiseen ja vapaudessa elämisen helpottamiseen tähtäävistä toimista huolimatta monet vangeista tuomittiin Luostanlinnaan uudelleen. Lähes poikkeuksetta tuomion synnä oli irtolaisuus, eli vapautunut vanki ei ollut löytänyt itselleen työpaikkaa. Osa taas syyllistyi varastamiseen tai tappeluihin. Komppanian johto koki kasvatustulosten arvioinnin hankalaksi. Joihinkin kasvatuksella ei ollut minkäänlaista tehoa, kun taas osa käyttäytyi moitteettomasti Luostanlinnassa mutta silti heidät saatettiin tuomita takaisin jo puolen vuoden kuluttua. Vankien käyttäytymistä ”siviilissä” ei laitoksesta käsin voitu tarkkailla, ja siksi laitoksen johto epäili kotipaikkakuntien kohtelevan ojennuslaitoksesta palaavaa liian ankarasti.⁹⁷⁶

Vankiloiden ja työlaitosten vangit niin Suomessa kuin ulkomaillakin päätyivät usein työttömiksi tuomionsa jälkeen. Laillisen toimeentulon puuttuessa useimmat uusivat rikkeensä ja päätyivät vankilaan uudelleen. Erityisesti alkoholiongelmaiset palasivat muita useammin takaisin vankilaan. Samoin mitä nuorempana henkilö joutui tuomituksi vankilaan ensi kerran, sitä todennäköisemmin hän uusi rikoksensa.⁹⁷⁷ Luostanlinna ei pystynyt estämään pahantapaisuuden leviämistä laitoksessa. Useista irtolaisista kehittyi tuomioajan myötä rikollisia ja seuraavalla kerralla heidät tuomittiin laillisen suojeleuksen puuttumisen

⁹⁷³ N:o 51, 4.10.1864. Kirjekonseptit. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning, Luostanlinnan kirjekonseptit 1859–1880. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁹⁷⁴ N:o 12, 17.1.1872. Kirjekonseptit 1860–1879. Kuopion lääninvankilan arkisto. JoMA.

⁹⁷⁵ Suomen Julkisia Sanomia 17.10.1861 n:o 79.

⁹⁷⁶ Berättelse om arbets- och korrektions anstalten å Luosta tillstånd år 1873. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning, Luostanlinnan kirjekonseptit 1859–1880. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

⁹⁷⁷ Taussi Sjöberg 1981, 124–147; Taussi Sjöberg 1986, 143–144.

sijasta rikoksesta. Tällöin ei vielä myönnetty, ettei Luostanlinna ollut erityisen epäonnistunut, vaan ongelmana oli koko 1800-luvulla levittäytynyt vankilajärjestelmä.⁹⁷⁸

Snellman oli vankilassa harjoitetun kasvatus- ja parannustoiminnan suhteen skeptinen. ”Muutettakoon tai korjattakoon vankilalaitosta miten tahansa, tehkään mitä hyvänsä rangaistujen valistamiseksi ja parantamiseksi, nämä eivät ole [--] missään tuottaneet hyviä tuloksia.”⁹⁷⁹ Foucault’n mukaan vankilat edustavat kriminaalipolitiikan suurta epäonnistumista. Vankila sinällään tuottaa lainrikkokjia; sinne lähetetty irtolainen palaa takaisin rikollisena. Vankeihin käytetään väkivaltaisia pakotteita, vaikka koko järjestelmän tarkoitus olisi opettaa kunnioittamaan lakeja ja väkivallattomuutta. Lisäksi vankila aiheuttaa uusintarikollisuutta, eikä vähennä rikollisten määrää – pahimmillaan lisää niitä. Vankila tekee mahdolliseksi yhteiskunnan lainrikkokjien alakulttuurit, jotka leviävät laitosten ulkopuoliseen yhteiskuntaan. Näin ollen vankila on kaksinkertainen taloudellinen virhe, sillä organisaatio ja sen aiheuttaman kasvavan rikollisuuden aiheuttamat kulut tulevat yhteiskunnalle kalliiksi.⁹⁸⁰

Luostanlinnassa ja lääninvankiloissa toteutetulla yhteisvankeudella epäiltiin olevan turmeleva vaikutus ja sen epäiltiin ruokkivan yhteenkuuluvuuden tunnetta vankien kesken. Rikollisten ja irtolaisten yhteiselo vankilassa herätti uteliaisuuden ja kiinnostuksen kuunnella ja säilyttää rikoksia sekä turmelevia kertomuksia. Kuulustelua odottavat irtolaiset ja varsinkin nuoret saivat täten läheisen yhteyden pahantekijöihin.⁹⁸¹ Vankilan tehtävä oli siten jo 1800-luvulla pahasti epäonnistunut. Vankeinhoidossa uskottiin rangaistuksiin, jotka samalla paransivat ja soveltivat, mutta vapauden menetys, uskonnollinen kasvatusta, opetus ja työnteko eivät tehonneet kaikkiin vankeihin. Rikoksen uusijoiden määrä oli suuri, ja osa rikoksentehtävistä katsottiin niin turmeltuneiksi, ettei vankeusajan kasvatuksella ollut mitään vaikutusta eikä parantumismahdollisuuksia ollut. Vankeudenhoidon tulevaisuuden vaihtoehtoina nähtiin progressiivisen järjestelmän organisointi vankiloissa sekä huolenpidon ulottuminen vapautumisen jälkeiseen aikaan.⁹⁸² Ensimmäinen askel vankilasta vapautuvien auttamiseksi otettiin vuonna 1870, jolloin Suomen Vankeusyhdistys perustettiin. Yhdistyksen perusta oli kristillinen ja se asetti vankilasta vapautuvien huollon tavoitteeksi uusintarikollisuuden estämisen ja vankilassa olevien siveellisen parantamisen.⁹⁸³

Irtolaisuus oli 1800-luvun sosiaali- ja kriminaalipoliittinen ongelma. Irtolaiset olivat tilattomia, ilman laillista suojelua olevia kansalaisia, joiden työllistymismahdollisuudet olivat heikot. Sosiaalinen kontrolli puuttui asiaan tekemällä irtolaisista yhteiskunnasta poikkeavan väestöryhmän. Tämänkaltaisen poikkeavuus säädettiin asetuksella laittomaksi ja sen vuoksi irtolaisia kohdeltiin kuin rikollisia. Tapon tai murhan tehnyt yksilö oli poikkeava vasta rikoksen tehtyään – tällöin poikkeavuus johti sosiaaliseen kontrolliin. Irtolaisille sosiaalinen kontrolli sai aikaan leimautumisen, ei poikkeavuus sinänsä.⁹⁸⁴ Jütte on huomannut tutkimuksessaan, että irtolaiset pidätettiin tai vangittiin heidän marginaalisen asemansa takia, ei tekojen tai rikoksen vuoksi. Irtolaiset olivat aikansa suurin yhteiskunnallinen uhka.⁹⁸⁵

⁹⁷⁸ Laine 1991, 61.

⁹⁷⁹ Pajujoja 1993, 44 Snellmanin 1860 mukaan.

⁹⁸⁰ Foucault 2000, 362–364, 366.

⁹⁸¹ 24–25. Yleiskatsaus Suomen vankiloiden tilasta ja suunnitelma muutoksista v. 1846. f.1, op. 1, d. 827. Viipurin lääninhallitus. LOGAV.

⁹⁸² Keisarillisessa Suomen Senaatissa olewan Prokuraattorin Kertomus maassa tekemän virkamatkansa johdosta kesällä vuonna 1867, 7.

⁹⁸³ Kriminaalihuoltolaitos. [Http://www.kriminaalihuolto.fi/15140.htm](http://www.kriminaalihuolto.fi/15140.htm).

⁹⁸⁴ Laine 1991, 65.

⁹⁸⁵ Jütte 1994, 146.

Yhteiskunnan sääntöjä voi rikkoa monin tavoin. Tarvitaan ulkoinen leima eli sosiaalista kontrollia, että teosta tulee rikos. Sosiaalinen kontrolli voi saada aikaan sisäisen leiman syntymisen. Jatkuvasti sosiaalisen kontrollin kynsiin joutunut irtolainen ts. yleiseen työhön tuomittu yksilö saattoi leimata itse itsensä ja ryhtyi käyttäytymään leiman edellyttämällä tavalla; esimerkiksi käyttäytymään laiskasti, pahantapaisesti tai siveettömästi. Näin kävi niille Luostanlinnaa tuomituille, jotka tuomittiin sinne toisen tai kolmannen kerran. Ensimmäisellä kerralla nuhteettomasti tuomion suorittanut oli toisella kertaa pahantapainen.⁹⁸⁶

Harjulan köyhäinhuoneeseen sijoitetut henkilöt viettivät laitoksessa epämääräisiä aikoja. Viidesosa hoidokeista tuli laitokseen kuollakseen ja muut olivat laitoksessa muutamista viikoista kuukausiin. Mielisairaat ja vakavasti vaivaiset asuivat Harjulassa useita vuosia. Monet vaivashoitoon tai Harjulan apuun turvautuneet olivat henkilöitä, joita käsiteltiin irtolaiskuulusteluissa joko samaan aikaan tai myöhemmin.

Irtolaisten ja huono-osaisten määrittelyn kautta tuotettiin poikkeavuutta ja ”syрjяytynyt ura”. Vaikka irtolaiset olivat heterogeeninen ryhmä, kontrollikoneisto tuotti kaikille poikkeavan identiteetin, joskin syрjяytymisen reitti tai ura oli erilainen. Osa irtolaisista joutui laitokseen, osa palvelukseen ja osa vaivashoidon tai nimismiehen valvonnan piiriin. Irtolaisten ja vaivaisten kontrolli aiheutti monelle henkilölle pitkän syрjяytymisen kierteen. Nämä henkilöt kiersivät kuulusteluja ja laitoksia vuosikausia. Irtolaisten kuntouttamista yhteisöön on 1800-luvulta saakka pidetty tärkeänä tavoitteena. Keinoista tai menetelmien kehittämisestä huolimatta tulokset ovat pysyneet odotettua heikompina aina 2000-luvulle saakka. Alkoholistit aloittavat juomisen uudelleen, seksuaalirikolliset toistavat rikoksensa ja köyhät tai irtolaiset palaavat takaisin vanhaan elämäntyyliinsä avun jälkeen.⁹⁸⁷

Työlaitokset epäonnistuivat hoitotarkoituksessaan, koska vain harvan irtolaisen tai prostituoidun ura loppui vankilatuomioon. Noin kolmasosa irtolaisista tuomittiin uudelleen yleiseen työhön⁹⁸⁸. Prostituidoista vankilaan palasivat lähes kaikki. ”*Vankilat olivat prostituoitujen kouluja, joissa opittiin ammattiin liittyneitä tekniikoita ja sosiaalisia valmiuksia*”. Häkkisen tutkimuksen mukaan prostituoidun uran kesto oli keskimäärin viisi vuotta. Ura loppui tai lopetettiin yleensä työpaikan löytämiseen, avioliittoon, muuttoon tai sairastumiseen. Huomionarvoista on, että uran lopettamiseen vaikuttivat eniten naisten omat ponnistelut. Yhteiskunnan auttamistoimet tehosivat huonosti.⁹⁸⁹ Mitä pidempään prostituoidun ura kesti, sitä vaikeampaa siitä oli irtaantua. Ammattiin liittyviä ominaispiirteitä olivat vankilatuomiot, irtolaispidätykset, sukupuolitaudit, alkoholin käyttö ja aviottomat lapset. Monilla oli uran päätyttyä toimeentulo-, asunto- ja mielen-terveysongelmia.⁹⁹⁰

Kasvatustaloksesta vapautumista nimitetään kotiuttamiseksi.⁹⁹¹ Siirtyminen valvotusta laitoksesta yhteiskuntaan onnistui useimmilta nuorilta hyvin, koska jokaiselle löytyi oma työpaikka. Tässä tutkimuksessa ei ollut mahdollista seurata laitoksesta kotiutuneita nuoria. Tukholman lastenkodissa vuonna 1757 olleiden seuranta tutkimuksessa huomattiin, että kun laitoksesta työelämään siirtyneiden poikien ensimmäinen oppipojan pesti loppui, monet joutuivat huonoille teille. Nuorilla ei ollut kontakteja tai taitoja hankkia itselleen uutta työpaikkaa. Tytöt sen sijaan selviytyivät hieman paremmin. Kaikkia nuoria seurasi lastenkotileima varsinkin ensimmäisinä vuosina laitoksen jälkeen. Leima

⁹⁸⁶ Laine 1991, 65–66.

⁹⁸⁷ Levine 1979, 76.

⁹⁸⁸ Pukero 2008a, 34; Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

⁹⁸⁹ Häkkinen 1995, 189–191, 197. Markkola 2002, 267–276.

⁹⁹⁰ Häkkinen 1995, 211–212.

⁹⁹¹ Saari 1960, 132.

vaikutti työllistymiseen ja niihin rangaistuksiin, joita mahdollisista rikkeistä tai huonosta elämäntavasta annettiin. Mitä vanhemmaksi henkilö eli sitä vähemmän lastenkotitautalla oli enää merkitystä. Lastenkodin leima oli sitä vahvempi, mitä kauemmin ja mitä vanhempana henkilö oli laitoksessa. Nuorena lastenkodissa olleet unohtivat ajan nopeasti tai pääsivät siitä helpommin yli. Pitkään lastenkodissa olleet laitostuivat ja saivat sisäisen leiman, joka vaikutti heidän loppuelämäänsä.⁹⁹² Laitostuneen nuoren tilannetta voi verrata pitkäaikaisvangin vapautumiseen. Pahimmassa tilanteessa hänellä ei ollut mitään laitoksen ulkopuolisia yhteyksiä, kuten sukua tai perhettä. Koko lapsuutensa ja nuoruutensa laitoksessa viettäneen henkilön oli totuteltava uuteen elämään, josta hänellä ei ollut aiempaa kokemusta.⁹⁹³

Laitostuminen⁹⁹⁴ uhkaa niitä, jotka viettävät suljetussa laitoksessa pitkän ajan. Tällöin yksilö käyttäytyy laitoksessa apaattisesti ja välinpitämättömästi. Koska kaikki päätökset tehdään yksilön puolesta ja häntä kohdellaan kuten lasta, hän voi ajautua sellaiseen tilaan, ettei hän pysty selviytymään omin neuvoin laitoksen ulkopuolella. Kyky tehdä itsenäisiä päätöksiä ja ottaa vastuuta voi vaurioitua loppuelämäksi.⁹⁹⁵

Poikkeavien elinympäristö tai elämä näyttää nykypäivän silmin kestävämmältä. Irtolaiskuulusteluissa ja laitoksissa kontrolloidut eivät olleet passiivisia henkilöitä tai uhreja, vaan kekseliäitä elämänstrategioidensa suhteen. Kehittyvästä köyhäinavusta huolimatta apua tai avustuksia oli saatavilla vain vähän, ja erilaiset poikkeavat elämäntavat olivat keinoja nostaa elintasoa tai ylipäättään selviytyä arjesta. Viinankeitto, prostituutio, kiertolaisuus ja kerjääminen olivat kaikki aktiivisia valintoja, joilla pyrittiin toimeentulon parantamiseen. Tämänkaltaisen kekseliäisyys ei ollut tyyppillistä 1800-luvun yhteiskunnassa. Siksi kyseessä oli poikkeava elämäntapavalinta.⁹⁹⁶

6.7 Miksi irtolaisten ja huono-osaisten kontrolli siirtyi suljettuihin laitoksiin?

Suljettujen laitosten perustamista on perusteltu sekä poikkeavan yksilön että yhteiskunnan eduilla. Suljetuissa laitoksissa yksilön poikkeavuus voitaisiin muokata tai parantaa ja samanaikaisesti turvattaisiin yhteiskunnan turvallisuutta ja mahdollisimman häiriötöntä toimintaa. Suljettujen laitosten perustamisen alkuajoissa on mielestäni erityisen mielenkiintoista se, että poikkeaviin yksilöihin kohdistuneet toimet perustuivat ajatukselle siitä, että yhteiskunnallisiin ongelmiin oli syynä yksittäisten jäsenten negatiivinen poikkeavuus. Tämän vuoksi irtolaisten lisääntyminen kasvatti vankiloiden ja työlaitosten vankimäärää. Yhteiskunnan toiminnassa sinänsä ei alkuun nähty varsinaisia ongelmia.

Suomi otti Länsi-Euroopan maat laitostamis- ja kontrollikehityksessä suhteellisen nopeasti kiinni. Pajuoja mukaan Suomessa elää nykyisin laitostamisen traditio ja laitosten verkosto on länsieurooppalaisen mittapuun mukaan erityisen raskas. Suljettujen laitosten, niin vankiloiden ja mielisairaaloidenkin, yleisyyden syynä Pajuoja pitää matalaa laitossijoituksen kynnystä sekä suomalaista ongelmien ratkaisuperinnettä eli ongelmien torjuntaa ja piilottamista. Se, mitä ei haluta nähdä tai tunnistaa, piilotetaan muurien taakse. Suomalainen laitosjärjestelmä edustaa jyrkkää fyysistä eristämistä, ja laitokset on perinteisesti sijoitettu maaseudulle. Eristäminen ajaa jopa hoidon, yksilöllisten tarpeiden ja yhteiskuntaan sopeuttamisen ohitse.⁹⁹⁷

⁹⁹² Ödman 2001, 2–12. [Http://www.buv.su.se/content/1/c6/03/86/32/UfLOCUS_3_01.pdf](http://www.buv.su.se/content/1/c6/03/86/32/UfLOCUS_3_01.pdf).

⁹⁹³ Cohen & Taylor 1986, 49.

⁹⁹⁴ Vrt. vankiloituminen (prisonisation). Cohen & Taylor 1986, 60.

⁹⁹⁵ Cohen & Taylos 1986, 60.

⁹⁹⁶ Ödman 2001, 6. [Http://www.buv.su.se/content/1/c6/03/86/32/UfLOCUS_3_01.pdf](http://www.buv.su.se/content/1/c6/03/86/32/UfLOCUS_3_01.pdf).

⁹⁹⁷ Pajuoja 1997, 9–10.

Taulukko 9. Suljettujen laitosten perustaminen Suomessa ja ulkomailla

Laitostyyppi	Suomessa	Ulkomailla
Hospitaali (spitaalisille) ¹	1350-luku Pyhän Yrjänän hospitaali	
Mielisairaala ²	1619 / 1735 Seili	1200-l. Iso-Britannia
Vankila ³	Kruununvankilat 1634	
Kehruuhuone, naisille ⁴	1737 Turku	
Lastenkoti	1752–1765 Suomenlinnan lastenkoti	1625 Tukholma
Vaivaistalot ⁵	1792 Viipuri (yksityinen) 1795 Turku	
Kasvatuslaitos ⁶	1803 Suomenlinna 1829 Kyllälän kasvatuslaitos	1595 Amsterdam, ns. kuritalo naisille ja pahantapaisille lapsille
Ojennuslaitos, miehille ⁷	1804 Viaporin linnoitus	1553 Bridewell, Iso-Britannia, 1648 Ruotsi
Köyhäinhoidollinen työlaitos (kunnallinen) ⁸	1817 lainsäädäntöön 1823 Turku 1868 Suonsaaren työlaitos, Mikkeli	1834 köyhäinhoitolaki, Iso-Britannia
Kuurojen koulu ⁹	1846 Porvoo	1778 Leipzig
Sokeainkoulu ¹⁰	1865 Helsinki	1784 Pariisi
Kehitysvammaisten koulu ¹¹ (Tylsämielisten koulu)	1876 Pietarsaari	1841 Sveitsi

¹ Turunen & Achte 1983, 94.

² Achte & Turunen 1976, 8. Seilin hospitaali perustettiin vuonna 1622 Nauvoon ja oli alun perin tarkoitettu lähinnä spitaalisille. Pulma 1994, 31. Tilanne muuttui 1700-luvun lopulla, jolloin laitoksesta tuli ”hourujenhuone”. Harjula 1996, 101–102.

³ Lappi-Seppälä 1982, 106–107.

⁴ Virtanen 1944, 58.

⁵ Louhivuori 1915, 111.

⁶ Saari 1961, 18.

⁷ Lappi-Seppälä 1982, 93; Saari 1961, 16.

⁸ Vuonna 1817 julkaistu kerjuujulistus kehotti seurakuntia perustamaan työhuoneita työkykyisille avuntarvitsijoille. Pulma 1994, 56; Virtanen 1944, 95; Crowther 1983.

⁹ Happonen 1998, 60.

¹⁰ Happonen 1998, 60–61.

¹¹ Happonen 1998, 63.

Taulukosta 9 on nähtävissä, kuinka suljettujen laitosten perustaminen kiihtyi Suomessa 1800-luvun aikana. Lisäksi voidaan huomata, ettei kyse ollut mistään uudesta ideasta, vaan laitosten malli on selkeästi otettu ulkomailla. Suomi oli kehittymätön agraarinen maa verrattuna suurempiin Euroopan maihin. Parantunut taloudellinen tilanne ja hallinnolliset syyt vaikuttivat 1800-luvulla laitosten nopeaan yleistymiseen. Suomalaisten laitosmuotojen edistyskäsityksen vaikutti osaltaan se, että oppineita lähetettiin ahkerasti Länsi-Eurooppaan opintomatkoille, joissa viimeisimpiin saavutuksiin voitiin perehtyä.⁹⁹⁸

⁹⁹⁸ Mm. Lapinlahden sairaalan houruinhoitoon johtokunta lähetti ylilääkäriensä Leonhard Fahlanderin perehtymään mielisairaanhoidon Tanskaan, Itävaltaan, Saksaan, Sveitsiin, Ranskaan, Englantiin, Hollantiin ja Ruotsiin. Matkan johdosta suunniteltiin pitkän tähtäimen järjestelyjä mielisairaanhoidoille. Achte 1974, 75–76.

Raskaan laituskoneiston siemenet näkyivät tässä tutkimuksessa tarkastelluissa kontrollimuodoissa. Suomessa laitosten erikoistuminen erilaisten poikkeavuuksien hoitoon alkoi suhteellisen varhain. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa päätös laitosten erikoistumisesta erilaisiin ihmisryhmiin tehtiin 1900-luvun puolella. Vasta tällöin eroteltiin parannettavissa olevat, vanhat ja toivottomat irtolaiset toisistaan. Edellisten tuli etsiä itselleen töitä ja jälkimmäiset sijoitettiin köyhin työtupiin tai työkomppanioihin. Näin tehtiin Suomessa jo 1800-luvun puolivälissä, jolloin erottelu erilaisiin laitoksiin tapahtui irtolaiskuulusteluissa. Siten Suomen irtolaiskuulustelu- ja laitosjärjestelmää voi pitää suhteellisen modernina. Suomen köyhäinhoitojärjestelmä oli Isoon-Britanniaan verrattuna edistyneempi, ainakin jos mitataan kontrollin ja autettavien määrää. Suomessa kaikki köyhät, laitosten sisä- tai ulkopuoliset, olivat tarkasti kontrollin alla. Isossa-Britanniassa köyhäinhuollon kirjanpitoa ryhdyttiin selkeästi lisäämään ja muuttamaan yksilöllisemmäksi vasta vuonna 1911. Tällöin aloitettiin tapauskohtainen kirjaaminen sekä sairaskertomusten ylläpito sairaista, mielisairaista ja vauvoista.⁹⁹⁹ Suomessa, esimerkiksi Kuopiossa, vaivahoidon (sosiaalilautakunnan) kirjanpito köyhistä elatusapua hakeneista ja saaneista sekä laitoksiin sijoitetuista edistyi huomattavasti jo 1890-luvulla.

Suljettujen laitosten modernisuus ei koskenut vielä 1800-luvulla laitosten oloja, vaan näiden periaatteellista puolta. Vankiloissa periaatteellisten uudistusten toteuttaminen oli hidasta. Prokuraattori puuttui vuoden 1867 kertomuksessaan vankiloiden huonoon kuntoon ja vankeinhoitoon liittyneiden asetusten epäkohtiin ja vaillinaisuuksiin. Oulun ja Vaasan vankiloiden todettiin olevan aikaansa nähden vanhentuneita. Oulun läänin vankihuone oli vanha, liian pieni ja ahdas. Vankilan huonekorkeus oli matala, hengitysilmama huonoa ja huoneita oli vankilukuun nähden liian vähän. Vaasan läänin vankihuone sen sijaan oli uusi, mutta jo valmistuessaan käyttötarkoitukseensa nähden vanhentunut. Vankila rakennettiin yhteisvankeusperiaatteelle, vaikka sellivankeus katsottiin jo tuolloin tutkintovangille sopivammaksi. Valtion varojen vähyys esti vankiloiden muuntamisen tai uusien vankiloiden rakentamisen.¹⁰⁰⁰

Goffman kuvaa vankiloiden, sairaaloiden ja muiden laitosten sosiaalisiksi perinteeksi tavoitteiden ja todellisuuden välisen ristiriidan. Lisäksi hän rakentaa tutkimansa mielisairaalan avulla totaalisten laitosten yleiset ideaalipiirteet viiteen tyyppiin.¹⁰⁰¹

1. Laitos, jonka henkilöitä pidetään vaarattomina, mutta kyvyttöminä huolehtimaan itsestään. Tällaisia laitoksia ovat esimerkiksi köyhäintalot, orpokodit ja vajaamielisille tarkoitetut instituutiot.
2. Laitos, jonka hoidokkeja pidetään kyvyttöminä huolehtimaan itsestään, mutta heidän tahdostaan riippumattomista syistä vaarallisina. Tällaisia laitoksia ovat esimerkiksi mielisairaalat ja tuberkuloosiparantolat.
3. Laitos, johon eristetään henkilöt, jotka tahallisesti vaarantavat yhteiskuntaa. Tällaisia laitoksia ovat esimerkiksi vankilat ja nuorten suojelukasvatuslaitokset.
4. Laitos, jolla on taloudellisesti-tuotannollinen tai kasvatuksellinen tehtävä. Tällaisia ovat esimerkiksi työlaitokset, työleirit tai sisäoppilaitokset.
5. Laitos, jonka pääasiallinen toimintaperiaate on eristäytyä muusta maailmasta. Tällaisia ovat erilaiset koulutuskeskukset tai luostarit.

⁹⁹⁹ Crowther 1983, 64, 87.

¹⁰⁰⁰ Keisarillisessa Suomen Senaatissa olewan Prokuraattorin Kertomus maassa tekemän virkamatkansa johdosta kesällä vuonna 1867, 2–3.

¹⁰⁰¹ Goffman 1969, 6.

Tutkimillani laitoksilla oli jokaisella omat tehtävänsä ja toimintaperiaatteensa. Lisäksi Kyllilälän ja Luostanlinnan kasvatusperiaatteita voi pitää aikaansa nähden moderneina. Tästä huolimatta tutkimuksen alussa esitetyt Goffmanin totaalisen laitoksen piirteet sopivat laitosten toimintaperiaatteisiin kaikilta osin.

Harjula, Luostanlinna ja Kyllialä olivat totaalisia laitoksia, jotka hajottivat vapaassa yhteiskunnassa vallitsevan yksilönvapauden valita toimintojensa paikan ja ajan. Huolimatta siitä, että vain Luostanlinna oli selkeästi tarkoitettu rangaistuslaitokseksi, kaikki tutkitut laitokset rajasivat hoidokkien fyysisen ympäristön ja pakottivat heidät uuden sosiaalisen ryhmän jäseneksi. Fyysinen ympäristö rajattiin konkreettisesti aidoilla, ja sosiaalisesta elämästä määrättiin säännöin. Laitokset rajasivat fyysisen ympäristön sijaitsemalla joko periferiassa tai muun väestön ulottumattomissa. Asukkien tuli tehdä laitoksissa työtä ja maksaa siten laitoskustannuksensa. Päivärytmi oli määrätty, ja tuomioaika tuli viettää kokonaisuudessaan laitoksessa.

Laitokset alistivat asukkaat sosiaalisen ryhmän sääntöjen ja valvonnan alaiseksi. Tämä ulottui niin hoidokkeihin kuin työntekijöihinkin. Laitoksen säännöt ja valvovat henkilöt määrättiin laitosten ohjesäännöissä. Johtajat saivat rangaista hoidokkeja sääntöjen rikkomisesta. Täten oikeus rankaisemiseen jakoi asukkaat ja työntekijät sosiaalisesti kahtia. Lisäksi laitokset pyrkivät totaalisen laitoksen tapaan erottamaan hoidokkien menneet roolit ja luomaan tilalle uusia. Laitos kasvatti heistä yhteiskuntakelpoisia kansalaisia: siveellisiä, työteliäitä ja ammattitaitoisia työntekijöitä. Sijoitus laitokseen saattoi ihmiset tilanteeseen, jossa heidän elämänsä säätelivät siviiliyhteiskunnassa vaikuttamattomat normit ja käytännöt. Niinpä laitosten hoidokkien kesken saattoi ilmetä toimintamalleja eli normeja, jotka olivat epävirallisia. Historiallisia jäänteitä tällaisesta ei ole. Sen sijaan arkipäivän käytännöt, kuten ruoka-ajat, ruuan määrä, raamatunlukutuokiot ja vaatetus, poikkesivat siviiliyhteiskunnasta.

Miten tutkimuksen teoreettisena taustakehyksenä oleva medikalisaatio näyttäytyy tutkituissa laitoksissa ja niiden perustamisessa? Medikalisaatio-käsitettä on vaikea käyttää analyysin välineenä, koska kyseessä ei ole neutraali käsite. Siitä huolimatta käsitteen avulla on mahdollista kuvata ajan erilaistamis- ja laitostumiskehitystä hedelmällisesti. Poikkeavuuden medikalisaatio näkyi kuudella tavalla. Ensiksi poikkeavuuden tuottamiseen erikoistui 1800-luvun lopulla useita asiantuntijoita. Erilaisuuden määrittelyssä omaksuttiin siinä mielessä lääkinnällinen malli, että useita poikkeavuuden muotoja määriteltiin sairauden käsitteillä. Jokapäiväisestä elämästä tuli yhä enemmän valvonnan alaista ja sosiaalinen poikkeavuus määriteltiin häiriötilojen käsitteillä. Toiseksi kehitystä ruokki ongelmien yksilöllistäminen. Sosiaaliset ongelmat nähtiin henkilön yksilöllisenä ominaisuutena, sairauteina tai heikkoutena. Yhteiskunnassa tai sen järjestelmissä ei mielellään nähty syytä tai vikaa. Kolmanneksi poikkeavuuden medikalisointi sopi ajan liberalistiseen ideologiaan, jolloin poikkeava käyttäytyminen määriteltiin mieluummin sairaudeksi kuin rikokseksi. Silloin erilaisilla toimilla oli mahdollisuus parantaa yksilöitä. Neljänneksi ajattelulle on tyypillistä muutosusko. Usko siihen, että yksilöt haluavat parantua poikkeavuudestaan ja siihen, että erilaisilla menetelmillä voidaan muuttaa ihmisen elämäntapoja tai käyttäytymistä. Ajan kasvatukselliset menetelmät auttoivat muutoksessa, ja kontrolli siirtyi ikään kuin henkilön sisälle ja lisäsi itsekontrollin määrää. Viidenneksi tutkitulla ajanjaksolla luotiin medikalisaation institutionaalinen perusta ja poikkeavat yksilöt siirrettiin erilaisiin laitoksiin. Kuudes medikalisaatioon viittaava huomio on, että valvovat instanssit lisääntyivät ja mahdollisimman monen henkilön elämäntilanteeseen voitiin puuttua.¹⁰⁰²

¹⁰⁰² Rintala on löytänyt vanhuuden medikalisoinnista viisi ominaisuutta. 1. Sairauden individualisointi. 2. Poikkeavuuden lääketieteellistäminen, jonka myötä yksilö ei ole itse vastuussa olotilastaan ja menettää päätösvallan elämästään. 3. Sosiaalisten ongelmien yksilöllistäminen. 4. Usko yksilön haluun parantua. 5. Ajatus siitä, että sairaudelle voidaan tehdä jotain (ei välttämättä parantaa). Rintala 2003, 33–34.

Suljettujen laitosten voimakas lisääntyminen Suomessa 1700–1800-luvuilla ei ole ainutkertaista, vaan tyypillinen ilmiö moderneille yhteiskunnille. Poikkeavuuden medikalisoinnista tuli institutionaalisten järjestelyiden perusta, kun suljettuja laitoksia, kuten vaivahuoneita, nuorten kasvatuslaitoksia, mielisairaloita ja vankiloita ryhdyttiin perustamaan. Erilaiset määriteltiin ja sijoitettiin eri laitoksiin lääketieteellisten ja hallinnollisten ratkaisujen perusteella.¹⁰⁰³ Irtolaisuuden vähittäinen dekriminalisointi ei vähentänyt poikkeavaksi määriteltyjen henkilöiden määrää, vaan nämä medikalisoitiin työlaitosten sijasta muihin laitoksiin, kuten vaivahuoneisiin ja mielisairaloihin. Medikalisaatiosta kertoo tieto siitä, että kaupungeissa poikkeavien laitostaminen aloitettiin huomattavasti maaseutua aikaisemmin.¹⁰⁰⁴ Kaupungeissa medikalisoitiin vaadittavia ammattilaisia ja määrittelijöitä oli aikaisemmin tarjolla. Maaseuduilla yhteisö oli tiiviimpi ja omista sukulaisista tai työntekijöistä huolehdittiin itse, eikä työkyvyttömiä leimattu poikkeaviksi, kuten kaupungeissa.

Medikalisaation rinnakkaisilmioistä eli profosessionaalitumisesta kertoo laitosten työntekijöiden aseman muuttuminen. Vielä Luostassa vartijan ja vangin ero oli hiuksenhieno, mutta 1870–1880-luvuilta lähtien työntekijöiden profilia laitoksissa nostettiin. Vaivahoitoon syntyi oma ammattikuntansa ja vanginvartijan kurssit aloitettiin. Työntekijät nostettiin selkeästi erilaiseen ja ylempään asemaan kuin laitosten hoidokit.¹⁰⁰⁵ Professiot vahvistuivat sitä mukaa, kun ammattien pätevyysvaatimukset ja työntekijöiden auktoriteetti laitoksissa kasvoivat. Loppujen lopuksi laitosten työntekijät joutuivat tekemään ratkaisevia päätöksiä hoidokkien asemasta ja kohtelusta.¹⁰⁰⁶ Goffman ei kuitenkaan syytä laitosten työntekijöitä medikalisaatioilmioistä, vaan kuvaa heidät järjestelmän tuotteiksi samoin kuin hoidokit. Erona vain oli se, että heillä oli enemmän valtaa ja elämää laitosten ulkopuolella.¹⁰⁰⁷

Foucault ei hyväksy medikalisaatiota selitykseksi laitosten perustamiselle. Hänen mielestään kyse oli jostakin aivan muusta kuin halusta parantaa poikkeava yksilö. Työn sisällyttäminen laitoshoittoon ei millään tavalla kertonut parantamistavoitteista, vaan työvoiman tarpeesta ja työttömyyden lopettamisesta. Lisäksi parantamistavoitteet olivat pelkkiä fraaseja. Suljettujen laitosten tarkoituksena oli rangaista hoidokkeja heidän poikkeavuudestaan, ei kasvattaa. Toisaalta Foucault myöntää medikalisaation olemassaolon ja vaikutuksen laitosten yleistymiseen. Ilman tätä ilmiötä jo varhain epäonnistuneeksi havaitut vankilat ja koko pakkolaitosjärjestelmä olisi voitu lakkauttaa ja niiden tilalle olisi voitu keksiä jotain toimivampaa. Sen sijaan uusien professioiden vallan vaikutusten seurauksena poikkeavuuden tuottaminen ja pakkolaitosten määrä lisääntyivät.¹⁰⁰⁸

Crowther jakaa laitoksien ja instituutioiden yleistymistä selittävät tulkinnat kolmeen ryhmään. Ensimmäisen tulkinnan mukaan suljetut laitokset yleistyivät, koska köyhille ja rikollisille pystyttiin tarjoamaan parempaa elämisen laatua laitoksissa verrattuna työväenluokkaan laitosten ulkopuolella. Laitostumiskehitys nähdään tässä tulkinnassa humanina vaihtoehtona ruumiinrangaistuksille. Toisen selitysmallin mukaan usko kasvatukseen ja tieteeseen rohkaisi laitoksien perustamiseen. Uskottiin, että laitoksissa köyhät ja irtolaiset voitiin kuntouttaa, rikolliset parantaa ja mielisairaavat hoitaa. Tämä selitysmalli oli erityisen voimakas Yhdysvalloissa. Kolmas, perinteinen selitysmalli väittää yksinkertaisesti, että laitokset yleistyivät, koska niissä voitiin antaa tehokkaampaa hoitoa kuin kotona. Lisäksi

¹⁰⁰³ Kotkas on huomannut, että armahdusmenettelyn medikalisoituminen alkoi, kun lääkintöhallitus perustettiin vuonna 1878 ja vankeinhoitohallitus vuonna 1881. Tästä eteenpäin usealta asiantuntijalta pyydettiin lausunnot anojista. Kotkas 2003, 282.

¹⁰⁰⁴ Hirvonen 2008, 50.

¹⁰⁰⁵ Nilsson 1999, 430–431.

¹⁰⁰⁶ Nygård 1998, 192.

¹⁰⁰⁷ Goffman 1969, 58–89.

¹⁰⁰⁸ Foucault 2000, 409–421.

laitokset täyttyivät, vaikka esimerkiksi työhuoneiden olot olivat huonot. Näin tästä on vedetty johtopäätös, että köyhien laitoshoido oli ennakkoluuloista huolimatta toimivaa.¹⁰⁰⁹

Miten tutkimuksen alussa esitetty idealistinen, taloudellinen ja yhteiskunnallinen tulkintapa onnistuvat selittämään suljettujen laitosten yleistymistä Suomessa? Yhteiskunnallinen tulkinta, johon Kekkonen ja Ylikangas tukeutuivat, ei mielestäni selitä parhaiten suljettujen laitosten yleistymistä. Heidän mukaansa eriarvoisuuden ollessa suurinta ja vallan keskittyessä pienelle ryhmälle kontrollia tiukennettiin ja päinvastoin, kun eriarvoisuutta oli vähemmän ja vallankäyttö demokratisoitui, kontrolli lieveni.¹⁰¹⁰ Päätelmä ei toimi tutkitun ajan sosiaalisen kontrollin järjestäytymiseen. Poikkeavuuden kontrolloiminen lisääntyi valvonnan ja laitosten muodossa, vaikka pyrkimyksenä oli eriarvoisuuden väheneminen ja vallankäytön demokratisoituminen. Kukaan meistä ei voine väittää, että 1900-luvun lopulla eriarvoisuus olisi suurempaa kuin sata vuotta aiemmin. Viranomaisten ja laitosten kontrollimuodot ovat sen sijaan lisääntyneet huomattavasti. Suljettujen laitosten yleistymistä ei siten voida selittää pelkästään yhteiskunnallisen tulkintatavan kautta.

Tämän tutkimuksen valossa näyttää siltä, että laitosten perustamisen taustalla olivat utilitaristiset ja idealistiset tekijät. Archard uskoo parhaimman selityksen jatkuville huono-osaisten ongelmille löytyvän sosio-ekonomisista syistä (*social structure and economic forces*).¹⁰¹¹ Suomeen verrattuna Ison-Britannian erityispiirteenä on luokkayhteiskuntaan perustuva sosiaalinen rakenne. Suomessa utilitaristiset tavoitteet olivat taloudellisia ja sosiaalisia. Laitoksissa suoritettavan hoidon ja työn toivottiin vähentävän toiminnan taloudellista taakkaa. Lisäksi laitosten kasvatuksella, uskonnolla ja eristämällä pyrittiin helpottamaan sekä yhteiskunnan että yksilöiden sosiaalisia ongelmia. Laitosten tehtävänä oli parantaa hoidokkien työllistymistä, elämäntapoja ja -asennetta, eikä ollut haitaksi, vaikka henkilöiden sosiaalinen asema nousi laitoksesta vapautumisen jälkeen.

Vaivaishuoneet perustettiin taloudellisista lähtökohdista käsin, eikä avuntarvetta sinänsä pyritty torjumaan. Kun köyhäinhoitoasioita katsottiin taloudellisista ja kasvatuksellisista lähtökohdista, vaivaishuoneisiin ei palkattu hoitohenkilökuntaa ollenkaan. Lääkäreiden lausunto oli usein vaivaishuonesijoituksen taustalla, mutta vielä ei katsottu, että hoidokkeja voitaisiin lääketieteen keinoin palauttaa työkykyisiksi tai terveiksi.¹⁰¹² Niinpä medikalisaatio ei ollut vielä täydellisesti tunkeutunut vaivaishuoneisiin. Sen sijaan vaivaisten ja vanhusten institutionalisointi loi perustan myöhemmälle lääkinnälliselle kontrollille.

Yhteiskunnassa tapahtuvaa medikalisaatiota ja professionaalistumiskehitystä kritisoidaan paljon, ja on kysyttävä, onko poikkeavuuden tuottamisen siirtyminen ammattilaisille negatiivinen asia. Tutkittuna ajankohtana poikkeavuus tuotettiin yhteisöissä tai erilaisten viranomaisten päätöksillä, jotka eivät perustuneet tietämykseen asiasta, vaan usein huhuihin, ennakkoluuloihin tai uskomuksiin. Professionaan poikkeavuutta tarkastelevat tuottavat sen tieteeseen tai tietoon perustuen. Lisäksi se, että esimerkiksi mielen sairaudet medikalisoitiin ja henkilöitä sijoitettiin mielisairaaloihin pakkotyön sijasta, kuulostaa äkkiseltään positiiviselta muutokselta. Toisaalta molemmissa on kyse tahdosta riippumattomasta hoidosta tai pakkohoidosta, jossa yksilö ei saa itse päättää elämäntavastaan ja asioistaan.

Uhkana medikalisaatio näyttäytyy silloin, kun tarkastelee, millaisille elämänalueille se on levinnyt. Lapsen odotus ja syntymä, kasvatus, nuoruus, keski-ikä vaihdevuosineen ja vanhuus ovat medikalisoituneet. Vanhuus ei ole koskaan historiassa ollut ”kultaista aikaa”, jolloin heitä olisi arvostettu tai kunnioitettu ikänsä perusteella. Köyhiä ja avuttomia vanhuksia on kohdeltu kaltoin, kun taas omaisuuteen, vaurauteen tai kokemukseen perustuva kunnioitus on ollut tavallista. Vanhuuden mieltäminen julkisen vallan ratkai-

¹⁰⁰⁹ Crowther 1983, 65–66.

¹⁰¹⁰ Kekkonen & Ylikangas 1982, 81.

¹⁰¹¹ Archard 1979, 14–16.

¹⁰¹² Rintala 2003, 189.

sua edellyttäväksi sosiaalisesti kysymykseksi on edistänyt avuntarpeiden huomaamista.¹⁰¹³ Tutkitulla ajalla vanhuutta tai korkeaa ikää sellaisenaan ei pidetty laitokseen sijoittamisen perustana. Kansliakuulustelupöytäkirjoissa ei mainittu kuulusteltavien henkilöiden ikää muutoin kuin alaikäisten kohdalla tai äärimmäisen harvinaisissa tapauksissa. Hoidettujen vanhusten ikärakennetta ryhdyttiin tilastoimaan 1800–1900-lukujen vaihteesta lähtien. Tästä eteenpäin 65 vuotta täyttäneiden laitossijoittaminen on lisääntynyt nopeasti.¹⁰¹⁴

Tutkittuna aikana alkanut laitostuminen osoittaa, miten kontrollin tehostuminen ja avunannon lisääntyminen voivat tapahtua yhtä aikaa. Toisaalta haluttiin auttaa köyhiä, lapsia tai vankeja parantamalla heidän hyvinvointiaan, mutta toisaalta rangaistiin ja ylläpidettiin sosiaalista järjestystä. Kaikki kontrollin ulkopuolella olevat yksilöt näyttäytyivät uhkana yhteiskunnan turvallisuudelle.¹⁰¹⁵ Lääketiedettä edustaville henkilöille annettiin tärkeä rooli poikkeavuuden tuottamisessa ja henkilöiden laitostamisessa, kuten vankeudenhoidossa, kasvatus- ja sosiaalityössä tai mielisairauksien hoidossa. Kyseenalaista on, olivatko kyseisten tahojen ongelmat muunlaisia kuin lääketieteellisiä. Näyttääkin siltä, että yhteiskunnallisia ongelmia pyrittiin ratkaisemaan terveystaloudellisesti ja että kansalaisia luokiteltiin hoitajiksi ja hoidettaviksi lääketieteen avulla. Maltillisen kritiikin mukaan medikalisaatiokehityksen vaarana pidetään juuri holhousta. ”*Kyse voi olla paineista, joita ihminen asettaa itselleen tai toisille tai varsinaisesta holhouksesta, johon liittyy suoranaista viranomaisten vallankäyttöä ja pakottamista*”¹⁰¹⁶. Medikalisaatio vallankäytön muotona ja holhouksen toteuttajana näyttäytyy tässä tutkimuksessa selkeästi.

Luostanlinna, Kyllialä ja Harjula olivat monella tapaa laitosmuotojensa edelläkävijöitä. 1880-luvulla alkaneen vankilareformin myötä Lappeenrannan työvankilasta muodostettiin yleinen keskusvankila koko maan irtolaisille.¹⁰¹⁷ Vuonna 1883 annettu entistä lievempi irtolaisasetus piti huolta siitä, että kaikki tuomitut mahtuivat kyseiseen työvankilaan. Lappeenrannassa pyrittiin noudattamaan samoja paranemiseen tähtääviä toimia kuin Luostanlinnassa. Sinne suunniteltiin kuitenkin uudenlaisia toimentamalleja ja siten odotettiin parempia tuloksia.¹⁰¹⁸ 1900-luvun alun uudet vankilat olivat lähes poikkeuksetta maatalousvankiloita tai työsiirtoloita, joissa vankilan kasvatus tehtävän ja taloudellisuuden nähtiin onnistuvan paremmin kuin suljetuissa kaupunkivankiloissa.¹⁰¹⁹ Luostanlinnan kasvatusmenettelyä noudatettiin 1800-luvun lopulla suojelukasvatuksen hengessä perustetuissa kasvatuslaitoksissa, ei niinkään vankiloissa. Kyllialän kasvatuslaitoksessa ja Harjulan köyhäinhuoneessa annettiin aikaansa nähden modernia koulutusta ja kasvatusta lapsille, mikä ainakin periaatteessa antoi mahdollisuuden sosiaaliseen nousuun.

6.8 Muut suljetut laitokset

Erityiskoulut ja koulut eroavat muista suljetuista laitoksista niin toimintatavoiltaan kuin vapaaehtoisperiaatteiltaan. Erityiskoulut perustettiin aikanaan asiantuntevien ammattilaisten lähetyville, ja oppilaat tuotiin asiantuntijoiden luokse pitkienkin matkojen päästä. Tämän takia koulujen tuli tarjota majoitusta ja niistä muodostui sisäoppilaitoksia. Koulut taas antavat opetusta vain tietyn ajan vuorokaudesta, ja oppilaat saavat lähteä laitoksesta työajan päätyttyä. Koulu ei olemassaolollaan pyri tietoisesti alkuperäisten

¹⁰¹³ Rintala 2003, 17, 21.

¹⁰¹⁴ Pitkänen 1994, 227–229.

¹⁰¹⁵ Ks. Rintala 2003, 30.

¹⁰¹⁶ Niiniluoto 2003, 1861.

¹⁰¹⁷ Luostanlinna lakkautettiin vankilareformin myötä. Keisarillisen Majesteetin armollinen kirje Kuopion läänin kuvernöörille, koskewa Nurmeksen pitäjässä olevan Luostan työ- ja ojenuslaitoksen lakkauttamista 24 p:nä Toukokuuta 1880.

¹⁰¹⁸ Juvelius 1898, 45–46.

¹⁰¹⁹ Aro 1988, 25.

tavoitteiden mukaan tuottamaan poikkeavuutta, vaikka joskus toiminnallaan niin tekee. Koulu pyrkii päinvastoin edistämään ja luomaan heterogeenisyyttä, eikä erottamaan poikkeavia yhteiskunnasta, kuten vankilat ym. edellä käsitellyt tekevät. Vaikka erotan kyseiset laitokset muista suljetuista laitoksista, yhteisiä piirteitä löytyy runsaasti. Mitä suljettujen, totaalisten laitosten piirteitä tai tavoitteita erityiskouluista ja kouluista voi havaita?

Ajatus vammaisten lasten opettamisesta yleistyi Euroopassa 1800-luvun alkupuoliskolla. Kehitysvammaisuuden ongelmat alkoivat kiinnostaa lääkäreitä ja pedagogoja Ranskassa, Sveitsissä ja Saksassa 1820–1830-luvuilla. Kun samoihin aikoihin yksityisen hyväntekeväisyyden ja armeliaisuuden harrastaminen lisääntyi, näissä maissa perustettiin useita kouluja ja laitoksia kehitysvammaisille. Kasvatusinto laimeni heikkojen tulosten ja poliittisten seikkojen myötä, ja useat laitokset lopettivat toimintansa.¹⁰²⁰

Vammaisten opettaminen alkoi Suomessa ensin aistivillisten erityisopetuksesta. Vaikutteet omaksuttiin Suomeen muista Pohjoismaista. Kuuromykkien oppilaitos aloitti vuonna 1846 toimintansa Porvoossa ja sokeainkoulu vuonna 1865 Helsingissä. Ensimmäinen tylsämielisten (kehitysvammaisten) kasvatuslaitos perustettiin vuonna 1877 Pietarsaareen. Opetuksen taustavaikuttajana olivat kouluttamisen mahdollisuuksiin uskova valistuksen filosofia ja ihmisarvoa korostava kristinusko. Viallisuutta ei enää pidetty väistämättömänä tilana, jota lievitettiin armeliaisuudella ja almuilla, vaan nyt asiantilaa voitiin korjata opetuksella.¹⁰²¹ Erityiskoulut olivat suljettuja laitoksia, sillä oppilaat asuivat koululla.¹⁰²²

Aistivillisten opetuksen tavoitteena oli yhteiskuntaan palauttaminen. Viallisuuden aiheuttamia haittoja pyrittiin poistamaan tai ainakin vähentämään kasvatuksen avulla. Kouluissa opetettiin kommunikaatiotaitoja, joiden uskottiin vaikuttavan ratkaisevasti oppilaan myöhemmän elämän muotoutumiseen. Taidoista tärkeimpänä pidettiin puheen oppimista. Viittomakieltä opetettiin jossain määrin. Kuuromykkien opetus aiheutti jatkuvaa kiistaa opettajien keskuudessa. Viittomakieltä pidettiin toisessa leirissä ihmisluonnolle sopimattomana ja sivistymättömänä, kun taas toiset näkivät sen kuuromyönnön luonnollisena äidinkielenä. Toinen keskeinen kasvatustavoite oli kristillisyyteen ja Jumalan pelkoon kasvattaminen. Rippikoulun läpäiseminen oli ihanne. Kolmantena tavoitteena oli 1870-luvulta lähtien työntöön opettaminen. Työ vahvisti oppilaita niin henkisesti kuin fyysisesti ja piti poissa pahanteosta. Yhteiskunnan tasavertainen jäsenyys edellytti vähintäänkin itsenäistä toimeentuloa.¹⁰²³

Uno Cygnaeus antoi oman panoksensa näkövammaisten opetuksen aloittamiseen. Cygnaeus tutustui Euroopan maiden kouluoloihin vuosina 1858–1859 ja esitti ajatuksen Suomen kansakoululaitoksesta, jossa ”vajaälyiset” saisivat käydä koulua muiden kanssa yhdessä. Erityisopetus jäi lopulta kustannussyistä kansakoulujärjestelmän ulkopuolelle ja lähti liikkeelle erillisten laitosten avulla. Kansakoulussa organisoitu erityisopetus sijoitettiin erillisiin apukouluihin. Erillisiä laitoksia puolsi monta eri käsitystä. Heikkokykkyisten lasten poikkeavuus katsottiin niin suureksi, etteivät he olisi voineet hyötyä normaaliopetuksesta. Toisaalta heitä säästettiin näin turhilta epäonnistumisilta ja kiusaamiselta. Lisäksi erillään kasvattamisesta hyötyisivät ns. tavalliset oppilaat.¹⁰²⁴ Kivirauma väittää, että 1800-luvun lopulla vallinneen käsityksen mukaan poikkeaviksi luokiteltujen yksilöiden paikka oli laitoksessa. Ne olivat sivistyneen ja edistyksellisen kansakunnan merkki.¹⁰²⁵

Cygnaeus esitti erityisoppilaiden opettamista yhdessä muiden lasten kanssa. Usein jää huomaamatta, että koko kansakoulujärjestelmän esitettiin perustuvan laitosopetukseen. Cygnaeus halusi vuonna 1860 antamassaan ehdotuksessa Suomen kansakoulutoimesta

¹⁰²⁰ Runsas (toim.) 1979, 30.

¹⁰²¹ Harjula 1996, 48.

¹⁰²² Happonen 1998, 60–61.

¹⁰²³ Harjula 1996, 75–77, 83, 87.

¹⁰²⁴ Matilainen & Vehmas 1994, 19, 101.

¹⁰²⁵ Kivirauma 1987, 200–201.

tehdä kansakoulusta sisäoppilaitoksen, jossa oppilaat eroteltaisiin sukupuolen ja iän mukaan. Oppilaille annettaisiin käytännöllistä työkasvatusta, tytöille opetettaisiin käsitöitä, lastenkasvatusta ja karjanhoitoa ja pojille käsitöiden lisäksi maanviljelystä laajemmin.¹⁰²⁶ Laitostamisen ”muoti” oli niin vahva, että kansakoulua haluttiin kehittää tämän mukaisesti. Laitos nähtiin täten oikeaksi tavaksi normaaliin kasvattamiseen.

Laitosmaisuuuden lisäksi muitakin suljettujen laitosten toimintatapoja haluttiin käytettävän kansakouluissa. Cygnaeus näki työkasvatuksen merkittävänä oppilaiden siveellisesä kasvattamisessa ja kansakunnan aineellisen hyvinvoinnin kohottamisessa. Uskonnon ja kurin osuus opetuksesta oli olennainen.¹⁰²⁷ Nämä periaatteet eivät suinkaan sellaisenaan ole pelkästään suljettujen laitosten toimintaa, vaan tärkeä osa ajan yhteiskuntaa ja tapoja. Se, että kyseisiä tapoja opetettiin lukujärjestyksen mukaan samalla tavalla kaikissa laitoksissa, on mielenkiintoista.

Lopullisessa kansakouluasetuksessa vuonna 1866 monet Cygnaeuksen ehdotuksista jätettiin pois tai niitä lievennettiin. Sisäoppilaslaitosmaisuuudesta luovuttiin taloudellisten seikkojen vuoksi. Työkasvatuksen rooli jäi vähäisemmäksi, ja kunnat saivat itse päättää maatalous- ja puutarha- sekä yleishyödyllisten aineitten opettamisesta. Vain käsityön opettaminen jätettiin opetusohjelmaan.¹⁰²⁸ Vastaperustetut kansakoulut olivat niin vähävaraisia, että koululaiset joutuivat osallistumaan kouluhuoneen lämmittämiseen ja siivoukseen. Kukin vuorollaan auttoi puiden kantamisessa ja luokkahuoneen pesemisessä. Näistä töistä ovat peräisin vuoroviikoin toimivat ”luokan järjestäjät”.¹⁰²⁹ Kansakoulusta kehittyi yleisivistävien aineiden ja kristillisten tapojen opettaja, ja opiskelusta tehtiin ankaraa työtä. Täten suljettujen laitosten neljä pääasiallista toimintaperiaatetta uskonto, kasvatus, työ ja eristäminen olivat erityiskoulujen ja koulujen perustamistavoitteiden taustalla. Niiden käytännön toteuttamisesta ei kuitenkaan tullut niin totaalista kuin suljetuissa laitoksissa.

Tässä tutkimuksessa käsiteltyjen suljettujen laitosten ja kansakoulun ero oli siinä, että jälkimmäisessä kontrolloitu aika jakaantui viralliseen ja informaaliin puoleen. Suljetussa laitoksessa informaalia puolta ei ollut, koska vapaa-aika oli säänneltyä ja valvottua. Kansakoulusta tuli pakkoinstituutio, mutta koulun ulkopuolinen aika jäi oppilaan vapaa-ajaksi, vaikka joku muu instanssi, kuten perheen isän tai äidin työnantaja tai seurakunnan pappi, harjoitti sosiaalista kontrollia laitoksen ulkopuolella. Sellaisenaan kansakoulu edusti todellakin uutta yhteiskunnallista aluevaltausta. Aiemmin tavallisten ihmisten ajankäyttö liittyi lähinnä työhön ja perheeseen. Jatkossa kansakoulusta tuli tärkeä osa yksilöiden identiteettiä ja sosialisatioprosessia.

Myöhemmin koulujen toiminnassa on havaittu monenlaisia piilotavoitteita ja sivutuotteita. Donald Broady nimittää kouluissa toteutettuja epävirallisia tavoitteita piilo-opetussuunnitelmaksi. Laajasti käsitettynä se sisältää samankaltaisia pukeutumista, toimintaa ja tekemistä sisältäviä sääntöjä kuin suljetuissa laitoksissa. Piilo-opetussuunnitelma saattaa sisältää salaisia sääntöjä siitä, kenelle saa puhua ja kuinka, mistä asioista pitää huolehtia ja mistä ei tarvitse välittää.¹⁰³⁰ Tämänkaltaisia kirjoittamattomia sääntöjä on havaittavissa modernissa vankilassa. Kurinpidon, opetuskäytäntöjen ja menettelytapojen avulla vangeille, hoidokeille tai oppilaille voidaan opettaa heidän paikkansa laitoksen ja yhteiskunnan hierarkiassa.¹⁰³¹ Piilo-opetussuunnitelman hahmottamisella voi nähdä koulun sisältämiä totaalisen laitoksen piirteitä, vaikka kyseessä ei ole varsinainen suljettu laitos.

¹⁰²⁶ Cygnaeus 1910, 300–301. Ks. myös Pulma 1987, 42–43.

¹⁰²⁷ Cygnaeus 1910, 26–34.

¹⁰²⁸ Förslag och betänkande rörande organization af elementarläröverken i Finland 1866, 31–60.

¹⁰²⁹ Esim. Karsämäen koululaitos. [Http://www.kirjastovirma.net/koulut/karsamaki/03](http://www.kirjastovirma.net/koulut/karsamaki/03).

¹⁰³⁰ Broady 1994, passim.

¹⁰³¹ Kääriäinen 1994, 155–172.

7 IRTOLAISUUDEN JA HUONO-OSAISUUDEN MÄÄRITTELYN MEKANISMIT

Yhteiskunta ja Kuopion lääni kehittyivät tutkittuna ajankohtana (1860–1885) huomattavasti. Tutkitun ajan alussa Kuopion lääni oli maatalousaluetta ja Kuopion kaupungin väkiluku noin 4000 asukkaan liepeillä. Kulkuyhteydet suurimpiin kaupunkeihin olivat vielä heikot, eikä rautatietä ollut. Maatalouden ongelmat ja katovuodet vaikeuttivat 1860-lukua. Vuoteen 1885 mennessä Kuopion kaupungin väkiluku kaksinkertaistui ja rautatien rakentaminen aloitettiin. Työllisyystilanne oli parantunut uusien tehtaiden ja työpaikkojen myötä. Valtion talous oli paremmassa tilassa, ja irtolais- sekä köyhyysongelmat hellittivät.

Irtolaisuus ja huono-osaisuus olivat 1800-luvun suomalaisen yhteiskunnan suurin ongelma. Vuosisadan kuluessa lainsäädännöllä haettiin suuntaa suhtautumisessa huono-osaisuuteen ja irtolaisuuteen sekä niiden määrittelyyn ja hallitsemiseen. Tulkinnat huono-osaisuuden syistä ja olemuksesta poikkesivat eri näkökulmista riippuen. Valtiolla, eri sosiaaliryhmillä ja asioiden kanssa tekemisissä olleilla virkamiehillä oli omat tulkintansa ongelmien syistä ja tarvittavista toimista. Tutkitulla ajalla irtolaisten, köyhien ja vaivaisten kontrollissa toistuivat samat teemat. Poikkeamisen ja syrjäytymisen tuottaminen lähti suurelta osin taloudellisista tarkoituseristä. Köyhien oloihin puututtiin vain, jos huonoista oloista tuli taloudellista haittaa, ei inhimillisistä tai moraalisisista syistä. Juuri tämän vuoksi auttamiseen tarkoitettut menetelmät, toimet ja laitokset aiheuttivat yksilöiden leimautumisen syrjäytyneiksi tai poikkeaviksi. Henkilöiden asemaa ei haluttu oikeasti parantaa, vaan helpottaa yhteiskunnan taloudellista tilaa tai parantaa turvallisuutta. Tutkitun aikakauden kontrolli ja laitokset tuottivat syrjäytyneitä, jotka pyörivät vuosikausia laitoskierteessä. Nykyisin heitä nimitettäisiin sosiaalisesti syrjäytyneiksi.

Kuopion läänin kuvernöörin kuulusteluun lähetettiin paikkakuntien viranomaisten seulomat poikkeavaksi katsotut irtolaiset. Suurin osa lähetetyistä oli ilman laillista suojelua tai työpaikkaa olevia aikuisia, mutta joukossa oli sairaita, lapsia ja vanhuksia. Kiertolaisuudesta ja pahantapaisuudesta lähetettyjen henkilöiden osuus pidätetyistä kasvoi tutkimusajan loppua kohden. Kuulusteluprosessi ja siihen liittyvä odottelu aika vankilassa kesti parista päivästä useaan kuukauteen riippuen kuulusteltavien ja viranomaisten yhteistyöhalukkuudesta. Vain 15 prosenttia kuulusteltavista tuomittiin työvankeuteen, muut vapautettiin tai sijoitettiin muihin laitoksiin. Paikallinen kontrolli poikkeavien suhteen oli täten ankarampaa kuin kuvernöörin. Valituksia kuvernöörin päätöksistä tehtiin vain harvoin.

Kuvernöörin tuottamat poikkeavuudet teemoittelin grounded theory-menetelmällä kuuteen erilaisryhmään, joita olivat pahantapaiset, romanit, köyhät ja vaivaiset, alaikäiset, mielisairaat ja sukupuolitautiliset. Pahantapaisuuden käsitettä käytettiin kuulusteluissa sukupuolisidonnaisesti. Miehiä kuvattiin luonteenpiirtein tai työkykyyn liittyvin ominaisuuksin, kuten laiska, röyhkeä tai tottelematon. Naisia kuvailtiin seksuaalisuuteen liittyvin maininnoin, joita olivat irstaus, siveettömyys tai haureus. Tosiasiassa vain harvat naiset tuomittiin prostituutiosta, johon tämänkaltaisilla ominaisuuksilla viitattiin.

Romanit eroteltiin kuulusteluissa etnisen taustansa vuoksi. Kuopion läänissä romaaneja kohdeltiin lievemmin kuin irtolaisasetuksissa oli tarkoitettu. Kuvernööri määräsi köyhät ja vaivaiset vaivaishoidon vastuulle. Jatkossa vaivaishoito sai päättää, miten henkilöitä autettiin tai valvottiin. Vaivaishoidolla oli mahdollista antaa apuun oikeutetuille

elatusapua, paikka köyhäinhuoneeseen tai laillinen suojelus työkyvyttömyyden perusteella. Alaikäiset kuvernööri lähetti kotiin tai antoi elänteille. Vain muutama alaikäisyyden rajamilla ollut poika tuomittiin pahantapaisuuden perusteella Luostanlinnaan. Mielisairaat ja sukupuolitautiset lähetettiin kuulusteluista hoitoon eri laitoksiin. Sairauksien hoito ja diagnosointi oli Suomessa kehittymätöntä. Sairaita saatettiin kohdella huonosti, ja hoidoksi tarkoitetut toimenpiteet olivat usein kivuliaita. Turvattomien lasten huoltoon sekä köyhäin- ja mielisairaiden hoitoon saatiin ja haettiin vaikutteita Länsi-Euroopasta. Hyväntekeväisyysyhdistykset olivat ensimmäisinä perustamassa Suomeen erilaisia auttamiseen ja hoitoon keskittyviä laitoksia. Tutkitulla ajalla Kuopion lääniin, ja erityisesti sen pääkaupunkiin, perustettiin useita uusia suljettuja laitoksia. Näitä olivat muun muassa Harjula vuonna 1873 ja Niuvanniemen mielisairaala 1885. Lisäksi pienempiin kuntiin perustettiin omia köyhäintaloja ja hoitolaitoksia.

Irtaimen väestön kontrolli siirtyi hiljalleen kuvernöörin kuulusteluista enemmän kunnallishallinnolle ja laitoksiin. Vielä 1860-luvun alussa kuulustelut toimivat työttömien, sairaiden, köyhien ja alaikäisten kontrolloijana. Kuulusteltavien määrät vähenivät, koska mielisairaalat, kasvatustilat ja köyhäintalot saivat laitoshoidokkinsa lääkärin tai vaivaishuollon kautta. Vuoden 1883 irtolaisasetuksen jälkeen työttömyys sinänsä ei ollut enää rangaistavaa, vaan vaivaishuollon avustusten piiriin kuuluva sosiaalinen ongelma. Siksi kuulusteluihin lähetetyt irtolaiset vähenivät. Kuvernöörin kuulustelut koskivat enää irtolaisia ja enimmäkseen ammatikseen haureutta harjoittavien tai pahantapaisten henkilöiden rankaisemista. Irtolaisuudesta kehittyi tutkimusajan lopulla enemmän kaupunkien kuin maaseudun ongelma. Yhteiskunnassa poikkeavaksi katsottujen määrä ei vähentynyt, sillä poikkeavuuden tuottajat vaihtuivat ja lisääntyivät. Medikalisaatio näkyi selkeästi tutkitun ajan sosiaalisessa kontrollissa sekä viranomaisten ja laitosten toiminnassa. Tästä ilmiöstä kertoivat asiantuntijoiden ja poikkeavuuden luokittelun lisääntyminen sekä kontrollin siirtyminen julkisen elämän sektorilta myös yksityiseen elämään ja asumiseen.

Suurin osa yleiseen työhön tuomituista lähetettiin lääkärin tutkimuksen jälkeen Lappeenrannan kehruhuoneeseen tai Luostan työkomppaniaan Rautavaaralle. Muita rangaistuskeinoja olivat raippon tai varoituksen antaminen. Ensi kertaa kuulustelussa olleita tuomittiin vain harvoin. Toisaalta taas jo kerran tuomion saaneet joutuivat muita helpommin irtolaiskuulusteluun ja työvankeuteen. Kuulusteluissa oli enemmän miehiä kuin naisia, mutta naiset saivat todennäköisemmin tuomion yleiseen työhön. Naisen poikkeavuutta pidettiin miesten vastaavaa tuomittavampana ajan sukupuolirooleihin liittyvien ajatusmallien mukaisesti.

Kuopion läänin työkomppania eli Luostanlinna oli sosiaali- ja kriminaalipoliittinen kokeilu ja Suomen ensimmäinen ns. suovankila. Työkomppanian tehtävänä oli kerätä alueen irtolaiset hyödylliseen työhön, kuivattaa alueen suot ja kasvattaa irtolaiset ammattitaitoisiksi ja ahkeriksi työmiehiksi. Komppania oli suunniteltu 80 vankia varten. Vankimäärä vaihteli ollen alimmillaan 24 ja ylimmillään yli 200. Luostanlinnan tyyppilinen asukki oli naimaton 20–29-vuotias mies, joka oli saanut tuomion irtolaisuudesta. Parantamiseen tähtäävät toimet onnistuivat vain osaan vangeista. Noin kolmasosa hoidokeista tuomittiin laitokseen uudelleen. Luostanlinna lakkautettiin osana vankeinhoitoreformia vuonna 1880.

Kuopion läänin kuvernöörin vaivaishuoltoon lähettämiä henkilöitä tarkastelin ainoastaan Kuopion kaupungin osalta. Vaivaishoito valvoi asukkaiden elämäntapoja ja elinoloja sekä antoi tarpeen tullen varoituksia tai avustuksia. Elatusapua annettiin työkyvyttömille, sairaille, leskille ja vanhuksille. Apua annettiin rahana tai sijoituspaikkana Harjulan köyhäinhuoneeseen. Tavoitteena oli, että kaikki avuntarvitsijat olisi sijoitettu laitokseen, sillä tämänkaltaisen apu katsottiin tehokkaimmaksi ja halvimmaksi. Harjulan perustamisen

syyt olivat lähinnä taloudellisia, vaikka hoidolliset tavoitteet lisääntyivät 1800-luvun loppua kohden.

Kylliälän kasvatustalouden perustettiin Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen yhteyteen vuonna 1829. Laitoksen toiminta-ajatuksessa voi nähdä viitteitä länsieurooppalaisista ajatuksista, jotka olivat peräisin Johann Pestalozzilta. Orvot tai muutoin huoltoa kaipaavat lapset sijoitettiin maatilalle, jossa heitä opetettiin lukemaan, kirjoittamaan sekä tekemään puutarha-, maatalous- ja palvelutöitä. Kuri ja järjestys olivat ajalleen tyypillisesti ankaria. Lasten kouluttaminen paransi heidän itsenäisiä selviämismahdollisuuksiansa ja tavoitteena oli, että he elättäisivät jatkossa itse itsensä. Idea oli aikaansa edellä ja moderni, vaikka sen taustalla oleva ajatus työkasvatuksesta oli perinteinen.

Asettamiini kysymyksiin siitä, miksi Suomeen perustettiin suljettuja laitoksia ja miten laitosten tavoitteet olivat muotoutuneet, löysin neljä vastausta:

1. Taloudelliset tekijät: Laitoksilla haettiin halvempaa ratkaisua tai taloudellista voittoa poikkeavien hoidosta. Hoitoon ja parantamiseen keskityttiin taloudellisista hyödyistä käsin, ja tästä syystä laitosten olot olivat usein epäinhimilliset.
2. Eristämiseen liittyvät tekijät: Pahantapaiset ja huono-osaiset haluttiin eristää ”normaaleista ihmisistä”, koska samalla uskottiin poikkeavuuden lisääntymisen loppuvan. Yritykset hävittää kaikenlainen poikkeavuus yhteiskunnasta hyväksyttiin hiljaisesti.
3. Kasvatukselliset tekijät: Suomessa oli vahva usko kasvattamiseen ja sen mahdollisuuksiin. Kansallisromantiikka ja työmiehen ihanne vaikuttivat tavoitteisiin oikeanlaisen ihmisen kasvattamisesta ja muokkaamisesta. Uskonto, työnteko ja kurinpito olivat tärkeä osa kasvattamista.
4. Turvallisuuden parantaminen ja henkilökohtaiset tekijät, kuten ihmisten välinpitämättömyys ja itsekkyyks. Poikkeavat oli saatava pois silmistä vähällä vaivalla ja rahalla.

Tutkimuksessa käsiteltyjen laitosten kasvatuksessa, kurissa ja kontrollissa oli runsaasti samankaltaisuuksia. Kasvatuksella ja laitoksilla ylipäätensä haettiin sekä yhteiskunnallisia että taloudellisia hyötyjä. Yhteiskunnan poikkeavien kasvattamisen taustalla näkyi nousevaan kansallistunteeseen ja liberalistiseen aatteeseen sekä utilitarismiin liittyviä teemoja. Suuntaa laitos- ja kasvatustoimintaan haettiin Länsi-Euroopasta, etenkin Isosta-Britanniasta, Saksasta ja Ruotsista.

Vankien kasvatukseen panostettiin enemmän kuin esimerkiksi lasten tai köyhien. Tämä saattoi johtua siitä, että irtolaisista oli enemmän haittaa kuin tavallisista köyhistä. Sen vuoksi irtolaiset piti kasvattaa pois pahoilta tavoilta. Yhteiskunnan hyötyajattelu tuli ilmi tässäkin. Kaiken kehitetyn kontrollin taustalla oli oikea tarve parantaa kansan tilannetta, ei vain kontrolloida. Irtolaisten tilannetta pidettiin kaikkein huolestuttavimpina. Kasvatusperiaatteen toteuttaminen näkyi selvästi laitosten jokapäiväisessä elämässä. Hoidokkien päivärytmi työ- ja vapaa-aikoiheen toteutettiin parannusta silmällä pitäen. Kasvatus sai aikaan tulosta, mutta yksiselitteistä arviota niistä ei voi antaa, sillä kontrolli, laitosten tarkoitus ja käytännöt eivät kohdanneet tai tulokset olivat jotain muuta. Laitoksilla ja poikkeavuuden tuottamisella oli virallisten tavoitteiden lisäksi piilotavoitteita ja sivutuotteita, kuten kärsimystä ja syrjäytymistä. Laitokset saattoivat jättää pitkäaikaisen leiman hoidokkien psyykeen ja aiheuttivat käytännön vaikeuksia esimerkiksi työllistymisen suhteen. Selvännän tutkitun aikakauden poikkeavaksi tuottamisen piirteitä ja erilaisryhmiä taulukossa 10.

Taulukko 10. Yhteenvedo poikkeavuuden tuottamisen keskeisistä piirteistä

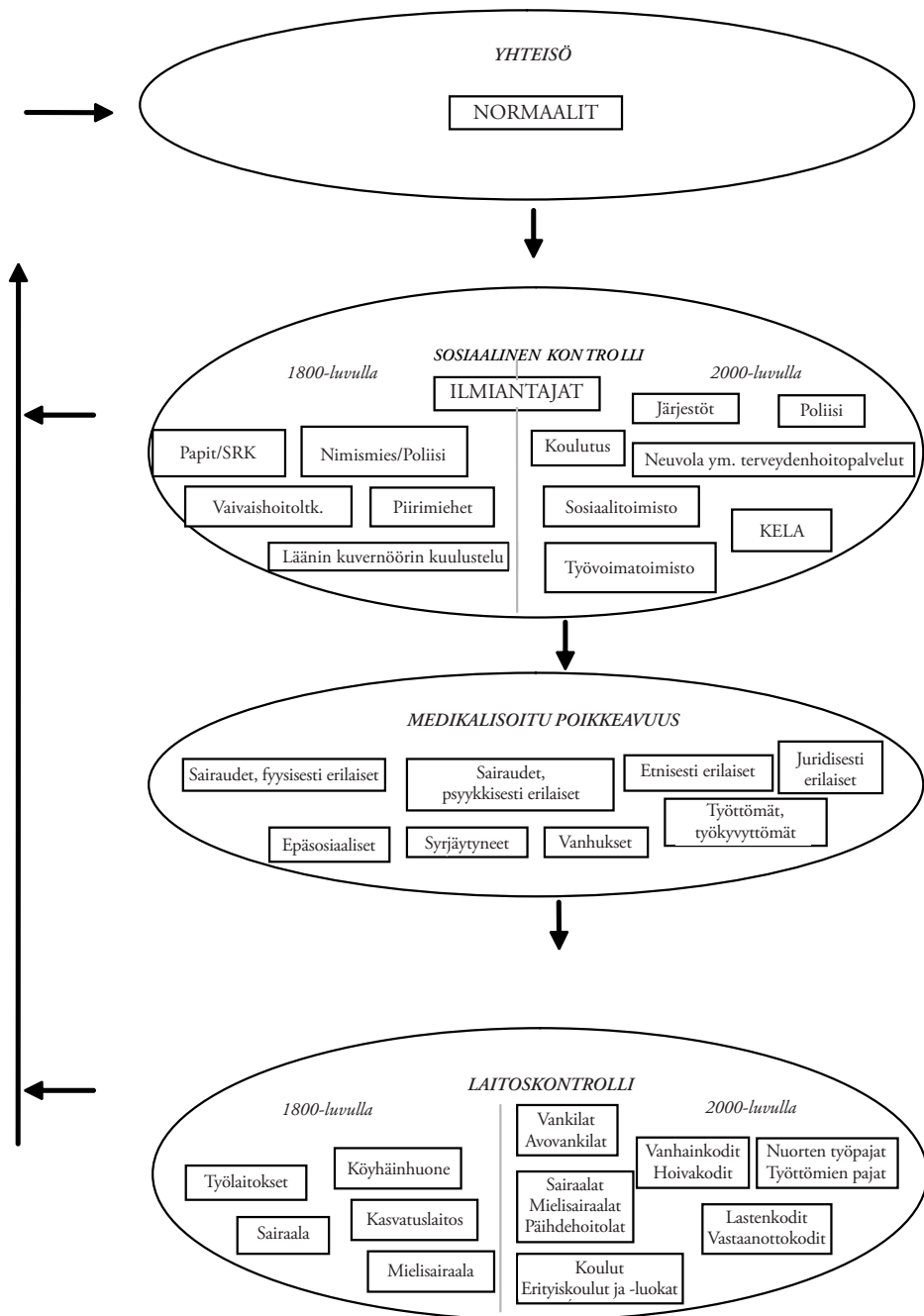
poikkeavuus-määrittely	IRTO-LAISUUS	KÖYHYYS, ALA-ikäinen	VAIVAISUUS	PAHAN-TAPAISSUUS, ROMANI	MIELI-SAIRAUS
määrittelijä	KUVER-NÖÖRI	VAIVAIS-HUOLTO-VIRAN-OMAISET, PAPIIT	LÄÄKÄRI, PAPIIT	AL.VIRKA-MIEHET: PAPII, NIMISMIES, POLIISI	KANSA, LÄÄKÄRI
ominais-piirteet	LAISKUUS	KURJUUS	TYÖ-KYVYT-TÖMYYS	HUONO ELÄMÄN-TAPA	POIKKEAVA KÄYTTÄY-TYMINEN
poikkeavuuden syy	maatalouden murros, oma syy	kansan tavat, oma syy, katovuodet, maatalouden murros	sairaus, vanhuus	perinnöllisyys, huono kasvatust	perinnöllisyys, elämäntavat
sijoitus-paikka	TYÖ-VANKILA	KÖYHÄIN-HUONE, AVUSTUS	KÖYHÄIN-HUONE	TYÖ-VANKILA	KÖYHÄIN-HUONE, MIELI-SAIRAALA
tavoite	työllistäminen, yhteiskuntaan palauttaminen	köyhyyden lievitys ja ehkäisy, lasten opetus	elatus	kasvatust normaaliuteen, rangaistus	hoito, yhteiskuntaan palauttaminen
piilotavoite	taloudellinen hyöty, pelottava vaikutus	taloudellisesti halvimman vaihtoehdon etsiminen, avunpyyntöjen väheneminen	taloudellisesti halvimman vaihtoehdon etsiminen, eristäminen	eristäminen normaaleista	eristäminen
sivutuotteet	syrtäytyminen, leimautuminen	syrtäytyminen, kärsimys	häpeä, kärsimys	uusinta-rikollisuus	kipu, nöyryytys

Poikkeavien määrittelijöitä oli runsaasti, ja nämä lisääntyivät jatkuvasti medikalisaatio- ja professionalistumisilmidiöiden myötä. Poikkeavuuteen liitettiin tiettyjä ominaispiirteitä, joiden uskottiin johtuvan enemmän henkilöstä itsestään kuin yhteiskunnallista seikoista. Erilaiset siirrettiin suljettuihin laitoksiin yhteiskunnallisiin, kasvatuksellisiin ja taloudellisiin syihin vedoten. ”Normaaleista” eristäminen oli tärkeä tavoite. Harjulan köyhäinhuoneen olot olivat tutkituista laitoksista kaikkein kurjimmat. Laitokseen sijoittaminen pelotti monia aikalaisia niin paljon, että vaivaishoidon avustus saatettiin jättää anomatta.

Tutkimatta jää, kuinka paljon käsitellyn ajan yhteiskunnassa oli niitä huono-osaisia, jotka eivät näkyneet viranomaisten käsittelyissä tai tilastoissa. Niitä, joiden päivittäinen elämä oli jatkuvasti köyhää tai hyvinvoinnin rajoilla. Ne syyt, joilla poikkeavien kontrollia ja laitostumista on aikanaan selitetty, ovat edelleen olemassa. Köyhyys ja työttömyys nähdään usein henkilökohtaisista syistä käsin tai taloudellisesta laskusuhdanteesta johtuvaksi kuten 1800-luvulla. Huono-osaisien ongelmia on medikalisoitu esimerkiksi alkoholismiksi, masennukseksi tai työkyvyttömyydeksi. Tällöin syy syrjäytymiseen löytyy sairaudesta. Yhteiskunnan järjestelmiin kohdistetaan arvostelua entistä vähemmän. Jos kritiikkiä annetaan, se kohdistetaan taloudellisiin seikkoihin, ts. liian vähäisiin rahallisiin panostuksiin olemassa oleville instituutioille tai viranomaisten toiminnalle.

Avun pyytämiseen liittyi 1800-luvulla vahva häpeän kokemus, jota nykypäivän sosiaalisen kontrollin järjestelmät uusintavat. Vaivaisuuden apuun turvautuneita tai kuvernöörin kuulusteluun joutuneita kontrolloitiin jatkossakin. Saaduista töistä oli ilmoitettava ja elämäntavoilla tuli varmistaa, että oli oikeutettu myönnettyyn apuun. Rikkomuksista rangaistiin vapauden menettämällä tai yleisellä työllä. Kuviossa 5 verrataan poikkeavuuden kontrollia ja valvontaa 1800-luvulla ja nykypäivänä. Poikkeavuuden tuottaminen tapahtuu edelleen kolmiportaisesti. Viranomaisten ja ammattilaisten joukko valikoi ”normaalijoukosta” poikkeavaksi epäiltyjä henkilöitä, joiden erilaisuus medikalisoidaan tai diagnosoidaan. Seuraavaksi poikkeavuuteen kohdistetaan toimia tai sanktioita, joilla ongelmia pyritään parantamaan tai estämään niiden vaikutus ”normaaliyhteiskuntaan”. Toimet ovat keskittyneet erilaisiin laitoksiin, joiden määrä on lisääntynyt huomattavasti. Se, mitä kontrollilla ja suljetuilla laitoksilla ennen tavoiteltiin, on nykyisin peiteltyä. Järjestelmä uusintaa sosiaalista (luokka)jakoa, ja huono-osaisuus säilyy perheessä auttavista toimista huolimatta.

Laitosten lisäksi viranomaisilla on sanktioita, jotka ovat samoja kuin 1800-luvulla, nimet ovat vain vaihtuneet. Esimerkiksi laillisen suojelun järjestelmä toimii yhteiskunnassa edelleen. Laillista suojelua antavat sosiaalitoimisto ja työvoimatoimisto. Jos työikäisellä ja -kykyisellä henkilöllä ei ole työtä, hänen tulee ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi työvoimatoimistoon. Toimiston tarjotessa työtä henkilön on vastaanotettava se, muuten hänelle määrätään karenssiaika, jolloin ei saa työttömyyskorvausta. Tällöin henkilön on arkielämästä selvitäkseen turvauduttava sosiaalitoimiston apuun ja haettava toimeentulotukea. Erilaisista toimistoista ja yhteiskunnallista tuista on tullut viidakko, josta ovelimmat selviytyvät. Ne, jotka eivät häpeä tukien hakemista tai suostuvat omien ongelmiansa medikalisointiin, voivat selviytyä ilman työpakkoa ja saada viranomaisten ”laillisen suojelun”. Yhteiskunnallisten tukien ja jatkuvan kontrollin varjossa eläminen koetaan yhdenlaiseksi tavaksi hankkia elanto, mikä on hyväksyttävämpää kuin esimerkiksi kerjääminen tai prostituutio. Jo tutkitusta aineistosta 1800-luvulla oli huomattavissa, kuinka aktiivisella vastarinnalla tai valehtelemalla selvisi vain harvoin jatkuvasta kontrollista ilman laitossijoitusta. Sosiaalista kontrollia oli ja on vaikea väistellä.

Kuvio 5. Poikkeavien kontrolli ja valvonta 1800-luvulta nykypäiviin

Työ nähdään edelleen parhaimpina keinona köyhyyden ja yhteiskunnan ulkopuolelle jääneiden auttamiseksi tai sosiaalistamiseksi.¹⁰³² Valtion taholta työllistämisen avuksi järjestetään esimerkiksi nuorten työpajatoimintaa ja myönnetään työllistämistukea pitkäaikais-

¹⁰³² Pohjolan Sanomat 27.11.2008. Pääkirjoitus.

työttömille tai vaikeasti työllistyville. Työstä on tullut tärkeä osa tavoiteltavaa ihmisten ”normaalia” identiteettiä. Mahdollisimman tehokkaasti työllistynyt yhteiskunta on taloudellinen voimavara. Köyhien toimettomuus nähtiin niin 1800-luvulla kuin nykyisinkin ansaitsemattomana, vaikkei heitä täysin heikosta elämäntilanteesta syytetäkään. Kuvaavaa on, että koulutetuille, varakkaille tai pitkään työelämässä olleille suodaan oikeus laiskoteluun. Vuorotteluvapaa, välivuosi tai sapattivapaa ovat sallittuja tapoja astua ulos työelämästä, koska ne nähdään väliaikaisina. Työttömille tai laiskoille vapaan pitäminen ei ole sallittua – loma on työllä ansaittava.

Laitokset ovat edelleen suhteellisen eristäytyneitä tai eristettyjä muusta yhteiskunnasta. Jokainen meistä voi itse miettiä, kuinka mielellämme tai kuinka usein käymme katsomassa sukulaisiamme, läheisiämme tai varsinkaan tuntemattomia erilaisissa laitoksissa. Laitosten oloista ja niihin eristettyjen henkilöiden yksinäisyydestä ollaan näennäisesti huolestuneita esimerkiksi poliittisissa puheissa kunnallis- tai eduskuntavaalien alla. Arkielämässä laitokset kuitenkin unohtuvat kiireen ja taloudellisten menojen ulkopuolelle. Poikkeavien kontrollointi ja valvonta annetaan mielellään viranomaisten hoidettavaksi. Valtion kykyyn hoitaa tavallisesta elämästä poikkeavat epämääräiset yksilöt luotetaan ja sitä myös vaaditaan. Erilaisuuden sietokyky on vuosisatojen kuluessa muuttunut, mutta ei kohentunut.

LYHENTEET

F	Fond (arkistonmuodostaja)
D	Delo (asiakirjavihko)
JoMA	Joensuun maakunta-arkisto
KA	Kansallisarkisto
KKK	Kenraalikuvernöörin kanslia
LOGAV	Leningradin oblastin arkisto, Viipuri (Leningradskij Oblastnyj Gosudarstvennyj Arhiv v gorode Vyborga)
Op	Opis (asiakirjojen luettelo)
SHS	Suomen Historiallinen Seura
SKS	Suomen Kirjallisuuden Seura
SRK	Seurakunta

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Joensuun maakunta-arkisto. JoMA. Joensuu.

- Kuopion lääninhallitus. Kanslia.
Kansliförhørs Protokoll för år 1860. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860.
VLS vankiasiat 1864. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868.
Kansliförhørs Protokoll för år 1866–76. Varalääninsihteerin kansliakuulustelu-pöytäkirjat 1865–1876.
Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1877–1880.
Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1884–1885 (sisältää 1884–1886).
Kuopion lääninkanslian I arkisto.
Salaisten asiain diaarit. Saapuneet kirjeet 1883–1887.
Kuopion lääninkonttorin arkisto. (järjestämätön)
Berättelse om arbets- och korrektions anstalten å Luosta tillstånd år 1861, 1869–1870, 1872–1878.
Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektioning 1860–1873.
Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektioning 1874–1879.
Hakemuksia virkoihin ja vanginvartijain toimiin 1860–1865, 1870–1875.
Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning. Luostanlinnan kirjekonseptit 1859–1880.
Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning. Saapuneita asiakirjoja 1859–1864.
Johtokunnan huutokauppapöytäkirjoja 1860–1879.
Kuopion lääninvankilan arkisto.
Kirjekonseptit 1860–1879.
Passituksiin liittyviä saapuneita kirjeitä 1860–1879.
Työkomppanian nimirulla 1860 (sisältää 1860–1863, 1864).
Työkomppanian työpäiväkirjat 1860 (sisältää 1860–1870).
Vankiluettelot ja vankipäiväkirjat 1863–1864.
Vuosikertomusten konseptit 1860–1870.
Pielisjärven tuomiokunta. Nurmeksen käräjäkunta.
Välikärajät 15.11.1862. Välikärajäin pöytäkirjat 1857–1869.
Rautavaaran seurakunta. (Mikrokortit)
Kortti 27. Yläluostan kylä. Rippikirjat 1872–1882.
Kortti 26. Vihittyjen luettelot 1860–1882.
Kortti 349. Kuolleet ja haudatut 1865–1875.

Kansallisarkisto. KA. Helsinki.

- Kenraalikuvernöörin kanslia. KKK.
206/1858 Hans Kejs. Maj:ts Nädiga bref till Guvernören i Kuopio län, angående arbetskompaniets erstådes vidare bestånd 30.5.1864.
206/1858 K. Furuahjelmin kirje keisarille 1.11.1860.
206/1858 Mikkelin kuvernöörin kirje Kenraalikuvernöörille 12.10.1858.
206/1858 Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani.
68/1866 Keisarin kirje Kuopion läänin kuvernöörille työkomppanian järjestämisestä 24.10.1859.
Vankeinhoitohallitus. Tilap.vankilaintarkastaja.
Saapuneet kirjeasiakirjat 1869. Kejslerliga Senaten för Finland allmänna kansli till Grotenfelt 18.9.1869.
Vankilauudistuskomitea 1865–1866.
Till Hans Kejslerliga Majestät från Komitterade för uppgörande af förslag till en provisionell fängelse-reform.

Kuopion kaupunginarkisto. Kuopio.

Harjulan vaivaishuone.

Harjulan johtokunnan pöytäkirjat 1866–77.

Kokoukset.

Hoidokkiluettelot.

Jurnal öfver inskrifna fattighjön å Harjula 1873–1881.

Kunnalliskoti Harjula.

Henkilöluettelot 1881–88.

Sosiaalilautakunta

Historiikit 1873–. Harjulan vaivaishuone.

Esitys Kuopion kaupungin seurakunnalle köyhäin ja vaivaisten työ- ja hoitohuoneen laittamisesta 12.9.1873.

Kuopion kaupungin kunnalliskodin järjestyssäännöt.

Suomen vaivaistalojen matrikkeli 1897. Toim. Gustaf A. Helsingius.

Oman kunnan viranomaisten ja toimihenkilöiden kirjeet 1873–1898.

Till Fattigvårdsstryrelse i Kuopio 21.4.1874 n:o 81. Lääkäri G. Avellanin todistus.

Utdrag med Magistratens inkomst och utgifts förslag för Kuopio Stad år 1880.

Vaivaishoitolautakunta 1853–1902. Kirjeiden toisteet.

Kirjekonseptit

Köyhäinhoitojohtokunnan kokoukset (johtokunnan pöytäkirjaotteet vuosilta 1879–1880)

Utdrag af Reglemente för fattigvården i Kuopio socken.

Virkojen ja toimien hakemusasiakirjat 1879–1918.

Leningradin oblastin arkisto (Leningradskij Oblastnyj Gosudarstvennyj

Arhiv v gorode Vyborga), Viipuri. LOGAV

Kyllälän kasvatustulos.

Johtokunnan pöytäkirjat 1869–1980. f. 384, op. 1, d. 3.

Kirjekonseptit 1869–1880. f. 384, op. 1, d. 6.

Matrikel för uppfostrings anstalten å Nygård 1854. (Sisältää luettelon lapsista 1854–1893). f. 384, op 1, d. 1.

Redovisning öfver barnuppfostringsanstalten å Nygård hemman år 1886. f. 384, op. 1, f. 28.

Uudenkartanon Kasvatustulospoikaoppilaiden erotodistukset

v. 1869–1896. f. 384, op 1, f. 8.

Uudenkartanon Kasvatustulospoikaoppilaiden vuosikertomus 1890–1891. f. 384, op. 1, d. 20.

Uudenkartanon poikakoulun päiväkirja 1884–1886. f. 384, op. 1, f. 26.

Vuosikertomukset 1869–1872. Kirjekonseptit. f. 384, op. 1, d. 5.

Viipurin lääninhallitus.

Yleiskatsaus Suomen vankiloiden tilasta ja suunnitelma muutoksista vuodelta 1846. f. 1, op. 1., d. 827.

Viipurin turvattomien lasten komitea 1870–1900.

Vastaanotettuja kirjeitä 1891–1893. f. 386, op. 1, d. 6.

Vuosikertomus 1880. f. 386, op. 1, d. 3.

Viipurin työ- ja ojennuslaitoksen arkisto.

Hans Kejsrerliga Majestäts Nädiga Reglemente för Arbets- och corrections Inrättningen i Wiborgs län, jemte den dermed förenade uppfostrings anstalt för fattiga och värnlösa Barn. 17.11.1829. f. 168,

op. 1, d. 1.

ASETUKSET JA KOMITEAMIETINNÖT

- Armollinen Reglementti Työ- ja Ojennus-huoneille Suomessa 17.12.1839. Kejslerliga Förordningar för åren 1838–9.
- Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Förordning, angående sinnessjunkte personers vård och förbättrade anstalter till deras botande 4.2.1840. Kejslerliga Förordningar för åren 1840.
- Armollinen Asetus laillisesta suojeluksesta ja kuinka suojeluksettomia persoonia menetettämän pitää. 14.1.1852. Kejslerliga Förordningar för åren 1852.
- Armollinen asetus yhteisestä vaivasholhouksesta Suomen Isoruhtinaanmaassa. 22.3.1852. Kejslerliga Förordningar för åren 1852.
- Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865. Finlands Författnings-Samling 1865 n:o 1.
- Förslag och betänkanden rörande organization af elementarläröwerken i Finland. Komitébetänkande 1866:2. Elementarläröwerken.
- Armollinen Asetus kaupasta ja elinkeinoista. Asetuskokous 8/1868.
- Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus yleisestä vaivashoidosta Suomen Isoruhtinaanmaassa 17.3.1879. Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetuskokous n:o 10.
- Keisarillisen Majesteetin armollinen kirje Kuopion läänin Kuvernöörille, koskewa Nurmeksen pitäjässä olewan Luostan työ- ja ojennuslaitoksen lakkauttamista 24.5.1880. Suomen asetuskokoelma 1880 n:o 10.
- Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Kungörelse angående särskilda iakttagelser wid lösdrifwares behandling 2.4.1883. Författnings Samling för 1883.
- Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883. Asetuskokous 1883.
- Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus sairasmielisten hoidosta 28.5.1889. Asetuskokous 1889.
- Päihdehuoltolaki 41/1986. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1986/19860041>. Luettu 2.9.2008.
- Henkilötietolaki 22.4.1999/523. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523>. Luettu 25.8.2009.

SANOMALEHDET

- Barometern 18.10.1861 n:o 7.
- Helsingfors Tidningar 4.6.1859 n:o 44.
- Helsingin Sanomat 15.9.1929, viikkoliite 37. Toivanen, Emil. Luostanlinnan rauniot ja muistot. Kaleva 28.10.2009.
- Karjalatar 19.8.1909 n:o 91. Olli Koistinen.
- Maamiehen ystävä 15.9.1849 n:o 37.
- Oulun Wiikko-Sanomat 18.10.1878.
- Pohjolan Sanomat 27.11.2008. Pääkirjoitus.
- Suomen Julkisia Sanomia 26.3.1857 n:o 24, 12.8.1858 n:o 59, 25.6.1860 n:o 48, 29.11.1860 n:o 93, 17.10.1861 n:o 79, 17.4.1862 n:o 30, 5.5.1862 n:o 34, 9.10.1862 n:o 77 & 11.1.1864 n:o 3.
- Suomen Kuvalehti. 1934, 1319. Hyvönen, Yrjö. Luostanlinnan salakäytävät. Vanhan irtolaisvankilan vaiheita.
- Tapio 25.5.1885 n:o 39.
- Tieto-Sanomia Suomen Kansalle 1.11.1871 n:o 44.

PAINETUT LÄHTEET

- Helsingius, Gustaf Ad. 1886. Alamainen kertomus matkustuksesta Suomessa. S.E.K.
- Helsingius, Gustaf Ad. 1887. Matkakertomus. S.E.K.
- Keisarillisessa Suomen senaatissa olevan prokuraattorin kertomus maassa tekemän virkamatkan johdosta kesällä vuonna 1865. Helsinki 1866.
- Keisarillisessa Suomen senaatissa olevan prokuraattorin kertomus maassa tekemän virkamatkan johdosta kesällä vuonna 1867. Helsinki 1868.

KIRJALLISUUS

- Achté, Kalle 1974. Satakolmekymmentä vuotta psykiatria. Lapinlahden sairaalan historia 1841–1971. Otava: Keuruu.
- Achté, Kalle 1983. Lapinlahden sairaalan historia ja nykyhetki. Teoksessa Achté, Kalle, Suominen, Jaakko & Tamminen, Tapani. Seitsemän vuosikymmentä suomalaista psykiatria. Suomen Psykiat-
riyhdistys ry: Helsinki, 101–117.
- Ahlbeck-Rehn, Jutta 2006. Diagnostisering och disciplinering. Medicinsk diskurs och kvinnligt van-
sinne på Sjalö hospital 1889–1944. Åbo Akademi förlag: Åbo.
- Alopaeus, Carl Henrik 1889. Historik öfver Abnormskoleväsendet i Finland. Weilin&Göös: Helsinki.
- Antikainen, Marjo-Riitta 2004. Sääty, sukupuoli, uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos
1883–1913. Bibliotheca historica 83. SKS: Helsinki.
- Anttila, Inkeri 1981. Kansainväliset vaikutteet Suomen vankeinhoidon kehityksessä. Teoksessa Suomi-
nen, Elina (toim.). Suomen vankeinhoidon historiaa osa 1. Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen.
Valtion painatuskeskus: Helsinki, 325–354.
- Archard, Peter 1979. Vagrancy — A literature review. Teoksessa Cook, Tim (ed.) Vagrancy. Some new
perspectives. Academic Press inc: London, 11–28.
- Aro, Jari 1988. Suomen maatalousvankiloiden esihistoriaa. Uusi kriminaalihuolto. Vankeinhoito- ja
kriminaalihuoltoalan julkaisu nro 2 (1988), 25–27.
- Black, Donald 1984. Social control as a dependent variable. Teoksessa Black, Donald (ed.) Toward a
general theory of social control. Vol. 1. Fundamentals. Studies on law and social control. Academic
Press inc. Orlando, 1–36.
- Beccaria, Cesare 1998. Rikoksesta ja rangaistuksesta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja
8/98. Edita: Helsinki.
- Bonsdorff, Adolf von 1923. Lastensuojelu ja sen historiallinen kehitys. Otava: Helsinki.
- Broady, Donald 1994. Piilo-opetus suunnitelma. Mihin koulussa opitaan. Vastapaino: Tampere.
- Canth, Minna 1983[1886]. Köyhää kansaa. Arvi A. Karisto Oy: Hämeenlinna.
- Christie, Nils 1993. Kohti vankileirien saaristoa? Rikollisuuden kontrolli teollisuutena länsimaissa.
Hanki ja jää: Helsinki.
- Cohen, Stanley 1985. Visions of social control. Crime, punishment and classification. Cambridge.
- Cohen, Stanley & Scull, Andrew 1983 (ed.). Social Control and the State. Historical and Comparative
Essays. Robertson: Oxford.
- Cohen, Stanley & Taylor, Laurie 1986. Mielenterveyden säilyttäminen. Tutkimus pitkän vankeuden
vaikutuksista. Vankeinhoidon koulutuskeskus 2/1986. Helsinki.
- Conrad, Peter & Schneider, Joseph, W. 1980. Deviance and Medicalization. From badness to sickness.
C.V.Mosby: St. Louis.
- Cooper, Robert Alan 1976. Ideas and Their Execution: English Prison Reform. Eighteen-Century
Studies. Vol. 10, No 1, The John Hopkins University Press, 73–93.
- Crowther, M.A. 1983. The workhouse system 1834–1929. The history of an English social institution.
Methuen: London.
- Cygnaeus, Uno 1910. Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjes-
tämistä: valtion varoilla toimitettu kokoelma 100-vuotispäiväksi. Toim. Lönnbeck Gustaf. F.
Kansanvalistusseura: Helsinki.
- Davis, Natalie Zemon 1996. Sosiaalishistorian haasteet. Teoksessa Rahikainen, Marjatta (toim.)
Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä. Historiallinen arkisto 107. SHS: Helsinki,
9–17.
- Durkheim, Émile 1982. Sosiologian metodisäännöt. Tammi: Helsinki.
- Driver, Felix 1993. Power and pauperism. The workhouse system, 1834–1884. Cambridge Studies in
Historical Geography 19. Cambridge University Press: Cambridge.
- Ehrström, Karl Gustaf 1859. Om principen för fängelsestraffets ordnande. Akademisk afhandling.
Med samtycke af den vidtlagfarna Juridiska Fakulteten vid Kejslerliga Alexanders-Universitetet i
Finland: Helsingfors.
- Ellonen, Vilho, Laine Juho & Rauhala, J.O. (toim.) 1947. Entistä Viipurin maalaiskuntaa sanoin ja
kuvin. Ent. Viipurin maalaiskunnan hoitokunta: Helsinki.
- Emsley, Clive 1996. Crime and Society in England 1750–1900. Themes in British Social History.

- Emsley, Clive, Johnson & Spierenburg, Pieter. (ed.) 2004. *Social Control in Europe vol. 2, 1800–2000. History of Crime and Criminal Justice Series*. Ohio.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. *Vastapaino*: Tampere.
- Eskola, Jarkko 1983. Psykiatrin terveydenhuolto – lainsäädännön ja julkisen toiminnan kehitys. Teoksessa Achte, Kalle, Suominen, Jaakko & Tamminen, Tapani. *Seitsemän vuosikymmentä suomalaista psykiatriaa*. Suomen Psykiatriyhdistys ry: Helsinki, 203–216.
- Foucault, Michel 2000. *Tarkkailla ja rangaista*. Keuruu: Otava.
- Garland, David 1985. *Punishment and Welfare. A History of Penal Strategies*. Great Britain.
- Ginzburg, Carlo 1996. *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Tampere: Gaudeamus.
- Goffman, Erving 1969. *Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista. Mielenterveyden Keskusliitto ry: Lohja*.
- Goffman, Erving 1984. *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. Penguin Books: Harmondsworth.
- Grabosky, Peter N. 1984. *The variability of punishment. Teoksessa Black, Donald (ed.) Toward a general theory of social control. Vol. 1. Fundamentals. Studies on law and social control. Academic Press inc. Orlando, 163–189*.
- Greenwood, James 1976. *A Night in a workhouse. Teoksessa Keating, Peter (ed.). Into unknown England 1866–1913. Selections from the social explorers. Manchester University press: Manchester, 33–54*.
- Haapala, Pertti 1986. *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Historiallisia Tutkimuksia 133. SHS: Helsinki*.
- Haapala, Pertti 1989. *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. SHS: Helsinki*.
- Haapala, Pertti 1995. *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920. Painatuskeskus Oy: Helsinki*.
- Haatanen, Pekka 1968. *Suomen maalaisköyhälistö. Tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. WSOY: Helsinki*.
- Happonen, Heikki 1998. *Fyysisten erityisopetusympäristöjen historiallinen, tytopoginen ja arvioitu tila Suomessa. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja; n:o 40. Joensuu*.
- Harjula, Minna 1994. *Yksityisestä tragediasta yhteiskunnalliseksi ongelmaksi – Vammaisuus suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulla. Teoksessa Vuolle, Tuula & Karonen, Petri (toim.). Vammaisuuden varhaishistoria Suomessa. Vammaiskysymys keskiajalta 1800-luvun murrekseen. Jyväskylä, 71–79*.
- Harjula Minna 1996. *Vaillinaisuudella vaivatut: vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. Bibliotheca Historica 15. SHS: Helsinki*.
- Heikkilä, Matti 1990. *Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 8/1990. Tilastokeskus. Valtion painatuskeskus: Helsinki*.
- Heikkinen, Antero 1983. *Perinneyhteisöstä kansalaisyhteiskuntaan. Koulutuksen historia Suomessa esihistorialliselta ajalta itsenäisyyden aikaan. Gaudeamus: Jyväskylä*.
- Helne, Tuula & Karisto Antti 1992. *Syrjäytymisen ongelma. Teoksessa Riihinen, O. (toim.), Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. SITRA N:o 123. WSOY: Helsinki, 517–531*.
- Hirvonen, Helena 2004. *Mielisairausten saastuttamat. Mielisairaatt perimän turmelijoina 1900-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa. Lähde. Historiatieteellinen aikakauskirja 2/2004. Joensuu, 145–160*.
- Hjelt, Otto E. A. 1873. *Bidrag till sundhetslagstiftningen i Finland. Den veneriska sjukdomens utbredning i Finland jemte förslag att hämma dess spridning. G. W. Edlund: Helsingfors*
- Huttu, Henna 2005. *Romanien historia. Teoksessa Isaksson, Pekka & Jokisalo, Jouko. Historian lisälehtiä. Suvaitsevaisuuden ongelma ja vähemmistöt kansallisessa historiassa. Suomen rauhanpuolustajat. Otava: Helsinki, 321–351*.
- Häggman, Kai 1994. *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. SHS: Helsinki*.
- Häkkinen, Antti 1994. *Maksettua rakkautta. Prostituutikulttuuria Helsingissä 1860-luvulta nykypäivään. Teoksessa Heikkilä, Matti & Vähätalo, Kari (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Gaudeamus: Tampere, 90–127*.

- Häkkinen, Antti 1995. Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Otava: Helsinki.
- Häkkinen, A., Ikonen, V., Pitkänen, K. & Soikkanen, H. 1989. 1860-luvun suuret nälkävuodet. Tutkimus eri väestöryhmien mielialoista ja toimintamalleista. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaali-historian laitoksen tiedonantoja n:o 21. Helsinki.
- Häkkinen, Antti & Peltola, Jarmo 2005. Suomalaisen ”alaluokan” historiaa. Köyhyys ja työttömyys Suomessa 1860–2000. Teoksessa Häkkinen, Antti, Pulma, Panu & Tervonen, Miika (toim.) Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. Historiallinen arkisto 120. SKS: Helsinki, 39–94.
- Ignatieff, Michael 1983. State, Civil Society and Total Institutions: A Critique of Recent Social Histories of Punishment. Teoksessa Cohen, Stanley & Scull, Andrew (ed.). Social Control and the State. Historical and Comparative Essays. Robertson: Oxford, 75–105.
- Ignatius, Gustaf 1930. Luostanlinna. Teoksessa Aarni V. Kuopion isänmaallisen seuran toimituksia. Osakeyhtiö Kuopion uusi kirjapaino: Kuopio, 42–63.
- Ikonen, Risto 1997. Åbo-tidningar 1771–1809 ja kasvattava yhteiskunta. Kasvatuksen maailma kustavilaisen kauden turkulaislehdessä. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 38. Joensuu.
- Jaakkola, Jouko 1994. Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu & Satka, Mirja. Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry: Helsinki, 71–161.
- Juntunen, Alpo 1983. Suomalaisten karkottaminen Siperiaan autonomian aikana ja karkotetut Siperiassa. Suomen vankeinhoidon historiaa III. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto. Helsinki.
- Juvelius, V. O. 1898. Piirteitä yleisen työn täytöntöönpanosta Suomessa. Suomen vankeinhoitomiesten yhdistyksen muistiinpanoja XI. Fångvårdsmannaföreningens i Finland Meddelanden: Åbo, 30–48.
- Jütte, Robert 1994. Poverty and Deviance in Early Modern Europe. Cambridge.
- Kahra, Taavi 1956. Kuopion kaupungin taloushallinnon historia 1877–1928, osa II. Savon sanomain kirjapaino Oy: Kuopio.
- Kalela, Jorma 2002. Tutkijan vapaus historiantutkimuksessa. Teoksessa Karjalainen, Sakari, Launis, Veikko, Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.). Tutkijan eettiset valinnat. Gaudemus: Tampere, 177–194.
- Kalke, Severi 1898. Hajanaisia piirteitä sielunhoidosta vankiloissamme. Suomen vankeinhoitomiesten yhdistyksen muistiinpanoja XI. Fångvårdsmannaföreningens i Finland Meddelanden: Åbo, 192–210.
- Kallinen, Raija 1982. Kasvatusta ja keskitystä. Vankeinhoitolaitos autonomian ajan jälkipuoliskolla. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu n:o 10. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto: Helsinki.
- Kannila, Helle (toim.) 1973. Minna Canthin kirjeet. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 313. SKS: Helsinki.
- Karvonen, Ari 1985. Oulun lääninvankilan historiikki. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto: Helsinki.
- Katajala, Kimmo 2002. Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150–1800). Historiallisia tutkimuksia 212. SKS: Helsinki.
- Kauhanen, Jouni 2005. Kohtaamispaikkana Pelso. Pakosta, tarpeesta ja halusta valloittamassa ja hyödyntämässä suota 1857–1990. Joensuun yliopiston humanistisen tiedekunnan julkaisuja 42. Joensuu.
- Kekkonen Jukka 1991. Autonomian ajan rikosoikeus. Teoksessa Letto-Vanamo, Pia (toim.). Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Suvuvalasta moderniin oikeuteen. Gaudemus: Helsinki, 258–269.
- Kekkonen, Jukka & Ylikangas, Heikki 1982. Vapausrangaistuksen valtakausi. Nykyisen seuraamusjärjestelmän historiallinen tausta. Oikeuden yleistieteiden laitos. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Keskisarja, Teemu 2008. Suomen ainoa sarjamurhaaja. Juhani Adaminpojan rikos ja rangaistus. Atena: Jyväskylä.
- Kiehelä, Hannu 1997. Rikollisuuskäsitykset ja ammattiorientaatio. Nuorisirikollisuus poliisien, sosiaalityöntekijöiden ja vankien arvioimana. Poliisin oppikirjasarja 6/1997. Sisäasiainministeriö. Poliisiosasto: Helsinki.
- Kiema, Ilari 2002. Grotenfeltin kokoelman ensimmäisen painoksen esipuhe. Teoksessa Kiema, Ilari, Silenti, Tuomo & Suomalainen, Vera (toim.) Grotenfeltin kokoelma. Bibliografia. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 7/2001: Vantaa.

- Kivinen, Osmo, Rinne, Risto & Kivirauma, Joel 1985. Koulun käytännöt: koulutussosiologinen tarkastelu. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. A. Tutkimuksia: 105: Turku.
- Kivirauma, Joel 1987. Poikkeavuus ja kansanopetus ennen oppivelvollisuutta – Tutkimus heikkolajaisiin ja pahantapaisiin oppilaisiin kohdistettujen toimenpiteiden muotoutumiseen vaikuttaneista tekijöistä erityisesti Turun ja Tampereen kansakouluissa. Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos: Turku.
- Klami, Hannu 1977. Oikeustaistelijat. Suomen oikeustiede Venäjän vallan aikana. WSOY: Helsinki.
- Koskivirta, Anu 2001. ”Sisäinen vihollinen”. Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä. Yliopistopaino: Helsinki.
- Kotkas, Toomas 2003. ”Suosiosta ja armosta”. Tutkimus armahdusoikeuden historiasta autonomian ajan Suomessa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 245. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä.
- Krell, Aleksander 1871. Kasvatus-opillisia kirjeitä rangaistuslaitosten Wirkamiehille ja palvelioille. Suomen Wankius-yhdistyksen toimituksia. Keisarillisen Senaatin kirjapaino: Helsinki.
- Kuula, Arja 2006. Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Hallamaa, Jaana, Launis, Veikko, Lötjönen, Salla & Sorvali Irma (toim.). Eetiikkaa ihmistieteille. Tietolipas 211. SKS: Helsinki, 124–140.
- Kyntäjä, Timo 2004. Rikollisuus ja rikoskontrolli. Teoksessa Kantola Ismo, Koskinen Keijo & Räsänen Pekka (toim.) Sosiologisia karttalehtiä. Vastapaino: Tampere, 267–288.
- Kääriäinen, Juha 1994. Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Painatuskeskus: Helsinki.
- Laine, Matti 1991. Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan. Tietosanoma: Juva.
- Lappalainen, Antti 2001. Savon metsärosvojen jäljillä. SKS: Helsinki.
- Lappi-Seppälä, Tapio 1982. Teilipyyröstä terapiaan. Piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu n:o 9. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto: Helsinki.
- Lawrence, Paul 2004. Policing the Poor in England and France, 1850–1900. Teoksessa Emsley, Clive, Johnson, Eric & Spierenburg, Pieter (ed.) 2004. Social Control in Europe Vol. 2, 1800–2000. History of Crime and Criminal Justice Series: Ohio, 210–225.
- Letto-Vanamo, Pia & Ylikangas Heikki 1981. Hajapiirteitä laillisen vapaudenriiston ja sen toimeenpanon kehityksestä esiteollisena aikana. Teoksessa Suominen, Elina (toim.). Suomen vankeinhoidon historiaa, osa I. Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen. Valtion painatuskeskus: Helsinki, 37–84.
- Levine, Danny 1979. The issue of rehabilitation. Teoksessa Cook, Tim (ed.) Vagrancy. Some new perspectives. Academic Press inc. London, 75–93.
- Lidman, Satu 2008. Zum Spektakel und Abscheu. Schand- und Ehrenstrafen als Mittel öffentlicher Disziplinierung in München um 1600. Strafrecht und Rechtsphilosophie in Geschichte und Gegenwart, edit. Wolfgang Schild. Frankfurt am Main.
- Lilius, A. 1888. Tilattoman väen oloista Kuopion läänissä. SKS: Helsinki.
- Louhivuori, O. W. 1915. Kunnallinen köyhäinhoitorasitus Suomen suurimmissa kaupungeissa ennen nykyistä kunnallishallitusta. SKS: Helsinki.
- Markkola, Pirjo 1996. Marginaali historian keskipesteessä. Teoksessa Peltola, Jarmo & Markkola Pirjo. Kuokkavieraiden pidot. Vastapaino: Tampere, 7–19.
- Markkola Pirjo 2002. Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 888. SKS: Helsinki
- Markkola, Pirjo 2008. Lähdekritiikki – niin hiljaista, ettei sitä huomaa. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti, Löytty, Olli & Kinnunen, Merja (toim.) Tutkijan kirja. Vastapaino: Tampere, 168–177.
- Matilainen, Pekka & Vehmas Simo 1994. Heikkojen etuoikeus vai epäkelpojen kaatopaikka? Apukoulun historiallista tarkastelua. Research report n:o 49. Jyväskylän yliopisto. Eristyispedagogiikan laitos. Jyväskylän yliopistopaino: Jyväskylä.
- Mayer, John A. 1983. Notes towards a Working Definition of Social Control in Historical Analysis. Teoksessa Cohen, Stanley & Scull, Andrew (ed.). Social Control and the State. Historical and Comparative Essays. Robertson: Oxford, 17–38.
- Merton, Robert K. 1976. The Sociology of Social Problems. Teoksessa Merton, Robert K. & Nisbet, Robert (ed.). Contemporary Social Problems. New York : Harcourt Brace Jovanovich, 5–43.
- Meurman, Otto-I. 1985. Viipurin pitäjän historia III. Kartanot. Viipurin maalaiskuntalaisten pitäjäs seura ry ja Viipurin pitäjäsäätiö: Mänttä.

- Mikkola, Matti 1991. Sosiaalilainsäädännön kehitys – Sarja hallitsemattomia rakennemuutoksia. Teoksessa Letto-Vanamo Pia (toim.). Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Gaudeamus: Jyväskylä, 202–224.
- Myllykangas, Markku & Ryyänen, Olli-Pekka 2001. Hädällä ja pelolla on helppo rahastaa. Terveyttä ei voi ostaa, vain terveyspalveluja. Skeptikko 3/2001. Nro 50, Skepsis ry: Nykypaino, 4–10.
- Næss, Hans Eyvind & Österberg, Eva 2000. Sanctions, Agreements, Sufferings. Teoksessa Österberg, Eva & Sogner, Sølvi Bauge (ed.), 2000. People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period. Universitetsforlaget: Oslo, 140–166.
- Natorp, Paul 1926. Johan Heinrich Pestalozzi. Hänen elämänvaiheensa ja elämäntyönsä. Suom. J. Hollo. WSOY: Porvoo.
- Neubauer, Hans-Joachim 2004. Huhu. Kuulopuheen kulttuurihistoriaa. Atena Kustannus Oy: Jyväskylä.
- Niiniluoto, Ilkka 2003. Ihminen medikalisaation pihdeissä. Lääketieteellinen aikakirja Duodecim 2003;119(19). Suomalainen Lääkäriseura Duodecim: Helsinki, 1857–62.
- Nilsson, Roddy 1999. En välbygd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet. Bibliotheca Historica Lundensis 93. Lund University Press: Lund.
- Nummela, Ilkka 1989. Kuopion historia III. Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875–1918. Kustannuskiila Oy: Kuopio.
- Nygård, Toivo 1985. Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa. Studia Historica Jyväskyläläisiä 31. Jyväskylä.
- Nygård, Toivo 1990. Maaseudun työvälineitä vai täysivaltaisia kansalaisia: irtaimen väen asema vuoden 1852 irtolaisasetuksessa. Teoksessa Sitä kuusta kuuleminen: Jorma Ahvenaiselle omistettu juhla-kirja. Studia Historica Jyväskyläläisiä 41. Jyväskylä, 81–88.
- Nygård, Toivo 1998. Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Atena: Jyväskylä.
- Ojakangas, Mika 1993. ”Yhteiskunnan on suojeltava itseänsä”. Pahantapainen nuori vuosisadan alun yhteiskunnallisena sairautena. Nuorisotutkimus 11 (1993):3, 29–41.
- Ojakangas, Mika 1995. Mentaalihygieniä ja lapsuus: lapsen sopeutuminen onnellisuuden ja hyvinvoinnin ehtona 1920–40 -lukujen Suomessa. Teoksessa Joutsivuo, Timo & Mikkeli, Heikki (toim.) Terveiden lähteillä: länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa. Historiallinen arkisto: 106, SHS: Helsinki, 291–314, 399–401.
- Olofsson, Jonas 1994. En diskussion om arbetslöshetspolitikens förhistoria. Ett nutida perspektiv på 1830- och 40-talens arbetslöshets- och fattigvårddebatt. Historisk tidskrift 4 (1994). Norstedt: Stockholm, 555–600.
- Pajuoja, Jussi 1986. Katsaus rangaistuksen historiaan. Vankeinhoidon koulutuskeskus 3/1986. Helsinki.
- Pajuoja Jussi 1991. Varhaiset rikokset ja niiden rankaiseminen. Teoksessa Letto-Vanamo, Pia (toim.) Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Jyväskylä, 7–27.
- Pajuoja, Jussi 1993. Vankilarakentaminen. Katsaus rangaistusten historiaan. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 6/1993. Helsinki.
- Pajuoja, Jussi 1997. Vankeinhoidon vaihtoehdot. Hakapaino: Helsinki.
- Parikka, Raimo 1994. Pitkä varjo – Huono-osaisuus historiallisena jatkumona. Teoksessa Heikkilä, Matti & Vähätalo, Kari (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Gaudeamus: Tampere, 51–89.
- Pestalozzi, Johan Heinrich 1933. Joutsenlaulu. WSOY: Helsinki.
- Pettersson Birgit 1982. Debatten om ”den sociala frågan”. Teoksessa Sundin, Jan (Red.) Kontroll och kontrollerade. Formell och informell kontroll i ett historiskt perspektiv. Forskningsrapporter från Historiska institutionen vid Umeå universitet ;1: Umeå, 87–136.
- Piirainen, Veikko 1958. Kylänkierrolta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivashoitotoiminta vaivashoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla. Historiallisia tutkimuksia XLIX. SHS: Helsinki.
- Piispa, Jyrki 2000. Ei terve työtä kaipaa. Suomalainen laiskuus. Ilias: Joensuu.
- Pitkänen, Kari 1994. Hylkävätkö perheet vanhuksensa laitoksiin? Suomalaisen laitoshoidon historiaa. Teoksessa Uutela, Antti & Ruth, Jan-Erik (toim.) Muuttuva vanhuus. Gaudeamus: Tampere, 221–236.

- Pohjola, Anneli 1994. Näemme köyhyyden, mutta emme köyhiä. Teoksessa Heikkilä, Matti & Vähätalo, Kari (toim.) *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Gaudeamus: Tampere, 191–211.
- Pukero, Päivi 2008a. ”Harhaantuneiden ja eksyneiden parantaja”. *Luostanlinna irtolaisten kasvatuskokieluna 1859–1880*. Kasvatus & Aika 2 (1) 2008, 23–40.
- Pukero, Päivi 2008b. Hyväntekeväisyyttä ja koulutusta Kylliälän kasvatustaitoksessa, Viipurissa 1829–1939. *Sostojanije i perspektivy sotsialno-ekonomitsheskogo razvitija Severo-zapada Rossii*. Tezisy dokladov 9 nautchnoi konferentsii aspirantov i studentov (6–7 maja 2008 goda). Severo-zapadnaja akademija gosudarstvennoi slizby v g. Vyborge. Vyborg 2008, 49–55.
- Pulma Panu 1987. Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Pulma Panu & Turpeinen Oiva. *Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun keskusliitto: Helsinki, 7–267*.
- Pulma, Panu 1994. Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu & Satka, Mirja. *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaali- ja terveys-turvan keskusliitto ry: Helsinki, 15–70*.
- Pulma, Panu 2006. Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan. *Historiallisia tutkimuksia* 228. SKS: Helsinki.
- Pylkkänen, Anu 2006. Naisten oikeudet mautiloilla – suomalaisen modernisaatiokehityksen pitkä historia. *Historiallinen aikakauskirja* 2/2006. SHS ja Historian Ystävien Liitto, 382–396.
- Pösö, Tarja 1986. Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta. *Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia* 83. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Rajala, Juha 2004. Kurittajia ja puukkosankareita. Väkivalta ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917. *Bibliotheca historica* 87. SKS: Helsinki.
- Riekkö, Helena 2005. Kuopion kaupungin rakennushistoria. *Kuopion kaupungin rakentamisvaiheita vuodesta 1875. Kuopion historia* 6. Kalevaprint Oy: Kuopio.
- Rintala, Taina 2003. Vanhuuskuvat ja vanhustenhuollon muotoutuminen 1850-luvulta 1990-luvulle. *Stakes, Tutkimuksia* 132. Helsinki.
- Roodenburg, Herman & Spierenburg, Pieter (ed.) 2004. *Social Control in Europe Vol. 1, 1500–1800. History of Crime and Criminal Justice Series*. Ohio.
- Runsas, Reijo 1979. Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. *Lastensuojelun Keskusliitto. Julkaisu n:o 58*. Esan Kirjapaino Oy: Lahti.
- Saari, Erkki 1961. *Laitoskasvatus. Eräs epäsosiaalisten nuorten käsittelymenetelmä*. K. J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapaino: Jyväskylä.
- Salmensaari, Sulo 1915. *Kasvatus pahantapaisuuden ehkäisijänä*. WSOY: Porvoo.
- Sandholm, Åke 1973. *Kyrkan och hospitalshjonen. En undersökning rörande omsorgen om de sjuka och fattiga i välfärdanstalterna i Finland*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 88. Helsinki.
- Sarvas, Anja & Hovi, Olavi 1988. *Leppävirran historia I. Sisälähetyksen kirjapaino Raamattutalo: Pieksämäki*.
- Sarvilinna A. 1938. *Mielisairaanhoidonkehityksestä Suomessa vuoteen 1919*. Lääketieteellis-historiallinen tutkielma. Yliopistollinen väitöskirja. Vakka-Suomen kirjapaino: Uusikaupunki.
- Smith, N.J. 1972. *Poverty in England 1601–1936*. Illustrated sources in history. Newton Abbot.
- Snellman, J.V. 1929. *Kootut teokset VI*. Tutkielmia ja kirjoitelmia. Porvoo.
- Soikkanen, Hannu 1980. *Paikallisen itsehallinnon 1860- ja 1870-luvun uudistusten edellytykset ja yhteiskunnalliset seuraukset erityisesti maaseudulla*. Teoksessa *Historiallinen arkisto* 75. SHS: Helsinki, 77–94.
- Soininen, Arvo M. 1974. *Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 96. SHS: Helsinki.
- Spierenburg, Pieter 2004. *Social Control and History: An Introduction*. Teoksessa Roodenburg, Herman & Spierenburg, Pieter (ed.) 2004. *Social Control in Europe Vol. 1, 1500–1800. History of Crime and Criminal Justice Series*. Ohio, 1–22.
- Strauss, Anselm & Corbin, Juliet 1990. *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. Sage Publications.
- Ståhlberg, Kaarlo J. 1893. *Irtolaisuus Suomen lain mukaan. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu* 4/1995. Helsinki.
- Sulkunen, Irma 1989. *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Hanki ja jää: Helsinki*.

- Sulkunen, Pekka 2003. Johdatus sosiologiaan – käsitteitä ja näkökulmia. WSOY: Helsinki.
- Taussi Sjöberg, Marja 1981. Brott och straff i Västernorrland 1860–1890. Acta Universitatis Umensis; 35. Universitetet i Umeå: Umeå.
- Taussi Sjöberg, Marja 1982. Utslagna kvinnor i bondesamhället. Teoksessa Sundin, Jan (Red.) Kontroll och kontrollerade. Formell och informell kontroll i ett historiskt perspektiv. Forskningsrapporter från Historiska institutionen vid Umeå universitet ;1: Umeå, 137–158.
- Taussi Sjöberg, Marja 1986. Dufvans fångar. Brottet, straffet och människan i 1800-talets Sverige. Människan i historien. Författarförlaget: Stockholm.
- Tervonen, Miika. Gypsies or people? A history of misunderstanding – and the modern day. Teoksessa Watch out, Gypsies! The history of a Misunderstanding. History and Culture of the Finnish Roma. Helsingin kaupungin museo. Hansaprint: Vantaa, 82–90.
- Toivanen, Pekka 2000. Kuopion historia II. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä.
- Topelius, Sakari 1960[1876]. Maamme kirja. Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille. 96. painos. WSOY: Helsinki.
- Tuomainen, Raimo, Myllykangas Markku, Elo, Jyrki & Ryyänen, Olli-Pekka 1999. Medikalisaatio – aikamme sairaus – Vastapaino: Tampere.
- Turpeinen, Oiva 1991. Näläntorjunta ja hyvinvointivaltion perusteet. Hallinto ja kansalainen Suomessa 1808–1905. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 4. Helsinki.
- Turunen, Sakari & Achté, Kalle 1976. Seilin hospitaali 1619–1962. Käytännön lääkäri 1/1976. Helsinki.
- Turunen, Sakari & Achté, Kalle 1983. Seilin hospitaali 1619–1962. Teoksessa Achté, Kalle, Suominen, Jaakko & Tamminen, Tapani. Seitsemän vuosikymmentä suomalaista psykiatriaa. Suomen Psykiatriyhdistys r.y.: Helsinki, 93–100.
- Uusitalo, Paavo 1968. Vankila ja työsiirtola rangaistuksena. Helsinki.
- Uusitalo, Paavo 1988. Oikeuslaitos yhteiskunnallisen vallankäytön välineenä. Teoksessa Pitkänen, Kari (toim.). Nälkä, talous, kontrolli. Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin. Helsinki, 79–84.
- Vehkalahti, Kaisa 2002. Vuorelan kasvatustaitoksen tytöt ja pahantapaisuuden sukupuoli 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Honkatukia, Päivi (toim.) Tulkintoja tytöistä. Tietoliipas 187. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 27. SKS: Helsinki, 224–250.
- Vehkalahti, Kaisa 2004. Kissanpäiviä ja koulunkäyntiä. 110 vuotta kasvatustyötä Vuorelan koulukodissa. Vuorelan koulukoti. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä.
- Vehkalahti, Kaisa 2008. Daughters of penitence : Vuorela State Reform School and the construction of reformatory identity, 1893–1923. University of Turku, Cultural History: Turku.
- Vihola, Teppo 1991. Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantosuunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin. Historiallisia Tutkimuksia 159. SHS: Helsinki.
- Virtanen, Veikko 1943. Työ- ja ojennuslaitokset irtolaislainsäädännön ja vankeinhoitotoiminnan kehityksen valossa 1800-luvun puolivälissä. Historiallinen arkisto XLIX. SHS: Helsinki.
- Virtanen, Veikko 1944. Suomen vankeinhoito I 1808–1831. Historiallisia Tutkimuksia XXIX,1. SHS: Helsinki.
- Vähätalo, Kari 1994. Suomalainen huono-osaisuuden tutkimus 1980- ja 1990-luvulla. Teoksessa Heikkilä, Matti & Vähätalo, Kari (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Gaudeamus: Tampere, 7–31.
- Weissenfelt, Mikko 1999. Vankilan sosiaalinen maailma. Haastattelututkimus vankien sosiaalisen kanssakäymisen normeista, arvoista ja rooleista. Kuopion yliopistollinen opetus- ja tutkimuskeskus 1/1999.
- Wilkuna, Kyösti 1917. Kahdeksan kuukautta Shpalernajassa. Otava: Helsinki.
- Ylikangas, Heikki 2007. Suomen historian solmukohdat. WSOY: Helsinki.
- Ylikangas Heikki, Johansen Jens Christian V., Johansson Kenneth & Naess Hans Eyvind 2000. Family, State, and Patterns of Criminality: Major Tendencies in Work of the Courts, 1550–1850. Teoksessa Österberg, Eva & Sogner, Solvi Bauge (Eds.) 2000. People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period., Universitetsforlaget: Oslo, 57–139.

PAINAMATON KIRJALLISUUS

- Alaraatikka, Päivi 2004. Yleinen työ ja kasvatustieteen irtolaisongelmaa ratkaisemassa. Luostanlinnan vankilakokeilu 1859–1880. Suomen historian lisensiaattitutkielma. Joensuun Yliopisto.
- Hirvonen, Helena 2008. Vaivaishuollosta psykiatriatieteeksi. Suomalaisen psykiatrian ja mielisairaanhoidon kehityslinjat 1800-luvulta 1910-luvulle. Yleisen historian lisensiaattitutkielma. Joensuun yliopisto.
- Julkunen, Jutta 2000. Pikkukaupungin parempi väki. Elisabet Järnefelt ja sivistyneistönaisten sosiaaliset verkostot Kuopiossa 1884–1888. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Kasanen, Sirpa 1989. Vaivahoidon järjestäminen ja vaivaiset Tuusniemellä vuosina 1852–1879. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Katermaa, Aino 1977. Kronoborgin työ- ja ojennuslaitoksen ojentolaiset. Laudatur-tutkielma. Suomen historia. Historiatieteen laitos. Tampereen yliopisto.
- Keskisarja, Teemu 2006. ”Secoituxesta järjettömään luondocappalden canssa”. Perversiot, oikeuselämä ja kansankulttuuri 1700-luvun Suomessa. Väitöskirja. Historian laitos. Humanistinen tiedekunta. Helsingin yliopisto.
- Lipponen, Päivi 2006. Kansakouluhanke valtion, kunnan ja kyläyhteisöjen vallanjaon haasteena. Kansakoulujen perustaminen Kuopion maalaiskunnassa vuoteen 1907 mennessä. Väitöskirja. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 264. Helsingin yliopisto.
- Mäkelä, Jari 2008. Houriinhoitoasetuksesta mielenterveyslakiin. Mielisairaanhoidon ja erityisesti tahdosta riippumattoman hoidon lainsäädännön muutokset vuosina 1840–1991. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Mölkänen, Leena 1981. Irtolaiskäsitteestä ja irtolaisiin kohdistuneista toimenpiteistä eri aikoina. Sosiaalihuoltajatuokinnon avohuollon linjan tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Niemelä, Pentti 1982. Rautavaaran kuntakokousten aikaan 1874–1918. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Poutanen, Marjo 2005. Elämää marginaalissa. Kuopion lääninsairaalan kuppatautiasastojen potilaat 1886–1916. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Joensuun Yliopisto. Joensuu.
- Silpola, Leena 2008. Siveetön synty ja haureellinen huvi. Prostituutioilmiö Kuopiossa vuosina 1880–1894. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Joensuun Yliopisto.
- Suhonen, Riitta 1994. Rikollinen nainen vai pahantapainen tyttölapsi? Kuopion lääninvankilan naisvangit ja heidän rikoksensa vuosina 1890–1910. Suomen historian lisensiaattitutkielma. Joensuun yliopisto.
- Valtonen, Sirpa 1981. Irtolaisuus Suomessa 1800-luvun puolestavälistä lähtien. Sosiaalipolitiikan tutkielma. Tampereen yliopiston yhteiskunnallisessa opetusjaostossa. Yhteiskunnallinen tutkinto.

WWW-LÄHTEET

- Arno Forsius, Kuppataudin historiaa. <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/syfilis.html>. Luettu 30.4.2008.
- Bentham, Jeremy The Panopticon Writings. Ed. Miran Bozovic (London: Verso, 1995). p. 29–95. <http://www.cartome.org/panopticon2.htm>. Luettu 10.9.2008.
- Hänninen, Ilmari. Suvun historiaa. http://www.kellohuolto.fi/?Tekij%26auml%3B:Suvun_historiaa. Luettu 1.11.2008.
- Kriminaalihuoltolaitos. <http://www.kriminaalihuolto.fi/15140.htm>. Luettu 20.11.2008.
- Kärsämäen koululaitos. <http://www.kirjastovirma.net/koulu/karsamaki/03>. Luettu 22.11.2008.
- Palkollissääntö 1805. Kongl. Maj:ts Nädiga Lego=Stadga För Husbönder och Tjenstehjon. Gifwen Stockholms Slott den 15 Maji 1805. <http://koti.mbnet.fi/~jarvij/dokumentit/>. Luettu 30.10.2008.
- Rahanarvotaulukko:h <http://service.nordea.com/nordeaopenpages/lists/valueofmoney/listmoneyOfValues.action?language=fi>. Luettu 15.10.2009.
- Suomen läänien kuvernöörit. http://www.worldstatesmen.org/Finland_prov.html. Luettu 22.11.2008.
- Ödman Per-Johan 2001, 6. De ansiktlösa – Barnhusbarn i Stocholm på 1700-talet. Locus – Tidskrift för forskning om barn och ungdomar 3/2001, 2–15. http://www.buv.su.se/content/1/c6/03/86/32/UrLOCUS_3_01.pdf. Luettu 24.9.2008.

LIITTEET

Liite 1. Selvitys tutkimuksen työvaiheista.

Kansliakuulustelupöytäkirjamateriaalin käsittely.

Grounded theoryn koodauksessa on kolme vaihetta: avoin koodaus, aksiaalinen koodaus ja selektiivinen koodaus.¹⁰³³ Avoin koodaus oli analyysini ensimmäinen vaihe, jossa pilkoin kerätyn aineiston osiin ja etsin toisistaan poikkeavia ilmiöitä tai seikkoja. Tavoitteena oli saada suunnaton kansliakuulustelupöytäkirjamateriaali käsiteltyä ja järjestettyä. Koodit tai ilmiöt valitsin aluksi tutkimuskysymyksieni pohjalta. Kirjasin ylös esimerkiksi kaikki poikkeaviin kansalaisiin kohdistetut toimet, kuten kuulustelujen syyt, pyydyt lausunnot, ratkaisut ja niiden perustelut. Kun tarkastelin teemoja laajemmin, huomasin että jotkut asiat olivat kytköksissä toisiinsa, ja niistä syntyi kategorioita. Lisäksi jotkut teemat olivat kytköksissä toisiinsa, ja niinpä monet olivat useamman kategorian osia.

En käyttänyt apunani mitään varsinaisia koodeja tai lyhenteitä, vaan luokittelin oikeilla lauseilla tai sanoilla, siksi nimitän niitä mielelläni teemoiksi enkä koodeiksi. Tietokantana käytin Access-ohjelmaa ja Exeliä. Lisäksi perinteinen tulkintamiehen kirjanpito oli loistava apu. Joka tapauksessa teemoja tai koodeja oli tässä vaiheessa satoja, kategorioita useita kymmeniä, tässä niistä muutamia:

- 1) Vankilaan lähetetyt miehet/naiset
- 2) Vapautetut (syyttömät)
- 3) Varoitettut, raipoilla rangaistut, sakotetut
- 4) Alaikäiset
- 5) Kerjäläiset
- 6) Mielisairaat
- 7) Sukupuolitautiset
- 8) Prostituutiosta epäillyt
- 9) Romanit
- 10) Työlaitokseen lähetetyt
- 11) Kehruuhuoneeseen lähetetyt
- 12) Pahantapaiset
- 13) Ratkaisemattomat tapaukset
- 14) Ulkopaikkakuntalaiset
- 15) Työtä etsivät

Toisessa vaiheessa eli aksiaalisella koodauksella tarkastelin aineistoa kategoria kerrallaan. Lisäksi kiinnitin huomiota kategorian taustalla oleviin asioihin ja tarkensin sen ominaisuuksia. Yhdistin kategorioita suurempiin kokonaisuuksiin.

Kategoriat näyttivät toisen vaiheen jälkeen seuraavilta:

- 1) Laitoksiin lähetetyt
 - vankila
 - työlaitos
 - köyhäinhuone
 - mielisairaala
 - sairaala
 - kasvatustuloslaitos

¹⁰³³ Strauss & Corbin 1990, 57–193.

- 2) Vapautetut, varoitettut ja ratkaisemattomat tapaukset
- 3) Köyhät, lapset ja alaikäiset
- 4) Poikkeavuuden kuvaukset
 - pahantapaisuus
 - romanit
 - prostituoidut
 - eläimiinsekaantajat
 - laiskat

Tässä vaiheessa huomasin, miten huomattava merkitys erilaisilla laitoksilla oli huono-osaisten ja irtolaisten kontrollissa. Tarkasteluni kiinnittyi entistä enemmän siihen, millä perusteella erilaisiin laitoksiin lähetettiin ja mitä laitosten sisällä tapahtui. Niinpä seuraava työvaihe eli selektiivinen koodaus keskittyi tämän analyysin pohjalta nousseeseen keskeiseen ilmiöön eli laitostarkonnan selvittämiseen. Tässä vaiheessa kaikki aineistosta nousseet koodit ja kategoriat yleensä yhdistetään ja suhteutetaan pääkäsitteeseen¹⁰³⁴, mutta tässä tutkimuksessa nostin laitostarkonnan kategorioiksi muiden rinnalle. Tästä syystä tutkimuksen viimeisessä vaiheessa kategorioita oli kolme.

- 1) Sosiaalisen kontrollin suorittajat:
 - Seurakunnat
 - Nimismies tai poliisi
 - Yhteisön ilmiantajat
 - Vaivashoitola- ja piirimiehin
 - Kuvernöörin kuulustelut
- 2) Kuusi erilaisryhmää tai poikkeavuustyyppiä:
 - pahantapaisuuden vuoksi poikkeavaksi katsotut irtolaiset
 - etnisin perustein poikkeavat eli romanit
 - ne, jotka katsottiin työkyvyttömyyden, vanhuuden tai muun syyn perusteella vaivashoidon piiriin
 - alaikäiset pahantekijät ja orvot
 - mielisaira
 - sukupuolitautiset henkilöt
- 3) Laitostarkonnan:
 - Luostanlinna
 - Sairaala
 - Harjula
 - Kylliälä
 - Mielisairaala

Strauss ja Corbin esittävät että kategorioista olisi tehtävä uusi kertomus tai teoreettinen kuvaus ilmiöstä.¹⁰³⁵ Sellainen tutkimuksesta tulikin, kertomus yksilön polusta laitokseen.

¹⁰³⁴ Strauss & Corbin 1990, 116–142.

¹⁰³⁵ Strauss & Corbin 1990, 143–157

Liite 2. Kooste Kuopion läänin kuvernöörin ratkaisuista 1850–1885.*

RATKAISU	1860	1864	1870	1880	1885
työtuomio	76 (25,6%)	45 (13,0%)	36 (9,5 %)	29 (9,4%)	53 (23,5%)
ei tietoa	11	11	15	4	–
mielisairaala	–	–	1	–	1
kotipaikkakunnalle	72	132	163	61	54
passitus eteenpäin (ei päätöstä)	13	27	63	25	15
sairaala	27	11	4	7	2
köyhäinhuoltoon	8	13	12	–	2
ehdollinen vapaus	35	26	16	148	32
vapautettu vanki	14	13	7	19	15
rangaistusvanki	–	16	28	6	5
selvittämättömät	23	35	13	9	25
raippoja	1	–	6	–	2
muuttopassi	–	1	3	–	1
karanteen palautus	1	1	9	1	
elätiksi		3		–	
varoitus		4		–	12
sakkoja		2		1	
vankinihtien asioita				9	
palvelukseen	15	5	3	4	7
YHTEENSÄ	296	345	379	323	226
selvittämättä/ei tietoa	11,4%	13,3%	7,4%	4,4%	11,1%

* Tilastossa ei ole vanhempien mukana seuranneita lapsia, koska heidän tietonsa oli merkitty epäsäännöllisesti eikä heistä tehty erillisiä päätöksiä.

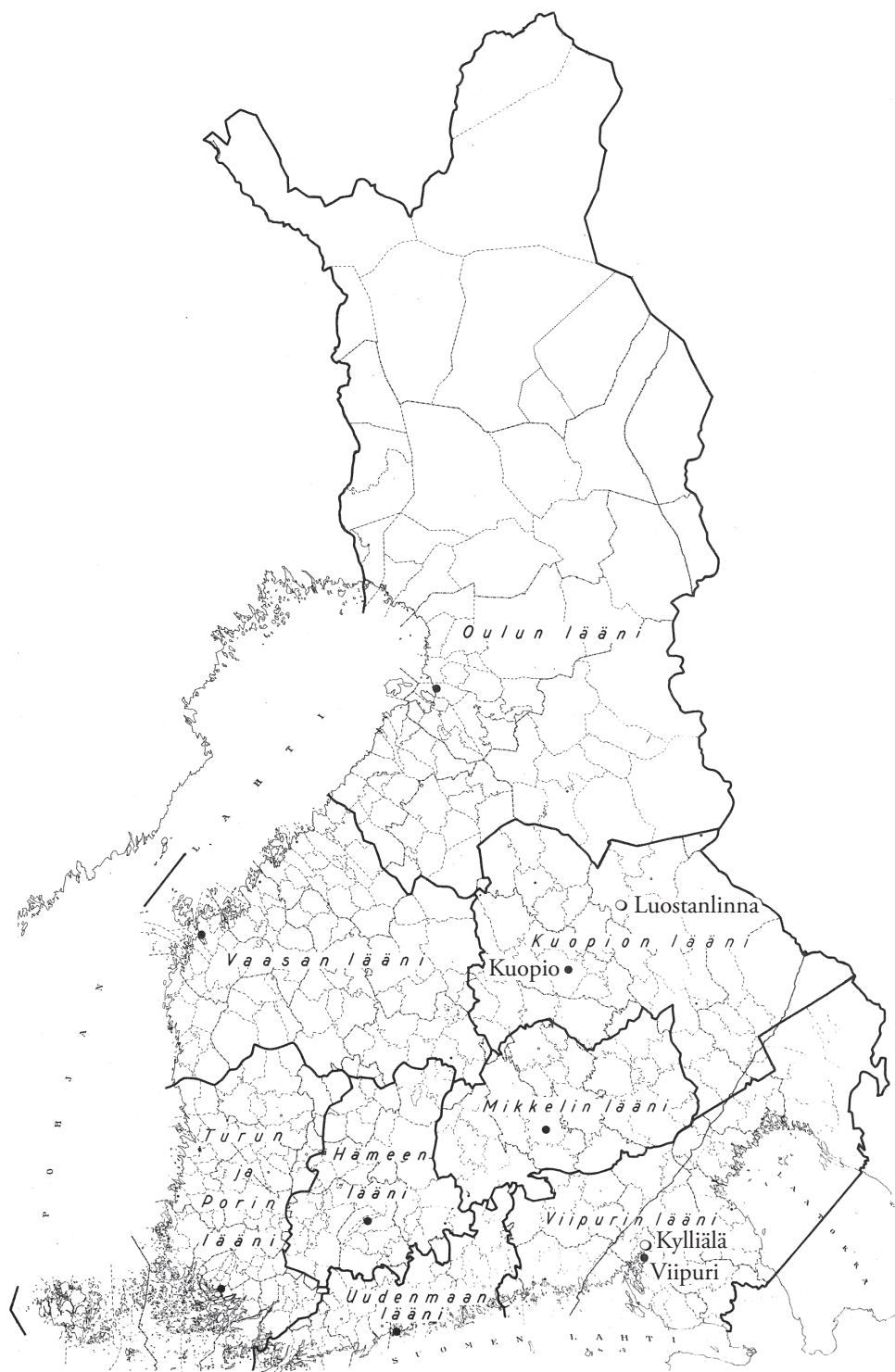
Lähde: Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1855–1860, 1861–1868, 1865–1876, 1877–1880 ja 1884–1885. Kuopion lääninhallitus. Kanslia. JoMA.

Liite 3. Kuopion läänin kuvernöörit tutkimusajalla.¹⁰³⁶

27.12.1855 – 23.4.1862	Sten Knut Johan Furuhjelm	(s. 1813 – k. 1892)
23.4.1862 – 12.12.1866	Samuel Henrik Antell	(s. 1810 – k. 1874)
26.12.1866 – 26.8.1873	Johan August von Essen	(s. 1815 – k. 1873)
12.10.1873 – 24.1.1884	Carl Gustaf Mortimer von Kraemer	(s. 1817 – k. 1898)
24.1.1884 – 8.11.1888	August Alexander Järnefelt	(s. 1833 – k. 1896)

¹⁰³⁶ Suomen läänien kuvernöörit. http://www.worldstatesmen.org/Finland_prov.html.

Liite 4. Kartta. Kuopion lääni ja Luostanlinna. Viipurin lääni ja Kylliälän kasvatuslaitos.¹⁰³⁷

¹⁰³⁷ Jutikkala, Eino 1959. Suomen historian kartasto. Helsinki: WSOY, 34.

SUMMARY

THE POLICING OF VAGRANTS AND THE POOR IN EASTERN FINLAND FROM 1860 TO 1885

The social problems in the 19th century Finland

Paul Lawrence suggests that in England and in France in the 19th century the causes of poverty and vagrancy were commonly viewed as intrinsic to the individual rather than a collective problem of the society. The lax personal morality, laziness, and drunkenness were seen as the main reasons of poverty¹. In Finland, the vagrancy was seen as an individual problem, but it was also understood that there were certain phenomena in society like the years of crop failure, which caused unemployment and poverty. According to Lawrence, a migratory lifestyle became less acceptable in industrial economies like England and France. In Finland, the industrialization was still undeveloped, but the trend of the stricter control of vagrants was likewise. The requirement for harsher control of vagrants and the poor people arose from the problems in Finnish agriculture.

The issue of vagrancy was the greatest social problem in the 19th century Finland. It was not only a matter for the police and of public order, but also an educational problem. Correctional treatment and prison facilities provided security for the general population, while correctional measures aimed at turning vagrants into socially useful citizens through work, education and control. Labour was a significant means of correctional education by tradition, but also for its utility. The laws for a stricter vagrancy control came into operation in 1802–1805 and were amended in 1852.

The history of closed institutions reveals how control and authority are closely related. Closed institutions are specialized in taking away the freedom of individuals for various reasons. In the 19th century, when closed institutions were established in Finland, deviants like vagrants, the handicapped, the mentally ill or gypsies were controlled in the same way, by confining them in institutions and forcing them to work. The increase of closed institutions in the 18th and 19th century Finland is not a unique event, but typical phenomenon in modern societies. In this research the concept of closed institution refers to prisons, alms-houses, mental hospitals and houses of correction or work.

Historians disagree on motives why the historical development of the social control focused on closed institutions. International debate on the system of closed institutions tended to be along three main lines. These theories can be divided into positive and negative explanations. The first, positive explanation is based on belief of people's development to humanitarians, which led to the abandoning of death penalty. Accordingly, such new punishments as prisons and houses of correction replaced brutal penalties. The idea of protesting death penalty came from Cesare Beccaria, an Italian philosopher. Equally one of the most discussed is Norbert Elias's theory of the civilizing process.

Another explanation, the negative one, is based on Michel Foucault's idea of the disciplining effect of power on individuals. Prison and facilities are seen as a symbol of disciplining of modern society. Stanley Cohen and Nils Christie continued Foucault's

¹ Lawrence, Paul, 'Policing the Poor in England and France, 1850–1900'. In Emsley, Clive, Johnson, Eric & Spierenburg, Pieter (ed.) 2004. *Social Control in Europe Vol. 2, 1800–2000*. History of Crime and Criminal Justice Series. (Ohio 2004), pp. 211–213.

work with a cynical tone. The cynicism directs towards social control and social order itself. In contrast to Elias, Foucault, Cohen and Christie believe that social control is mainly a negative category, which creates deviance. In addition, they claim that social control is expanding because the processes of professionalism and medicalization.

The third explanation can be seen as a neutral one, although it takes two other explanations with a grain of salt. This research tradition considers social control in a wider context. In addition, it attempts to pay attention to ideological, economic, cultural and social elements of informal control. Research of the social control has been, rightly, accused of handling the poor, vagrants and prisoners as objects and eyes down to the marginal citizen as part of the surveillance necessary for their control. Although, in this research the eyes are looking more up than down, I cannot avoid a macro-historical perspective. Most of the previous research and available references are from the perspective of controller.

Policing the deviance in the province of Kuopio

The study employs sociological and qualitative methods, its theoretical background being in the social history. The research examines how deviance and vagrancy have been regulated in Finland in the 19th century. I pay special attention to the administrative decisions made by the governor of Kuopio province and to the foundation on closed institutions in Finland. As a method, I use theme-analysis called the Grounded Theory to present the main points of the descriptions of deviance. I outline descriptions for themes and aggregates. The highlighted themes are tools for my analysis as the main goal of it.

I agree with Lawrence, when he claims that “*there is no doubt that vagrants were the most unpopular element of poorer classes*”. In the 19th century Finland vagrancy and poorness were controlled by local officers like priests, rural police chief and special district-officers which were chosen to control the poor people (kaitsijamiehet). People without work or a legal protection were taken to the governor’s hearings. If there was any doubt for bad manners like drunkenness, sexual aberration or laziness, they were reasons to put them to prison. In my research I found that the governor was not only policing the vagrancy but all kinds of deviance. It was also interesting that most judged deviants were sent to different kind of facilities.

Vagrants which were sent to the hearings of the governor were sieved out by authorities in the local level. Most of them were adults without a legal protection or a permanent job, but there were also children, sick and old people. In the end of the researched period the number of people, who were caught by bad-mannered or vagabond lifestyle, increased. The hearing process and waiting time in prison could last from a few days to a couple of months. Lying or delaying in these circumstances was a very common phenomenon. Prison time depended on vagrants’ and authorities’ desire to co-operate and settle the matter. Only 15 percent of investigated people were sentenced to work in the house of correction. Hence the local control directed to deviants was stricter than the control in the hearings of the governor. Therefore complaints for the resolutions were infrequent.

As a result of the theme analysis I found six different types of deviants defined by the governor of Kuopio province: Under-aged children, the poor and crippled, bad-mannered vagrants, the Roma, people with venereal diseases and mentally ill people. These people were sent to different kind of facilities or closed institutions. Practice in institutions was reconstructed through the penal colony of Kuopio province, Luostanlinna, founded in 1859; by Kylliälä children’s home in Vyborg, founded in 1829 and with Harjula almshouse in Kuopio, founded in 1873.

The first types of deviants were under aged children and orphans, who were a part of the policy of the poor relief. In particular it was tragic that people including women and children were put to prison to wait for the governor's hearing. For orphans, the governor usually tried to find foster parents or a parent. In cases where an investigated mother had a child, they were sent in the same place, in the alms-house or in the prison. There were only few children homes in Finland in the mid-1800s and neither of them was in the province of Kuopio. In Kuopio province, children were sent to Harjula work- and almshouse. There children had to work for the food and shelter as adults. Later on the house offered a half day school for children. Only a few under-aged boys who the governor found bad-mannered received sentence in penal colony.

The second group I found in the governor's hearings was the poor people which included crippled and old people. They differed from vagrants because of the sickness or inability to work. The governor sent them to the host of the parish or into Harjula work- and almshouse. Harjula principles were based on forced labour like handicrafts or household work. They believed in the principle "devil finds work for idle hands". All inmates of the institution had to take part in the daily work or work on the farm. There were lots of poor families that were sent to Harjula as homeless. Their parents, or usually the father, had to work for the maintenance.

The reputation of these kinds of almshouses was horrible. In England, workhouses were described as filthy, unplanned and unsupervised. In Finland, the popular writings and the press of the time described the almshouse in terms of pity and fear. An almshouse was seen as an institution for the aged, poor and helpless and its living conditions received lots of criticism. In 1886 Minna Canth wrote a short story of the inmates in Harjula and it raised a lot of discussions in the press and in the administration. In my study I found that Canth described the conditions correctly. The death rate in Harjula was about 20 percent per year. There were only six workers for nearly 200 inmates, three of them were officers and none of them was a nurse. Besides of that, the almshouse was cold and confined.

The third type of deviants found in the governor's hearings was bad-mannered vagrants. There were lots of legal vagrants who the governor set free with a warning. They had a three week time to find a job or a legal protection. The concept of legal protection was important in Finland in the 19th century. You could have legal protection with work, marriage, from the parish or from the almshouse. Parishes and almshouses gave legal protection only to people who were unable to work.

Another important concept used in the decrees on handling vagrancy and by the governor, was the concept of bad-mannered persons. In the hearings and proceedings the concept of bad-mannered was used differently depending on the gender. Males were described with qualities which related to the person's temper or ability to work. These kinds of characteristics were idle or lazy, impudent and disobedient. Females were represented by sexual characteristics as debauchery, unchaste behaviour or immorality. In spite of sexual descriptions which suggested to behaviour which were off-limits, only a few females were sentenced from prostitution. All illegal and bad-mannered male vagrants were punished with forced labour, and in the province of Kuopio they were sent to the penal colony of Kuopio province. The place was called Luostanlinna.

The fourth group was the Roma. The Decree on Handling Vagrancy from the year 1852 defined gypsies as vagrants as all the other people who were vagabonds without a passport. According to the decree all gypsies had to be sentenced to the house of correction until the director of the facility decided to set them free. In the hearings of the governor of Kuopio province gypsies were categorized by their ethnic background. In Finland the

Roma were feared and there were many mythical matters associated with them. The Roma were described as lazy, criminal and sinful. They buried the deceased without a funeral and were accused of bewitching and practising quackery. Although in the province of Kuopio the gypsies were treated more mildly than the decree intended, I discovered that the Roma were subjected to long-lasting control and hospitalism.

The fifth group I found was the people with venereal diseases and the sixth group was lunatics. Sometimes the governor doubted if a person had a venereal disease. In those cases the person was sent to hospital right away. All people of both of these groups were primarily treated in the Province hospital. The reason, why the governor had to make decisions for these people, was mainly economic. The governor decided who had to pay for the person's treatment: the parish, the state, the town or the people themselves.

Mentally ill people were also sent to the governor, although he did not have any medical knowledge. The defining of mental illness was unsophisticated at that time. Only people who were possibly dangerous to the general population were sent to hospital. The province hospital gave a kind of test treatment for two months. Terminal patients were transferred to the hospital Seili, near Turku, for the rest of their lives. Isolation from healthy citizens was more important than the treatment itself. In the 19th century Finland the diagnosis and treatment were undeveloped and sick people were frequently mistreated and the treatment itself was painful and ineffective. If a person was permanently incurable and not a danger to others, the governor sent him or her to Harjula work- and almshouse. One interesting detail was the fact that in the governor's hearings the mental cases differed from others, because patients were not only from the lower class. There were people from all social groups.

Practice in the closed institutions

In the foundation and practice of Luostanlinna, Harjula and Kylliälä children home I discovered several similarities. Finnish social and criminal policy followed principles adopted from Sweden, Germany and the United States: isolation to closed institutions, the method of a continuous control, religion and education. Furthermore, the foundation of closed institutions in Finland followed an international schedule. Prisons, work- and alms-houses have primarily been looked upon as a reform which improved the treatment of prisoners, poor people and vagrants. I argue that the emergence of closed institutions in Finland is more based on economic and social demands than humanistic reasons.

Luostanlinna was founded in Rautavaara in 1859. The main reason for the foundation of this institution was to place the sentenced vagrants to useful work. Luostanlinna was a pilot project and a first "bog-prison" in Finland where new educational, social and criminal ideas were on trial. Basically, the main idea of Luostanlinna was utilitarian. Firstly, it was expected to gain a financial benefit from bog draining and shaping bogs to harvests. Furthermore, handicraft products and household work of prisoners brought the expenses down. Secondly, the rehabilitation of prisoners had its uses; immoral, lazy workers and drinkers were brought up decent people. Thirdly, the internal exile and isolation had an important role in Luostanlinna. Bad-mannered people were isolated from normal people as from actual criminals. In other words, the safety of society was improved by isolating the deviancy. Luostanlinna was an exile site as if Siberia but inside in Finland, which now took the advantage of prisoners' work.

The penal colony of Luostanlinna was planned for 80 prisoners. The number of inmates changed from 24 to 200. A typical prisoner was a single 20 to 29-year-old

man, who had a sentence from vagrancy. Education was successful only for some of the inmates and every third of them were sentenced to Luostanlinna once again. The colony was closed down in 1880 as its original purpose partly failed. The bog draining was successful whereas the education fell down and prisoners were moved to workhouse in Lappeenranta. Thus even the shutting down of Luostanlinna tells about the importance of utilitarian goals.

Harjula almshouse was founded in 1873 from the initiative of the board of Harjula country house which was running empty. The parish of Kuopio decided to contract out the poor relief to the board of Harjula. Motives for the foundation of alms-house were mainly economic. The board of Harjula needed to have a renter for country house and they promised to look after the poor only with the 30 percent of costs that they were before. Inmates in Harjula had to take part in household work, farming and nursing. They also had a responsibility to take care of the children and teach them to read. Perhaps this explains the possibility for the lower costs. This contract was cancelled as illegal only after nine months and the parish of Kuopio and its poor relief board took responsibility for Harjula. Otherwise the practice continued the same. The idea of a self-supporting almshouse was discovered by Jeremy Bentham in his plan for the great Panopticon. The utilitarianism as a specific school of thought, it is generally credited to Jeremy Bentham. In England, the hope for profitable poor relief died already in the beginning of the 19th century, whereas in Finland utilitarian expectations stayed until the end of century.

Kyllilälä children home was founded in Vyborg in 1829. In the aims and in the name of the children home I see the legacy of Pestalozzi. The name of the institution was *Uppfostrings anstalten i Nygård* (Uudenkartanon kasvatustaitos) which means a new children's farm. Pestalozzi's first children's home was called Neuhof, a new farm and this farm-house was opened as a school. Pestalozzi argued that instead of dealing with words, children should learn through activity and through things. He emphasized the importance of work-education and admired peasant life. In children's homes youngsters learnt farming, gardening and culture, whereas teaching the traditional school subjects was less significant. Education was healthy, but strict. In Kyllälä, the ideas of Pestalozzi were taken into practice and the aim was to educate useful members to society which would no longer need any poor relief or maintenance from others.

Orphans were taught to read, write, gardening, farm- or service work on the farm. Education of the children helped their possibility to manage in adult life and to get permanent work. The main goal was that they would support themselves in the future. Kyllälä also tried to give an opportunity to change the position or status in society. This idea was ahead of one's time, although the concept of work education was traditional.

All examined closed institutions were based on utilitarian ground. In addition, Finnish political liberalism contributed to the goals of poor relief and the purpose of punishment. A belief in severe punishments faded out and made room for religious education. The freedom of occupation was also extended. Delinquency and poverty were expected to decrease if all citizens had a possibility to proper work. Debate on the social questions in Europe spread to Finland with an idea of philanthropy. Requirement of moral education and religious work influenced institutional care in the middle of the 19th century. Divine services, Sunday schools or Bible study groups were included in everyday routines of institutions.

In the foundation and practice of Luostanlinna, Harjula and Kyllälä children home I discovered a few similarities. First of all, the institutions were economic solutions for the treatment of deviants. Economic goals were more important than the treatment and therefore living conditions in the institutions were often inhumane. The next important

matter was the isolation of the deviants. Because of the belief to reduce the deviancy, bad-mannered or unfortunate people were isolated from “the normal people” to institutions. Lastly, in Finland there was a strong belief in the possibilities of education. Nationalism and an ideal of Finnish worker had an influence on the aims of the education in closed institutions. Religion, work and discipline were the most important matters in education.

Almshouses and children homes differed from criminal institutions in one important matter, their localism. When all criminal institutions were state-run, Harjula almshouse and Kylliälä children home were organized by a local poor relief board or a local organization. A similar element was that all of them had not many well-educated employees. Luostanlinna was staffed by working men from the neighbouring villages. Harjula and Kylliälä had only two workers besides the director and a teacher. They were usually a couple of farmhands who kept house for the inmates. Only the directors of these institutions were highly educated. All institutions share an aspect that they did not seem to carry any local features, on the contrary, their goals and activities were very alike in many ways.

Education of vagrants was more important than the poor or children during the period studied. I argue that this occurs from the disadvantage which vagrants could inflict on society. In the late 19th century it was realized that children with a bad background had a strong possibility to fall into a vagrant lifestyle. Therefore the treatment and the education of the children in institutions improved little by little.

In my research I did not discover any hidden agendas in the control of the vagrancy or the poor relief as Foucault claims. All aims and purposes can be found in the Poor Relief Laws 1852/1879 and vagrancy legislation as in the regulation of institutions. On the other hand, institutions produced some unwelcome results as recidivism and “criminal careers”, suffering and mistreatment. The concept of medicalization was used to describe the growing influence of health care in the control of deviants. The study showed that the medicalization of social control began at the end of the 19th century and it spread rapidly.

JOENSUUN YLIOPISTON YHTEISKUNTATIETEELLISIÄ JULKAISUJA
UNIVERSITY OF JOENSUU, PUBLICATIONS IN SOCIAL SCIENCES

1. Hautamäki, Jarkko. Peruskoululaisten loogisen ajattelun mittaamisesta ja esiintymisestä. English abstract: The Measurement and Distribution of Piagetian Stages of Thinking in Finnish Comprehensive School. Joensuu 1984. 157 s.
2. Nyblom, Jukka. Comparisons of Tests for the Presence of Random Walk Coefficients in Two Simple Linear Models. Joensuu 1984. 18 pp.
3. Vartiainen, Perttu. Maantieteen konstituioitumisesta ihmistieteenä. English abstract: On the Constitution of Geography as a Human Science. Joensuu 1984. 590 s.
4. Saariluoma, Pertti. Essays on the Foundations of Cognitive Psychology. Joensuu 1985. 129 pp.
5. Eskelinen, Heikki. Sijainti ja tuotantorakenne riippuvuuksineen. Tutkimuksia aluetaloudellisesta integraatiosta. English abstract: Interdependencies in Location and Production Structure. Joensuu 1985. 73 s.
6. Hilpelä, Jyrki. Filosofia kritiikkinä. English abstract: Philosophy as Criticism. Joensuu 1986. 205 s.
7. Karjalainen, Pauli. Geodiversity as a Lived World: On the Geography of Existence. Joensuu 1986. 190 pp.
8. Paasi, Anssi. Neljä maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehittymisestä. English abstract: Four Provinces in Finland. A Geographical Study of the Development of Regional Consciousness. Joensuu 1986. 345 s.
9. Paasi, Anssi. The Institutionalization of Regions. Theory and Comparative Case Studies. Joensuu 1986. 36 pp.
10. Rätty, Hannu. Uhka vai uhri. Tutkimus mielisairauteen asennoitumisesta. English abstract: Threat or Victim. A Study of Attitudes toward Mental Illness. Joensuu 1987. 142 s.
11. Sabour, M'hammed. Homo Academicus Arabicus. Joensuu 1988. 329 pp.
12. Rannikko, Pertti. Metsätyö-pienviljelykylä. Tutkimus erään yhdyskuntatyypin noususta ja tuhosta. Joensuu 1989. 114 s.
13. Ahponen, Pirkkoliisa. Kulttuuripolitiikka ja sen representaatiot. Tutkimus ylevän maallis-tumisesta. Joensuu 1991. 311 s.
14. Sabour, M'hammed (ed.). Liberté, Egalité, Fraternité. Bicentenaire de la Grande Révolution Française. Joensuu 1992. 246 s.
15. Häyrynen, Yrjö-Paavo & Perho, Hannu & Kuittinen, Matti & Silvonen, Jussi. Ilmapiiirit, kentät ja kulttuurit. Suomen korkeakoulutus 1973-1989. Joensuu 1992. 151 s.
16. Turunen, Panu. Der unbefangene Blick: Mach, Husserl und die ursprüngliche Anschauung. Joensuu 1993. 169 s.
17. Koski, Leena. Tieteen tahtomana, yliopiston tekemänä. Yliopiston sisäiset symboliset järjestykset. Joensuu 1993. 201 s.
18. Pirttilä, Ilkka. Me ja maailman mallit. Tiedonsosiologian ydintä etsimässä. Joensuu 1993. 244 s.
19. Mjelde, Liv. Apprenticeship. From Practice to Theory and Back Again. Joensuu 1993. 308 pp.
20. Leiman, Mikael. Integrating the Vygotskian Theory of Sign-mediated Activity and the British Object Relations Theory. Joensuu 1994. 70 pp.
21. Puuronen, Vesa. Nuoret maailmansa tuottajina? Tutkimus nuorisososiologian metodologiasta ja nuorten keskusteluista. Joensuu 1995. 186 s.
22. Niemeläinen, Heikki. Essays on Labor Supply, Wage Formation and the Trade Union Fee. Joensuu 1995. 97 pp.
23. Hölttä, Seppo. Towards Self-regulative University. Joensuu 1995. 278 pp.
24. Kortelainen, Jarmo. Tehdasyhdyskunta talouden ja ympäristötietoisuuden murrosvaiheissa. Joensuu 1996. 155 s.
25. Hong, Jianzhong. Development of Verbal and Non-verbal Thinking. A Review and Re-analysis of Studies in Children of Six Nationalities on the Qinghai Plateau. Joensuu 1996. 159 pp.
26. Kekäle, Jouni. Leadership Cultures in Academic Department. Joensuu 1997. 253 pp.
27. Tammi, Timo. Essays on the Rationality of Experimentation in Economics. The Case of Preference Reversal Research. Joensuu 1997. 194 pp.

28. Moisseinen, Eija. Contingent Valuation. The Case of the Saimaa Seal. Joensuu 1997. 208 pp.
29. Jolkkonen, Arja. Paikan vaihto. Tutkimus irtisanomisuhan alaisten naisten työmarkkinastrategioista ja paikallisista työmarkkinoista. Joensuu 1998. 328 s.
30. Oksa, Jukka. Syrjäkylä muutoksessa. Joensuu 1998. 300 s.
31. Rätty, Tarmo. Efficient Facets, Influential Observations and Revisions of the Best Practice Boundary for DEA. Joensuu 1998. 141 pp.
32. Ilmonen, Kari. Kulttuuri alueen käyttövarana. Kulttuuripolitiikan hallitsevat ja marginaaliset diskurssit Keski-Pohjanmaalla. Joensuu 1998. 287 s.
33. Varis, Eira. Syrjäkylien murros Venäjän Karjalassa ja Unkarissa. Tutkimus post-sosialistisen maaseudun restruktuuraatiosta ja resurssiyhdyskuntien selviytymisestä. Joensuu 1998. 286 s.
34. Vähämöttönen, Timo. Reframing Career Counselling in Terms of Counsellor-Client Negotiations. An Interpretive Study of Career Counselling Concepts and Practice. Joensuu 1998. 183 pp.
35. Komulainen, Katri. Kotihiiriä ja ihmisiä. Retorinen minä naisten koulutusta koskevissa elämäntekemyksissä. Joensuu 1998. 312 s.
36. Pyy, Ilkka. Paikallisvaltion loppu? Hyvinvointivaltion murros syrjäisessä kunnassa. Joensuu 1998. 287 s.
37. Susag, Chris. Finnish American Ethnicity as Measured by Collective Self Esteem. Joensuu 1999. 182 pp.
38. Aaltonen, Elli. Sosiaalitoimen johtaminen - byrokratiaa vai tulosjohtamista? Tutkimus sosiaalitoimen johtamisesta Suomessa 1950-luvulta 1990-luvun puoliväliin. English abstract: Management within Municipal Social Administration - Bureaucracy or Managing for Results? A Study of the Management of Municipal Social Administration in Finland from the 1950's to the mid 1990's. Joensuu 1999. 201 s.
39. Korhonen, Merja. Isyyden muutos. Keski-ikäisten miesten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. English abstract: The Change in Fatherhood. The Childhood Experiences of Middle-aged Men and Their Own Parenthood. Joensuu 1999. 292 s.
40. Tedre, Silva. Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. English abstract: The Unspoken Contracts in Social Care. A Case Study of Paid Workers in Finnish Municipal Home Help Services for the Elderly. Joensuu 1999. 188 s.
41. Kurvinen, Arja. Tilinteon aika. Tutkimus pankista työnsä menettävien naisten identiteetin uudelleen arvioinneista. Joensuu 1999. 357 s.
42. Koivuluhta, Merja. Ammatti-intressit ja ura. Pohjoiskarjalaisen ammattikoulutetun ikäluokan seuranta 1975-1991. English summary: Vocational Interests and Career. A Follow-up of a Vocationally Trained North Karelian Age Cohort from 1975-1991. Joensuu 1999. 381 s.
43. Westman, Anna Liisa. Under the Northern Lights. The Reflection of Gender on the Career of Women Managers in Finnish Municipalities. Tiivistelmä/Finnish abstract: Revontulten alla. Sukupuolen heijastumia naisten uraan ja työhön Suomen kunnissa. Tutkimus naisten urakehityksestä ja työstä johtajina Suomen kunnissa. Joensuu 2000. 460 pp.
44. Puhakka, Antero. Hoitoonohjaus hoitoon ohjatun silmin - subjektiivinen totuus ja sen tulkinta. English abstract: Referral to Treatment from the Point of View of the Referred: Interpreting Subjective Truth. Joensuu 2000. 264 s.
45. Puustinen, Raimo. Sign, Symptom and Interpretation. Medical Consultation in the Light of Mikhail Bakhtin's Semiotics. Tiivistelmä/Finnish abstract: Merkki, oire ja tulkinta. - lääkärin vastaanotto Mihail Bahtinin semiotiikan valossa. Joensuu 2000. 79 pp.
46. Silvonen, Jussi. ”Tässä muuten hienossa näytelmässä.” – Työhön-ryhmät työttömän roolimutoksen tukijoina laadullisen analyysin valossa. English abstract: “In this otherwise so great play ...”. JOBS groups in Finland as supporter of the change in the job-seeker role of the unemployed. Joensuu 2000. 267 s.
47. Komonen, Katja. Koulutusyhteiskunnan marginaalissa? Ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden nuorten yhteiskunnallinen osallisuus. English summary: In the margin of an education society? the social inclusion of adolescents who drop out of vocational education. Joensuu 2001. 304 s.
48. Leskinen, Pekka. Statistical methods for measuring preferences. Joensuu 2001. 113 pp.

49. Motola, Michael. Social Habitus and The Impact of Socio-cultural Factors on Vocational Behavior of Adolescents. A cross-national comparison of French and Finnish students. Tiivistelmä/Finnish abstract: Sosiaalinen habitus ja sosiokulttuuristen tekijöiden vaikutus nuorten ammatilliseen käyttäytymiseen. Suomalaisten ja ranskalaisten opiskelijoiden vertailu. Joensuu 2001. 327 pp.
50. Lehtola, Ilkka. Palvelujen muutos ja syrjäkyläläisten arki. English abstract: Change of Services and Everyday Life in a Remote Village. Joensuu 2001. 233 s.
51. Vapaavuori, Jukka. Dialoginen muutos ryhmäkeskusteluissa: työyhteisön jumi konsultaation kohteena. English abstract: Dialogical change in staff group discussions: the 'snag' as target of consultation. Joensuu 2001. 214 s.
52. Kuittinen, Matti. Defensiivinen käyttäytyminen yhteistyön ja kommunikaation esteenä. Pienyrityksen tapaustutkimus. English abstract: Organisational defensive routines as obstacles of learning and communication: Case of a Family Company in Crisis. Joensuu 2001. 185 s.
53. Karttunen, Sari. Taiteilijan määrittely: refleksiivisyyden esteitä ja edellytyksiä taidepoliittisessa tutkimuksessa. English abstract: Defining an Artist: Obstacles and Requisites for Reflexivity in Art-Political Research. Joensuu 2002. 105 s.
54. Saqib, Omar Farooq. Currency Crises in Emerging Economies: Essays in International Macroeconomics. Joensuu 2002. 145 + VIII pp.
55. Oker-Blom, Max. Bakom rätten. En rättsekonomisk argumentationsmodell. Joensuu 2002. 311 s.
56. Sireni, Maarit. Tilansa tekijät. Tutkimus emännydestä ja maatilasta naisen paikkana. English abstract: Gendered Identities and Place. A Study of Female Farmers. Joensuu 2002. 320 s.
57. Häyrynen, Simo. Kansakunnan ja maakunnan välissä. Pohjois-Karjalan alueyhteisön rakentuminen kulttuuripoliittisen edunvalvonnan keskus/periferia -suhteessa. English abstract: Between the Nation and Province. Constructing the regional community of North Karelia in the centre/periphery relation of cultural policy. Joensuu 2002. 314 s.
58. Kasanen, Kati. Lasten kykykäsitukset koulussa. English abstract: School Children's Notions of Ability. Joensuu 2003. 165 s.
59. Gasso, Chaltu Deressa. Breaking the Silence: Conceptions of Adolescents on Sexual Health Issues in Modernising Development Society: The Case of Nakamte High School, Ethiopia. Tiivistelmä/Finnish abstract: Hiljaisuutta murtamassa. Nuorten käsitykset seksuaalisuudesta ja ehkäisystä modernisoituvassa kehitysmaassa: tapaustutkimus Nakamten lukiosta, Etiopiasta. Joensuu 2003, 188 pp.
60. Huusko, Liisa. Sopiva tiimi. English abstract: A Suitable Team. Joensuu 2003. 302 s.
61. Moore, Erja. Pitkä opintie. Aikuisiällä suoritettu yliopistotutkinto ja koulutuksellisen elämäntulon muutos. English abstract: Long Study Paths. Studying for a Degree at Adult Age and Change in Educational Life Course. Joensuu 2003. 212 s.
62. Kerkkänen, Paavo. Huumorintaju ja terveys itäsuomalaisten poliisien työssä 1995-1998. English abstract: Sense of Humor and Health of Finnish Policemen 1995-1998. Joensuu 2003, 190 s.
63. Hurskainen, Aimo. Hallintopäätöksen perustelemisesta. English abstract: On the importance of the presentation of reasons. Joensuu 2003, 374 s.
64. Lin, Chijien. Geberating Forest Stands with Spatio-Temporal Dependencies. Tiivistelmä/Finnish abstract: Tila-aika -riippuvien metsiköiden generointi. Joensuu 2003. 119 pp.
65. Muurinen, Raimo. Yksilöllisten kiinnostusten suora ja epäsuora mittaaminen GRIDillä. Kellyn teorian sovellus ammatinvalinnanohjauksessa. English abstract: Direct and indirect measurement of individual vocational interest using GRID: Applying Kelly's theory to career counseling. Joensuu 2004. 146 s.
66. Viitanen, Jari. Essays on Intemporal Consumption Behavior in Finland. Tiivistelmä: Esseitä intertemporaalisesta kulutusikäytymisestä Suomessa. Joensuu 2004. 184 s.
67. Nevalainen, Jaana. Tilapelin tiedonpolitiikat. English abstract: The "space game" and the politics of knowledge: battling over changes in the urban centre. Joensuu 2004. 330 s.
68. Kovero, Seppo. "Puhdas, soveltava ja empiirinen". Ferdinand Tönniesin "erityisen sosiologian" järjestelmä. Mies, teoria ja tulkinnat. English abstract: "Pure, applied and empirical". Ferdinand Tönnies' system of sociology proper. Man, theory and interpretations. Joensuu 2004. 342 s.

69. Keinänen, Anssi. Tilastollinen analyysi rikostaloustieteessä: teoria ja käytäntö. English abstract. Statistical analysis of crime: theory and practise. Joensuu 2004. 279 s.
70. Palviainen, Simo. Uusi sopimuksellisuus ympäristöpolitiikan välineenä. Toimintatutkimus ympäristöhallinnon ja maaseudun kohtaamisesta. English abstract: The New Contractualization as an Environmental Policy Tool. An action research study about the Confrontation between Environmental Administration and Rural People. Joensuu 2004. 183 s.
71. Kotilainen, Juha. Boundaries for Ecological Modernisation. Scale, Place, Environment and the Forest Industry in the Russian-Finnish Borderlands. Tiivistelmä/Finnish abstract: Ekologisen modernisaation rajat. Skaala, paikka, ympäristö ja metsäteollisuus Luoteis-Venäjän rajaseudulla. Joensuu 2004. 188 pp.
72. Niutanen, Ville. Industrial Ecosystem Case Studies. The Potential of Material and Energy. Flow Roundput in Regional Waste Management. Tiivistelmä/ Finnish abstract: Teollisen ekosysteemin tapaustutkimuksia. Materiaalin ja energian kiertokulkumallin potentiaali alueellisessa jätehuollossa. Joensuu 2005. 176 pp.
73. Nyman, Jopi. Imagining Englishness. Essays on the Representation of National Identity in Modern British Culture. Joensuu 2005. 258 pp.
74. Siponen, Mikko T. Use of Universalizability Thesis in Computer Ethics: A Pragmatic Perspective. Joensuu 2005. 160 s.
75. Tonder, Mika. Anatomy of an Environmental Conflict. A Case Study of the Conservation of the Saimaa Ringed Seal. Joensuu 2005. 205 pp.
76. Roslakka, Juha. Luomutuotanto ja innovaation omaksuminen. Luonnonmukaisen tuotannon omaksumiseen Pohjois-Karjalassa vaikuttaneet sosiaaliset, spatiaaliset ja taloudelliset tekijät. English abstract: "Organic farming and the adoption of innovation. Social, spatial and economic factors contributing the farmers' decisions about the adoption of organic farming in North Karelia". Joensuu 2005. 136 s.
77. Soilevuo Grønnerød, Jarna. Miesten kesken, naisen silmin. Tutkijanaisen naistutkimuksia miesten välisistä suhteista. English abstract: "On relationships between men. Perspectives from women's studies and a woman researcher". Joensuu 2005. 143 s.
78. Kejonen, Martti. Kohtaavathan suorakin avaruudessa". Tapaustutkimus teollisen työpaikan henkilöstöryhmien puhetavoista. Joensuu 2006. 335 s.
79. Kupiainen, Heikki. Savotta-Suomen synty, kukoistus ja hajoaminen. Talonpoikaisen maanomistuksen muutos ja elinkeinot Savossa ja Pohjois-Karjalassa 1850-2000. Joensuu 2007. 401 s.
80. Noongo, Emma Ndaendelao. The Implementation of Geographic Information Systems in Namibia. Joensuu 2007. 252 pp.
81. Puhakka, Riikka. Kansallispuistot murroksessa. Tutkimus luonnonsuojelun ja matkailun tavoitteiden kohtaamisesta. Joensuu 2007. 305 s.
82. Vepsäläinen, Mia. Tarjolla Saimaan Vebetsiat. Savonlinna ja Varkausesimerkkeinä paikkakuvausten kutoutumisesta ylipaikallisen ja paikallisen historiallisiksi kudelmiksi. Joensuu 2007. 208 s.
83. Hippi, Kari. Projektit päihdevalistuksen peleinä. STM:n ja RAY:n rahoittamien päihdevalistusprojektisuunnitelmien kehitys 1992-2001. Joensuu 2007. 192 s.
84. Tikka, Tiina. Taitavaksi hoitajaksi, arvostetuksi kasvattajaksi – ammatillinen socialisaatio perhepäivähoitajan työssä. Joensuu 2007. 215 s.
85. Mononen, Tuija. Luomun verkostot – tutkimus suomalaisen luomutuotannon toimijaverkostojen muutoksesta. Joensuu. 2008. 177 s.
86. Raitio, Kaisa. "You can't please everyone" – Conflict Management Practices, Frames and Institutions in Finnish State Forests. Joensuu 2008. 277 p.
87. Sevänen, Erkki. The Modern and Contemporary Sphere of Art and its Place in Societal-Cultural Reality in the Light of System-Theoretical and Systemic Sociology. A Study of a Sociological Research Tradition and its Art-Theoretical Contribution. Joensuu 2008. 272 p.
88. Konttinen, Lea, Laatu paikallisessa tuotannossa: laatuajattelun spatiaalinen diffuusio ja innovaatioverkosto primaarituotannossa Pohjoiskarjalassa. Joensuu 2008. 236 s.
89. Syrjäläinen, Antti. Miksi siksi loikkariksi? – Huippu-urheilijoiden loikkaukset TUL:sta SVUL:oon 1919-1939. Joensuu 2008. 161 s.

90. Toukomies, Timo. Nationalismin ja sodan uhkakuvat. Arnold J. Toynbee 1900-luvun kansainvälisten suhteiden tulkitsijana. Joensuu 2008. 254 s.
91. Karkinen, Katri. Sitkeä sissi – turkistarhaaja yhteiskunnan muutoksessa. Joensuu 2009. 154 s.
92. Mustonen, Tero. Karhun väen ajast-aikojen avartuva avara - Tutkimus kolmen euraasian luontaistalousyhteisön paikallisesta tiedosta pohjoisen ilmastonmuutoksen kehityksessä. Joensuu 2009. 289 s.
93. Tarkiainen, Ari. From welfare to innovation STI – Policies under the spotlight. Joensuu 2009. 274 s.
94. Ratamäki, Outi. Yhteiskunnallinen kestävyys ja hallinta suomalaisessa susipolitiikassa. Joensuu 2009. 173 s.
95. Pehkonen, Samu. Maan kuvailemisen taito: harjoituksia etnometodologisesta maantieteestä. Joensuu 2009. 230 s.
96. Happonen, Päivi. Kaksi todellisuutta? Kirkonkirjat ja henkikirjat Sortavalan kaupungin väestöllisen profiilin kuvaajina 1800-luvun alusta vuoteen 1940. Joensuu 2009. 183 s.
97. Sormunen, Esa. Sivistäviä seuroja, repiviä riitoja, vahvoja vaikuttajia. Kansalaisyhteiskunta Polvijärvellä 1900–1933. 284 s.
98. Okkonen, Lasse. Systems evolution of waste and by-product management and bioenergy production. 166 s.
99. Spies, Mattias. Oil extraction in extreme remoteness the organization of work and long-distance commuting in Russia's northern resource peripherie. 158 s.
100. Pukero, Päivi. Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun. Irtolaisuuden ja huono-osaisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885. 191 s.
101. Eisto, Ilkka. Kylläpä kestää: Paikallisesti kestävä kehityksen ja ympäristölähtöisen kehittämistoiminnan suhde harvaanasutulla maaseudulla. 202 s.
102. Kukkonen, Tuula. Vastuun uusjako. Vajaakuntoisten työkyky ja työllistyminen yritysten näkökulmasta. 176 s.